

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EBEDİYATI ANA BİLİM DALI

NEF'İ DİVANI'NDAKİ MİTOLOJİK VE EFSANEVİ ŞAHISLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÜLCAN ÖZTÜRK

Danışman

Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR

GAZİANTEP

AĞUSTOS 2016

T.C.

GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EBEDİYATI ANA BİLİM DALI

NEF'İ DİVANI'NDAKİ MİTOLOJİK VE EFSANEVİ ŞAHISLAR

Gülcan Öztürk

Tez Savunma Tarihi: 31.08.2016

Sosyal Bilimler Enstitü Onayı

Doç. Dr. Zekiye ANTAKYALIOĞLU

SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR

Tez Danışmanı

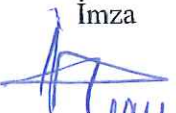
Bu tez tarafımca (tarafımızca) okunmuş kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Doç. Dr. Halil İbrahim YAKAR (Jüri Başkanı)

Yrd. Doç. Dr. Gülşah Gaye ÖZTÜRK FİDAN

Yrd. Doç. Dr. Serhat KUZUCU

İmza

Babam Mehmet Öztürk Annem Hatice Öztürk'e

ÖZET

ÖZTÜRK, Gülcan

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı ABD

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halil İbrahim Yakar

Ağustos, 2016 169 sayfa

Divan edebiyatında kaside önemli bir yere sahiptir. Kaside denilince ilk akla gelen 17.yy şairi Nef'i'dir. Nef'i, övgü ve yergi şairi olarak da tanınır. Nef'i, Divan'ında yer alan kasidelerinde memduhunu överken tarihi, efsanevi, mitolojik şahıslardan, İranlı şairlerden, peygamberlerden, Kur'an-ı Kerim'de adı geçen dini kişiliklerden bahsetmiştir. Çoğunluğu benzetme yoluyla olan bu şahsiyetlerde Nef'i, memduhunu tarihi, efsanevi, mitolojik şahıslarla yarıştırmıştır. Üstün gelen taraf ise her zaman memduhu olmuştur. Nef'i'nin Divan şiirindeki bir diğer önemi ise yazdığı fahriyelerdir. Bu bölümde ise Nef'i, kendini İranlı şairlerle kıyaslamıştır. Çalışmamızda bahsedilen şahıslar ve beyitler birlikte ele alınmıştır. Çalışmamızda, Nef'i Divan'ında yer alan efsanevi ve mitolojik şahısların bahsedilen özellikleriyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Nef'i, Efsanevi ve Mitolojik Şahıslar, Kişilikler.

ABSTRACT

ÖZTÜRK, Gülcan

Master's Thesis, Turkish Language and Literature Department

Thesis Advisor: Assoc. Prof. Dr Halil İbrahim Yakar

August, 2016 169 pages

Ode has an important place in Divan Literature. As ode is mentioned in Divan Literature, the first one coming to mind is the 17th century poet, Nef'i. Nef'i is also known as the praise and satire poet. While Nef'i praises the person praised in his odes, he mentions about the historical, legendary, mythologic people, Iranian poets, prophets, and the religious people in Koran. Nef'i compares the person praised with the historical, legendary, mythologic people, and the party that is always superior has been the person praised. Nef'i also plays a fundamental role with his praising himself in Divan poem. In this section, Nef'i compares himself with Iranian poets. The people and couplets mentioned in our study are dealt with together. Our study is evaluated with the traits of the legendary and mythologic people in Nef'i Divan.

Key Words: Nef'i, the Legendary and Mythologic People, Personalities.

ÖN SÖZ

XVII. yy Osmanlı Devleti'nde siyaset, bilim ve ekonomi alanda duraklamanın yaşandığı bir dönemdir. Osmanlı Devleti, siyasi ve ekonomik alanda sıkıntılar yaşamasına rağmen sözü edilen olumsuz gelişmelerin etkisi edebiyat üzerinde hemen görülmez. XVI. yy'da iç ve dış unsurlar bakımından klasik şeklini alan Divan Edebiyatı, XVII. yy'da diğer yüzyıllara göre daha oturmuş ve yerli yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Divan şairleri, XVI. yy'da İran edebiyatıyla eşdeğer eserler verirken; XVII.yy'da özellikle gazel ve kasidede İranlı şairleri aştıkları görülür. Nef'i, bu dönem şairlerindendir. Nef'i XVII. yy'ın ilk yarısında yaşamış olup döneminin en önde gelen şairlerindendir. Taşralı olduğu halde sonradan İstanbul'a gelen Nef'i, çocukluğunda ve gençliğinde sağlam bir medrese eğitimi görmüştür. Farsça ve Arapça'yı çok iyi bilmektedir. Mahlas olarak önce zararlı anlamına gelen "Darri" mahlasını kullanmıştır. Daha sonra Gelibolulu Âli tarafından kendisine yararlı anlamına gelen "Nef'i" mahlas olarak verilmiştir. Nef'i, dört padişah dönemini de görmüştür. Dönemin padişah ve devlet adamlarına kasideler yazmıştır. Çeşitli devlet kademelerinde de bulunan Nef'i sivri dili yüzünden 1635'te idam edilmiştir.

Tezimiz dört bölümden oluşmaktadır. Çalışmamızda Metin Akkuş'un Nef'i Divanı'nda yer alan şiirler üzerinde inceleme yapılmıştır. Birinci bölümde Nef'i'nin hayatı, eserleri ve edebi kişiliğine yer verilmiştir. İkinci bölümde divanda adı geçen ve tezimizin asıl konusu olan efsanevi ve mitolojik şahsiyetler hakkında bilgi verilmiştir. Amacımız beyitlerde geçen şahsiyetlerin hayatını araştırmak olmadığı için beyitlerde geçen efsanevi ve mitolojik kişiler veya kişilikler Gencay Zavotçu, Dursun Ali Tökel, İskender Pala, İslam Ansiklopedisi ve Meydan Larousse'nın ilgili kısımlarından aynen alınmıştır. Tezimizde önce kişiler ve kişilikler hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra kişilerle ilgili örnek beyit verilmiştir. Bu örnek beytin veya beyitlerin nesre çevirisi yapılmıştır. Nesre çeviri yapılırken beytin kastettiği muhtevayı yakalamak için parantez içinde bazı eklemeler ve açıklamalarda bulunulmuştur. Diğer örnek beyitler dipnotta gösterilmiştir. Üçüncü bölümde tezimiz için kullandığımız materyaller ve kullanılan metot açıklanmıştır. Dördüncü bölümde elde edilen bulgular ve bu bulgulardan hareketle

varılan sonuç açıklanmıştır.

Yoğun bir iş temposunda olanca gücümü, enerjimi ve emeğimi bu teze verdim. Bu süreç içerisinde benden manevi desteğini eksik etmeyen anne ve babama şükranlarımı sunuyorum. Gerek lisansta gerekse yüksek lisansta bana emek veren, inanan, güvenen çok değerli Doç.Dr. Halil İbrahim Yakar hocama en kalbi duygularıyla teşekkür ediyorum.

Gülcan Öztürk

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖN SÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	xii
1. BİRİNCİ BÖLÜM.....	1
1. GİRİŞ	1
1. 1. Nef'i'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği	1
2. İKİNCİ BÖLÜM	2
2. MİTOLOJİK VE EFSANEVİ ŞAHISLAR	2
2. 1. DİNİ UNSURLAR.....	6
2. 1. 1. Allah.....	6
2. 1. 2. Cebrail (Ruhül Kudüs)	8
2. 1. 3. Rıdvan	9
2. 2. DİNİ ŞAHSİYETLER	10
2. 2. 1. Hz. Âdem (a.s)	10
2. 2. 2. Hz. Muhammed (s.a.v).....	11
2. 2. 3. Hz. İbrahim (a.s)	12
2. 2. 4. Hz. İlyas (a.s)	14
2. 2. 5. Hz. İsa (a.s)	15
2. 2. 5. 1. Hz.Meryem.....	18

2. 2. 6. Hz.Musa (a.s)	19
2. 2. 7. Hz. Süleyman (a.s)	22
2. 2. 7. 1. Belkıs	25
2. 2. 8. Hz. Yusuf (a.s)	25
2. 2. 9. İmam-ı Azam	27
2. 3. ACEM MENŞEİLİ ŞAHISLAR	28
2. 3. 1. Behmen	28
2. 3. 2. Behram	28
2. 3. 3. Behzad (Bihzad).....	29
2. 3. 4. Cemşid	30
2. 3. 5. Dara	33
2. 3. 6. Efrasiyab	35
2. 3. 6. 1. Peşeng	36
2. 3. 7. Erdşir	36
2. 3. 8. Fağfur	37
2. 3. 9. Feridun	38
2. 3. 10. Huşeng	39
2. 3. 11. Hüsrev	39
2. 3. 12. İskender	42
2. 3. 13. Kahraman	43
2. 3. 14. Key	45
2. 3. 15. Keyhüsrev	45
2. 3. 16. Keykubat	45
2. 3. 17. Mani	46
2. 3. 18. Neriman.....	47
2. 3. 19. Nuşirevan	48

2. 3. 20. Rüstem	49
2. 3. 21. Sam.....	51
2. 3. 22. Zal	52
2. 4. İRANLI ŞAİRLER	53
2. 4. 1. Câmî	53
2. 4. 2. Enveri	54
2. 4. 3. Feridüddin Attâr	55
2. 4. 4. Feyz-i Hindi	56
2. 4. 5. Firdevsi.....	57
2. 4. 6. Hafız-ı Şirazi	59
2. 4. 7. Hakani	61
2. 4. 8. İbn-i Yemini	62
2. 4. 9. Kemal-i Isfahani.....	63
2. 4. 10. Keşşaf.....	65
2. 4. 11. Muhteşem Kâşani.....	65
2. 4. 12. Ömer Hayyam	67
2. 4. 13. Selman-ı Saveci.....	68
2. 4. 14. Sena-i Gaznevi (Hâkim-i Gaznevi).....	70
2. 4. 15. Şirazlı Sadi	71
2. 4. 16. Urfi (Örfi) Şirazi	72
2. 4. 17. Vassaf.....	74
2. 4. 18. Zahir-i Faryabi	75
2. 5. KUTSAL KİTAPLARDA KISMEN VEYA ALENEN ZİKREDİLEN ÜNLÜ ŞAHISLAR	75
2. 5. 1. Asaf	75
2. 5. 2. Circis	78

2. 5. 3. Deccal.....	79
2. 5. 4. Harut-Marut.....	79
2. 5. 5. Hızır (a.s).....	80
2. 5. 6. Karun.....	82
2. 5. 7. Şeddad.....	83
2. 5. 8. Yecüc - Mecüc	83
2. 6. BİLİMADAMLARI /FİLOZOFLAR	85
2. 6. 1. Aristo (Aristoteles).....	85
2. 6. 2. Eflatun (Platon)	86
2. 6. 3. İbn-i Sina.....	88
2. 7. ARAP ŞAİRLER	88
2. 7. 1. Hassan	88
2. 7. 2. Hatem-i Tay	89
2. 8. TÜRK ŞAİRLER	90
2. 8. 1. Bâki	90
2. 8. 2. Kafzade Faizi	92
2. 8. 3. Nef'i	93
2. 8. 4. Mantıkı	95
2. 8. 5. Nizami	96
2. 9. EHL-İ BEYT ve HALİFELER	97
2. 9. 1. Hz.Ali (r.a)	97
2. 9. 2. Hz. Ebu Bekir (r.a).....	99
2. 9. 3. Hz. Osman (a.s).....	99
2. 9. 4. Hz. Ömer (r.a)	100
2. 9. 5. Ümmü Hani.....	101
2. 10. PADİŞAHLAR	102

2. 10. 1. Birinci Ahmet.....	102
2. 10. 2. Dördüncü Murad	103
2. 10. 3. Osman Gazi (İkinci Osman).....	106
2. 10. 4. Yavuz Sultan Selim.....	109
2. 11. MUTASAVVIF ŞAİRLER/ŞAHSİYETLER.....	110
2. 11. 1. Beyazıd-ı Bistami.....	110
2. 11. 2. Cüneyd-i Bağdadi.....	110
2. 11. 3. Emir-i Dehlevi.....	111
2. 11. 4. İbrahim Edhem.....	111
2. 11. 5. Mevlana, Hüsamettin	112
2. 12. VEZİR-İ AZAM/ PAŞALAR	113
2. 12. 1. Ali Paşa	113
2. 12. 2. Bayram Paşa.....	115
2. 12. 3. Cafer Paşa.....	116
2. 12. 4. Hafız Ahmet Paşa.....	117
2. 12. 5. Halil Paşa	118
2. 12. 6. HüsrevPaşa.....	118
2. 12. 7. İbrahim Paşa.....	121
2. 12. 8. İlyas Paşa.....	121
2. 12. 9. Muhammed Paşa	122
2. 12. 10. Murad Paşa.....	123
2. 12. 11. Mustafa Paşa	124
2. 12. 12. Nasuh Paşa	124
2. 12. 13. Nizamülmülk.....	126
2. 13. ŞEYHÜLİSLAMLAR	127
2. 13. 1. Aziz Efendi.....	127

2. 13. 2. Esat Efendi	128
2. 13. 3. Muhammed Efendi.....	129
2. 14. DEVLET ADAMLARI.....	130
2. 14. 1. Canbek Giray	130
2. 14. 2. Darüssade İsmail Ağa	130
2. 14. 3. Ganizade Nadiri	131
2. 14. 4. Musa Ağa	132
2. 15. ÜLKELER/ ŞEHİRLER	133
2. 15. 1. Acem-İran	133
2. 15. 2. Çin	134
2. 15. 3. Edirne	135
2. 15. 4. Hayber Fethi.....	136
2. 15. 5. Hicaz	137
2. 15. 6. Hindistan	137
2. 15. 7. Irak, Bağdat	138
2. 15. 8. İstanbul	139
2. 15. 9. Mısır	140
2. 15. 10. Rum	141
2. 15. 11. Şam.....	142
2. 15. 12. Türkistan	142
2. 15. 13. Yemen	143
2. 16. EFSANE VE RİVAYETLER	143
2. 16. 1. Ab-ı Hayat.....	143
2. 16. 2. Anka	147
2. 16. 3. Hüma	148
2. 17. ÜNLÜ AŞK KAHRAMANLARI.....	149

2. 17. 1. Ferhad.....	149
2. 17. 2. Mecnun.....	151
2.18. DİĞER ŞAHISLAR.....	152
2. 18. 1. Ağyar.....	152
2. 18. 2. Pir-i Muğan	153
2. 18. 3. Rakip	154
2. 18. 4. Rind.....	155
2. 18. 5. Saki.....	156
2. 18. 6. Sevgili	158
2. 18. 7. Sufi	159
2. 18. 8. Zahid	160
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	6
3. 1. MATERYAL VE METOT	6
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	7
4. 1. BULGULAR VE TARTIŞMA	7
SONUÇ	163
KAYNAKÇA.....	166
ÖZGEÇMİŞ(VITAE).....	169

KISALTMALAR

Bknz: Bakınız

K.: Kaside

G.:Gazel

Kt.:Kıta

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GİRİŞ

1. 1. Nef'î'nin Hayatı, Eserleri, Edebi Kişiliği¹

Hiciv ve kasideleriyle ünlü divan şairi. Ali Mustafa Efendi'nin Mecmau'l-Bahreyn adlı eserindeki bilgilerden ve Hâfız Ahmet Paşa'nın 1034'te (1625) sadarete gelişi üzerine ona yazdığı kasidesinde kendi hayatına dair düştüğü kayıtlardan hareketle 980 (1572) yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Ömer olup Erzurum'un Pasinler (Hasankale) ilçesindendir. Pasinler sancak beyi Mirza Ali'nin torunu, Mıcingerd (Sarıkamış) sancak beyi Mehmet Bey'in oğludur. Soyunun Dulkadiroğulları'na, Çağatay veya Timurlulara tâbi Çağatay Türkleri 'ne dayandığına dair kayıtlar tartışmalıdır. Kırım hanına nedimlik yaptığı anlaşılan babası da şairdir. Babasına dair bilgi verdiği ve “Peder değil bu belâ-yı siyahtır başıma” mısraının yer aldığı hicviyesinde onun Kırım'a giderek rahat bir ömür sürdüğü, ardında bıraktığı ailesinin yoksul ve korumasız kaldığı anlaşılmaktadır. Genç yaşta şiirle ilgilenen Nef'î eğitim hayatına Pasinler'de başladı, Erzurum'da devam etti, bu arada Farsça öğrendi. Önceleri “Darî” mahlasını kullanan şaire Gelibolulu Ali tarafından “Nef'î” mahlası verildi. Defterdarlık göreviyle Erzurum'da bulunan Ali'ye olan yakınlığı dikkate alınırsa Nef'î'nin şiir sanatı ve edebî bilgiler yanında Fars kültürüyle alâkalı gelişimini de Ali aracılığı ile sağlamış olduğu düşünülebilir. Nitekim onun kendi üzerindeki tesirini “sühan” redifli kasidesinde yansıtmış, tezkire yazarı Riyâzî de bir hiciv kıtasında bu ilişkiyi dile getirmiştir. I. Ahmet'in (1603-1617) ilk saltanat yıllarında İstanbul'a giden Nef'î'nin sadrazam tarafından Sultan Ahmet'e tanıtıldığı muhakkaktır. Nef'î sunduğu kasidelerle kısa zamanda sultanın iltifatını kazanarak yakınları arasına girmiş ve ilk olarak Dîvân-ı Hümâyûn'da maden mukâtaacılığı görevine getirilmiştir. Daha sonra mukâtaa kâtipliği, kısa bir müddet sürgüne gönderildiği Edirne'de Murâdiye mütevelliliği ve İstanbul'da cizye (haraç) muhasebeciliği görevlerinde bulundu. Dört padişah döneminde yaşayan Nef'î, IV. Murad devrinde sanatının ve şöhretinin zirvesine ulaştı, kendisi gibi sert yaradılışlı olan padişahla yakınlık kurarak onun sevgisini ve iltifatını kazandı. Devrin ileri gelenlerine sunduğu kasideler ve şiir sanatındaki başarısı ile devlet erkânından

¹ Tezimizin asıl konusu Nef'î'nin hayatı olmadığı için bu kısım İslam Ansiklopedisi'nde yer alan Metin Akkuş'un hazırlamış olduğu Nef'î maddesinden alınmıştır.

takdir gördü. Methiyeleri vesilesiyle aldığı câizeler kendisine ne kadar itibar edildiğini gösterir. Ancak istikrarsız kişiliği yüzünden çevresiyle kurduğu ilişkileri devam ettiremedi. Yakın dostları dâhil insanları rencide edecek derecede sövgüye varan hicivler yazmaktan geri durmadı. Hırçın kişiliği ve davranışları, özellikle sınır tanımayan yergileri gözden düşmesine ve devlet adamlarının hedefi durumuna gelmesine yol açtı. Kıskançlıklara sebep olan şöhretinin de etkisiyle sıkıntılar yaşadı, şiirlerinden anlaşıldığına göre üç defa görevinden uzaklaştırıldı. Naima'nın yer verdiği bir rivayete göre IV. Murat, sarayda şairin Sihâm-ı Kazâ adlı eserini okurken taht yakınına yıldırım düşmesini Uğursuzluk kabul etmiş ve Nefî'ye hicvi yasaklayıp onu görevinden azletmiştir. Bu sebeple şair, hayatının son yıllarını sürgüne gönderildiği Edirne'de Murâdiye mütevelliliği göreviyle geçirdi. Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferi vesilesiyle Edirne'den Sultan Murad'a gönderdiği bir kaside ve 1043'te (1634) Sultan Murad'ın Edirne'ye gelişi üzerine yazdığı kasidesiyle yeniden padişahın iltifatını kazanarak İstanbul'a döndü. Ancak yine hicivlerine devam eden Nefî kendi sonunu hazırladı ve hicivleri yüzünden ölüme mahkûm edildi. Kâtib Çelebi ve Naima'ya göre Bayram Paşa tarafından Boynueğri Mehmet Ağa'ya teslim edilerek saray odunluğunda boğdurulup cesedi denize atıldı. Fakat Sihâm-ı Kazâ'nın bir nüshasında şairin İstanbul'da Sirkeci İskelesi yakınlarında mezarının bulunduğu dair bir kayıt vardır. Ayrıca Mevlânâ Dergâhı içindeki Hadîkatü'l-ervâh'ta Nefî'ye bir makam-mezar atfedilmektedir. Kaynaklarda ölümü için farklı tarihler verilmekteyse de, “Katline oldu sebep hicvi hele Nefî'nin” ve “Geçti Sihâm-ı Kazâ” mısraları 1044 (Şâban; 1635 [Ocak]) tarihinin doğruluğunu göstermektedir. Nefî sanatına güvenen, bildiğini açıkça söylemekten çekinmeyen bir kişiliğe sahipti. İfadelerinde sert, acımasız, hatta isyancı tavırlar sezilir. Hayatı bir savaş meydanı olarak gören mücadeleci şahsiyeti gerilimli bir ömür sürmesine yol açmış ve Nefî zaman zaman hırçın, tutarsız, saldırgan olmuştur. Bunda bir bey soyundan gelişi ve yaşadığı çağın karmaşık hadiselerinin de etkisi olmalıdır. Nefî'nin sanatkâr kişiliğinde sosyal çevre ve gelenek kıskacından kurtulma endişesinden söz etmek gerekir, o sanat çevresinde kendini ispat çabasını aşmıştır. Şiirinde tasannuya yer vermez. Örfî-i Şîrâzî dışındaki İran şairleri Nefî için artık aşılması gereken sıradan şairlerdir. Bu tavır divan şiirindeki İran etkisine bir başkaldırı niteliğindedir. Kasidelerinde tok ve gür bir ses, gazellerinde munis ve rindmeşrep bir anlayış mevcuttur. İlk dönem şiirlerindeki İran edebiyatı etkisi onun bilhassa Örfî, Evhadüddîn-i Enverî ve Hâfız-ı Şîrâzî'yi takip ettiğini gösterir. Olgunluk devrinde bütün İran şairlerine karşı üstünlük iddiasında bulunurken Örfî ve Enverî'den ihtiyatla söz eder. Türkçe kasidelerinde Hâkânî-i Şîrvânî, Firdevsî, Kemâl-i İsfahânî, Ömer Hayyâm, Sa'dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Ferîdüddin Attâr, Feyzî-i Hindî ve Molla Câmi gibi şairlere eşitlik, hatta üstünlük iddiasındadır. Türk şairleri içinde başta Bâkî olmak üzere Fuzûlî, Şeyhülislâm Zekeriyyâzâde Yahyâ, Şâhidî (İbrâhim Dede) gibi şairlere nazireler yazmıştır. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî için bir şiir kaleme alması, Farsça şiirlerinde samimi bir mutasavvıf tavrı ortaya koyması, Mevlevî dedelerinden feyiz aldığı dair rivayetler ve divanının bir nüshasının “Mecmûa-yı Şuarâ-yı Mevleviyân” başlığını

taşıması gibi işaretler onun bir Mevlevî muhibbi olabileceğini düşündürmektedir. Nef'î övme-övünme-yerme üçlüsüyle özetlenebilecek şiirini mübalağa ile beslemiştir. Mübalağa, vuzuh ve fahr gibi özellikleriyle Nef'î artık yeni bir tarzın sahibidir. Sözü güzel söylemede ustalaşmış, söylemek istediğini mazmunlar arkasına saklamak yerine açıkça söylemeyi tercih etmiştir. Anlam üzerinde yoğunlaşmış, derinleşmeyi zengin hayallerle desteklemiştir. Şiirinde sanatlı ifade endişesi, anlamda gizlilik yoktur. Kelime oyunları yerine ahenk ve musikiye, manaya ve mazmuna önem verir. Kullandığı dil bakımından devrinin diğer şairleriyle aynı özelliği gösteren Nef'î, sebk-i Hindî şairlerinden sayılmamakla birlikte bu akımın dil ve üslûp anlayışına sahiptir. Dili sağlamdır. Yabancı kelimelere fazlaca yer veren şairin kasidelerinde görülen debdebeli, yabancı terkiplerle dolu dili gazellerinde daha sadedir. Klasik Türk şiirinde kendine has bir eda oluşturmayı başaran Nef'î önemli bir şair kabul edilir. Yenişehirli Avni Bey'e kadar bazı şairler özellikle kaside alanında ya onu takip etmiş ya da onun ustalığını kabullenmiştir. Nef'îyâne söyleyiş Güftî, Sabrî, Fehîm-i Kadîm, Nâilî, Nedîm, Hâzık, Hâmî-i Âmidî, Mezâkî Süleyman, İzzet Ali Paşa, Şeyh Galib, Haşmet, Keçecizâde İzzet Molla, Kâzım Paşa ve Üsküdarlı Hakkı Bey gibi şairleri etkilemiş, şiirlerine nazireler yazılmış ve bu etki Ziya Paşa, Nâmık Kemal, Tevfik Fikret gibi şairlere kadar ulaşmıştır. Eserleri şunlardır:

1. Türkçe Divan

Nef'î'nin bizzat tertip ettiği divanında kasideler ağırlıktadır. Saltanatına şahit olduğu padişahlara, devlet yetkililerine ve din adamlarına çeşitli vesilelerle kasideler sunmuştur. Bu kasidelerde üslûp çok başarılıdır; denilebilir ki Türk edebiyatında kaside onun usta ellerinde klasik biçimini kazanmıştır. Bilhassa methiye ve fahriyede gösterdiği başarı dikkat çekicidir. Nesîb bölümlerinde baharın güzelliği, bayram coşkusu, yaşanan çevre olarak İstanbul, mimari yapıların tasviri, şehir ve çevre güzellikleri, sultan atlarının tasviri, yiğitlik, savaş tasvirleri, aşk ve içki gibi konular başarıyla anlatılır. Savaş ve yiğitlik konularını işlediği manzumelerinde tok sesi, Kılıç kalkan çınlamaları, ok vınlamaları duyulacak kadar canlıdır. Yine başarıyla uyguladığı mübalağada insan mantığını hayrete düşürecek kadar derinleşir. Nef'î döneminin az beyitli gazel söyleme geleneğine uymuş, her bakımdan muhtasar ve anlamlı beyitler yazmıştır. Gazellerinde sevgi, sevgili, şarap, meclis, musiki, felekten, sevgiliden şikâyet, ıstırap gibi konuları ele almıştır. Bazı gazellerinde Nedîm'i ve Lâle Devri'ni müjdeleyen anlatımlar vardır. İstanbul'un mesire yerleri gazellerin konuları arasındadır. Nef'î'nin iki defa basılan divanının Metin Akkuş tarafından karşılaştırılan metninde altmış iki kaside, bir terkibibend (sâkînâme), bir mesnevi, dokuz kıt'a-i kebîre, yüz otuz dört gazel, iki kıta, dört nazım, beş rubai, on altı müfred yer alır.

2. Farsça Divan

Daha çok tasavvufî aşka dair şiirlerin yer aldığı eser şairin Fars dili ve kültürüyle ilgili birikimi açısından önemlidir. Buna göre divanda sekiz na‘at, sekiz kaside, bir terciibent, bir kıta-i kebire, yirmi bir gazel ve yüz yetmiş bir rubai bulunmaktadır.

3.Tuhfetü’l-‘Uşşâk

Farsça divanda mevcut doksan yedi beyitlik bir kasideden ibarettir. Fuzûlî’nin Enîsü’l-ğalb adlı eserine nazire olan kasidenin metnini ve Türkçe çevirisini Ali Nihat Tarlan neşretmiştir.

4. Sihâm-ı Kazâ

Şairin hicivlerinin yer aldığı bu mecmuada ince hayallerle bezenmiş, sanatlı, zekâ ürünü manzumelerin yanı sıra kaba sözler, itham, küfür gibi sıradan ifadeler de vardır. Tâhir Efendi ve Şeyhülislâm Yahya ile karşılıklı hicivleri zarif örnekler olarak kabul görmüştür. Nef‘î bu eserinde oldukça sade bir dil kullanmıştır. Yergilere konu edilen kişiler arasında babası Mehmet Bey, devlet erkânından Gürcü Mehmet Paşa, Kemankeş Ali Paşa, Ekmekçizâde Ahmet Paşa, Bâkî Paşa, Receb Paşa ve Halil Paşa; sanat çevresinden Nev‘îzâde Atâî, Kafzâde Fâizî, Uruszâde, Fırsatî, Mantıkî, Ganîzâde Mehmed Nâdirî, Veysî, Derviş Ali, Mehmed Bâlî, Tıflî, Riyâzî ve Azmîzâde Mustafa Hâletî yer alır. Eserde kaside, kıta ve terkeb-i bent gibi değişik nazım şekilleri kullanılmış olmakla birlikte daha çok dörtlükler tercih edilmiştir.

Nef‘î’nin bir de münşeât mecmuası olduğu belirtilmişse de Ünsî Çelebî’nin “Kıt‘a-ı Ünsî Çelebi der-Ta‘rîf-i Sâhib-dîvân Melikü’ş-şuarâ-yı Rûm Hazret-i Nef‘î Efendi rahmetullâhi aleyh” başlıklı kıtası vesilesiyle yazılmış bir mektubu dışında başka yazıları ele geçmemiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. MİTOLOJİK VE EFSANEVİ ŞAHISLAR

Mitoloji Nedir?

“İnsan davranışı için model teşkil eden, hayata anlam ve önem kazandıran, dolayısıyla insanın kendisini anlamlandırmasını sağlayan ve her zaman için bir yaratılışın hikâyesini anlatan kutsal metinlerin genel özellikleri, kaynakları, oluşumları, tanımları, işlevleri, ilkellerdeki görünüşleri ve isimlendirilmesi konusunda folklor çalışmalarının başladığı ilk dönemlerden, Jacob Grimm’in öncü çalışmalarından başlayarak günümüze kadar çeşitli görüşler ve kuramlar ortaya atılmıştır. Yoğun olarak, Mitoloji araştırma alanında incelenen Mit (Yunanca “myth”, Osmanlı Türkçesi “esatir”, “usture”) başlığı altında toplayabileceğimiz bu metinler, yaşadıkları bağlamlarda kutsal ve gerçek kabul edilmişler, “ilkel” insanın dünyayı ve kendisini anlamlandırmak amacıyla sorduğu “neden” ve “nasıl”lara o dönemin şartları içerisinde cevaplar vermişlerdir.

Mit kutsal bir öyküyü anlatır; en eski zamanda “başlangıçtaki” masallara özgü zamanda olup bitmiş bir olayı anlatır. Bir başka deyişle mit, doğaüstü varlıkların başarıları sayesinde, ister eksiksiz olarak bütün gerçeklik, yani kozmos olsun, isterse onun yalnızca bir parçası olsun bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatır. Demek ki mit, her zaman bir “yaratılış”ın öyküsüdür: bir şeyin nasıl yaratıldığı, nasıl var olmaya başladığı anlatılır.

Mit, yaşatıldığı toplum içinde ritüel olarak uygulama şeklinde ayinlerde ya da anlatılarak canlandırılır. ayini anlatımda vaaz, ilahi, dua, dini dans vb. iletişim şekilleri kullanılabilir.” (Oğuz, 2008:127-131)

Efsane Nedir?

“Efsane, gerçek veya hayali, muayyen şahıs, hadise veya yer hakkında anlatılan bir hikâyedir. Efsane: kaba, acı ve günahla yüklü gerçekliğe yakındır, kültürle bir uzlaşma sağlamaktadır ve bundan ötürü masala göre dejenere olmuş ve dolayısıyla ondan daha geç dönemde ortaya çıkmıştır. Efsane kavramı, duygusal bir anlatımla, anlatıcı tarafından bilinçli olarak gerçek olaylar anlatıldığını iddia eden, dinleyicilere bu olayın gerçek olup olmadığını, gerçek ise nasıl olduğunu düşündüren ve bu gerçekten haberdar olmayı isteten, nesilden nesle sözlü anlatım yoluyla geçen ve karakteristik bir şekle sahip anlatım türünün adıdır. Dar anlamda masal ile efsane arasında benzerlik varsa da olayların gerçekliği bakımından büyük farklılık bulunur.

Efsanenin özellikleri şu şekilde tespit edilmektedir.

1. Şahıs, yer ve hadiseler hakkında anlatılırlar.
2. Anlatılanların inandırıcılık vasfı vardır.
3. Umumiyetle şahıs ve hadiselerde tabiatüstü olma vasfı görülür.
4. Efsanelerin belirli bir şekli yoktur; kısa ve konuşma diline yer veren bir anlatımdır.” (Oğuz, 2008:131-135)

2. 1. DİNİ UNSURLAR

Bu bölümde Nef'i Divanı'nda adı geçen Allah, Cebrail ve Rıdvan'dan bahsedilmiştir. Bu başlığa dini unsurlar adı verilmiştir. Allah, Cebrail ve Rıdvan dini unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

2. 1. 1. Allah

“Allah lafzı, esmâ-i hüsnâyı meydana getiren diğer isimler ve genel olarak ulûhiyyet bahisleri Müslüman milletlerin dinî hayatında önemli bir yer tuttuğu gibi onların edebiyat, kültür ve sanat hayatına da büyük çapta tesirler icra etmiştir. Bu konuda günlük konuşma dilinden başlayarak müstakil edebî nevilere ve edebî mazmunlara kadar çok geniş bir alanda pek çok eser meydana getirilmiştir. Allah lafzının Arapça dışında en çok Türk dilinde kullanıldığı şüphesizdir. Sadece bugünkü Türkçe'nin orta hacimdeki bir sözlüğü incelendiği takdirde bile Allah kelimesinin yer aldığı deyimlerin 150 civarında olduğu görülür. Bunlara bir o kadar da atasözü eklenebilir. Bilhassa Osmanlı Türkçesi'yle yazılmış dinî ve tasavvufî mahiyetteki manzum ve mensur eserlerde yer alan diğer birçok deyim ve atasözü ise bu sayının dışındadır. Divan edebiyatında ise Cenâb-ı Hak'la doğrudan ilgili olarak müstakil nevilere mevcuttur. Allah'ın âyet ve hadislerde yer alan isimleriyle tanınması, bilinmesi, bunlarla anılması (zikir), yine bunlarla övülüp yüceltilmesi ve bu isimlerin ihtiva ettiği engin ilâhî rahmet ve muhabbeti vesile kılarak O'na dua ve niyaz edilmesinin gereği ve fazileti hem naslarda yer almış, hem de bu husus Hz. Peygamber'den, hatta daha önceki peygamberlerden itibaren Allah'ın sâlih kullarınca uygulanagelmiştir. Bu sebeple bilhassa Türk edebiyatında, kısmen de Fars edebiyatında esmâ-i hüsnâ etrafında birçok eser kaleme alınmıştır. Ayrıca tevhit, münâcât, ilâhî, zikir, tesbih ve şathiye gibi müstakil nevilerin yanında Türk edebiyatının manzum-mensur çeşitli örneklerinde Allah ile ilgili pek çok mazmun bulunmaktadır.”(DİA, 1989:499)

Nef'i Divanı'nda Allah; Huda, Hak Teala, Allah Teala, Cenab-ı Hazret-i Hak, İlâhî, Hak Celle Celal, Bari, Hüdavend, Hazret-i Rabbü'l-ibad, Feyyaz-ı Ezel isimleriyle de anılmıştır.

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Allah'ın her türlü gücün üstünde olduğundan bahsetmiştir. Allah'ı bırakıp aklına uyan kişinin zararda olduğunu söylemiştir.

Bulmaz reh-i hakkı meger ol kimse ki ana

Tevfikini Hâdî-i ezel râh-ber eyler(K.11/6)

(Allah'ın yardımını yoldaş edinmeyince hiçbir şey elde edilmez burada (bu dünyada)yalnız aklına uyan kişi zarar eder.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Dua bölümüne başlaması gerektiğini Nef'i, kendine hatırlatır.

Başla şimden sonra ey Nef'î du'âya sıdk ile

Tâ kabûl ede du'ânı Hazret-i Rabbü'l-ibâd(K.26/48)

(Ey Nefi, bundan sonra duaya, içten bağlılıkla başla. Ta ki duanı, Allah kabul etsin.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hafız Ahmet Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Allah'a güvenmenin tam olması gerektiğini söylemiştir.

Bu imdâdı recâ etmezdim aslâ baht u tâli'den

Değildim rûzgâra Hak bilir bu i'tikâd üzre (K.44/3)

(Bahtımdan ve taliimden bu yardımı hiç de rica etmezdim. Çünkü Allah bilir ki rûzgâra (zamana, devre) hiç inanmıyordum.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hafız Ahmet Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Allah'ın her şeye kadir olduğundan bahsetmiştir.

Muhâl ise eğer devr-i çep-endâz-ı felekden bu

Hudâ² kâdirdir etse bârî hükmün imtidâd üzre (K.44/7)

(Eğer bu durum, feleğin ters dönüşü için imkânsız ise, Cenab-ı Hak, bu hükmünü uzatmaya kadirdir.)

² Diğer örnekler için bkz: (K.4/20, K.12/45, K.14-1/42, K.15/17, K.18/77, K.19/3,34, K.22/3, K.25/24, K.27/48, K.28/53,54 K.35/40, K.36/1,2,,55,60,61,63, K.39/50, K.40/52, K.41/5, K.41/20, K.44/21, K.46/23,26,42,43, K.47/25,33,40,41, K.48/18,21,30, K.48-2/5,36,46, K.49/18,20,41 K.50/47, K.51/16, K.52/26, K.53/28,47 K.54/14,44,46, K.56/45,46, K.57/20, K.59/38, K.60/7, K.62/31, Tesdis 2,3, Mesnevi 3,21,22, G.28/9, G.35/5,6, G.38/5, G.39/2, G.42/1, G.50/2, G.58-2/3 G.100-1/6, G.107/8, G.109/5, Kt.1/1,10,22,32 4/2, Müfred 13.)

2. 1. 2. Cebrail (Ruhül Kudüs)

“Cibril, Cibril-i Emin, Ruhü'l Emin olarak da bilinir. İlahi emirleri meleklere ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği; ulak, haberci, peyk.

Yahudilik ve Hristiyanlık 'ta büyük meleklerden olup Kitab-ı Mukaddes'te ismi geçen üç büyük melekten biridir. İslam dininde Cebrail Allah'la peygamberleri arasında elçilik görevi üstlenen, emir ve vahiylerini tebliğle görevli, emin sıfatıyla anılan dört büyük melekten biridir.

Cebrail müthiş bir güce, üstün bir akla ve derin bir bilgiye sahiptir. Allah katında çok saygın, meleklerin kendisine mutlaka itaat ettiği ayetlerde bildirilmiş şerefli bir elçidir. Hz. Peygambere ilahi emirleri bildiren vahiy meleği olup dört semavi kitabın son indirileni olan Kur'an-ı Kerim vahiy yoluyla, Cebrail aracılığıyla peygamberimize gönderildi. Hz. Peygamber (sav) Hira dağındaki mağarada yalnız başına düşünceye dalmışken ilk defa olarak Allah'ın “Oku!” emrini ondan aldı. Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de “Söyle ve de ki; her kim Cebrail'e düşman ise iyi bilsin ki Kur'an'ı senin kalbine Allah'ın izniyle o indirdi. Daha önceki vahiyleri onaylayan, müminlere hidayet ve müjde kaynağı olan Kur'an'ı. Kim Allah'a, meleklerine, Cebrail'e, Mikail'e düşman olursa bilsin ki Allah kâfirlerin düşmanıdır.” (2/97-98) buyurdu.” (Zavotçu, 2006:85-86)

Aşağıdaki beyit, naattan alınan bir beyittir. Cebrail için Ruhül-kudus denilmektedir.

Nükte-i can ki salar hayrete Ruhü'l-kudsü

Mebhas-i hikmetinin mesele-i mübhemidir (K.2/8)

(Canın nüktesi Ruhü'l-kudsü hayrete düşürür; hikmet konusunun belirsiz, kapalı meselesidir bu.)

Aşağıdaki beyit Genç Osman için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, memduhu değil, kendini övmektedir. Cebrail'in vahiy meleği olduğunu belirtmiştir. Kendinin ince manalar çıkarabildiğini ama bunları söylemediğini söylüyor. Eğer bunları söylersem Cebrail bile benim ifademin güzelliğinin delisi olur, diyor.

Söylesem ol nükte-perdâz-ı ma'ânî-perverim

Akl-ı küll³ dîvâne-i hüsn-i beyânımdır benim (K.13/19)

(Yeni manalar icat edip sözlerini inceliklerle süsleyen o kimseyim ki, eğer söylesem (Peygamberlere Tanrı'nın kalamını nakleden) Cebrail benim ifademin güzelliğinin delisi olur.)

³ Akl-ı küll: (burada) Cebrail.

Aşağıdaki beyit Genç Osman’a yazılmış 14 nolu kasideden alınan bir beyittir. Osman’ın savaşçı, kahraman ve yiğit olmasından bahsetmiştir. Osman savaşa çıktıkça onun için Kur’an-ı Kerim’de yer alan “*Feth süresi*”ni okuyacağını söylemiştir.

Safder-i kişver-güşâ kim cenge çıkdıkça olur

Cebra’îl innâ fetehnâ-hân-ı tîg u miğferi(K.14-2/24)

(Ülkeler açıcı bahadır ki: savaşa çıktıkça: Cebrail, kılıç ve miğferinin “*İnna Fetehna*” okuyucusu olur.)

Nef’i, aşağıda yer alan beyitte kendinden bahsetmiştir. Nef’i aşağıdaki beyitte düşüncelerinin bakirelerine âşık olduğunu dile getiriyor. Beyitte Meryem’e erkek elinin değmediğini düşüncelerinin de Meryem gibi el değmemiş olduğunu söylemek istiyor. Kendini Cebrail olarak görüyor. Kaynaklarda Cebrail (as)ın Meryem’e Allah’ın ruhundan üflediği rivayet edilir. Burada da Nef’i bu hadiseye telmih yapmaktadır.

Âşıkım ammâ yine dûşîzegân-ı fikrime

Cebra’îl⁴im Meryem-i endîşe mahremdir bana (G.1/6)

(Ben aşığım fakat – öyle de olsa – sadece düşüncemin bakirelerine aşığım. Cebrail’im, bana düşünce Meryem’i mahremdir.)

2. 1. 3. Rıdvan

“Cennetin kapısı olan büyük melek.” (Zavotçu, 2006:410)

Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır.

Sabâ gerd-i gülistân ile varsa bâğ-ı Rıdvâna

Abîr-efşân olur pîrâhen-i hûr-ı cinân üzre (K.6/8)

(Sabah gül bahçesinin toprağı ile Rıdvan bağına ulaşırsa cennet hurilerinin gömlekleri üzerine güzel kokulu karışımlar, miskler saçılır.)

Aşağıdaki beyit Sultan Ahmet için yazılan 6 nolu kasideden alınmıştır. Beyitte Ahmet Han sevgili gibi düşünülmüştür. Ahmet Han’ın sonsuzluğu andıran bahçesini Rıdvan görse kapıcısı olduğu cennete tercih ederdi, demektedir.

Ya Rıdvân bahsile gelse temâşa-yı gülistâna

⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.14-2/24, K.18/74, K.21/28, K.26/34, K.39/31, K.40/5, K.41/28, K.47/13, K.48-2/3, K.56/42, G.3/1, G.22/1,2, G.57/6, G.107/7, G.115/3, G.116/4)

Görüp tercih eder bâğı bihişt-i câvidân üzre (K.6/9)

(Rıdvan konuşarak gelse senin gül bahçeni seyredip sonsuzluk cennet bağıını senin bu bahçene tercih eder.)

Aşağıdaki beyit Sultan Ahmet için yazılan 7 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, Ahmet Han'ın yaşadığı yerin çok güzel olduğunu Rıdvan'ın burayı görse cennet mi dünya mı ayırt edemeyeceğini söylüyor.

Habbezâ cây-ı neşât-efzâ ki Rıdvân⁵ görse ger

Hayretinden derdi bu cennet midir dünya mıdır (K.7/10)

(Bu ne güzel neşe arttıran bir yer. Eğer burasını Rıdvan görseydi hayretinden bu cennet mi, yoksa dünya mıdır? derdi.)

2. 2. DİNİ ŞAHSİYETLER

2. 2. 1. Hz. Âdem (a.s)

“Bütün semavi dinlere göre ilk insan ve ilk peygamberdir. Âdem'in yaratılma fikri, yaratılışı, bedenini oluşturan unsurlar, yaratılma süresi, sahip olduğu bilgiler, cennete konması, oradaki, yaşayış şekli, kendisine yasaklanan şey, kendisinden Havva'nın yaratılması, cennette yaşarken şeytanın iğvasına kanarak yasak meyveyi yemeleri ve bunun sonucunda cennetten çıkarılmaları Kur'an'da ayrıntıya girilmeksizin anlatılmaktadır. Tefsirlerde ve peygamber tarihi kitaplarında yukarıda sayılan hususlarla ilgili –mevsuk olmayan- pek çok rivayet karışmıştır. Bu kıssalar şairler tarafından, en geniş şekilde kullanmıştır.

Divan şiirinde Âdem peygamber ilk insan olması ve insanlık mücadelesinin onunla başlaması sebebiyle, değişik münasebetler ve alakalar dolayısıyla anılırdı. Onunla ilgili ister vahiy ister efsane kaynaklı birçok bilgi ve inanış bu alakalarda kaynak olarak kullanılırdı. Nef'i, divanında Âdem peygamberden sadece iki beytinde bahsetmiştir. Ne onun cennetten kovulmasını ne de Havva'dan bahsetmiştir. Bir beytinde İstanbul'u görünce cenneti unutacağından bir diğer beytinde ise ilk insan olmasından bahsetmiştir.” (Tökel, 2000:273)

Aşağıdaki beyit, şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan 51 nolu kasideden alınmıştır. Aşağıdaki beyitte Nef'i, Âdem (as) ilk cenneti gören insan olma özelliğine telmih yapmıştır. Burada amaç Âdem (as) değildir. Şairin amacı İstanbul'un payitahtın çok güzel bir şehir olduğunu o kadar güzel ki Âdem (as) bile görse cennetten kendi isteğiyle ayrılacağını söylüyor.

⁵ Diğer örnekler için bkz: (K.9/42, K.31/7, K.58/14)

Şehr-i hoş-âb u hevâ ya'nî İstanbul kim eğer

Tarhını görse behiştî unutturdu Âdem (K.51/13)

(Havası ve suyu güzel olan şehir ki yani İstanbul'un düzenini Âdem görse cenneti unutturdu.)

Şair aşağıdaki beytinde Âdem (as)'ın ilk insan olmasına telmih yapıyor. Ta Âdem devri diyerek çok eski bir zamandan dünyanın kuruluşundan bahsediyor.

Bulmaz bir öyle cevheri encümle olsa müşteri

Tâ devr-i Âdemden berî nakdî felek sarf etse heb(K.62/20)

(Yıldızla müşteri olsa da öyle cevheri bulamaz. Ta Âdem'in devrinden beri felek senin olayını anlatsa da.)

2. 2. 2. Hz. Muhammed (s.a.v)

“İslam peygamberi ve Allah (c.c)'ın son elçisidir. Mekke'nin soylu Haşimoğulları ailesindendir. Muhammed pek çok hamd ü sena olunmuş, övülmüş demektir. Peygamberimizin dünyaya geldiği gece gün doğmadan âlem nur ile doldu. Nef'i, divanında Hz. Peygamber'den sıkça söz etmiştir. Hz. Peygamber için *Ahmed-i Mürsel*, *Rasulü Ekrem*, *Fahrül Mürselin* gibi tamlamalarda kullanmıştır.” (Zavotçu, 2006:338-342)

Nef'i Hz. Peygamber için Divan'ının başında bir naat yazmıştır. Hz. Peygamberden çok kendini övmüştür. Bu beyitte ise insanlığın iftihar tablosu olan Hz. Peygamber'in Allah tarafından gönderildiği, evrenin canı olduğu vb. özelliklerinin Nef'i gibi yüksek bir şair tarafından kıyamete kadar söyleneceğini aşağıdaki beytinde yer aldığı 1 nolu kasidede belirtiyor.

Cân-ı âlem fahr-ı âdem Ahmed-i mürsel ki tâ

Haşr olunca na't-gûy u na't-hânıdır sözüm (K.1/32)

(Evrenin canı, insanlığın kendisiyle övündüğü Allah tarafından gönderilmiş Peygamber Ahmet ki: kıyamete kadar benim sözüm, onun niteliklerini söyler ve okur.)

Aşağıdaki beyit, Nef'i'nin yazdığı naattan alınan bir beyittir. Nef'i, Peygamber'i övmüş gibi gözükse de sözü yine kendi sözünün büyüklüğüne getiriyor. Beyte genel olarak bakıldığında diğer Peygamber içinde Hz. Peygamber'in en büyük peygamber

olduğunu söylüyor. Onu medh ederken Nef'i'nin sözleri gönül dünyasının bir diğer adı olarak geçtiğini söylüyor.

Na't-ı şâhenşâh-ı evreng-i nübüvet kim anın

Feyz-i medhiyle dilin cân-ı cihânıdır sözüm (K.1/31)

(Peygamberlik tahtının en büyük padişahı (Hazreti Muhammed)'nin naatı (övgüsü) ki onun methinin feyzi ile sözüm, gönül cihanının adıdır.)

Aşağıdaki beyit, naattan alınmıştır. Nef'i, Hz. Peygamber'i övmenin gönül için en gerekli madde saymaktadır.

Padişah-ı dü-cihan Ahmed-i Mürsel⁶ ki anın

Midhat-ı zatı dilin maslahat-ı elzemidir(K.2/15)

(İki cihanın padişahı olan Ahmet ki onun zatının övgüleri gönlün en lazım maddesidir.)

2. 2. 3. Hz. İbrahim (a.s)

“İbrahim peygamber. Hayatı ve kıssaları hakkında Kur'an-ı Kerim'de geniş malumat vardır. M.Ö. 7.yüzyıl da yaşamıştır. Babası mesabesinde olan Azer, put yapıp satmakla geçinen, bir rivayete göre de Nemrut'un veziri bir kişiymiş. Annesinin adı Uşa, gerçek babasının adı Taruh'tur. Nemrut bir rüya üzerine ülkede iki yıl müddetle doğan bütün çocukları öldürtmeye başladığı sırada annesi onu gizlice dünyaya getirmiş ve Kusa civarında bir mağarada büyümüştür. İbrahim daha küçük yaşlarda puta tapan Babil halkına hayret eder ve putların işe yaramaz manasız şeyler olduğunu düşünürmüş. Bir gece yıldızları görünce “Acaba benim Tanrım bu mu?” diye düşünmüş, yıldız kaybolunca y için aynı şeyi düşünmüş. Ayda kaybolunca güneşi Tanrı sanmış ancak o da batınca onun da Tanrı olmayacağını anlamıştır. Babası onu put satmak için çarşıya gönderince o işe yaramaz putları alan var mı diye onlarla alay eder ve dereye başlarını sokarak “*haydi su için*” der ve hiç satmadan geri getirirmiş. Babasının bu batıl işten vazgeçmesini istemiş. Vazgeçmeyince de ondan ayrılmıştır. Bir gün bütün insanlar kurban kesmek için şehri terk edince put haneye girip bir balta bütün putları kırmış ve baltayı da en büyük putun boynuna asmıştı. Halk geri dönünce onu sorguya çekmişler. O da bu işi en büyük putun yaptığını çünkü baltanın onun boynunda asılı olduğunu ona sormalarını söylemişti. Halk putun hareket etmeyeceği ve konuşmayacağını söyleyince o “*Konuşmayan ve size hiçbir fayda ve zararı dokunmayan putlara ne diye tapıyorsunuz?*”

⁶ Diğer örnekler için bkz: (K.1/30,38,39,41,42,44, K.2/14,15, K.3/7, K.5/34, 14-2/3, K.21/25, K.26/34, K.30/46, K.43/27, K.53/23, K.55/10,11, K.59/16, K.62/10)

” demiştir. Bunun üzerine Nemrud onu cezalandırmak ve öldürmek için büyük bir ateş yaktırdı. Bir mancınık onu ateşe attılar. Cebrail Allah’ın emri ile onu havada tuttu ve isteğini sordu. O zaman İbrahim, “Ben Allah’ın kuluyum, dileğim O’nadır, sana değildir, Allah ne dilerse yapsın” cevabını verdi. Bu olaydan sonra İbrahim’e Halilullah denildi. Ateşe atılan İbrahim bir gül bahçesine düştü. Ateş günlerce yandı. Oysa içi bir mucize ile gülistana dönmüştü. Bu ateşin bir gül bahçesi olduğunu söyleyenler de vardır. Nemrut’a Allah’a iman çağrısında bulunduyorsa da onun kabul etmemesi sonucunda ailesi ve kendisine inananlarla birlikte Babil’i terk etti. İbrahim peygamber, sofrasında misafir olmadığı zaman yemek yemezmiş. Misafir olunca da her şey bereketlenir ve bollaşmış. Bu nedenle onun adı bereketle anılır. Peygamber Efendimizin atası olan İbrahim’in birçok mucizeleri vardır. Nemrut, İbrahim’e inanmayıp tanrılık iddiasına kalkışınca, Allah Nemrud’a bir sivrisinek musallat etti. Sinek burnundan beynine girmiş, onu yemekteydi. O da bunun ıstırabından kurtulmak için başını tokmaklatırdı. Sonunda bu rahatsızlıktan öldü. Bir gün eşi Sara ile birlikte Mısır Firavun’ının huzuruna çıkarılmışlardı. Firavun Sara’ya dokununca eli tutmaz oldu. Sara’yı serbest bırakınca iyileşti. Filistin’deyken İbrahim bir kuyu kazmıştı. Halk kendisine kötü muamele ettiği için oradan ayrılınca kuyu kurudu. O zaman halk dönmesi için çok yalvardılar. İlk defa sakal İbrahim Peygamber’de ağarmıştır. Daha önce sakal ağarmazmış. Peygamber Efendimiz onun hakkında “Atalarımın bana en çok benzeyen O’dur.” Buyurmuştur. İbrahim’in lakabı Hanif idi. Yüz yirmi yaşında kendisini sünnet ettirmiştir. Yüz yetmiş beş yaşında vefat etmiştir. Kabri Habrun’dadır.” (Pala, 2015: 224-226.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet Han için yazılmış 8 nolu kasideden alınmıştır. Nef’i de divanında İbrahim peygamberin putları kırması ve ateşe atılması hadiselerine atıfta bulunmuştur. Sultan Ahmet için yazılmış bir kasideden alınmıştır. Nef’i, kalemini ünlü ressam olan Mani’nin fırçasının kıskandığını söylemektedir. Nef’i, o kadar ince benzetmeler yapan biridir ki kendi kalemini İbrahim’in putları kıran baltasına benzetmiştir.

Reşk-i kil-k-i kefi-Mânî olur alsam elime

Deste çûp-ı teber-i bût-şiken-i İbrâhîm (K.8/55)

(Elime kalemi alsam Mani’nin kalemini kıskanır İbrahim’in putları kıran baltası elde çöp olur.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Muhammet Paşa için yazılan 35 nolu kasideden alınmıştır. Bu beyitte Nef’i, Hz. Musa’nın Tur dağına çıkmasına telmih vardır. Aynı zamanda İbrahim’in ateşe atılmasını ve ateşin gül bahçesine dönmesine de telmih vardır. Nef’i, gönüldeki ahın, Tur ateşini alevlendirdiğini düşünür. Nef’i’nin düşüncesiyle alevlenen bu kutlu vadi gül bahçesine döner.

Olurdu vâdî-i ey-men gülistân-ı Halîlullâh

Alevlendirse ger âh-ı derûnum âteş-i Tûrı (K.35/40)

(Eğer benim derinden ahım alevlendirirse Tur ateşini, bu kutlu vadi İbrahim peygamberin gül bahçesine dönerdi.)

2. 2. 4. Hz. İlyas (a.s)

“Kur’ân-ı Kerîm’de adı geçen peygamberlerden biri. Kur’an’da iki defa İlyâs bir defa da İlyâsîn şeklinde ismen zikredilmekte, mümin kullardan olduğu, kavminin taptığı Ba’l inancıyla mücadele ettiği ve daha sonra gelenler arasında hayırla anıldığı belirtilmektedir. Arap dilcilerine göre İlyâs yabancı bir kelime olup aslı İbrânîce Eliyah veya Eliyahu’dur. “Yahve tanrıdır” anlamına gelen bu ismin, onun asıl adı değil peygamberlik görevini simgeleyen bir lakap olabileceği de belirtilmektedir. Arapça’da İlyâs şeklini alan Eliyahu, Yunanca’ya ve Latince’ye Elias olarak geçmiştir. Kelimenin Arapça’ya Hıristiyanlık kanalıyla girdiği ileri sürülmektedir.

İlyâs peygamber hakkında Kur’an ve hadis dışındaki İslâmî literatürde çoğunlukla yahudi dinî literatüründen kaynaklanan pek çok rivayet yer almaktadır. Kâ’b el-Ahbâr’ın verdiği bilgilerde Hârûn’un üçüncü batında torunu olan İlyâs’ın iri başlı, çekik karınlı, ince bacaklı bir kişi olduğu, göğsünde veya başında kırmızı bir beni bulunduğu, yedi yaşında Tevrat’ı ezberlediği ifade edilir. Hezekiel peygamberden sonra İsrâiloğulları içinde birçok bid’at ortaya çıkmış, İsrâiloğulları Allah’a verdikleri sözü unutup başka ilâhlara tapmaya başlamışlar, bunun üzerine Allah onlara İlyâs’ı peygamber olarak yollamıştır. Bir rivayete göre küçüklüğünde vuku bulan bir hadise üzerine dağlara kaçıp ömrünün kırk yılını oralarda geçirmiş, kırk yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, yetmiş karyeye gönderilmiştir.

İlyâs peygamberin halen hayatta olduğuna dair Kur’ân-ı Kerîm ve hadislerde bilgi yoksa da bu konuda yine İsrâiliyat türünde çeşitli rivayetler vardır. Kâ’b el-Ahbâr’dan nakledilen bir rivayete göre dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyâs ve Hızır yerde, İdrîs ve İsâ göktedir. İlyâs karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Ancak İbnü’l-Cevzî, Hızır ve İlyâs’ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek bunların öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürer. Meselâ Kur’an’da, “Ey Muhammed! Biz senden önce dünyada hiçbir insana ebedîlik vermedik” buyurulurken Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan 100 yıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisiyle hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir. Ayrıca İslâm âlimlerinin çoğu İlyâs’ın öldüğüne kanidir.

Kur’ân-ı Kerîm’de ve sahih hadislerde Hızır ile İlyâs’ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmekte, kardeş veya aynı kişi oldukları

belirtilmektedir. Halk inançlarında da bazen bu ikisi birbirinden ayırt edilmemektedir. Fakat temel İslâmî kaynaklarda Hızır ve İlyâs iki ayrı şahsiyet olarak mütalaa edilir. Kur'an'da İlyâs adı geçmekle beraber Hızır ismine rastlanmaz. Bununla birlikte Müslüman müellifler, Ehl-i kitap rivayetlerinde ve diğer folklor malzemesinde ikisi arasında büyük bir benzerlik olduğunu görmüşler, bunu da ikisinin zaman zaman bulunduğu ve bazı ortak işler yaptığı şeklindeki rivayetleri dikkate alarak açıklamaya çalışmışlardır. Hızır kelimesinin lakap, İlyâs'ın da isim olabileceğini düşünen müellifler Hızır'ın asıl isminin Belyâ olduğunu kabul etmişlerdir. Belyâ, İlyâs'ın farklı bir telaffuzundan ibaret olup bütün şarkiyatçılar, İslâmî kaynaklarda ve halk inançlarında Hızır diye bilinen şahsiyetin temelde Kitâb-ı Mukaddes'teki İlyâ figüründen başkası olmadığı sonucuna varmıştır.” (Harman, 2000:160-162)

Aşağıdaki beyit Sadrazam Hüsrev Paşa için yazılan 40 nolu kasideden alınmıştır. Hızır ve İlyas birlikte anılmıştır.

Başladı gûş edicek Sûre-i fetha Cibrîl

Eyledi Hızır ile İlyâs du'â vü tekbîr (K.40/5)

(Feth süresi başlayınca Cebrail dinlemeye başladı, Hızır ve İlyas ise dua ettiler ve tekbir getirdiler.)

2. 2. 5. Hz. İsa (a.s)

“İsrailoğullarının son peygamberi. Kendisine İncil indirilmiştir. İsa peygamber bir mucize olarak Meryem'den babasız olarak doğdu. Bu olaylar Kur'an-ı Kerim'de teferruatıyla anlatılır. (Meryem/16-34, Bakara/84, Nisa/156-159 vb.) İsa, Cebrail'in Meryem'e üflediği ruhtur. Bu nedenle neye dokunsa ona can verir, ölüleri diriltir. Körlerin gözünü açmak, çamurdan kuşlar yapıp can vererek uçurmak, bebekken konuşmak, su üstünde yürümek gibi mucizeler göstermiştir. 30 yaşında kendisine peygamberlik verilmiştir. 3 yıl müddetle halkı Allah yoluna çağırdıysa da ancak 12 kişi kendisine inanmıştır. Bu on iki kişiye “havari” denir. Yahudiler O'nu öldürmeye kalkışınca havarilerden biri onlara yardım etti. İsa peygamber bir eve gizlenmişti. Bulup bir tepeye çıkardılar ve çarmıha germek istediler. Ancak İsrailoğullarının gözüne onu şikâyet eden kişi İsa olarak görüldü. O'nu çarmıha gererek öldürdüler. Hz. İsa melekler tarafından dördüncü kat göğe kaldırıldı. Kendisine kıyamete dek ömür verildi. Ahir zamanda Şam'a inecek ve halkı İslam dinine davet edecektir. Kıyamet alametlerinden biri de bu hadisedir. Yere inince Kudüs'te Deccal'i öldürecek ve Tur-ı Sina'ya çıkacaktır. O sırada Ye'cüc ve Me'cüc yeryüzünde fesat çıkaracaktır. Sonra kendisi de insanlarla beraber Tur'dan inecek ve adaletle hüküm sürecektir. Putları kıracak Mehdi ile buluşacaktır. İsa peygamber hakkında birçok kaynakta geniş malumat vardır. İsa peygamberin doğumu miladi takvimin başlangıcı olmuştur.

Edebiyatta birçok yönüyle ele alınır. Meryem'in İsa'ya gebe kalışı, doğumu esnasında ve bebekken gerçekleşen olağanüstü haller, peygamberlik mucizeleri, özellikle elle dokunması (mesh) ve nefesi ile körleri gördürüp hastaları iyi etmesi. Ölülerini diriltmesi, dünyaya değer vermemesi, bir merkep sırtında gezmesi, kendi söküğünü kendisinin dikmesi, ölmeyip göğe çekilmesi, dördüncü kat gökte bulunması, maddeden arınmış olması ve hiç evlenmemesi vs. birçok yönlerden eski şiirimizde çeşitli hayal ve sembollere konu olmuştur. Rivayete göre Hz. İsa'nın üzerinde dünya eşyası olarak bir tas, bir tarak ve bir iğne varmış. Birinin eliyle su içtiğini, bir başkasının da parmaklarıyla sakalını taradığını görünce tası ve tarağı bırakmış. Göğe çekildiği zaman üstünde dünya nimeti olarak yalnızca bu iğne bulunmuş ve sorguya çekilmiştir. Onun için de dördüncü kattan ileri geçememiştir. "Mesih" lakabıyla bilinir." (Pala, 2015:235-236)

Hz. İsa Nef'i divanında mucizeleri konu edinerek işlenir. Allah'ın izni ile ölülerini diriltmesi, hastalara şifa vermesi, balçıktan kuşlar yaparak ona ruh üflemesi vs. özellikleri hem divan şiirinde sıkça yer almaktadır. Nef'i ise onun etkili nefesinden bahsetmiştir. Nef'i peygamberler içerisinde en çok İsa'ya yer vermiştir ve genellikle onun için *Mesiha*, *Mesih* ismini kullanmıştır. Hz. Meryem'i de bu başlık altında vermeyi uygun bulduk.

Nef'i, övgü şairi olduğu kadar iyi bir yergi şairidir de. Aşağıdaki beyti Birinci Ahmet'e yazdığı 11 nolu kasidesinde kendisini çekemeyen, kıskananlar için söylemiştir.

Nutk ile Mesîhâ geçinir her biri amma

Hâsiyyet-i sohbetleri insânı har eyler (K.11/51)

(Her biri söz söylemede kendisini İsa gibi (etkileyici) görür ama sohbetlerinin niteliği insanı eşkleştirir (insanlıktan eder.)

Nef'i aşağıdaki beyitte Hz. İsa'nın beşikte iken konuşma mucizesine atıfta bulunuyor. Burada bir anormallik yok fakat Hz. İsa İslam inancına göre çarmıhta iken ölmemiş göğün 4.katına çekilmiştir. Beyt-i Mamur da 7 kattadır. İkisinin aynı beyitte kullanılması sonucunda şu yargıya varılıyor: Nef'i ya Hz. İsa'yı 7. Katta biliyor ya da Beyt-i Mamur'u 4.katta bulunmaktadır.

Nutka gelsem Nef'î-i mu'ciz-demim Âsâ gibi

Beyt-i ma'mûr-ı ma'ânî hânümânımdır benim(K.13/38)

(Konuşmaya başlasam Hz. İsa gibi nefesi mucizeli Nef'i, olurum; manaların mukaddes evi benim oturduğum yerdir.)

Aşağıdaki beyit Sultan Murat için yazılan 17 nolu kasideden alınmıştır. Şair memduhunu övmektedir. Onu Tanrı'nın gölgesi, devirlerin merkezi ve zamanın Mehdi'si saymaktadır.

Şehriyâr-ı şehnişân zıll-ı Hudâ-yı müste'ân

Kutb-ı devrân Mehdî-i bî-irtiyâb-ı rüzgâr (K.17/17)

(Şah nişanlı padişah, yardımı istenen Tanrı'nın gölgesi, devranın merkezi, zamanın şüphesiz Mehdi'sidir.)

Aşağıdaki beyit veziriazam Hüsrev Paşa için yazılan 41 nolu kasideden alınmıştır. Şair kendini övmektedir. Nef'i bu beytinde hem Hz. Musa'ya hem Hz. İsa'ya göndermeler yapmıştır. Sihir ve asa diyerek Hz. Musa'nın Firavun önünde yaşadığı hadiseye telmihte bulunmuştur. Firavun Hz. Musa'yı alt etmek için devrin büyücülerini ve sihirbazlarını saraya topluyor Musa'yı da çağırıyor. Her sihirbaz hünerini gösteriyor. Sıra Musa'ya gelince Musa elindeki asayı yavaşça yere bırakıyor. Yere bırakılan asa büyük bir yılanı dönüşüyor ve kendinden önce yapılan sihirleri yutuyor. Nef'i de işte bu olayı anımsatıp devrinde çok şairin olduğunu ama kendisinin kalemi Musa'nın asası gibi diğer şairlerin şiirleri yuttuğunu söylemek istiyor. Nef'i, sözlerini sihre, kalemini Hz. Musa'nın asasına, nefesini Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesine benzetiyor.

Suhanım sihr-i mübîn ü kalemim çûp-ı kelîm

Nefesim mağz-ı dem-i nutk-ı Mesîh-i Meryem (K.41/44)

(Sözüm apaçık bir sihr, kalemim Musa'nın asası, nefesim ise Meryem oğlu İsa'ya söz söyleten ta kendisidir.)

Aşağıdaki beyit Şeyhülislam Muhammet Paşa için yazılan 49 nolu kasideden alınmıştır. Kasidenin nesip bölümünden alınmıştır. Bahar rüzgârının eriştiği yerlere Hz. İsa'nın nefesi gibi hayat verdiğini söylenmiştir.

Yine bâd-ı sabâ üftân u hîzân erdi gülzâra

Dem-i İsâ-veş ihyâ eyledi ezhâr u eşcârı (K.49/2)

(Yine bahar rüzgârı, düşe kalka gül bahçesine erişti; Hz. İsa'nın nefesi gibi çiçekleri ve ağaçları diriltti.)

Aşağıdaki beyit, Nef'i'nin, dönemin tezkirecilerinden Kafzade Faizi için yazdığı yergiden alınmıştır. Faizi'nin çocuk olduğu bin yıl geçse de şiire de güzelliği bulamayacağını bin yılı d geç, İsa gibi olsa da yine şiirin güzelliğini yakalamayacağını

söylemiştir. Burada Hz. İsa'nın nefesini ölüleri diriltme mucizesine gönderme yapmıştır.⁷

Ne bilir zevk-i suhan n'eydüğün olursa Mesîh⁸

Tıfl-ı nev-resteee-i nâ-şüste-leb-i şîr-âşâm (K.50/72)

(O ağzında süt kokan çocuk, İsa gibi de olsa söz güzelliğinden ne anlar.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, sevgilisinin bir put kadar güzel olduğunu söylemiştir. Vuslat yeri olan kırmızı dudaklar Hz. İsa'nın ölüleri diriltten nefesi görevindedir. Dudak o kadar etkileyicidir ki ineğe tapan birini ateşe tapan haline getirmektedir.

Ey sanem verir leb-i la'lin Mesîhâdan haber

Gûyiyâ hâl-i lebin bir Hindû-yı âteş-perest (G.14/2)

(Ey put kadar güzel sevgili! Kırmızı dudağın Hz. İsa'nın nefesinden haber verir. Sanki dudağının bu hali bir Hintliyi ateşperest yapar.)

2. 2. 5. 1. Hz.Meryem

“İsa aleyhisselamın annesinin adıdır. Süryanice’de hizmetçi anlamına gelir. İmran ve Hanne’nin kızıdır. Hz. Zekeriyya’nın baldızının kızıdır.” (Zavotçu, 2006:326)

İsa peygamber dolayı divan şiirinde adı geçmektedir. Nef'i de divanında babasız çocuk dünyaya getirmesini ve Hz. İsa'nın annesi olma özelliğini şiirinde işlemiştir.

Aşağıdaki beyit Dördüncü Murat için yazılan 16 nolu kasideden alınmıştır. Memduh övülmektedir. Sultan Murat için Cem mizaçlı, Rüstem talihli ve Meryem oğlu İsa gibi anlayışı ve sezgisi yüksek denmektedir. Burada Meryem ismiyle herhangi bir yere telmih yoktur. Sadece Ortadoğu milletlerinde insan isimleri babalarıyla birlikte söylenmektedir. Hz. İsa'nın da babası olmadığı için annesinin anıyla zikredilmektedir.

Şâhâne-meşreb Cem gibi sâhib-kırân Rüstem gibi

Hem İsi-i Meryem gibi ehl-i dil ü ferhunde-dem (K.16/25)

(Hem Cem gibi şahane mizaçlı, Rüstem gibi talii mutlu hem de Meryem oğlu İsa gibi gönül ehli (pek anlayışlı ve sezgili) ve kutlu nefesidir.)

⁷ Kafzade maddesine bakınız.

⁸ Diğer örnekler için bkz: (K.3/7, K.6/7, K.8/5, K.10/15,60, K.19/38,40, K.20/20, K.24/15, K.28/28,46, K.29/64, K.32/42, 33/34,44, K.39/45,47, K.42/30, K.43/32, K.44/30, K.45/43, K.48/55, K.48-2/29, K.50/8, K.51/10,32,39, K.54/20, K.59/30, Sakiname 2/2, Kt.3/5, Kt.4/1, G.17/17, G.18/54, G.20/20, G.27/12, G.28/28, G.54/20, G.55/9)

Nef'i, aşağıdaki beyitte kendinden bahsetmiştir. Âşık olduğundan ama yine de bakireler aklına gelmektedir. Bu beyitte Meryem'e erkek elinin değmediğini söylemek istiyor. Kendini Cebrail olarak görüyor. Kaynaklarda Cebrail (as)ın Meryem'e Allah'ın ruhundan üflediği rivayet edilir. Burada da Nef'i bu hadiseye telmih yapmaktadır.

Âşıkım ammâ yine dûşîzegân-ı fikrime

Cebra'îlim Meryem⁹-i endîşe mahremdir bana (G.1/6)

(Aşığım amma yine de aklıma bakireler gelir. Cebrail'im Meryem'in düşüncesi bana haramdır.)

2. 2. 6. Hz.Musa (a.s)

“İsrâiloğulları'na gönderilen ve kendisine Tevrat indirilen peygamber. Hem Yahudilik ve Hristiyanlığa hem de İslâm'a göre büyük bir peygamber ve İsrâiloğulları'nı Firavun'un zulmünden kurtarıp hürriyete kavuşturan bir liderdir. Hakkında Ahd-i Atık'ın Tevrat dışındaki bölümleriyle Ahd-i Cedîd'de kısmen bilgi bulunmakla birlikte onunla ilgili yegâne kaynak Tevrat ile Kur'ân-ı Kerîm'dir. Tevrat'ın hemen hemen tamamı Hz. Mûsâ'nın ve önderliğini yaptığı İsrâiloğulları'nın tarihinden ibarettir. Yaşadığı döneme ait diğer kaynaklarda kendisinden bahsedilmemekte, Kitâb-ı Mukaddes'te onun dışında bu adı taşıyan başka bir kimse bulunmamaktadır. Tevrat Mûsâ'yı peygamberlerin en büyüğü olarak takdim eder. Hz. Mûsâ, Tevrat'a göre sadece ona ait bir nitelik olmak üzere Tanrı ile yüzyüze söyleşen, Tanrı'nın Sînâ'daki vahyine aracı olarak seçtiği, esaret altındaki halkı kâhinler melekûtu ve mukaddes millet haline getiren, eşsiz ve benzersiz bir kişidir. Mûsâ, Kur'ân-ı Kerîm'de de adı en çok geçen peygamberdir.

Mûsâ, İsrâiloğulları'nın ağır baskı altında tutulduğu ve erkek çocuklarının nehre atılarak öldürüldüğü bir zamanda doğmuştur. Bu baskı döneminde Levi evinden bir adam bir Levi kızıyla evlenmiş ve Mûsâ dünyaya gelmiştir. Mûsâ dünyaya geldiğinde annesine çocuğunu emzirmesi, endişelendiği takdirde onu bir sandığa koyarak nehre bırakması ve kaygılanmaması bildirilerek; oğlunun kendisine geri getirileceği ve ileride peygamber olacağı müjdelendir. Annesi onu daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca söyleneni yapar ve çocuğu bir sandık içinde nehre bırakır. Nehre bırakılan Mûsâ câriyeler tarafından bulunup Firavun'un hanımı Âsiye'ye getirilir, o da hem kendisi hem Firavun için sevinç vesilesi olabileceğini söyleyerek çocuğun öldürülmemesini ister, Firavun hanımının hatırı için çocuğun hayatını bağışlamıştır. Bir rivayete göre Mûsâ kendisini kucağına alan Firavun'un sakalını yolmuş, diğer bir rivayete göre ise elindeki

⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.8/58, K.15/25, K.43/33, K.39/45, K.41/44, K.48-2/29, K.51/10, Kt.3/5, G.107/7)

sopayla Firavun'un başına vurmuştur. Buna öfkelenen Firavun, Mûsâ'nın öldürülmesini emretmiş, fakat Âsiye onun daha çocuk olduğunu ve ne yaptığını bilmediğini söylemiştir. Bunu ispatlamak için de bir tarafa ateş, bir tarafa mücevher koymuş, Mûsâ mücevhere uzanınca Cebrâil elini ateşe yöneltmiş, ateşi alan Mûsâ onu ağzına götürmüş ve bu yüzden dilinde tutukluk oluşmuştur. Mûsâ ilâhî nezaret altında yetiştirilmiş, gençlik çağına gelip olgunlaşınca kendisine hikmet ve ilim verilmiştir.

Hız. Mûsâ'nın kaza ile bir Mısırlıyı öldürmesi olayı Kur'ân-ı Kerîm'de ve diğer İslâmî kaynaklarda da geçer. Bir Mısırlı ile kavga eden İbrânî'ye yardım ederken Mısırlının ölümüne sebep olur. Pişman olarak affedilmesini diler ve Allah da onu affeder. Bir gün sonra başka bir Mısırlı ile kavga eden İbrânî'nin tekrar kendisinden yardım istemesi üzerine Mûsâ ona haksız olduğunu söyleyince bu defa Mûsâ'nın bir adam öldürdüğünü ifşa eder. Mısır'ın ileri gelenleri Mûsâ'yı öldürmek için plan yapar. Bunu haber alan Mûsâ oradan kaçır ve Medyen'e gider. Medyen suyunda iki kıza hayvanlarını sulamada yardımcı olur. Kızların babası Hız. Mûsâ'yı çağırıp başından geçenleri dinler, ona emniyette olduğunu ve sekiz yıl çalışması karşılığında kızlarından biriyle evlenebileceğini söyler. Mûsâ bu teklifi kabul eder ve orada kalır. İslâmî kaynaklara göre hakkında ölüm kararı çıkınca nereye gideceğini bilemeyen Mûsâ'ya bir melek yol göstermiş ve onu Medyen'e götürmüştür. Mısır'dan sekiz günlük mesafedeki Medyen'e varan Mûsâ peygamber Şuayb'ın kızlarından Safura ile evlenmiş ve Medyen'de on yıl kalmıştır. Hız. Mûsâ, süresini tamamlayınca ailesiyle birlikte Medyen'den ayrılır. İslâmî kaynaklara göre Mûsâ, Medyen'deki süresini tamamlayınca hanımını ve sürüsünü alarak yola koyulur. Soğuk bir kış akşamında Tûr'a varır. Dağda ateş görür, yaklaştığında kendisine seslenilir ve Firavun'a gitmesi istenir. Mûsâ'nın burada bir oğlu olur. Hanımı oğluyla birlikte Şuayb'ın yanına döner. Mûsâ da Hârûn ile beraber İsrâiloğulları'nı kurtarmak üzere Firavun'a gitmekle görevlendirilir. Mûsâ, Hârûn ile birlikte Mısır'a dönerek Firavun'a Allah'ın elçileri olduklarını bildirip ondan İsrâiloğulları'nı kendileriyle beraber göndermesini isteyince Firavun şöyle der: "Biz seni çocukken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yılını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın işi de (adam öldürmeyi) yaptın! Sen nankörün birisin!" Hız. Mûsâ o işi bilmeden yaptığını, korkunca da kaçtığını söyler. Firavun, inkâr ettiği gibi Mûsâ'nın tanrısına çıkmak için Hâmân'dan bir kule yapmasını ister, ayrıca kendisini tanrı kabul etmezse onu hapsedeceğini Mûsâ'ya bildirir. Mûsâ Firavun'a, Allah'ın elçisi olduğunu söyler ve inanması için ona asâ ve beyaz el mucizelerini gösterir. Bunun üzerine Firavun Mısır'ın önde gelen sihirbazlarını toplar. Sonunda Mûsâ'nın asâsı sihirbazların oyuncaklarını yutar. Sihirbazlar Mûsâ'ya iman edince Firavun tarafından cezalandırılırlar Bunun üzerine Mûsâ dokuz mucize gösterir. Bunlar asâ, beyaz el, tûfan, çekirge, haşere, kurbağa, kan, karanlık, Kızıldeniz'in yarılması olarak gösterildiği gibi asâ, beyaz el, denizin yarılması, kayadan su fişkırması, bulut, levhalar, Cenâb-ı Hak ile konuşma, bulutun gölge yapması ve Mûsâ'nın yetmiş kişiyi seçmesi olarak da gösterilir. Firavun ve Mısır halkına bu musibetlerden her biri geldiğinde onlar Mûsâ'ya

İsrâiloğulları'nı salıvereceklerini söyler, fakat azap kalktığında sözlerinden dönerler Bir gece vakti Mûsâ'ya yola çıkması emredilir, Firavun ve adamları da onların peşine düşer. Mûsâ asâsı ile denize vurur ve deniz yarılr. İsrâiloğulları denizi geçer, ancak Firavun ile askerleri boğulur İsrâiloğulları denizi geçtikten sonra Mûsâ'nın önderliğinde Tûr'a gelirler. Otuz ve on gecelik bir süreyle dağa çağrılan Mûsâ yerine Hârûn'u bırakarak dağa çıkar. Rabbini görmek istediğini söyleyince dağa bakması emredilir, dağ paramparça olur. Daha sonra Hz. Mûsâ'ya ilâhî emirleri ihtiva eden levhalar verilir Tûr'dan dönüşte kavminin bir buzağı yapıp ona taptığını gören Mûsâ öfkelenerek levhaları yere atar ve Hârûn'u hırpalır. Ardından kavminden seçtiği yetmiş kişiyle tövbe eder Nihayet Mûsâ kavminden kendilerine vaad edilen topraklara girmelerini ister, fakat onlar kabul etmezler; bunun üzerine oraya girmeleri yasaklanır ve kırk yıl çölde yaşamaya mahkûm edilirler. Hz. Mûsâ'ya karşı çıkan Firavun, Hâmân ve Kârûn helâk edilir. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın hayatıyla ilgili başka bilgi yoktur. Kendisinden bahseden bazı İslâmî kaynaklarda ise onun Hârûn'dan sonra üç yıl daha yaşadığı kaydedilir. Rivayete göre Mûsâ, İsrâiloğulları'ndan Tevrat'a uyacaklarına dair söz aldıktan kırk gece veya kırk gün sonra kavminden ayrılmış ve onu bir daha gören olmamıştır. Mezar kazan meleklerle rastlayan Mûsâ kabrin kendisine ait olmasını arzu edince isteği kabul edilmiş ve kabre girdiğinde ruhunu teslim etmiştir. Öte yandan Hz. Peygamber'e nisbet edilen bir rivayete göre ölüm meleği Mûsâ'ya gelerek ruhunu teslim etmesini istemiş, Mûsâ meleğe bir yumruk vurarak gözünü kör etmiştir. Melek Allah'ın huzuruna çıkıp durumu arzemiş, Allah meleğe gözünü iade ettikten sonra tekrar Mûsâ'ya giderek ona eğer yaşamak istiyorsa elini bir sığırın üzerine koymasını, elinin altındaki kıl sayısınca yaşayacağını söylemesini emretmiş, melek söyleneni yapınca Mûsâ meleğe daha sonra ne olacağını sormuş, melek de mutlaka öleceğini bildirmiştir. Bunun üzerine Mûsâ ölümü kabul etmiş, ancak mukaddes diyara bir taş atımı mesafede ruhunun alınmasını istemiştir. Aynı rivayete göre, bu anlatımın sonunda Resûlullah'ın: "Vallahî ben orada olsam onun yol kenarındaki kırmızı kum tepesinin yanında bulunan kabrini size gösterirdim" dediği nakledilir." (Harman, 2006:207-213)

Aşağıdaki beyit, Genç Osman'a yazılan bir kasideden alınmadır. Büyücü, el ve Hz. Musa ile tenasüp sanatı yapılmıştır. Nef'i burada kendisini vahiy ile çalışan bir büyüçüye benzetmektedir. Bunda bir sıkıntı yoktur. Nef'i işi bir adım daha ileri götürerek Hz. Musa'nın elinin mucizesini yalnızca parmaklarıyla yapabileceğini söylüyor.

Sâhir-i vahy-âzîâyım mu'ciz-i dest-i Kelîm

İstesem mevkûf-ı tahrîk-i benânımdır benim (K.13/4)

(Vahiy ile iş işleyen bir büyüçüyüm; Hz. Musa'nın elinin mucizesini eğer istesem parmaklarımı oynatarak yaparım.)

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 14-2 nolu kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i, memduhu değil, kendini övmektedir. Kendi kaleminin yüzbinlerce sanat mucizesi gösterdiğini söyler. Dünyada bu kaleme bir eş varsa eğer o da ancak Hz. Musa'nın asası olabilir, demektedir.

Hâmem ol mu'ciz-tırâz-ı sad-hezârân pîşedir

Kim nazîr olmaz ana illâ Kelîmin ejderi (K.14-2/44)

(Benim kalemim o yüzbinlerce sanat mucizeleri gösterendir ki; ona ancak Musa (Kelîm)'nin ejderi (asası) eş olabilir.)

Nef'i her fırsatta kendini öven biridir. Aşağıdaki beyitte Hz. Musa'nın ve Hz. İsa'nın mucizelerine bile atıfta bulunurken amacı yine kendini övmektir. Beytin anlamından da yola çıkarak şair kendisindeki bu şairlik yeteneğinin Allah vergisi olduğunu, bu istidadı Allah'ın kendisine ilham ettiğini söyler.

Anarlar seyr edenler sih-i kilk ü mu'ciz-i nazmım

Âsâ-yı dest-i Mûsâ¹⁰ yı dem-i nutk-ı Mesîhâyı (K.28/46)

(Kalemimin büyüleyiciliğini ve şiirimin acze düşüren özelliğini görenler, Musa'nın elindeki asayı ve İsa'ya söz söyleten nefesi anarlar.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, kendisindeki şairlik yeteneğini Hz. Musa'nın mucizesine benzeterek açıklıyor.

Kelîmullâhdır endîşem dilim Tûr-ı ma'ânîdir

Kelâmım serteser şerh-i mezâyâ-yı tecellâdır(K.48/56)

(Fikrim Hz. Musa'ya gönlüm manalar Tur'una benzer, sözlerimse baştan sona "tecelli"nin özelliklerini açıklar.)

2. 2. 7. Hz. Süleyman (a.s)

"İsrailoğulları peygamberlerinden Davut peygamberin oğludur. Süleyman, hükümdar peygamberlerden biridir.

Divan şiirinde Süleyman kelimesi güce, eşsiz bir saltanat ve hükümdarlığa sahip olma; insanlara, hayvanlara, cinlere ve devlere hükmetme, rüzgâra emir verip onu istediği şekilde kullanma, kuşların dilini bilme özellik ve mucizelerini çağrıştırmının

¹⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.14-1/1, K.7/26, K.8/5, K.14-1/55, K.19/41, K.31/51, K.33/44, K.34/47, K.41/44,45, K.45/26,42, K.48-2/29, Kt.4/1

yanında, ona atfedilen kimi efsanevi yönleri de ifade eder. Süleyman (as)’ın olağanüstü özellikleri onun hakkında pek çok efsanenin oluşmasına vesile olur.

Edebiyatta, Süleyman’ın tahtından çokça söz edilir. Onun tahtı varlık ve zenginlik simgesidir. Bazı kaynaklara göre onun tahtı kızıl altından, bazılarına göre ise çeşitli mücevherlerden yapılmıştır. Dört köşeli süslü ve görkemli bir tahttır. Her köşesinde altın bir ağaç vardı.

Divan şiirinde hatem (mühür) olarak anılan Süleyman’ın yüzüğü hakkında kaynaklarda farklı rivayetler vardır. Süleyman’ın gücü ve saltanatı bu yüzükte gizliydi. *“Süleyman’ın bir yüzüğü vardı. Bütün insanlar, cinler, yırtıcı hayvanlar, kuşlar ona boyun eğdi. O mührün üstünde İsm-i Azam yazılmıştır.”* Allah o yüzükte hikmeti icra etmeyi murat buyurdu. Bu yüzük söylentiye göre cennetten bir taş idi. Yüzüğü parmağına taktığı anda insanlar, hayvanlar, cinler ve diğer yaratıklar hemen ona itaat ederdi.” (Zavotçu, 2006:480-488)

Nef’i, divanında Hz. Süleyman’dan sıkça bahsetmiştir. Onunla ilgili kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’de bahsedilen hemen hemen her ayrıntıya yer vermiştir. Veziri Asaf ve karınca ile arasında geçen kıssadan da bahsetmiştir. Çalışmamızda Asaf’ı ayrı bir madde olarak aldık. Nef’i Hz. Süleyman ve Saba melikesi Belkıs kıssasından bahsetmeden sadece bir beytinde Belkıs ismini de kullanır. Bu bilgiler ışığında aşağıdaki beyti inceleyelim.

Aşağıdaki beyit, 2 nolu kasideden (naattan) alınan bir beyittir. Aşağıdaki beyitte Hz. Süleyman ve mührüne telmih vardır.

Yaraşır ana Süleyman-ı hakikat dersem

Halka-i çarh benan-ı dilinin hatemidir (K.2/10)

(Ona Süleyman’ın gerçeği dersem uygun olur. Feleğin halkasına gönlün parmak ucu mühürdür.)

Aşağıdaki beyit, Nef’i Birinci Ahmet’i övdüğü 5 nolu kasideden alınmıştır. Memduhun kırmızı dudağı Cem’in yüzük kaşı tarafından kışkanılmaktadır. Bu beyitte ergenlik tüyleri demekle sanırım Birinci Ahmet’in tahta ilk geçiş yıllarından bahsetmektedir. Bu kırmızı dudaktan çıkanlar, insanları ve cinleri itaat altına alan Hz. Süleyman’ın yüzüğünün etkisine benzetmektedir.

La’li ki reşk-i hâtem-i Cemdir zamânede

Hükm-i nigîn-im pâdişeh-i ins ü cân verir(K.5/23)

(Cem'in yüzük kaşının kıskandığı kırmızı dudağı (ki etrafındaki ergenlik tüyleriyle üstünde yazı olan mühre benzer); şimdi bu zamanda insanların ve cinlerin padişahının (Süleyman Peygamber'in) yüzüğünün etkisini gösterir.)

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 14-2 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, memduhu değil yine kendini övmektedir. Âlemi büyülemek için Nef'i, yaratılışına ve kabiliyetine mührün gerekli olmadığı söylüyor. Süleyman'la mührüne telmih yaparken onun yüzüğünün yaptığı işleri küçümsemektedir. Kendini hayalin Süleyman'ı olarak görmekte ve yüzüğe ihtiyacının olmadığını söylemektedir.

Âlemi teshîr için hâtem ne lâzım tab'ıma

Ben Süleymân-ı hayâlim n'eyleyim engüşteri (K.14-2/58)

(Âlemi büyülemek için benim yaratılışıma, kabiliyetime mühür gerekli değildir; ben zaten hayalin Süleyman'ıyım neyleyim yüzüğü.)

Aşağıdaki beyit, Nasuh Paşa için yazılan 31 nolu kasideden alınmıştır. Nasuh Paşa'nın yoksullara, kimsesizlere Hüsrev'in hazinesi olan Genc-i Badaver'in vereceği baht açıklığının ve mutluluğunun müjdecisi olduğunu belirtir. Aynı zamanda da dilenciye verilen Süleyman rütbesi gibidir, diyor.

Fakîre müjde-i ikbâl-i genc-i bâd-âver

Gadâya tehniyet-i mansıb-ı Süleymân¹¹(K.31/11)

(Yoksula, Genc-i Badaver (Hüsrev Perviz'in hazinesi)'in vereceği baht açıklığı ve mutluluğun müjdecisidir. Dilenciye Süleyman rütbesinin tebrikidir.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Muhammet Paşa için yazılan 35 nolu kasideden alınmıştır. Paşa'nın çok adaletli olduğunu Süleyman ve karınca hikâyesine telmih yaparak anlatmak istemiştir.

Semiyy-i Fahr-ı Âlem hazret-i Paşa-yı zî-şân kim

Adâletde görür yeksân Süleymân ile bir mûrı (K.35/22)

(Âlemin övünücüsü şanlı Paşa hazretleri o adalette Süleyman ile karıncayı eşit görür.)

Belkis için ayrı bir başlık açmayıp burada kısaca değinmeyi uygun gördük.

¹¹ Diğer örnekler için bkz: (K.6/27, K.12/16,18,33,50 K.14-1/29,30, K.19/22, K.33/19, K.34/20, K.39/8, K.41/11, K.45/45, K.51/22, K.52/25, K.56/26, K.58/32, K.61/19)

2. 2. 7. 1. Belkıs

“Belkıs divan edebiyatında, Hz. Süleyman’la ilgili türlü rivayetlerdeki çeşitli motiflere dayanılarak işlenmiştir. Kıssada adları geçen Hz. Süleyman, veziri Âsaf ve su ararken Belkıs’ın ülkesini bulan hüdhüd gibi diğer kahramanlarla Belkıs’ın ülkesi Sebe, tahtı (arş), Hz. Süleyman’ın mührü (hâtem) ve Belkıs’a gönderilen mektup (nâme) kelimeleri arasında değişik ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler çeşitli telmih, teşbih, tevriye, istiare ve tenâsüplere konu edilmiştir. Bu şekildeki kullanılışlar arasında karakteristik örnekler olarak şu beyitler gösterilebilir.” (Kurnaz, 1992:421-422)

Aşağıdaki beyit Nef’i Dördüncü Murat için yazdığı 19 nolu kasidesinde O’nu yetiştirenlerin Feridun, Behram, Züleyha, Belkıs olsa uygundur, diyor.

Revâdır ger Ferîdûn ile Behrâm olsa lâlası

Sezâdır ger Züleyhâ ile Belkıs olsalar dâye (K.19/37)

(Feridun ve Behram O’nun lalası olsa uygundur, Züleyha ve Belkıs ise hizmetçisi olsa uygundur.)

2. 2. 8. Hz. Yusuf (a.s)

“İsrailoğulları peygamberlerindendir. Hz.Yakup’un oğlu ve İshak peygamberin torunudur. Lakabı da *Mah-ı Ken’an*’dır. Yusuf peygamberin hayat ve kıssası Kur’an’da anlatılan en güzel kıssadır. Ahsenül kısas olarak adlandırılan Yusuf (as)’un kıssası kısaca şöyledir: “*Yusuf, Yakup’un 12 oğlundan biridir ve en küçükten büyüğüdür. Yakup en fazla Yusuf’u sever ve en çok onunla ilgilenirdi. Yusuf bir gece rüyasında gezegenlerin ve güneşin kendisine secde ettiğini görür. Rüyasını babasına anlattığında babası bu rüyanın çok önemli olduğunu söyler ve bunu kardeşlerine anlatmamasını öğütler. Yusuf’un kardeşleri ise Yusuf’u çok kıskanır, ondan kurtulmanın yollarını ararlar. Nihayet bir gün babalarından izin alıp onu da beraberinde sığır gütmeye götürürler. Orada Yusuf’u bir kuyuya atarlar, gömleğini de kanıt olarak kana bulayarak babalarına getirirler Yusuf’u bir kurdun yediğini söylerler.*

Diğer taraftan yoldan geçen bir kervan Yusuf’u kuyudan çıkarır. Kardeşleri, Yusuf’un kendi köleleri olduğunu söyleyip yok pahasına kervancılara satarlar. Kervancıbaşı’da Yusuf’u Mısır’a götürür ve orada Yusuf’u Mısır Azizi’ne çok yüksek bir fiyatla satarlar. Yusuf’un güzelliği azizin eşini adeta büyüler ve azizin eşi Züleyha aşık olur. Bir gün Yusuf’la birlikte olmak ister. Fakat Yusuf buna yanaşmaz. Azizin karısının elinden kaçarken gömleği arkadan yırtılır. Tam dışarı çıkarken azizle karşılaşılır. Karısı Yusuf’un kendisine saldırdığını söyleyerek ona iftira atar. Asıl saldıranın Züleyha olduğu Yusuf’un gömleğinin arkadan yırtılmasından anlaşılır.

Mısır azizi karısından tövbe etmesini ister. Fakat kadının aşkı gün geçtikçe artar.

Bu aşk birtakım dedikodulara da sebep olur. Mısır'ın ileri gelen kişilerinin hanımları, azizin karısının bu aşkını yadırgarlar, onun bir köleye âşık olmasını ayıplarlar. Bunun üzerine azizin eşi bir davet verip kadınları evine çağırır ve onlara meyve ikram eder. Kadınlar ellerinde bıçaklar meyveleri soyarken birde Yusuf çıkagelir. Yusuf'u gören kadınlar ellerini keserler.

Yusuf, Züleyha'nın bütün ısrarlarına karşı onunla beraber olmayı kabul etmeyince zindana attırır. Yusuf yıllarca zindanda kalır ve yaptığı rüya yorumlarıyla dikkat çeker. Bir gün hiç kimsenin yorumlayamadığı Mısır hükümdarının rüyasını yorumlar ve zindandan çıkarılıp Mısır'ın maliye bakanlığına getirilir.

Hükümdarın rüyası çıkmaya başlar. Yedi yıl bolluktan sonra yedi yılda kıtlık yaşanır. Kıtlık her yanı kaplar. Yusuf'un babasının bulunduğu yerde de kıtlık yaşanır. Yakup oğullarını Mısır'da buğday almak üzere gönderir. Kardeşlerini görünce tanıyan Yusuf bir daha ki gelişlerinde küçük kardeşleri Bünyamin'i de getirmelerini ister. Bir daha geldiklerinde bu defa Bünyamin'e kendini tanıtan Yusuf düzmece bir hırsızlıkla Bünyamin'i yanında alıkoyar. Kardeşleri babalarına durumu anlatınca çok üzülen Yakup, Bünyamin'in gelmesini ister. Mısır'a giden kardeşler Yusuf'a Bünyamin'in kendisine verilmesini isterler. Yusuf kendini tanıtır olanları açıklar. Kardeşleri Yakup'u da alıp tekrar Mısır'a gelirler. Yusuf'un gömleğini gözlerine süren Yakup'un gözleri açılır.” (Tökel, 2000:306-323)

Divan şiirine güzelliği vesilesiyle konu olmuştur. Nef'i Divanı'na ise her açıdan yer almıştır. Nef'i Züleyha'nın Yusuf'a aşkını, Yusuf'un güzelliğini, kölelikten Mısır hükümdarlığına yükselişini işlemiştir.

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 12 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, olmayan bir ruhla bile dünya canlandı, tazelendi, diyor. Devamında ise acaba gerçekte var olan Mah-ı Kenan (Hz. Yusuf) destanı tekrar söylene dünya daha da canlanmaz mı diye soruyor.

Cihân bir tâze revnak buldu bir rûh-ı musavverle

Acep mi tâzelense dâstân-ı mâh-ı Ken'ânî (K.12/2)

(Hayali bir ruhla dünya bir taze buldu. Mah-ı Kenan'ın destanı acaba tazelense mi?)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan 15 nolu kasideden alınmıştır. Şair Sultan Murat'ı övmektedir. Yusuf yaradılışlı yani yüzü çok güzel İskender'e yani güçlü bir komutana benzetmiştir.

Şâhenşeh-i ferhunde-baht ârâyiş-i dîhîm ü taht

Bahtı kavî ikbâli saht İskender-i Yûsuf-şiyem (K.15/23)

(Uğurlu bahtlı şahlar şahı, taht ve taç ziyneti, talii güçlü, ikbali metin, Yusuf tabiatlı İskender .)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılmış 21 nolu kasideden alınan bir beyittir. Nef'i, burada sevgilinin yaptığı nazdan yakınmaktadır. Züleyha ve Yusuf hikâyesine telmih vardır. Züleyha Hz. Yusuf'u büyük bir aşkla sevmiştir. Onun için Mısır mülkünde dillere düşmeyi bile göze almıştır. Şair işte bu sonsuz sabır ve aşkla bekleyen Züleyha'yı örnek göstererek kendi sevgilisinden şikâyet etmektedir. Sevgili o kadar çok naz yapıyor ki Züleyha bile bu sevgiliyi görse umutsuz olurdu.

Züleyhâ tâ ebed nevmîd olurdu zevk-ı vuslatdan

Bu istiğnâ vü bu nâzı göreydi düşde Yûsuf ger (K.21/33)

(Bu istememe ve bu nazı Züleyha Yusuf'un hayalinde görseydi, sonsuza kadar kavuşma zevkünden, arzusundan ümitsiz olurdu.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte sevgilisini çok güzel olduğundan bahsediyor. Güzellik timsali Yusuf seni görse âşık olur, diyor.

Belki Yûsuf da seni görse olurdu âşık

Ol kadar hüsn ile mümtâz ü dil-ârâsın sen(G.99/4)

(Sen o kadar güzel, seçkin ve gönle huzur veren birisin ki, Yusuf seni görse âşık olurdu.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte sevgilisinin güzelliğinden bahsediyor. Sevgili çok güzel uyumuştur ki onu gören Hz. Yusuf'un resmi zanneder.

Uyurken seyr eden ol dilrübâyı câme-hâb içre

Sanır tasvîr-i Yûsuf¹²dur yazılmışdır kitâb içre (Müfred -8)

(O gönül kapıcı güzeli, yatağında uyurken seyreden, kitap içinde Hz. Yusuf'un resmi sanır.)

2. 2. 9. İmam-ı Azam

“Asıl adı Numan bin Sabit’tir. Ehl-i sünnet mezheplerinin dört büyük imamından biridir. İmam-ı Azam yani en büyük imam olarak bilinir.” (Zavotçu, 2006:249)

Aşağıdaki beyit 51 nolu kasideden alınmıştır. Bu kaside şeyhülislam Muhammet Efendi’ye yazılmıştır. Aşağıdaki beyitte Nef'i, Muhammet Efendi’nin İslam dininin dört

¹² Diğer örnekler için bknz: (K.14-1/11,54, K.20/9,11,20, K.24/15, K.27/14, K.38-2/19, K.42/26, K.43/26, K.48/48, K.55/9, K.61/5, Kt. 4/1)

büyük mezhep imamından olan İmam-ı Azam'dan sonra geldiğini söylemiştir.

Dâverâ nâm-verâ dâd-penâhâ sadrâ

Ey sûtûde-halef-i sıdk-ı İmâm-ı A'zam¹³ (K.51/30)

(Ey adaletli davranan, anlı şanlı, adalet sığınağı olan; ey övülmeye değer güvenilir İmam-ı Azam'dan sonra gelen vekil)

2. 3. ACEM MENŞEİLİ ŞAHISLAR

2. 3. 1. Behmen

“İran’ın Keyaniyan’ın sülalesi hükümdarlarından Güştasb’ın torunu ve İsfendiyar’ın oğlu Erdşir’in lakabıdır. Behmen hem tarihi- efsanevi bir kişilik hem de çeşitli anlamlara gelen bir sözcüktür. Diğer şehname kahramanları gibi Behmen’de Divan şiirinde yiğitliğin sembolüdür.” (Zavotçu, 2006:50)

Nef’i, Sultan Murat’ı övdüğü kasideden alınan aşağıdaki beyitte o şanlı padişahın askerinin her birini mitolojide kahramanlıkları ve yiğitlikleriyle ünlü Erdşir, Behmen ve Efrasiyab’a benzetmiştir.

Husrev-i zî-şân ki hayl-i askerinin her biri

Erdşîr ü Behmen¹⁴ ü Efrâsiyâb-ı rüzgâr (K.17/19)

(Şanlı padişahın ordusundaki askerinin her biri zamanın Efrasiyab’ı, Behmen’i ve Erdşir’dir.)

2. 3. 2. Behram

“Sasaniyan sülalesinden, Yezdgird’in oğlu olan ve Behram-ı Gur adıyla anılan padişah. Yaban eşiği manasına gelen *gur* kelimesi, sürekli yaban eşiği avlamakla vaktini geçiren Behram'a sıfat olarak verilmiştir. Cesaret, adalet ve kahramanlıklarıyla meşhur bir padişah imiş. Rivayetlere göre hüküm sürdüğü memleketlerde dört yıl boyunca hiç kimse ölmemiş. Behram döneminde eğlence, saz ve söz o derece yaygınlaşmıştı ki, insanlar bütün vakitlerini zevk sefa içinde geçirirlermiş.

Behram-ı Gur'un yaşamı, av ve aşk maceraları pek çok esere ve minyatüre konu olmuştur. Arapça ve Farsça güzel şiirlerde yazan Behram-ı Gur, bazı kaynaklara göre ilk Farsça beyti söyleyen kişidir.

¹³ Diğer örnek için bk: (K.54/17)

¹⁴ Diğer örnek için bkz: (K.38/11, K.55/9)

Behram yine bir av sırasında yaban eŖeęi takibindeyken bir çukura dűşerek lműştür. Taberi'ye göre Behram, vurduęu av eŖeęinin peşinden giderken bir kuyuya dűşműş ve kaybolmuştur. Annesi o kuyunun başına gelmiş, çok mal ve paralar harcayarak kuyunun sularını boşaltmıŖsa da oęlunu bir tűrlű bulamamıŖtır. Bir baŖka rivayete göre ise Behram, avının peşine dűşműş giderken avın bir maęaraya girdięini grdű, kendi de girdi ve bir daha çıkmadı.” (Tökel, 2000:117)

Behram, divan Ŗiirinde ve özellikle Nef'i divanında cesareti, adaleti, gűcű ve yięitlięiyle anılır. Ŗair memduha Behram'ı örnek gösterir, bazen onu Behram'dan űstűn tutar.

Nef'i, aŖaęıdaki beyitte Genç Osman'ı övmektedir. Kahraman ve yięit olan Behram'ın Genç Osman'ı grűnce korkup titredięini ve elindeki altın hançeri yere dűşűrdűęűnű sylűyor.

Mâh-ı nev sanma felekde göricek peykârını

Ditredi Behrâm¹⁵ elinden dűşű zerrîn-hançeri (K.14/6)

(Felekte, hilali, yeni ay sanma; senin cengini grűnce Behram (Mirrih yıldızt) titredi ve elinden altın hançeri dűştű.)

Nef'i, aŖaęıdaki beytinde ise Drdűncű Murat'ı övmektedir. Bu beyitte yalnızca yięit Behram deęil, aynı zamanda İskender, Cem ve Kayser'in de Drdűncű Murat'ın katında kul, kle olduklarını sylűyor.

Hem bende-i dergâhın olurlarsa sezâdır

İskender ű Behrâm u Cem ű Kayser-i âlem (K.24/5)

(İskender, Behram, Cem ve Kayser senin katında kul olsalar yeridir.)

2. 3. 3. Behzad (Bihzad)

“Divan Ŗiirinde çizmiş olduęu resimlerdeki marifetiyle vűlen bir ressam adıdır. Divan Ŗiirinde sevgilinin vasfının űstűnlűęű, Bihzad'ın bile izemeyeceęi olaęanűstűlűktedir. Genellikle kıyas malzemesi olarak kullanılmıŖtır. Ahmet Talat Onay'a göre, Bihzad, Hűseyin Baykara'nın nedimlerinden biri olmakla beraber, aslında İran esatirinden bir ressamın adıdır.

İskender Pala ise Bihzad'ın, Herat'ta yaŖamıŖ, Hűseyin Baykara ve Ali Ŗir

¹⁵ Diğer rnekler için bkz: (K.14-2/6, K.15/19,24, K.18/33, K.19/37, K.22/1,14,16,29, K.24/5,32, K.35/24, K.50/30, Kıtı 6/6)

Nevai'den teşvik görmüş bir Türk ressam olduğunu söyler.

Tarihi kayıtlarda kendisine pek rastlanmasa da, Behzad'ın tarihi kişiliğiyle ilgili Zeki Velidi Togan küçükte olsa bir bilgi vermektedir. Togan'ın aktardığı bu bilgi gerçekten dikkate şayandır. Zeki Velidi'nin dediğine göre, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında Türkistan hükümdarlığı yapan Şaybak Han'ın ressam Behzad tarafından yapılmış bir resmi bulunmaktadır.

Behzad divan şiirinde, bir kıyas malzemesi olarak kullanılır. Sevgilinin güzelliği veya memduhun ortaya koymuş olduğu bir eserin öneminden bahsedilirken, Behzad'ın üstatlığıyla kıyaslanırdı. Bazen de, Behzad'ın eserlerinin mükemmelliğini, sevgiliden aldığı söylenirdi.” (Tökel, 2000:121)

Nef'i, aşağıdaki beytinde İkinci (Genç) Osman'ı övmektedir. İki ünlü ressam olan Behzad ve Mani senin tasvirin söz konusu olunca ikisi de aciz ve muhtaç hala gelirler.

Süvâr oldukça tasvîrinde âcizdir musavvirler

Ne denli dikkat eylerse eger Bihzâd¹⁶ eger Mânî (K.12/25)

(Eğer Behzad eğerse Mani gibi ressamlar ne kadar dikkat ederse etsin söz konusu senin tasvirin olunca muhtaç kalırlar.)

2. 3. 4. Cemşid

“İran'ın mitolojik tarihinde Pişdadiyan sülalesinden dördüncü padişaktır. Tahmurs'un oğludur. Şehname'ye göre;

Babasının ölümüyle tahta geçen Cem, evvela savaş aletleri yapmaya başlıyor. Zekâsı sayesinde demiri yumuşatıp ondan kalkanlar, zırhlar ve silahlar imal ettikten sonra keteni, ibrişimi ve kıl ipliğini eğirerek değerli kumaşlar, ardından da devlere su ile toprağı kaldırıp kerpiçler, tuğlalar saraylar yaptırıyor. Daha sonra kıymetli taşları işlemeyi öğreniyor. Güzel kokuları icat ediyor. Sağlığın ve hastalığın sebeplerini keşfediyor. “*Bütün bu sırları meydan çıkardı. Dünyaya bu padişah gibi bir araştırmacı meydana gelmemiştir.*”

Gemi ile dünyayı dolaşıyor öyle yüceliyor ki artık aklın alabileceği bütün sırlara vakıf oluyor, artık kendinden daha büyük kimseyi görmez oluyor. Saltanatına uygun bir taht yaptırarak onu mücevherlerle süslüyor, tahtın üzerinde havadaki güneş gibi oturuyor, halk ona mücevherler sunuyor, bugüne “nevruz” adını veriyorlar. İnsanlar daha sonraki zamanlarda da eğlenceler düzenliyorlar ve bugünü bayram olarak kabul

¹⁶ Diğer örnekler için bkz: (K.12/25)

ediyorlar.

İran'da ilk önce saltanat süren Pişyadiyan sülalesinin dördüncü ve en büyük hükümdarıdır. Cem büyük padişah anlamında olup sonradan adına ışık anlamındaki *şid* sözcüğü eklenmiştir. Bunun sebebi kaynaklarda şöyle açıklanır: *Pişıyadiyan sülalesinin dördüncü hükümdarı olan Cem, bütün dünyayı dolaştıktan sonra Azerbaycan'a gelmiş ve burasını beğenip taht kurdurmuştur. Gerek taht gerekse mücevherlerle süslü elbise ve tacı, doğan güneşle birlikte etrafı ışığa boğar. Bu hali görenler < Bu günde bir başkalık var. Bu diğer günlere benzemiyor, yeni bir gün.> demişler. Bugünü Nev-ruz Cem'i de şid (ışık) kelimesini ekleyerek Cemşid olarak anmışlar.*

a. Cemşid, Divan şiirinde padişahlarla kıyaslanmıştır. Cemşid'in kudretine izafeten padişahlara övgüler yağdırılmıştır.

b. Cem'in Divan şiirinde asıl kullanımı bilindiği gibi şarap, zevk ve eğlence ile ilgilidir. Bununla ilgili sayısız mazmun, mecaz, teşbih, telmih ve tenasüplere raslamak mümkündür. Cem genel bir manada bir rezm (savaş) ve bezm (eğlence) şeklinde kullanılmıştır. Eğlence kısmı Cem'in şahsında Cam-ı Cem olarak simgeleştirilmiştir." (Tökel, 2000:125-142)

Nef'i divanında da aynı durum söz konusudur. Nef'i'nin divanında yer verdiği remizler içinde en çok kullandığı remzidir. Hem kahramanlık hem eğlence için kullanılmasından kaynaklanan bir durumdur bu.

Nef'i, aşağıdaki beytinde Sultan Ahmet'i övmüştür. Sultan Ahmet ağzından çıkan bir çift sözün Süleyman'ın yüzüğü gibi insanlara ve cinlere emirler verdiğini söylüyor.

La'li ki reşk-i hâtem-i Cemdir zamânede

Hükm-i nigîn-im pâdişeh-i ins ü cân verir (K.5/23)

(Cem'in yüzüğünü *hatem*, Cem sözü ile birlikte anıldığında Hz. Süleyman'ın yüzüğü anlaşılır kışkındıracak kadar güzel olan dudağı, şimdiki zamanda, insan ve cin padişahının yüzüğünün buyruğunu verir (o kadar kesin güçlüdür).)

Nef'i, aşağıdaki beytinde İkinci Osman'ı övmektedir. Cemşid saltanatının geçer akçesi olan Osman Han gibi savaştan bir padişah görmediğini söylüyor.

Âsumân-ı devletin hûrşîd-i kudsî-pertevi

Bezm-gâh-ı şevketin Cemşîd-i hûrşîd-efseri

Nakd-i vakt-i saltanat sermaye-i emn ü eman

Dest-gir-i din ü devlet kam-bahş-i serveri

Şâh-ı vâlâ-rütbe Osmân Hân Gâzî kim felek

Görmemiştir böyle bir şâhenşeh-i cengâveri (K.14-2/20,21,22)

(Devlet göğünün kutsal ışıklı güneşi, şevket (heybetli saltanat) bezminin güneş taçlı Cemşid'i saltanatın geçer akçesi, güvenlik ve korkusuzluk sermayesi, din ve devletin elinden tutanı, ululuğun muradını (hakkını) veren; rütbesi yüksek padişah Osman Han Gazi ki: Felek, böyle bir savaşçı padişah görmemiştir.)

Nef'i aşağıdaki beytinde Dördüncü Murat'ı övmektedir. Kasidenin teşbib bölümünden alınan bu beyitte edebiyatta sıkça kullanılan Cem kadehinden bahsetmiştir. Divan edebiyatında şarabın Cem tarafından bulunduğu söylenir. Saki, şarap denince akla ilk olarak Cem gelmektedir.

Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-u dem

Açsın bizim de gönlümüz sâkî meded sun câm-ı Cem (K.15/1)

(İlkbahar rüzgârı esti, sabahleyin güller açıldı; bizim de gönlümüz açılsın, saki, medet, Cem kadehi (Cemşid'in yedi türlü madenden yapılmış kadehini, içki bardağını) sun.)

Nef'i, Nasuh Paşa'ya yazdığı 31 nolu kasideden alınan aşağıdaki beyitte Nasuh Paşa'nın Cemşid gibi olağanüstü bir şöhretinin olduğunu, Neriman'ın dolaştığı cenk meydanının kahramanı olduğunu söylemiştir.

Medâr-ı kevkebe-i ihtîşâm-ı Cemşîd¹⁷

Dilir-i ma'reke-i arsa-i Nerîmânî(K.31/17)

(Cemşid'e has ihtişamın olağanüstü şöhretinin dayanağı; Neriman'ın dolaştığı cenk meydanının kahramanı.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte şarap, meyhane ve Cem üçlüsünden bahsetmiştir.

Bezm-i Ceme revnak veremez olmayıcak tâ

Cârûb-ı der-i meygede perr-i küleh-i mest (G.21/3)

¹⁷ Diğer örnekler için bkz: (K.2/6, K.5/7,23,28, K.6/18, K.8/26, K.10/19,23, K.11/19,39, K.12/13,33, K.14-1/47, K.14-2/21, K.15/1,7,15,18,20,22,25, K.17/11,15, K.18/55, K.19/21,25,26, K.20/23, K.21/13, K.22/16, K.24/2,5,21, K.25/27,29,53, K.26/14, K.28/27, K.29/33,35, K.30/31,44, K.31/17, K.32/23,30,43, K.34/37, K.35/21, K.38-1/11, K.38-2/10,27, K.39/3,15, K.40/15, K.41/4,34, K.42/19, K.43/2,23, K.45/36, K.48-2/30, K.50/15,26, K.51/11, K.54/10, K.59/5,15, K.61/2,3 Sakiname 1/2, Kıta 3/1,3, Kıta 6/8, Kıta 7/2, G.1/1,2, G.4/5, G.21/4, G.27/5, G.28/8, G.43-3/4, G.45/1, G.50/1, G.51/1, G.67/4, G.107/9, G.117/1,3, G.118/7, G.134-1/8)

(Sarhoşun külâhındaki tuğ, meyhane kapısının süpürgesi olmadıkça, Cem meclisine parlaklık hoşluk veremez.)

2. 3. 5. Dara

“Şehname’nin ünlü kahramanlarından Keyaniyan sülalesinin onuncu ve son padişahıdır. İsfendiyar’ın torunu ve Behmen’in oğlu olup *Darab* ve *Dara-yı Ekber* adlarıyla da anılır. Kendisine kadar gelen padişahlar içerisinde İran padişahlarının en güçlüsü ve zengini olduğu, *hükümdar-ı azam* (en büyük hükümdar) ve *Şehenşah* (şahların şahı) sıfatlarıyla anıldığı söylenir. Rivayete göre Dara İskender’le yapmış olduğu bir savaştan sonra ya da savaştan kaçarken öldürülür.

Tarihi kaynaklarda Dara’nın ölümü muhtelif şekillerde verilmektedir. İskender’in hayatını ve savaşlarını anlatan bir kitaptan Dara’nın ölümüyle ilgili kâfi bilgi edinebilmekteyiz. Özellikle bu eser miladın ilk yıllarında yaşamış Plutarkhos adlı bir kişiye ait olduğundan sunulan bilgi güvenilirlidir.

İskender Asya seferinde İran hükümdarı Dara ile karşı karşıya gelir. Yapılan korkunç savaşlar sonucu Dara, İskender karşında büyük bir bozguna uğrar. Kaçmak zorunda kalır. Fars içlerine kaçır. Onu takipten vazgeçmeyen İskender nihayet onun izini yakalar. Fakat Dara kaçarken Belh satrabı Bessos tarafından yakalanır. Bu sefer İskender Bessos üzerine yürür ve çok meşakkatli yolculuklardan sonra nihayet Dara’yı ölmek üzereyken bulurlar. “*Pers kralını (Dara’yı) buldular ama zor tanıdılar. Vücuduna saplanan kargılardan delik deşik olmuş, bir savaş arabasında yatıyordu. Son nefesini vermek üzereydi. Su istedi getirdiler. Bir müddet sonra Dara ölür.*” İskender Dara’nın ölüsünü görünce fevkalade üzölür ve hemen bu işi yapan Bessos’u yakalatır ve onu parçalattırır. Daha sonra İskender “*Dara’nın ölüsünü krallara yakışır bir şekilde hazırlattı, annesine yolladı*”.

Divan şiirinde ve Nef’i divanında Dara genellikle ihtişam ve ululuk sembolü olarak zikredilir. Onun döneminde İran en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Dara “o zamana kadar görölen hükümdarların en kuvvetlisi ve en zengini idi. Kendisine *hükümdar-ı azam* ve *şehenşah* denilirdi. Hükümdar gayet uzun, altın işlemeli, kolları geniş erguvani bir kaftan giyerdi. Ayağında sarı renkte ayakkabı, başında altın ahcar-ı semine ile müzeyyen bir taç bulunurdu. Kulaklarına altın küpeler, boynuna altın gerdanlık takar; belinde kabzası kıymettar taştan masnu’ bir hançer taşırdı. Elinde bir ucu top şeklinde, diğer ucu sivri bir altın asa bulundururdu. Gümüş ve altından mamul bir taht üzerinde otururdu(...) hükümdar alelade sarayında inzâr-ı ameden gizli bir halde yaşardı. Hiç kimse müsaade-i mahsusa almadan kendisini göremezdi. Aks-i hal ceza-yı idam müstelzem idi. Hükümdar birini huzuruna kabul edeceği zaman teşrifat memurları o adamı saraya, huzura isal ederlerdi. Zairin hükümdar karşısında secdeye kapanması adet

idi. Hükümdar alelade yalnızca bir sofrada taam ederdi. Bazı ırmaklardan suret-i mahsusa da alınmış sudan başka su içmezdi. Sarayından veya bahçelerinden harice yaya olarak asla çıkmazdı(...) hükümdarın yanında levazım müdürü, mirahor, harem muhafızı, kâtip, teşrifat memurları, şerbetdar, oda hizmetçisi, musikişinas, avcı, muhafız gibi birçok memurlar bulunurdu. El hâsıl İran hükümdarının sarayında hemen daima binlerce eşhas ikamet ederdi. Genele baktığımızda Divan şiirinde özelde Nef'i divanında Dara veya onunla karşılaştırılan şahıslar için kullanılan sıfatlar bu bilgilerle kıyaslandığında daha iyi anlaşılacaktır.” (Tökel, 2000:150-156)

Nef'i divanında memduhunu Dara ile kıyasladığında Dara'yı memduhu kapısı olarak tahayyül eder. Bunun memduh için ne büyük bir övgü, Dara için de hiciv olduğu böylelikle anlaşılacaktır.

Dara ululuk ve azameti simgelerken Nef'i, Sultan Ahmet'i övdüğü aşağıdaki beyitte onu Sultan Ahmet'in kapıcısı olarak tasvir eder.

Dâver-i devrân ki Dârâ gelse ger dergâhına

Ancak istihkâk-ı cây-ı mansıb-ı derbân bulur (K.9/18)

(Devirlerin padişahı Dara eğer senin dergâhına gelirse onun hak ettiği, atanacağı yer muhakkak senin dergâhının kapıcısıdır.)

Yine Dördüncü Murat'ı övdüğü aşağıdaki beyitte ise Nef'i, Dara için yine kapıcı ifadesini kullanmıştır.

Biri derbânı olurdu biri mîrâhûru

Gelseler âleme devrinde Peşeng ü Dârâ¹⁸ (K.18/62)

(Peşeng ve Dara onun zamanında dünyaya gelselerdi, biri onun kapıcısı öbürü de saltanat ahırının baş görevlisi olurdu.)

Nef'i, Nasuh Paşa için yazdığı bu beyitte ise Dara için “kapıcı” ifadesini kullanmamıştır çünkü o benzetmeyi padişahları övdüğü kasidelerde kullanmıştır. Bu beyitte Dara'nın tacına Nasuh Paşa'nın sahip olduğunu bildirmiştir. Dara zamanında büyük bir hükümdardır ama Nef'i onu vezirle kıyaslamıştır.

Ne Âsaf efser-i Dârâyâ mâlik İskender

Ki tutdu âlemi dârât-ı şevket ü şânı (K.31/16)

¹⁸ Diğer örnekler için bkz: (K.5/28, K.7/18, K.9/18, K.18/62, K.28/27, K.31/16, K.32/43, K.42/4, K.43/24, K.45/4, K.48/17, K.49/24)

(Hayır o, sadece saf değil, Dara'nın tacına sahip İskender'dir ki; onun büyüklük ve şanının debdebesi dünyayı tutmuştur.)

2. 3. 6. Efrasiyab

“Efsanevi Turan hükümdarıdır. Efrasiyab Şehname’de geçen olağanüstü kahramanlardan biridir. İran ülkesinin onulmaz bir düşmanı olması sebebiyle Firdevsi tarafından pek tasvip edilmez. Fakat yine de onun kahramanlık, yiğitlik, cesaret, güç ve kuvvetini gösteren pek çok canlı ve ayrıntılı sahneler rastlamak da mümkündür.

Efrasiyab hakkında *Silsilename*’de şu bilgilere yer verilir: “*Bu Efrasiyab melik-i Türki idi. Mecmu’-ı Türkistan ve maşrik halkı ve Maveraiünnehir bunun elinde idi. Ve Persab askeri vardı. Şöyle ki; adedi bilmezdi. Leşker çeküp Menuçehr üzerine geldi ve yedi yıl Menuçehr’i muhasara itdi. Ahir sulh itdiler. Bir pehlivan vardı. İri idiş ordu arşı Devamend ta’ifi üzerine hafezar bir ok indi, ol attığı ok bir kör kuşun kanadına tokunup ol iklime kerkes açup, Devamend ve Taberistan’ı geçüp Ceyhun kenarına düşdi, ol diyarı cümle Efrasiyab zabt itdi...*”

Efrasiyab adı Divan-ı Lügati’t Türk’ün pek çok yerinde geçer. Kaşgarlı Mahmut’a göre Efrasiyab Türklerin büyük hakanıdır. Asıl adı “Tonga Alper”dir. Bebür (kaplan cinsi bir hayvan) gibi kuvvetli, yiğit bir adam demektir. Tarihçi Cüveyni ise Efrasyab’ın büyük Uygur hakanı Böğü-Han olduğunu söylemektedir.” (Tökel, 2000:156)

Efrasiyab da kahramanlık, hükümdarlık ve saltanat sembolü şahsiyetlerden birisidir. Genellikle Nef’i memduhu överken, memduhun üstünlüğünü belirtmek için onu bir kıyas malzemesi olarak kullanmıştır.

Nef’i, Sultan Murat’ı övdüğü aşağıdaki beyitte o şanlı padişahın askerinin her birini mitolojide kahramanlıkları ve yiğitlikleriyle ünlü Erdşir, Behmen ve Efrasiyab’a benzetmiştir.

Husrev-i zî-şân ki hayl-i askerinin her biri

Erdşîr ü Behmen ü Efrâsiyâb-ı rüzgâr (K.17/19)

(Şanlı padişah ki onun atlı askerinin her biri Erdşir, Behmen ve zamanın Efrasiyab’ıdır.)

Hafız Ahmet Paşa için yazılan aşağıdaki beyitte heybet ve görüntü olarak Ahmet Paşa Efrasiyab ve Keykubat’ın heybetine benzetilmiştir.

Nice Âsaf ki ma’nâda tasavvur olsa râcihdir

Şükûhu şevket-i Efrâsiyâb¹⁹ u Keykubâd üzre (K.44/20)

(Birçok Asaf ki anlamda resmedilse onun heybeti Efrasiyab ve Keykubat'ın heybeti üzerinedir.)

2. 3. 6. 1. Peşeng

“Turan’ın eski hükümdarlarından olup Efrasiyab’ın babasıdır. Şehname’de adı ve hikâyesi Efrasiyab dolayısıyla anılır.” (Pala, 2015:370)

Dördüncü Murat’ı övdüğü 18 nolu kasideden alınan aşağıdaki beyitte ise Nef’i, Dara için yine kapıcı ifadesini kullanmıştır.

Biri derbânı olurdu biri mîrâhûru

Gelseler âleme devrinde Peşeng ü Dârâ (K.18/62)

(Peşeng ve Dara onun zamanında dünyaya gelselerdi, biri onun kapıcısı öbürü de saltanat ahırının baş görevlisi olurdu.)

Veziriazam Ali Paşa için yazılan 38 nolu kasideden alınan aşağıdaki beyitte Ali Paşa’nın Asaf gibi safları yardığı, Cem meclisinin ışığı olduğunu ve savaş alanını düzenleyen Peşeng olduğunu belirtilir.

Safder-i sadr nişîn Âsaf-ı âlî-meşreb

Meclis-efrûz-ı Cem ü ma’reke-perdâz-ı Peşeng (K.38/10)

(Yüksek huylu Asaf makamına oturup safları yaran, Cem meclisinin ışığı savaş alanını düzenleyen Peşeng’dir.)

2. 3. 7. Erdşir

“Eski İran hükümdarlarından birkaçının adıdır. Erdşir Burhan-ı Katı’ya göre öfkeli, gazaplı aslan anlamına gelir. Ve ayrıca korku ve endişe duymayan bahadır, yiğit kişilere de erdşir adı verilir.

İran hükümdarları içinde erdşir lakabını taşıyan en önemli padişah Behmen b. İsfendiyar’dır. Burhan-ı Katı’ya göre Sasaniler sülalesinin ilk padişahına da Erdşir denir ki, Erdşir-i Bağban adıyla anılırdı.” (Tökel, 2000:165)

Erdşir Nef’i Divanı’nın da kahramanlık sembolü olarak kullanılan Şehname kahramanlarından birisidir. Ayrıca Nef’i divanında hem Behmen hem Erdşir olarak ikisini birden kullanmış Behmen ve Erdşir arasında bir tercih yapmamıştır.

¹⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.17/19, K.44/20)

Nef'i, Sultan Murat'ı övdüğü kasideden alınan aşağıdaki beyitte o şanlı padişahın askerinin her birini mitolojide kahramanlıkları ve yiğitlikleriyle ünlü Erdşir, Behmen ve Efrasiyab'a benzetmiştir.

Husrev-i zî-şân ki hayl-i askerinin her biri

Erdşir ü Behmen ü Efrâsiyâb-ı rüzgâr (K.17/19)

(Şanlı, şerefli padişahın atlı askerinin her biri zamanın, devrin Efrasiyab'ı, Behmen'i ve Erdşir'i'dir.)

Veziriazam İlyas Paşa için yazılmış 48 nolu kasideden alınmıştır. Kahramanlık ve yiğitlikte Erdşir gibi safları yardığı, emin bir haberci olduğı ve bilgi veren bir amir olduğı belirtilir.

Dilîr-i saf-şikendir Erdşir²⁰-i şîr-efkendir

Müşîr-i mü'temendir müsteşâr-ı kâr-fermâdır (K.48/5)

(Aslanları (kahramanlar) yere düşüren Erdşir safları yaran bir kahramandır, güvenilir bir haberci, bilgilendiren bir amirdir.)

2. 3. 8. Fağfur

"Eskiden Çin hükümdarlarına verilen bir unvan veya addır. Çin sanatının en ünlü mamullerinden biri olan kâse veya porselen nevinden eşyaya da fağfur denir ve kâse-i fağfuri tamlamasıyla kullanılır.

İran padişahlarına *şah*, Türk padişahlarına *han* denildiğı gibi, eskiden Çin padişahlarına da *fağfur* adı verilirdi. Yine eskiden kabul edilen bir inanca göre, Nuh peygamberin oğlu Yasef'in neslinden gelmiş bütün Asya'yı hükümdarlığı altına alan altmış iki yıl padişahlık etmiş, bir padişahın adı da Fağfur idi. Rivayete göre bu padişah İskender zamanında yaşamıştır." (Tökel, 2000:166)

Çin imparatoruna yahut Çin sanatına nispetle kâse-i fağfuri demek lazımdı. Hatta halk dilinde fağfuri fincan, fağfuri kâse gibi tabirler hala yaşamaktadır. Eski şairler bu noktaya da dikkat çekmişlerdir. Nef'i, Sadrazam Mehmet Paşa'nın yaptığı saray için yazdığı kasidenin aşağıdaki beytinde kâse-i fağfuri şeklinde kullanmıştır. (Onay, 2000:205)

Veziriazam Muhammet Paşa için yazılan 35 nolu kasideden alınmıştır. Muhammet Paşa devrinde sanatçıları koruduğı için Nef'i, onun özel meclisinin her

²⁰ Diğer örnek için bkz: (K.38/11)

zaman hazır olduğunu belirtir. Felek meclisinde de fağfuri bir kâse gibi neşeli olduğunu belirtir.

Cihân sahnında bir âmâde bezm-i has-ı şâhâne

Felek bezminde bir şen-kâse-i yektâ-yı Fağfûrî (K.35/5)

(Dünya üzerinde onun şahane, özel meclisi hazırdır. Felek meclisinde bir Fağfuri kâse gibi şendir.)

2. 3. 9. Feridun

“İran’ın milli destanı Şehname’nin kahramanlarından Pişyadadiyan sülalesinin altıncı hükümdarıdır. Cemşid soyundan gelen Abtin’in oğludur. Lakabı Ferruh²¹ olan Feridun’un doğuştan olağanüstü bir güzelliğe sahip olduğu söylenir. Doğumu ile eş zamanlı olarak Pürmaye adlı efsanevi bir inekte doğar. Gave’nin yardımıyla Dahhak’ı yenilgiye uğratıp İran tahtına oturmuş ve beş yüzyıl hükümdarlık yapmıştır. İran tahtını Cemşid’in elinden aldıktan bir üre sonra zulme başlayan Dahhak, Gave isimli bir demirci tarafından öldürülünce yerine Feridun tahta getirildi ve adaletli bir saltanat sürdü.

İran’da Feridun’un Dahhak’ı yendiği gün olarak kabul edilen Mihrigan (Arapça şekliyle Mihrican) bayramı Nevruz gibi algılanır. Feridun divan şiiri ve nesrinde adaletin simgesidir. Şiirde adaleti söz konusu edilirken örnek alınan biridir.” (Zavotçu, 2006:158)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan 15 nolu kasideden alınmış bir beyittir. Sultan Murat için milletlerin ve ülkelerin süsü denilmektedir. Süs olan padişah aynı zamanda devletlerin ve dinin de mayasıdır. Bu özelliklere sahip olan Sultan Murat’a Allah tarafından Cem’in tahtı ve Feridun’un tacı ezelde verilmiştir.

Pîrâye-i mülk ü milel sermâye-i dîn ü düvel

K’olmuş nasîbi tâ ezel tâc-ı Ferîdûn²² taht-ı Cem (K.15/20)

(O milletlerin ve ülkelerin süsü, devletlerin ve dinin mayası olan padişaha Cem’in tahtı ve Feridun’un tacı ezelde verilmiştir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılmış 24 nolu kasideden alınmıştır. Bu beyitte şair Sultan Murat’a seslenmektedir. Onu adalet koruyucusu, Cem makamına sahip ve âlemin ferî, ışığı Feridun olarak zikretmiştir.

Ferhunde-şiyem pâdişehâ dâd-penâhâ

²¹ Diğer örnek için bkz. (K.39/11)

²² Diğer örnekler için bkz: (K.4/6, K.19/37)

Ey Husrev-i Cem-câh Ferîdûn-fer-i âlem (K.24/21)

(Ey padişah ey adalet koruyucu mutlu yaradılışlı ey Cem makamlı padişah âlemin ferî Feridun.)

Feridun Nef'i divanında aynı zamanda "Afridun" ismiyle de geçer. Nef'i aşağıda belirtilen 15 ve 58 nolu iki kasidesinde Feridun ismi yerine Afridun ismini tercih etmiştir.

Aşağıdaki beyit 58 nolu kasideden alınmıştır. Kaside Aziz Efendi için yazılmıştır. Nef'i, aşağıdaki beyitte kaynaklarda Feridun olarak geçen ünlü İran şahı için burada Afridun ismini kullanmayı yeğlemiştir. Nef'i, kendisini rind, kalender bir tip olarak görmekte ve kendi nazarında bir dilencinin başında kullandığı keçe başlık ile Afridun'un başında kullandığı hükümdar tacını eşit, müsavi olarak görmektedir.

Benim o rind-i cihân kim yanımda yeksândır

Nemed-külâh-ı gedâyile tâc-ı Âfrîdûn²³ (K.58/36)

(Ben dünyanın öyle bir kalenderiyim ki dilenci külâhının (başlığının) keçesi ile Afridun'un (Feridun'un) tacı benim yanımda eşittir, birdir.)

2. 3. 10. Huşeng

"İran'da en evvel hükümet süren Pişyadiyan sülalesinin ikinci hükümdarıdır." (Levent, 2015:158)

Aşağıdaki beyit veziriazam Ali Paşa için yazılmıştır. O büyük bir veziriazam olduğundan bahsetmiştir. Dünyaya hükmettiğini söylemiştir. Huşeng'in tacının gevheri Ali Paşa'nın elmas kırıntılarının incisi hükmündedir.

Sadr-ı a'zam o cihân-bân-ı azîmü'ş-şân kim

Rizesinin dürüdür gevher-i tâc-ı Hûşeng (K.38-2/12)

(O şanı büyük sadrazam ki cihana hükmetmektedir. Huşeng'in tacının gevheri onun elmas kırıntılarının incisidir.)

2. 3. 11. Hüsrev

"Sasani hükümdarıdır. *Enuşirvan* Nuşirevan olarak da kayıtlı olan bu sözcük Pehlevce'de *ölümsüz ruh* anlamına gelen ve Zerdüş metinlerde ölümler için övgü sıfatı olarak kullanılan *enuşegrüvan*ın değişik bir yazılışı olup genellikle Kisra Birinci Hüsrev'i İkinci Hüsrev Perviz'den ayırt etmek için kullanılır.

²³ Diğer örnek için bkz: (K.15/19)

İran Sasani padişahı Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev u Şirin mesnevisinin erkek kahramanıdır. Hüsrev İran'ın efsanevi kahramanlarından birisidir. Hüsrev adını taşıyan birkaç padişah varsa da içlerinden en meşhuru budur. Kendisine **Perviz** lakabı verilmiştir.

Hüsrev, Şirin'e olan aşkı yüzünden dillere destan olmuş, tarihi kişiliği ortadan kalkarak tamamen efsanevi bir karaktere bürünmüştür. Divan edebiyatında ve Nef'i Divanı'nın da bu kimliği ile ortaya çıkar. Hüsrev'le ilgili en önemli efsanelerden birisi onun yaptırmış olduğu sarayla ilgilidir. Yine sahip olduğu hazineler dillere destan olmuştur. Efsanevi kişiliği tarihi kişiliğini silen bu şahsın zamanda çok da trajik bir hayatı vardır.

Taberi'nin yazdığına göre Hz. Peygamber Hüsrev Perviz'e, onu hak dine davet eden bir mektup göndermişti. Bu daveti alan Perviz buna öfkelenmiş ve mektubu yırtmıştı. Haber Peygamberimize ulaştığında *“Sakin üzülmeysin, melûl olmayın! O Perviz kendisini ve padişahlığını yırttı.”* demişti. Hakikaten de bir müddet sonra, Perviz'in oğlu tarafından öldürüldüğü haberi gelmişti.

Hüsrev, yaptırmış olduğu ünlü sarayla efsaneleşti. Bu saray hakkında kaynaklarda çok değişik rivayetler bulunmaktadır. Kimilerine göre binayı Şirin için yaptırmıştı ve bununla aşkını ölümsüzleştirmek istiyordu. Bina Kasr-ı Şirin olarak da anılır. Kimilerine göre ise kendi ihtişam ve debdebesinin bir simgesi olarak bu yapıyı inşa ettirdi. *“Efsane, kırk bin sütunlu ve yıldızların hareketini temsil eden bin altın küreli sarayı üne kavuşturmuştur.”*

Hüsrev'in efsanevi iki atı *Gülgun* ve *Şebdiz* de şairler tarafından ve Nef'i Divanı'nın da tenasüp sanatı oluşturur. Hüsrev u Şirin kıssasına da atıfta bulunur.” (Tökel, 2000:176)

Hz. Peygamber'e naat olarak yazılan 1 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, naatta bile kendini öven tek şairdir belki de. Sözünü Hüsrev'in hazinesi olan Genc-i Şayegan'a benzetmiştir.

Ol kadar el verdi ma'nâ feyz-i evsâfiyle kim

Gûyiyâ miftâh-ı Genc-i Şâygânîdir sözüm(K.1/34)

(O'nun niteliklerinin feyzi (verimliliği) ile o kadar anlamlara eriştim ki: Sanki sözüm – İran hükümdarlarından Hüsrev Perviz'in hazinesi olan – “Genc-i Şayegan” anahtarıdır.)

Nef'i, Sultan Ahmet için yazdığı aşağıdaki beyitte, Sultan Ahmet'i Cemşid'le kıyaslar ve ondan üstün tutar. Yine ululuk sembolü olan Dara'ya padişah atına binerken üzengisini tutma görevini verir, Hüsrev'i ise bu tabloda elinde dizgin bulunduğu halinde tasvir eder.

Cemşîd-i kâmrân ki sūvâr olsa rahşına

Dârâ tutar rikâbını Hüsrev²⁴ inân verir (K.5/28)

(Cemşid (veya Nef'i'ye göre Hz. Süleyman) gücündeki o padişah atına binerken Dara (veya Daryüs) özengisini tutar, Hüsrev eline dizgin verir.)

Sultan Osman için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, kendini hazineleri olan ve bunları düzenleyen Hüsrev'e benzetmiştir. Nasıl ki Hüsrev'in incilerle, mücevherlerle dolu hazinesi Genc-i Şayegan'ı varsa Nef'i'nin de gaybtan aldığı ilhamları vardır. Bu ilhamlar Hüsrev'in hazinesi yerine geçer.

Hüsrev-i gencîne-perdâzım dükenmez gevherim

Vâridât-ı gayb Genc-i Şâygânımdır benim (K.13/5)

(Ben hazineler düzen Hüsrev'im, incilerim tükenmez; gaybdan gelen ilhamlar benim en büyük hazinem (Genc-i Şayegan'ım)dır.)

Aşağıdaki beyit, Nasuh Paşa için yazılan 31 nolu kasideden alınmıştır. Nasuh Paşa'nın yoksullara, kimsesizlere Hüsrev'in hazinesi olan Genc-i Badaver'in vereceği baht açıklığının ve mutluluğunun müjdecisi olduğunu belirtir. Aynı zamanda da dilenciye verilen Süleyman rütbesi gibidir, diyor.

Fakîre müjde-i ikbâl-i genc-i bâd-âver

Gadâya tehniyet-i mansıb-ı Süleymânî(K.31/11)

(Yoksula, Genc-i Badaver (Hüsrev Perviz'in hazinesi)'in vereceği baht açıklığı ve mutluluğun müjdecisidir. Dilenciye Süleyman rütbesinin tebrikidir.)

Veziriazam Muhammet Paşa için yazılmış 35 nolu kasideden alınmıştır. Fakat Muhammet Paşa övülmemiştir. Nef'i kasidenin fahriye bölümüne kendini överken Nizami'nin yazdığı mesnevi olan Hüsrev ü Şirin'den bahsetmiştir. Nef'i, kendini Nizami ile kıyaslamış ve daha üstün bulmuştur.

Nizâmî görse ger tarz-ı kasîdem dahi anmazdı

Hadîs-i sergüzeşt-i Husrev ü Şîrîn ü Şâpûrî (K.35/42)

(Hüsrev ü Şirin ve Şapuri yazarı Nizami eğer benim kaside tarzımı falan görseydi Hüsrev ü Şirin adını anmazdı.)

²⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.5/28, K.6/18, K.6/28, K.7/32, 11/39,61,62, K.13/5, K.14-2/61, K.15/21,31,39, K.17/33, K.18/15,34 K.19/2,19 K.21/13,22,32, K.23/11,22, K.24/21, K.25/29,40, K.28/16, K.30/33, K.36/22, K.38-1/40, K.38-2/20, K.40/4,17, K.45/32, K.49/10, K.61/6, Mes.1/18, Kt.7/2,3)

2. 3. 12. İskender

“Eski kültürümüzün dinler tarihi, tefsir, edebiyat, tasavvuf gibi hemen hemen bütün alanlarına girmiş, tarihi efsanevi bir şahsiyet olan İskender; İslam tarihindeki – Kur’an’da da kıssası anlatılan peygamber olup olmadığı hususunda ihtilafları olan- Zü’l-Karneyn, Yunan (Makedon) tarihinde ismi zikredilen Büyük İskender (Alexander The Great) ve bunların karşılaştırılmasıyla meydana gelmiş olan *ab-ı hayatı arayan İskender* olmak üzere üç farklı kimlikle ortaya çıkmaktadır.

İskender’le ilgili geçen efsaneler çok fazladır. Bu efsanelerden biri de **ayine-i İskender**’dir. İskender Mısır fethinden sonra İskenderiye şehrini kurmuş ve oraya komutanlardan birini bırakmıştır. Bu şehirde bulunan hâkimlerden Belinas, Hermis ve Valines, çok büyük bir ayna yaparak yüksek bir yere koymuşlardı. GÜYA bu aynada oraya gelmekte bulunan gemiler, daha bir aylık yoldayken görünürlermiş.

İskender Divan şiirinde ve Nef’i Divanı’nda en çok kullanan şahıslardandır. Büyük bir cihangir, yenilmez bir kahraman, dünyayı dolaşan bir hükümdar olması, Hızır’la beraber ab-ı hayatı araması ve bulamadan geri dönmesi, deniz üzerine çok büyük bir ayna yaptırması vs. Özellikleriyle adından çokça bahsedilen İskender, şairlerin adından bahsettikleri en önemli şahıslardan birisi olmuştur.” (Tökel, Ankara 2000:187)

Nef’i memduhunu övmek için İskender figüründen oldukça yararlanmıştır. Aşağıdaki beyitte Sultan Ahmet’i övmek için yazılmıştır. Padişahın değil kendisi kulunu bile görse felek, onu İskender gibi büyük bir komutandan Dara gibi haşmetli bir padişahıtan ayırmayacaktı, diyor.

Belki dârât-ı Sikenderle felek bir bendesin

Görse fark etmezdi İskender midir Dârâ mıdır (K.7/18)

(Felek o padişahın İskender gibi gösterişli bir kulunu görse, İskender’den ve Dara’dan ayıramazdı.)

Aşağıdaki beyitte Nef’i, İskender’in ülkeler fethetmesine telmihte bulunmuştur. Sultan Ahmet’i İskender’e benzetmiştir.

Hân Ahmed o Hâkân-ı muzaffer ki hücûmu

İkbâl-i Sikender gibi iklîm-sitândır (K.10/22)

(O zafer kazanmış (Sultan) Ahmet Han ki: onun hücumu, İskender’in baht açıklığı gibi, ülkeler alıcıdır.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, İkinci Osman için kaleme almıştır. İskender'in büyük bir padişah olduğunu söylemiştir. Hatta ki memduhu olduğu İkinci Osman'ı İskender'den sonra getirmiştir.

Hudâvend-i mu'azzam Pâdişâh-ı maşrık u mağrib

Yegâne vâris-i mülk-i cihân İskender-i sâni (K.12/14)

(Doğunun ve Batının padişahı yüce hükümdar dünya toprağının tek varisi ikinci İskender'dir.)

Nef'i, aşağıdaki beytinde Dördüncü Murat için yazdığı kasideden alınmıştır. Onu överken tahtının ve tacının elmaslarla süslendiğini, bahtının güçlü, geleceğinin sert güzel olduğunu ve Hz. Yusuf'un huyunda olduğunu ve netice de İskender'e benzetmiştir. Buradan da İskender'e Nef'i'nin verdiği önemi görüyoruz.

Şâhenşeh-i ferhunde-baht ârâyiş-i dihim ü taht

Bahtı kavî ikbâli saht İskender²⁵-i Yûsuf-şiyem (K.15/23)

(Tahtı ve değerli elmaslarla süslenmiş taçlı kutlu bahtlı olan şahlar şahı bahtı güçlü ikbali (geleceği) sert Yusuf huyly İskender'dir.)

2. 3. 13. Kahraman

“Kaynaklarda Pişdadiyan sülalesinden Tahmurs'un oğlu olarak bildirilen mitolojik bir şahsiyettir.

Kahraman çok küçükken devler onu çalarak götürür ve kendi aralarında yetiştirirler. On dört yaşına gelen Kahraman bir gün suda aksini görerek bir dev olmadığını anlar ve onlarla savaşır. Nihayet bir gergedanın sırtına binerek insanların bulunduğu bir diyara gelir. Kahraman-ı katil olarak da anılır.” (Tökel, 2000:208)

Esatiri şahsiyetlerden biri olan Kahraman, Nef'i Divanı'nda bir kahramanlık ve yiğitlik sembolüdür.

Aşağıdaki beyit, Birinci Ahmet'e yazdığı 5 nolu kasidede yer alan bir beyittir. Sultan Ahmet'in gözünün yan bakışının kılıcının öfke ile çektiğini söylüyor. Yiğitlik ve kahramanlık sembolü olan Kahraman'ın gazabına Sultan Ahmet'in yan bakışına benzetmiştir.

²⁵ Diğer örnekler için bkz: (K.4/6, K.6/27, K.7/17,18, K.10/22, K.12/14,18, K.14-2/57, K.15/23, K.20/20,21, K.21/11, K.23/9, K.24/4,5, K.26/14, K.28/30, K.31/16,59, K.35/18,35, K.45/4, K.48/17, K.50/5, K.55/9, Musammat 4)

Çekdikçe çeşmi hışm ile şemşîr-i gamzesin

Uşşâka dehşet-i gazab-ı Kahramân verir (K.5/20)

(Gözü, yan bakışı kılıcını öfke ile çektikçe, âşıklara, Kahraman'ın gazabı, kızgınlığı kadar dehşet verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman'ı övmek için yazılan 14-2 nolu kasideden alınmıştır. Osman'ın savaşçı özelliğinden bahsetmiştir. O öyle büyük bir cengâverdir ki karşısındaki her bir düşman askerinin Kahraman dahi olsa yine de Genç Osman'ın karşısında duramayacağını söylüyor.

Karşı durmaz sana şimden sonra bu ikbâl ile

Düşmenin ger Kahramân olsa ser-â-ser leşkeri (K.14-2/18)

(Öyle bir baht açıklığın var ki, düşman askerinin her biri bir Kahraman olsa, bundan sonra, sana karşı duramaz.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılmıştır. Murat Paşa'nın gözünün kızgınlığını Kahraman'ın gözüne benzetmiştir. Kızgınlığı geçse bile aman vermeyeceğinden dile getirmiştir.

Çeşmin o Kahramân-ı gazab-nâkdir senin

Kim hışmı zâ'il olsa dahî bî-emân olur (K.29/2)

(Senin gözün öylesine bir gazaplı Kahraman'dır ki kızgınlığı geçse bile aman vermez merhametsizdir.)

Aşağıdaki beyit, sevgili için yazılmıştır. Onun sarhoş olan gözü, yan bakışını Kahraman'a benzetmiştir. Onun bakışını çekilmiş bir kılıca benzetir.

Çeşm-i mesti tîğ çekmiş gamzeden bir Kahramân²⁶

Ebrû-yı müşgîni bir şemşîrden hâlî kırâb (G.7-4/4)

(Sarhoş gözü, yan bakışından kılıç çekmiş bir Kahraman, karakaşları ise, kılıcı sıyrılmış bir kındır.)

²⁶ Diğer örnekler için bkz: (K.5/20,21, K.8/27,44, K.13/3, K.14-1/16, K.14-2/18, K.15/22, K.17/15, K.19/20, K.21/10, K.22/15, K.23/13, K.25/32, K.27/14, K.28/8, K.29/2,18, K.29/62, K.30/22, K.31/21, K.33/16, K.35/24,37, K.38-1/11, K.38-2/13, K.40/41, K.46/21,46 K.48/6, K.48-2/22, K.52/48, K.55/43, Kt.9/2, G.7-4/4, 31/2, 52/3, 53/3, G.64/2, G.132/1)

2. 3. 14. Key

“Büyük hükümdar, padişah. İran padişahlar sülalesinin ikincisi bu adla anılır. Bunlar “Keykubad, Keyhüsrev” gibi isimlerin başına “key” ünvanını alırlar. Hepsine birden “Keyan” veya “Keyaniyan” denir. Daha sonra bu lakap bütün şahlara yakıştırılmıştır. Efsaneye göre bu adı ilk defa Rüstem’in babası olan Zal, Kubad’a vermiştir.” (Pala, 2015:268)

Aşağıdaki beyit Sultan Dördüncü Murat için yazılan 15 nolu kasideden alınmıştır. Burada memduhu övmek gibi bir amaç yoktur. Nef’i, bu beyitte sakiye seslenmektedir. Şarap istemektedir. Şarabın mucidi Cem’in adını anmamakta olmazdı tabi. Cem ve Key’in kadehini istemektedir. Şarapla tüm dertlerin eriyip gideceğini düşünmektedir.

Sâkî meded mey sun bize câm-ı Cem ü Key sun bize

Rıtl-ı pey-â-pey sun bize gitsin gönüllerden elem (K.15/15)

(Saki, medet, bize şarap sunuver. Cem ve Key’in kadehini bize sun. Art arda dolular sun bize; gönüllerden elem gitsin.)

2. 3. 15. Keyhüsrev

“İran’ın Keyaniyan sülalesinden olup Keykavus’un torunu ve Siyavuş’un oğludur. Mecazen ulu padişahlar hakkında sıfat olarak kullanılır.” (Pala, 2015:268)

Aşağıda bir beytinden örnek verilen kaside Mevlana hazretleri için yazılmıştır. Mevlana için Allah’ın bir sırrı demiştir. Onu anlamda ise Keyhüsrevlik rütbesine sahip olduğunu belirtmiştir.

Ya’nî sırrullâh-ı a’zam Hazret-i Mollâ-yı Rûm

Kim odur ma’nâda sâhib-mesned-i Keyhusrevî (K.3/4)

(Yani en büyük Tanrı sırrı Mevlana Celaleddin Hazretleri ki: O, manada Keyhüsrevlik payesinin (büyük İran hükümdarı Keyhüsrev’e telmih yapılarak padişahlık makamının) sahibidir.)

2. 3. 16. Keykubat

“Şehname’de adı geçen hükümdarlardandır. İran’ın Pişdadiyan sülalesinden sonra gelmiş olan Keyaniyan sülalesinin ilk hükümdarıdır. Avesta’da adı Kavi Kavesta olarak geçer. Key lakabını ilk kez kullanan odur. Yüz yıl hükümdarlık yapmıştır.

Adaletiyle ünlüdür. Nef'i divanında adı sık geçmemekle birlikte vezir-i azamları överken kullanılmıştır.” (Zavotçu.2006:285)

Aşağıdaki beyit veziriazam Hafız Ahmet Paşa için yazılmıştır. Dünyadaki tüm mal varlığının Keykubat’a haraç ve vergi olarak verse değersiz olduğunu belirtiyor. Şair kendi şiirini Keykubat’ın külâhı üzerine dizilen bir inciye benzetiyor.

Harâc u bâc-ı mülk-i âlem olmazdı ana kıymet

Dizilse ger dūr-i nazmım külâh-ı Keykubâd²⁷ üzre (K.44/42)

(Cihanın tüm malvarlığı ona haraç ve vergi olsa değersizdir. Eğer Keykubat’ın külâhı üzre dizilse şiirimin incileri.)

2. 3. 17. Mani

“Meşhur Çinli bir nakkaş ve ressamın adıdır. Sasaniler zamanında, Şapur devrinde İran’a gelmiştir. Burada Zerdüştlük ile Hristiyanlığı incelemiş ve bunların ikisini birleştirerek yeni bir mezhep kurmuştur. Buna Mani dini (Maniheizm) denilir. Mani dini en çok Çin’de yayılmış olup kutsal saydıkları kitapları resimlerle süslü imiş. Yaptığı resimler çok güzel olduğu için bu özelliğini müritlerine gökten inen bir mucize olarak göstermiştir. Şapur’un hekimi iken kızını iyileştiremediği için bir aralık İran’a sürülmüş ve Hürmüz zamanında geri dönmüştür. Hürmüz’ün oğlu Behram koyu bir Zerdüştlüğü için onu, derisini yüzdürerek öldürmüştür. Nigaristan, Erteng veya Erjeng adlı resim mecmuası ile ünlüdür. Edebiyatta daima bu mecmuası ile birlikte anılır. Sevgilinin güzelliği bahsinde, çok sözü edilen bir imajdır. Bihzad ile birlikte anıldığı da olur. Sevgilinin saç ve aşkın kendisi Mani’ye benzer.” (Pala, 2015:297)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılmış 8 nolu kasideden alınmıştır. Nef’i, kalemini ünlü ressam olan Mani’nin fırçasının kıskandığını söylemektedir. Nef’i, o kadar ince benzetmeler yapan biridir ki kendi kalemini İbrahim’in putları kıran baltasına benzetmiştir.

Reşk-i kilk-i kefi Mânî olur alsam elime

Deste çûp-ı teber-i bût-şiken-i İbrâhîm (K.8/55)

(Elime kalemi alsam Mani’nin kalemini kıskanır İbrahim’in putları kıran baltası elde çöp olur.)

²⁷ Diğer örnekler için bkz: (K.14-2/25, K.26/19, K.44/20, K.45/42, G.43-3/4, G.44/42)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman için yazılan 12 nolu kasideden alınmıştır. Genç Osman'ı öven şair, onun güzel yüzünü ne Behzat'ın ne Mani'nin çizebileceğini söylüyor.

Süvâr oldukça tasvîrinde âcizdir musavvirler

Ne denli dikkat eylerse eger Bihzâd eger Mânî (K.12/25)

(Eğer Behzad eğer Mani ne kadar dikkat ederse etsin; ressamlar, senin ata binmiş halini tasvir etmekten acizdirler.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Ali Paşa için yazılan 38-2 nolu kasideden alınmıştır. Şair burada memduhunu övmemiştir. Mani'nin çok yetenekli bir ressam olduğundan bahsetmiştir. Öyle ki Mani sözün içinde geçen nun harfinin noktasına ünlü resim mecmuası Erjeng'i çizmiştir.

Hâmem ol Mânî²⁸-i i'câz-nümâdır ki eder

Nokta-i nûn-ı suhan üstüne tarh-ı Erjeng (K.38-2/38)

(Mani'nin kalemi öyle mucize gösterir ki; O, sözün içindeki nûnün noktasına Erjeng'i tanzim eder, düzenler.)

2. 3. 18. Neriman

“Şehname'de adı geçen kahramanlardandır. Sam'ın babası, Zal'in dedesidir. Birçok kahramanlığı, yiğitliği Şehname 'de anlatılırken hayat hikâyesinden bahsedilmemektedir.

Divan şiirinde Neriman da kahramanlık ve yiğitlik sembolü şahsiyetlerden biridir. Şairler, övdükleri şahısların üstünlüklerini ifade etmek için, diğer Acem kahramanlarını olduğu gibi Neriman'ı da kullanırlar.” (Tökel, 2000:240)

Aşağıdaki beyit Dördüncü Murat için yazılan 22 nolu kasideden alınan bir beyittir. Şair, Dördüncü Murat'ı Neriman gibi şevketli, ulu olarak göstermiştir.

O şehsüvâr-ı Nerîmân-şükûh-ı zî-şân kim

Cihâna şa'sa'a-bâr oldu berk-ı Samsâmı (K.22/10)

(O Neriman gibi şevketli, büyük padişahı ki dünyaya gösteriş bar oldu Samsam'ın kuvveti gibi.)

²⁸ Diğer örnekler için bkz: (K.8/55, K.12/25, K.38-2/38, K.45/34, K.58/44)

Bu beyit Nasuh Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Cemşid'in sahip olduğu şöhretinin dayanağını ve Neriman'ın dolaştığı savaş meydanının kahramanı olarak Nasuh Paşa'yı göstermiştir.

Medâr-ı kevkebe-i ihtîşâm-ı Cemşîd

Dilir-i ma'reke-i arsa-i Nerîmânî (K.31/17)

(Cemşid'e has ihtîşâmın olağanüstü şöhretinin dayanağı; Neriman'ın dolaştığı cenk meydanının kahramanı(Nasuh Paşa)dır.)

Aşağıdaki beyit veziriazam Ali Paşa için yazılan 38-2 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, her kim adaletle hükmederse ona Kahraman silahtar, Neriman ise şerheng olsun, diyor.

Kâr-fermâ-yı adâlet kim olursa lâyük

Kahramân ana silahdâr u Nerîmân şerheng (K.38-2/13)

(Adalet fermanının karına kim layık olursa ona Kahraman silahtar Neriman şerheng olsun.)

Veziri azam Hüsrev Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, zamanının Neriman'ı gibi olsa da gölge gibi oklar atsa da bu ancak yok hükmündedir.

Zûr-ı bâzûda Nerîmân²⁹-ı zamân olsa yine

Pes pâyna düşer sâye gibi atdığı tîr (K.40/33)

(Zamanın Neriman'ın kuvvetinde olsa yine de gölge gibi attığı oklar yok hükmünde olur.)

2. 3. 19. Nuşirevan

“M.S. 531 ila 579 yılları arasında hükümdarlık yapan, İran'ın Sasani sülalesinden adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. Nuşirevan'ın adaleti, yaptırdığı saray ve muhteşem kasırlar etrafında pek çok efsaneler uydurulmuş, bütün bu efsaneler Divan şiirinde telmih, teşbih ve mazmunları için birer kaynak olmuştur.

İran'ın Sasasiyan sülalesinden adaletiyle ün salmış bir hükümdardır. M.S. 531 ile 579 arasında hükümdarlık yapmıştır. Peygamber efendimiz bu hükümdarın son yıllarında dünyaya gelmiştir. Lakabı “Adil” olup adı çok sık kullanılır. Akıllı, tedbirli, dirayetli, kudretli, hayırsever, sanat ve kültüre hizmet eden bir padişah imiş. Adı Hüsrev'dir. Nuşirevan kelimesi “AnuşekRevan (ölmez ruhlu)” tamlamasından bozulma olup halk tarafından ona verilen bir sıfattır. Kisra lakabı da ilk kez ona verilmiştir.

²⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.22/10, K.31/10, K.31/17, K.38-2/13, K.40/33, K.41/14)

Bağdat yakınlarındaki Medayin’de yaptırmış olduğu geniş ve muhteşem sarayının büyük bir bölümü olan Tak-ı Kısra veya Eyvan-ı Kısra, halkını ve yabancıları kabul edip dinlediği, adaletsizliğe uğrayanlara yardım ettiği yerdir.” (Tökel, 2000:242-247)

Nef’i, Birinci Ahmet’e yazdığı aşağıdaki beyitte onun adaletinin ünlü İran şahı Nuşirevan’ın adaletine benzetir.

Her saltanat ki hükmü nesak-sâz ola ana

Kânûnu dâd-ı devlet-i Nûşîrevân verir (K.5/40)

(Hükmünün kurup düzenlediği her saltanata koyduğu kanun, Nuşirevan’ın devletinin adaleti gibi bir adalet verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan 6 nolu kasideden alınmıştır. Nef’i, Sultan Ahmet için adalet günü geldiğinde himayesi altında bulunanları Nuşirevan’ın zamanındaki adaleti gibi davranacağını söylüyor. Divan şiirinde Nuşirevan adaletiyle ünlü bir padişah olarak karşımıza çıkar.

Eyâ Mâkân-ı dîn-perver ki dehr eyyâm-ı adlinde

Eder hande zamân-ı devlet-i Nûşîrevân üzre (K.6/39)

(Hey dini koruyan makam ki adalet gününde dünyayı Nuşirevan’ın devleti zamanındaki gibi güldürür.)

2. 3. 20. Rüstem

“Sam’ın torunu, Zal’in oğludur. Sührab ve Feramuz’un babasıdır. Efsanevi bir hayat hikâyesi vardır. Şehname’ye göre hamile olan Zâl’in karısı bir türlü doğum yapamaz. Çaresiz kalan Zâl, kendisini büyüten Simurg’un darda kaldığı zaman yakması için kendisine verdiği tüyleri yakar ve Simurg imdadına yetişir. Ona doğacak çocuğun olağanüstü bir çocuk olduğunu söyler. Çocuğun normal yollarla doğamayacağını, akıllı bir adam getirerek karısının karnını yardımasını ister. Uygulanan bu yöntemle Zâl’in çocuğu doğar. Doğum yapan kadın sonunda sıkıntılarından “*oh, kurtuldum!*” der ve çocuğa “*kurtuldum*” anlamına gelen Rüstem ismi konur.

Rüstem kendi döneminde cihan pehlivanı veya Emirü’l Ümera olarak adlandırılır. Divan şiirinde kahramanlık sembollerinden biridir. Rüstem savaş ve kavganın rezmidir. Nef’i, divanında padişahları överken ya da savaş sahnelerinden bahsederken sıklıkla “*Rüstem*” rezmine başvurur.” (Tökel, 2000:247)

Aşağıdaki beyit, Hz. Peygamber’e yazılmış 1 nolu kasideden (naattan) alınmıştır. Nef’i, kendi şiirini övmektedir. Sözlerini Kalem suresinin ayetlerini saymıştır.

Düşüncesini ise yiğit Rüstem'in elindeki ok ve yaya benzetmiştir.

Âyet-i nûn ve'l-kalemdir mushaf-ı sînemde yâ

Rüstem-i endîşemin tîr ü kemânıdır sözüm (K.1/10)

(Sözüm göğsümün kitabında Nûn ve'l-kalem ayetidir yahut da düşünce Rüstemi'nin ok ve yayına benzer.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan 5 nolu kasideden alınmıştır. Sultan Ahmet sevgili olarak düşünülmüştür. Bazen gözü Kahraman'ın gözüne kaşı yaya benzemektedir. Bazen de Rüstem'i andıran sevgilinin bakışına kirpiği mızrak vermektedir.

Geh Kahramân-ı çeşmine ebrû kemân sunar

Geh Rüstem-i nigâhına müjgân sinân verir (K.5/21)

(Bazen Kahraman'a benzeyen gözüne, kaşı yay sunar; bazen de Rüstem'i andıran bakışına kirpiği mızrak verir.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılmış 29 nolu kasideden alınmıştır. Osmanlı Devleti'nde devlet yönetiminde vezirler muayyen günlerde divana çıkarlardı. Şair, Murat Paşa için divana çıkınca Cemşid azametli Asaf olur, demektir. Eğer savaş alanına da girerse galip gelen Rüstem olur, demektir.

Dîvâna çıksa Âsaf-ı Cemşîd-kevkebe

Meydâna girse Rüstem-i sâhib-kırân olur (K.29/33)

(Divana çıksa Cemşid azametli Asaf olur (burada azamet ve Asaf sözleri çağrışımı ile Hz. Süleyman da hatırlanabilir). Cenk meydanına girse devletli, muzaffer Rüstem olur.)

Aşağıdaki beyit, sevgili için yazılan bir beyittir. Ordu, saf, yarmak ve Rüstem sözcükleri savaş meydanını anımsatmaktadır. Sevgilinin bazen Rüstem gibi yiğit olduğunu bazen de şairimiz Nef'i gibi aşk, sevgi yolunda başını bile esirgemedi veren bir sarhoş olduğunu belirtmektedir.

Rüstem³⁰ gibi geh saf-şiken-i leşker-i uşşâk

Nef'î gibi mest-i ser-endâz-ı mahabbet (G.20/7)

³⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.1/10, K.5/21, K.10/56, K.14-1/36, K.15/25, K.22/13, K.22/27, K.25/33, K.28/2, K.29/33, K.38/6, K.39/14, K.40/29,31 K.41/25, K.43/24, K.46/21, K.48/8, K.48-2/22, K.50/53, K.51/50 Sakiname 2/6, Kt.5/5, G.20/7, G.21/3, G.50/6, G.52/3, G.58-1/1, G.111/5, G.116/6)

(Bazen Rüstem gibi, âşıklar ordusunun saflarını yarar; bazen da Nef'i gibi sevgi yolunda can baş veren bir sarhoş olur.)

Rüstem için aynı zamanda “*Tehemten*” sıfatı da kullanılır. Nef'i de bazı yerlerde Rüstem ismi yerine Tehemten sıfatını kullanmıştır.

Aşağıdaki beyit, Dördüncü Murat için yazılan 22 nolu kasideden alınmıştır. Düşmana karşı atını süren Sultan Murat'ı gören onu Tehemten gibi iyi bir binici sayar, kabul eder.

Gören Tehemten-i çâpük-süvâr zanneyler

Sürünce düşmene ol tevsen-i sebük-kâmı (K.22/24)

(Düşmana karşı dik başlı, huysuz, hafif atını sürünce Tehemten'i gören onu iyi binici zanneder.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılan 29 kasideden alınmıştır. Murat Paşa'nın eşsiz bir yiğit olduğundan bahsediliyor. Kudretinin, azametinin ateşi o kadar fazladır ki Tehemten ile Kahraman'ın zırhlarını eritmektedir. Mitolojide kahraman olarak anılan iki yiğit Tehemten ve Kahraman Murat Paşa'nın azameti karşısında yiğitlikleri kalmamaktadır.

Ol safder-i yegâne ki tâb-ı mehâbeti

Cevşen-güdâz-ı Tehmeten³¹ ü Kahramân olur (K.29/18)

(O, eşsiz, saf yaran yiğit ki, kudretinin ve büyüklüğünün ateşi Tehemten ile Kahraman'ın zırhlarını eritir.)

2. 3. 21. Sam

“Şehname’de adı anılan tarihi efsanevi Fars hükümdarlarından biridir. Neriman’ın oğlu Zal’ın babası ve Rüstem’in de dedesidir. Savaşlarda yiğitçe savaşıp olağanüstü işler başaran ve İran padişahlarına adaletli davranmaları yolunda öğütler veren bir kişilik olarak sunulur. Bu bağlamda yönetimi ele alır almaz halka zulmetmeye başlayan Nevzer’e öğüt verip onu adaletli olmaya davet eder.” (Zavotçu, 2006:429)

Aşağıdaki beyit, Dördüncü Murad için yazılan 15 nolu kasideden alınmıştır. Dördüncü Murat'ın savaşçı özelliğine vurgu yapmıştır. O savaş alanı dökülen kanın kırmızılığında gül rengini almıştır. Dördüncü Murat'ın düşmanları Sam ve Güstehem gibi olsalar bile padişah onlara dünyayı dar eder.

³¹ Diğer örnek için bk: (K.38/11)

Ol dem ki kasd-ı cenk eder sahrâları gül-reng eder

Dünyâyı hasma teng eder olursa Sâ'm u Güstehe'm (K.15/29)

(O padişah savaşa başladığında, dökülen kanlarla sahalar gül renkli olur; hasmı Sam ve Güstehe'm gibi kahramanlarda olsa, dünyayı onların başına dar eder.)

Aşağıdaki beyit, Dördüncü Murat yazılmış 22 nolu kasideden alınmıştır. Onun yürüyüşü, jest ve mimikleri Rüstem ve Sam'ı unuttur.

Cihân-sitân-ı bahâdır ki tarz-ı peykârı

Unutdurur revîş-i rezm-i Rüstem ü Sâ'mı (K.22/13)

(Dünyayı ele geçiren padişah ki onun yürüyüşü, işaretle konuşmasını (jest, mimik) Rüstem ve Sam'ı unutturur.)

Aşağıdaki beyit, Şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan 50 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, burada yine başına bela olan dilinden bahsetmiştir. Dilinin ince ve keskin olduğunu öyle ki ünlü kahramanların Rüstem ve Sam'ın gönlünü almaya çalışırken bile gönüllerini ikiye yardığını söylemiştir.

Tîg-i ser-tîz-i zebânım o kadar keskindir

Ki dü-nîm olur anı ansa dil-i Rüstem ü Sâ'm³² (K.50/53)

(Dilimin ince keskin kılıcı o kadar keskindir ki Rüstem ve Sam'ın gönlünü ansa onu ikiye ayrılmış olarak görür.)

2. 3. 22. Zal

“Rüstem’in babasının adıdır. Kelime, “ ihtiyar ve aksakallı” anlamlarına gelir. Zal doğduğu zaman saçı, kaş, kirpikleri bembeyaz olduğu için bu adla anılır. Babası Sam onun bu şekilde doğuşunu uğursuz sayarak götürüp Elburz dağına atmış. Zal orada Simurg-ı Anka tarafından beslenmiş. “Destan” veya “Zer” lakaplarıyla anılır.” (Pala, 2015:488)

Aşağıdaki beyit Sultan Murad için yazılan 18 nolu kasideden alınmıştır. Bir önceki beytinde Saçlı Doru adlı bir attan bahsedilmiştir. Bu beyitte ise bu atında Evren gibi yüksekte uçarsa, binicisi Zal-i Zer ve atta Anka gibi olur, denilmektedir. Evren kaynaklarda Türkçe ejderha demektir; tahayyüle göre kanatlı, hareketi süratli bir mahlûktur. (Onay, 2000:203)

³² Diğer örnek için bkz: (Sakiname 2/6)

Bu da Evren gibi pertâb-ı bülend etse olur

Rakibi Zâl³³-i zer ü kendisi gûyâ Ankâ (K.18/14)

(Bu da Evren gibi yüksekten uçarsa, binicisi sanki Zal-i zer ve kendisi Anka gibi olur.)

2. 4. İRANLI ŞAİRLER

2. 4. 1. Câmî

“*Monla, Molla Câmî, Mevlana Nureddin Abdurrahman bin Nizameddin* gibi çeşitli isimleri vardır. İranlıdır. Hem şair, hem sufi hem de dil bilimcidir. Dönemin ünlü bilginlerinden Nizameddin Ahmet bin Muhammed’in oğludur. İsfahan’ın Deşti bölgesinde yaşadığı için ilk şiirlerinde *Deşti* mahlasını kullanmıştır. İlköğrenimini babasından gördü. Daha sonra *Mevlana Cüneyt Usuli, Hoca Ali Semerkandi* gibi bilginlerden din bilgisi okudu. Tasavvufa yöneldi. Sadeddin Muhammed’e intisap etti. Ali Şir Nevai ile tanıştı. Ömrünün sonuna kadar Herat’ta müderrislik yaptı.

Fars edebiyatının en büyük şairi olarak kabul edilir. Döneminde ve sonraki gelen şairler üzerinde tesiri kuvvetlidir. Dili ustaca kullanmıştır. Kırkı aşkın eseri vardır. *Heft Evreng* olarak da bilinen yedi hamseyi bir araya getiren ilk şairdir. Hem Divan’ı hem de nesir türünde eserleri mevcuttur.” (Zavotçu, 2006:84)

Aşağıdaki beyit Sultan Murat için yazılan 22 nolu kasideden alınmıştır. Şair Sultan Murat’ın aklını överken aklın en önemli temsilcisi Aristo’dan daha üstün görmüştür. Bilge Cami ise senin meyhanenin yani yaratılışının şarabına susamıştır.

Kemâl-i aklına hayrân hakîm-i Yûnânî

Rahîk-ı meşrebine teşne ârif-i Câmî (22/21)

(Yunani hâkim senin olgun aklına hayrandır. Bilge Cami senin meşrebinin şarabına susamıştır.)

Çalışmamıza iki beyti birden aldık. Nef’i, birinci beytinde söz Gülistan’ının yetiştiricisi Sadi’yi söylemiştir. Sadi’nin ismini andığı beyitte Sadi’nin ünlü eseri olan Gülistan’tan da bahsetmiştir. İkinci fazilet sahibi olarak da Cami’yi görmüştür. Allah’ın Cami’ye verdiği bir yetenekten bahsetmiştir. Biliyoruz ki içki içenlerin akli dengesi olmaz. Divan şiirinde bu durum aklın geri plana atıp kalpten geçen düşüncelerin ortaya çıktığı şekilde yorumlanır. Nef’i, de bunu kastederek Allah Cami’ye söz içkisi içenlerin şarap kâselerini durmadan yenileme görevi verdiğini anlatıyor. Nef’i, aşağıdaki beyitlerde Cami’yi övmektedir.

³³ Diğer örnek için bkz: (K.27/31)

Biri de hazret-i Sa'dî-i sa'îd-i Şîrâz

Olmuş ol dahi mürebbî-i gülîstân-ı suhan (K.60/10)

(Diğer birisi ise, söz “*Gülîstan*”ının yetiştiricisi olan mutlu Sa'dî Hazretleridir.)

Biri de fâzıl-ı Câmî ki Hudâ vermiş ana

Kâse-gerdân-ı mey-i bâdyâ-nûşân-ı suhan (60/11)

(Diğer biri de, fazilet sahibi Camî'dir ki; Tanrı ona söz içkisini içenlerin şarap kâsesini döndürme görevini vermiştir.)

2. 4. 2. Enveri

“İran edebiyatının kasideleriyle ünlü şairidir. Ebiverd iline bağlı Muhne yakınlarındaki Bedene köyünde doğdu. Doğduğu bölgeye “Deşt-i Haveran” denildiği için önceleri Haveri mahlasını kullandı. Üstadının isteği üzerine sonradan Enveri mahlasını aldı. Söylentiye göre, bir gün aç ve yoksul durumda medresenin kapısında otururken Sultan Sencer köleleri ve askerleri ile yanından gösterişli bir şekilde geçti. Yanındakilere Enveri'nin kim olduğunu sordu. Onlarda şairin bir diye cevap verdiler. Bunun üzerine Enveri ertesi gün yazdığı bir kasideyi saraya götürdü kasideyi çok beğenen sultan onu himayesi altına aldı. Birlikte savaflara bile götürdü. Fakat söylentiye göre sonraki yıllarda gök cisimlerine bakıp tahminlerinin çıkmaması üzerine Belh'e gitti. Oranın halkıyla da pek anlaşılamayan Enveri H. 546 yılında Belh'de öldü.” (Zavotçu, 2006:137)

Nef'i şiirlerinde bu şaire de yer vermiştir. Enveri'nin şiirlerindeki derinliği beğendiğini ve Enveri gibi olduğunu belirtmiştir.

Aşağıdaki beyit Genç Osman için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, kendini övmektedir. Enveri'nin yıldızlara bakıp tahminler yürütmesine telmih vardır. Nef'i, gayb âlemini bildiğini çok güzel bir benzetme ile dile getirmiştir. Gayb pergelinin noktası Nef'i'nin geleceği yani gaybı bilen gönlündeki güneş yuvarlağı olarak dile getirmiştir.

Enverî-i rûzgârım nokta-ı pergâr-ı gayb

Gûy-ı hûrşîd-i zamîr-i gayb-dânımdır benim (K.13/9)

(Zamanın Enveri'siyim, gayb pergelinin noktası (gayb âlemini kuşatan dairenin merkezi) benim gaybı bilen gönlümün içindeki güneş yuvarlağıdır.)

Aşağıdaki beyit Şeyhülislam Esat Efendi için yazılan 54 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, kendini zamanın Enveri olarak değerlendirmiştir. Yeni bir üslup yarattığını söylemiştir.

Âlem-efrûz-ı beyân Enverî-i devr-i zamân

Suhan-ârâ-yı cihân muhterî'-i tarz-ı cedîd(K.54/39)

(Beyan âleminin aydınlatıcısı, zamanın Enveri'si, cihanın söz süsleyicisi, yeni bir üslubunun yaratıcısıyım.)

Aşağıdaki beyit 60 nolu kasideden alınmıştır. Enveri'nin sözleriyle meclislere mum diktğini yani aydınlattığını söylemek istemiştir.

Enverî³⁴ Kâsım-ı envâr ile ol encümene

Vaz' edip her biri bir şem'-i şebistân-ı suhan (K.60/13)

(Enveri, Kasım-ı Envar (Tebrizi) ile o meclise, bir söz gecesinin mumunu dikmiştir.)

2. 4. 3. Feridüddin Attâr

“Attâr, Selçuklu sultanı Melikşah'ın oğlu Sancar zamanında, H.513 / M. 1120 yılında Nişabur'da doğdu.

Lakabı olan Attâr, mesleği nedeniyle kendisine halk tarafından verilmiştir. Babasının Şadiyah şehrinde çok zengin ve süslü bir aktariye dükkânı vardı. Babasının ölümünden sonra Feridüddin bu mesleği sürdürdü. Söylentiye göre bir gün dükkânın önünde divane görünümlü, tarikat ehli olgun bir derviş peyda oldu. Feridüddin, dervişe “neden böyle abdal abdal bakıp duruyorsun ?” dedi. Derviş: “Ben yükü hafif bir adamım dünyada bu hırkadan başka bir şeye sahip değilim. Ben bu dünyadan çabuk ve kolaylıkla geçip giderim. (...) sen kendi başının çaresine bak.” der. Dervişin sözlerinden dolayı Feridüddin çok üzülür. Dükkânını satar. Şeyh Rûknü'd-din Akkaf'ın dergâhına girip onun müridi olur.

Büyük tasavvufi ve edebi kişiliğiyle Attâr, gerek yaşadığı devirde gerek ölümünden sonra Fars ve Türk edebiyatında birçok yazar ve şair üzerinde etki yaptı.” (Zavotçu, 2006:159)

Aşağıdaki beyit Mevlana Hazretleri için yazılmış 3 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, ünlü İran şairi Attar'ı kendinden çok üstün görmektedir. Çünkü beytin başında kendini Attar'ın ayağının toprağı saymıştır. Mevlana'nın Mesnevi'sini okuyup

³⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.9/32, K.14-2/45, K.17/32)

çözümlerken Attar'ın ona çokça yardımından bahsetmiştir. Bu tabi ki de fiziksel bir mekân ve zamanda olan yardımlaşma değildir. Düşünce ve ufuk olarak Attar ona yol göstermiştir.

Hâk-i pâ-y-ı Şeyh Attârım ki oldu himmeti

Ta'ıma üstâd-ı ders-i müşkilât-ı Mesnevî (K.3/14)

(Ben, Şeyh Attar'ın ayağının toprağıyım ki: Onun himmeti (eserlerindeki duygu ve düşüncenin manevi yardımı) bana Mesnevi'deki güçlükleri çözen bir üstat olmuştur. (ve böylece şiirlerime bu derin anlamları koyabilmemi sağlamıştır.)

Nef'i'nin 60 nolu kasidesinden alınmıştır. Attar'ın gençliğinde kokucu dükkânında çalışmasına telmih yapmıştır. Nef'i, Attar için bir meclise girdiği an güzel ve baş döndürücü kokular etrafı sarmaktadır, demektir.

Eylemiş itr-ı kelâm ile mu'attar Attâr³⁵

Bezm-i irfâna olup micmere-gerdân-ı suhan (K.60/14)

(Attar ise, sözün güzel kokusuyla, irfan meclisine, buhurdan döndürücü olup bu meclisi güzel kokularla doldurmuştur.)

2. 4. 4. Feyz-i Hindi

“Hindistan'a göç eden Arap asıllı bir ailenin çocuğu olarak M.1547/H.954 yılında Hindistan'ın Agra kentinde doğdu. Öğrenimini babasının yanında tamamladı. Bir ara dinden çıkmakla (mülhidlik) suçlanan baba oğul Ekber Şah'ın yanına sığınarak ölümden kurtuldular. Ekber Şah adına yazdığı kaside ile Şah'ın dikkatini çekti. Saraya girdi. Çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Sarayda şehzadelerin eğitimi ile ilgilenen Feyzi Sebk-i Hindi akımının önemli temsilcilerinden biri oldu. Feyzi M.1595/H.1004 yılında öldü.” (Zavotçu, 2006:429)

Divan şiirinde XVII. yüzyıla damgasını vuran Sebk-i Hindi akımı şairlerine Feyzi büyük bir ilham kaynağı olmuştur. XVII. yy şairi Nef'i de Sebk-i Hindi akımını tam olarak göremesek de divanındaki birkaç beytinde Feyzi ismine rastlamaktayız. Nef'i Feyzi'yi beğenmektedir. Beytinde kendini Feyzi, Rum'u ise Hindistan' benzetmektedir.

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Memduh övülmemektedir. Şair kendisini övmüştür. Sebk-i Hindi akımının ünlü şairlerinden Feyzi bu defa Nef'i için kıyas malzemesi olmuştur. Nef'i, Feyzi'yi

³⁵ Diğer örnekler için bknz: (K.35/13, K.46/30)

beğenmektedir. Çünkü Nef'i şiirlerini Feyzi'nin şiirlerine, yaşadığı Rum'u Feyzi'nin yaşadığı Hindistan'a ve kendisini de bizzat Feyzi'ye benzetmiştir.

Mülk-i Rûmu ol kadar tutdu sevâdı şi'rimin

Feyzî'yim gûyâ ben ol Hindûstânımdır benim (K.13/7)

(Rum diyarını, benim şiirim yazısı (siyahı) öylesine doldurdu ki, sanki ben Feyzi'yim (Hindi), bu ülkede benim Hindistan'ım.)

Aşağıdaki beyit Dördüncü Murat için yazılan 17 nolu kasideden alınmıştır. Memduh övülmemektedir. Nef'i, her zaman kendini diğer şairlerle kıyaslamış ve üstün bulmuştur. Bu beyit belki de bu iddiayı delillendiren en güzel beyitlerden biridir. Nef'i, kendini Anadolu'nun Urfi'si, asrın Enveri'si, çağın Hakani'si ve belagat yönünden en yüce mertebeye erişmiş Feyzi olarak tanımlamaktadır.

Urî-i Rûm Enverî-i asr u Hâkânî-i ahd

Feyzî-i mu'ciz-dem-i vahy-iktisâb-ı rûzgâr (K.17/32)

(Rum (Anadolu)'un Urfi'si, asrın Enveri'si, çağın Hakani'si, dünyanın vahye mazhar olmuş mu'ciz nefesli (belagatçe en yüce mertebeye erişmiş sözlü) Feyzi'si benim.)

Aşağıdaki beyit veziriazam Muhammet Paşa için yazılmış 35 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, bu beyitte bir varsayımdan bahsetmektedir. Ben şuanda Feyzi değilim ama eğer olsaydım feyzim, huyum, suyum bakımından o zamanın Lahori mülkünün taşları benim bu özelliklerimden dolayı insanı hayrete düşürürdü, demektedir.

Ger olsa âb u tâb-ı feyz-i tab'ım tab'-ı Feyzîde

Ederdi feyze müstağrak sevâd-ı mülk-i Lâhorî (K.35/41)

(Yaradılışımızdaki feyz, huyum, suyum Feyzi'nin yaradılışında olsaydı eğer Lahori mülkünün taşları feyzden dolayı insanı hayrete düşürürdü.)

2. 4. 5. Firdevsi

“Tus şehrinde doğduğu için Firdevs-i Tusi namıyla da anılan asıl adı Hasan bin İshak bin Şerefşah'tır.

Valiyi şikâyet etmek için Tus'tan Gazne'ye gidip bir süre Sultan Mahmut'a ulaşmaya çalıştı. Sultana ulaşamayınca yoksul düştü. Bu aralar şiire merak saldı. Yazdığı şiir ve kasideler sayesinde halkın her kesiminden yardım gördü. O dönemin şairler sultanı olan Unsuri ile tanışmak istedi. Sonunda bir gün bir yolunu bulup meclisine girmeyi başardı. Firdevsi'yi seven Unsuri onu Sultan Mahmut'a söyledi.

Sultanda onun huzuruna çağırdı ve birkaç beyit söylemesini istedi. Sultan önce Unsuri'den Şehname yazmasını istemiş fakat Unsuri yazmamıştır. Firdevsi'yi gören Unsuri ona “*Şehname'yi nazmedebilir misin*” demiştir.

Rivayete göre Sultan Mahmut'un buyruğuyla ona saray avlusunda bir oda tahsis edilmiştir. Gazne'de dört yıl kalan Firdevsi dört yılda Tus'ta kalmıştır bu süre zarfı içinde Şehname'yi hep yazmıştır. Yazdığı kısımları Sultan'a göstermiş ve çeşitli hediyelere mazhar olmuştur. Bu böyle devam ederken vezir Ayaz Paşa Sultan'a Firdevsi'nin Rafizi olduğunu söylemiştir. Bu söylenti Sultan ile Firdevsi'nin arasına soğukluk girmesine neden olmuştur. Firdevsi'ye olan güveni azalan Sultan Mahmut onu öldürmeye bile kalkmıştır. Firdevsi'nin yalvarmaları sonucu vazgeçmişse de artık ona olan güven ve sevgisi de iyice azalmıştır. Firdevsi tüm bunlar olurken yine de Şehname'yi yazmayı sürdürmüştür. Zaman sonra yazımı biten Şehname 'ye Sultan' sunulmuştur. Büyük hediyeler ve yüksek bir görev uman Firdevsi'ye vaat edilen para bile verilmemiştir. Her beytine bir dirhem olarak 60.000 dirhem verilmiştir. Bu parayı az bulan Firdevsi küçük hizmetler karşılığında parayı dağıtmıştır. Bir süre daha Gazne'de kalan Firdevsi Sultan'ın kütüphanesinde duran Şehname'yi tekrar almış Sultan aleyhine birkaç beyit ekledikten sonra yerine koymuştur. Sonra da Gazne'yi terk etmiştir.

Bir sefer sırasında Şehname'yi okuyan Sultan Firdevsi'ye haksızlık ettiğini anlar ve vezirine onu bulmalarını söyler. Veziri onun Tus'ta olduğunu söyler. Sultan ona hediyeler yollarken Firdevsi'nin cenazesi şehrin diğer kapısından çıkar. H.411 yılında ölmüştür.” (Zavotçu, 2006:163)

Firdevsi divan şiir ve nesrinde Şehname'nin şairi oluşu hasebiyle anılır. Nef'i, divanında Firdevsi'nin şairliğinden bahseder. Kendini onunla kıyaslar ve üstün görür. Kendini onunla kıyaslaması bile Firdevsi'nin büyük şair oluşuna delildir.

Şehname Firdevsi'nin en önemli eseridir. Türk edebiyatına da önemli bir etkisi olmuştur. Türk edebiyatının ilk mesnevi olan Kutadgu Bilig ve diğer bir İslam eseri olan Atabetü'l-Hakayık Şehname vezniyle ve etkisiyle yazılmıştır. Bu etki görüldüğü gibi Nef'i'ye kadar gelmiştir. Yalnız bir farkla o da Nef'i kendi sözlerinin Şehname'ye ifade güzelliği verdiğini onun kendini etkilemediği aksine Nef'i'nin sözlerinin Şehname'yi etkilediği söylemiştir.

Pâkîze-gûy-ı nâdire-sencim ki her sözüm

Şehnâme-i belagata hüsn-i beyân verir (K.5/6)

(Pek az duyulmuş, ince anlamlı ve kusursuz sözler söyleyen kimseyim; her sözüm belagat örneği olan bir destana (Şehname) ifade güzelliği verir.)

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 12 nolu kasideden alınmıştır. Ama memduh övülmemiştir. Nef'i, yine kendi için kalem oynatmaktadır. Kendini zamanın

Vassaf'ı saymıştır. Ama vasıf ve özellikler sayılmaya gelince de ne Firdevsi'yi ne de Hakani'yi beğenmemektedir. İlk beyitte kendini Vassaf sayan şair ikinci beyitte bundan vazgeçmiştir. Ne Vassaf'ın ne Firdevsi'nin mucize söyleyen manası kabul etmemektedir, kendini. Çünkü kendi diliyle Nef'i vicdanların durumunu belirlemektedir.

Ben ol Vassâf-ı ahdim kim gelince medh ü evsâfa

Benimle hem-zebân olmaz ne Firdevsî ne Hâkânî

Ne Vassâfım ne Firdevsî o mu'ciz-gûy-ı ma'nâyım

Ki ta'bîrîmle sûret kesb eder ahvâl-ı vicdânî (K.12 / 35, 36)

(Ben zamanın Vassaf'ıyım ki övme ve vasıfları saymaya iş gelince benimle ne Firdevsi ne Hakani aynı dilde olmaz. Ne Vassaf'ın ne Firdevsi'nin o mucize söyleyen manasıyım. Çünkü benim tabirimle suret, şekil vicdanların durumu kazanır.)

Aşağıdaki beyit veziriazam Muhammet Paşa için yazılan 35 nolu kasideden alınmıştır. Memduh övülmemektedir. Nef'i, kendini Firdevsi'nin düşüncesinin gül bahçesinin baharı saymaktadır. Nef'i, kendini övmeye hakikaten bir üstattır. Daha önceki beyitte Attar'ı beğenen Nef'i, burada da beğenmektedir. Attar'ın düşüncesinin meclislerde ışıklar saçtığını söylemiştir.

Bahâr-ı gülşeni endîşe-i Firdevsî³⁶-i Tûsî

Buhûr-efrûz-ı bezmi rûh-ı Attâr-ı Nişâbûrî (K.35/13)

(Firdevsi Tusi'nin düşüncesinin gül bahçesinin baharıyım. Nişabur Attar'ın ruhunun meclisinde tûsüler ışıklar saçılır.)

2. 4. 6. Hafız-ı Şirazi

“İranlı şairdir. Asıl adı Şemsüddin Muhammed'tir. Hayatı Divanından çıkarılan bilgilere dayanır. Bu bilgilere göre babası Bahaddin veya Kemaleddin Isfahan'dan Şiraz' göç etmiştir ve Muhammed burada doğmuştur. Küçük yaşta öksüz kalmıştır. Öğrenimini Şiraz'da tamamlamıştır. Kur'anı Kerim'i hıfzettiğinden Hafız mahlasını almıştır. Hafız, Hace Hafız-ı Şirazi namıyla da anılır. Bazı İran kaynaklarına göre Fars edebiyatının üç büyük şairinden biridir. Lakabı sözleri gaipten haber verir nitelikte derin anlamlı olduğu için *Lisanü'l Gayb* (gaybın dili) ve *Tercümanü'l-esrar'dır*. (Gizemli şeyleri açıklayan)

Nazım şekillerinden gazel türünde başarılı örnekler vermiştir. Gazellerinde coşkulu ve içli bir söyleyişi vardır. Üstat kabul edilir. Hafız bu yüzyıllar boyu gelen

³⁶ Diğer örnek için bkz: (K.14-1/14)

şöhretini yazdığı tek eser olan Divan'a borçludur. Hafız H.794 Şiraz'da ölmüştür.” (Zavotçu, 2006:198)

Aşağıdaki beyit Dördüncü Murat için yazılan 15 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i memduhu yerine kendini övmektedir. Sözde, şiirde Nef'i, kendine benzer birini bulamamaktan yakınmaktadır. Sözlerinin çok gösterişli ve hoş edalı olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan da dönem içinde üstat kabul edilen Hafız ve Muhteşem'i yine kendine benzer görmemektedir. Onları küçümsemektedir.

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana

Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım ne Muhteşem (K.15/34)

(Âlem bir yana olsa, sözde bana benzer bulunmaz. Sözlerim çok tumturaklı ve hoş edalıdır. Ben ne Hafız'ım ne de Muhteşem.)

Nef'i aşağıdaki beyitte Hafız'ı geçmişte güzel şiir söyleyenlerden biri olarak göstermektedir. Hafız'ı övmüştür.

Ol ki üstad-ı suhan-perver imiş sabıkda

Biri Hafız ki odur murg-i hoş-elhan-ı suhan (K.60/9)

(Geçmişte, güzel şiir söyleyen üstadlar içinde, birisi şiirin hoş nağmelerinin kuşu (söyleyicisi) Hafız'dır.)

Aşağıdaki beyitte ise şair yine kendi şiirine olan güvenini tazelemektedir. Benim yazdığım şiirlerle Urfi'nin ruhu mutlu olsa sevinse nolur ki demektedir. Hemen devamında ise benim bu sözlerim Hafız'ı kıskandırmaktadır, demektedir.

Rûh-ı revân-ı Urfi-yi şâd eylesem n'ola

Reşk-i nevâ-yı Hâfız-ı Şîrâzdır sözüm(G.78/6)

(Urfi'nin akıp giden ruhunu mutlu etsem nolur ki, benim sözüm Hafız-ı Şirazi'nin ahengini kıskandırır.)

Nef'i, söz sırası kendine gelince gözü ne Urfi'yi ne Hafız'ı görmektedir. Çünkü sözler, şiirler en güzel olarak listelense şüphesiz ilk sırada Nef'i kendini görmektedir.

Nef'î ne söz edâsına Urfi vü Hâfız³⁷ın

Ammâ benim ser-âmed ü mümtâzdır sözüm (G.78/7)

³⁷ Diğer örnekler için bkz: (K.15/35, K.50/65, G.15/7)

(Ey Nef'i sözlerinin edasına ne diyebilirim o eda ne Urfi'de ne Hafız'da vardır. Ama benim sözüm seçkin, üstünlerin en başta bulunanıdır.)

2. 4. 7. Hakani

“Kasideleriyle ünlü İran şairdir. Asıl adı ve lakabı Efdalüd-din İbrahim b. Ali Şirvani'dir. Sultanların ve devlet büyüklerinin gözdesi olmuştur yaşadığı zamanda. Ömrünün son yıllarını nefisini öldürme düşüncesiyle fakir olup derviş olan şair, devrin sultanı Minuçehr'den izin istedi. Fakat sultan onun sohbetinden çok zevk aldığı için yanından ayrılmasına izin vermedi. Sultandan izin almadan Şirvan'dan kaçan şair sultanın görevlilerince yakalanıp saraya gönderildi. Sultan onu bağlatıp Şaberan kalesinde yedi ay hapsetti. Hapisten çıktıktan sonra sultana hizmet etmedi. Hacca gitmek için Şirvan'dan ayrıldı. Hac görevini yerine getirip döndükten sonra H.582 yılında Tebriz'de öldü.

Süslü bir dili ve oldukça güç anlaşılır bir söylemi vardır. Kasidelerinin nesib kısımlarında renkli ve derin hayalleri ile okuyucu mantığın ötesine götürür. Nef'i, divanında Hakani ile de yarış içerisinde.” (Zavotçu, 2006:199)

Nef'i Divan'ındaki şiirlerinde kendini Türk şairlerinden çok İran şairleriyle mukayese etmiştir. Her zamanda kendini onlardan daha üstün görmüştür. Kimi beytinde Muhteşem'i ordusunda başçavuş, Hafız'ın şiirleri karşında kekeme olduğunu söylemiştir. Hakani'yle de kendini kıyaslayan Nef'i, şiirleri karşında Hakani'nin lal olduğunu söylemiştir. Aşağıdaki beyitler Nef'i'nin bu tutumuna güzel örnekler sergilemektedir:

Aşağıdaki beyit Sultan Ahmet Han için yazılan 4 nolu kasideden alınmıştır. Şair bu beyitte âlemin en güzel şiir yazanı benim demektedir. Hakani'nin şöhretinin ulaşamadığı yerlerde bile Nef'i'nin ünü işitilmekte ve saygıdan dolayı susulmaktadır.

İşidip sıyt u sadâ-yı suhanım oldu hamûş

Gûşuna girmez iken debdebe-i Hâkânî (K.4/51)

(Hakani'nin şiirlerinin debdebeli şöhreti kulağına girmez iken, benim şiirimün ününü işitip sustu.)

Aşağıdaki beyit Dördüncü Murat için yazılan 15 nolu kasideden alınan bir beyittir. Nef'i hem kendini hem memdunu aynı beyitte övmüştür. Sultan Murat için devirlerin padişahı tamlamasını kullanmıştır. “*Hakan*” kelimesini hem özel hem cins ismi olarak kullanmıştır. Sultan Murat için devrin hakanı yani padişahı kendisi içinde İranlı ünlü şair Hakani olarak takdim etmiştir.

Sen bir şeh-i zî-sânsın şâhenşeh-i devrânsın

Ya'nî ki sen Hâkânsın devrinde ben Hâkânîyim (K.15/32)

(Sen şanlı bir padişahsın, devran padişahlarının padişahısın. Sen hakansın, ben de senin devrinde – şair – Hakani'yim.)

Nef'i, aşağıdaki beytinde de Hafız ve Muhteşem'i küçümsemekten kendini alamıyor. Kendini Hakani'ye benzetiyor. Muhteşem'i ise ordusunda ancak bir başçavuş olarak görebileceğini söylüyor. Kalemının kâğıt üzerindeki titreşimi bile Hafız'ın dilinin tutulmasına sebep olacağını söylüyor.

Hâkânîyim ben Muhteşem yanımda serheng-i haşem

Hâfız olur leb-beste dem dâmem edince zîr ü bem (K.15/35)

(Ben Hakani'yim. Muhteşem, benim ordumda bir başçavuştur. Ben yazı yazmaya başlayınca (kalemim bir mızrap gibi aşağı yukarı hareket edip terennüm ettikçe) Hafız'ın dili tutulur.)

Aşağıdaki beyit Dördüncü Murat için yazılan 20 nolu kasideden alınan bir beyittir. Memduhu övmemiştir, şair. Şair Nef'i olunca memduhdan daha çok kendini övdüğü görülecektir. Şiirlerindeki incelik ve sağlamlığın ne Örfi'nin ne Hakan'nin şiirlerinde olmadığını söylüyor.

Nazâketde metânetde kelâmım benzemez aslâ

Ne Urfiye ne Hâkânî³⁸ ye bu bir tarz-ı âherdir (K.20/36)

(Şiirim incelikte ve sağlamlıkta ne Örfi'nin ne de Hakani'nin şiirine benzer, onlardan başkadır.)

2. 4. 8. İbn-i Yemini

“Fazîletnâme adlı eseriyle tanınan XVI. yüzyıl Kalenderî ve Bektaşî şairi. Hayatına dair çok az bilgi vardır. Hangi tarihte ve nerede öldüğü de bilinmemektedir. Faruk Sümer, Eğribozlu olduğunu söyler. Eserindeki ifadelerden anlaşıldığına göre babası Semerkantlı Hâfız adlı bir kişidir. Kendi adı Muhammed'dir, “Hâfız oğlu” ve “İbn Hâfız” olarak da anılmaktadır. Zaman zaman Derviş unvanını kullanmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren daha çok şehir merkezlerinden uzak yerlerde yaşayan halk kitleleri arasında “Yemînî” mahlasıyla tanınmıştır. Yemînî'nin yaşadığı dönem ve mensup olduğu şahsiyetler kendi beyanlarından tahmin edilebilmektedir. Şairin eserinde kutub

³⁸ Diğer örnekler için bkz: (K.9/31, K.12/34,35, K.17/32, K.31/61, K.40/48)

saydığı kişilerden ilki Hüsam Şah (Ganî Baba) adıyla zikrettiği Otman Baba'dır. İkincisi yine kutub diye tanıtılan ve kendisine intisap ettiği anlaşılan İbrâhim-i Sânî'dir. Yemînî'nin, mistik gelenekle birlikte Hurûfî ve Şîî etkisinde teşekkül etmiş görünen senkretik doktrininin Kalenderî-Hayderî erkânı ile benzerliğinden hareketle bir Kalenderî şairi olduğunu söylemek mümkündür. Yemînî, yaşadığı dönemden çok sonra benzer bir senkretizme uygun olan ve XVII. yüzyıldan itibaren Kalenderî zümrelerini de içine alan Bektaşî geleneğinin, mirasını devraldığı şairlerinden biri olmuştur. Onun hayatına dair doğrulanması mümkün görünmeyen bazı rivayetler, XVII. yüzyıl başlarında kaleme alınan aynı cemaat geleneğinin menkıbevî kayıtlarında yer almaktadır. Yemînî'nin 940 (1533) yılında Manastır'da "şehîden" katledildiği rivayeti ise daha geç bir dönemin, bir XX. yüzyıl kaynağının başka bir bilgiyle teyit edilemeyen iddiasıdır." (Kirman, 2013:420-421)

Aşağıdaki beyit, Şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan 50 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, bu beytinde gazel, kıta ve rubaideki üstatlardan bahsetmiştir. Gazel ve kıtada kendini Hafız ve İbni Yemin sayarken rubai de ise ancak ve ancak Hayyam olurum demiştir.

Hâfız u İbn-i Yemînim gazel ü kıt'ada ger

Söylesem belki rübâ'ide olurum Hayyâm (K.50/65)

(Gazel ve kıtada Hafız ve İbni Yemin'im. Eğer rübai de söyleseydim kesinlikle Hayyam olurum.)

2. 4. 9. Kemal-i Isfahani

"İran'ın ünlü şairlerindendir. Varlıklı olmasına karşılık sürekli yoksullara yardım ettiği verilen bilgiler arasındadır. Isfahan'ı ele geçirip soykırım (katliam) yapan Oktay Kaan'ın ordusu tarafından öldürülmüştür. Ölümü hakkındaki söylenti ise şu şekildedir: *"Moğol ordusu geldiği zaman Kemal sufi hırkası giyer ve şehir dışında bir tekkeye çekilir. Moğollar ona bir şey yapmaz, saygı gösterirler. Halk mallarını getirip onun tekkesinde bir kuyuya saklar. Bir gün bir Moğol çocuğu elinde yayıyla tekkeye gelir ve kuşa taş atar. Bu sırada parmağındaki halka fırlayıp kuyuya düşer. Onu çıkarmak için kuyunun ağzını açınca malları görür. Malları onun satar ve başka malları vardır düşüncesiyle onu öldürür".*" (Zavotçu, 2006:281)

Aşağıdaki beyit Hz. Peygamber'e naat olarak yazılan 1 nolu kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i'nin kendini övdüğü kısımdan yani fahriyeden alınmıştır. Nef'i, o kadar abartmaktadır ki dünya halkı benim ayağımın tozunu gözüne sürme diye çekse bile ben şaşırmam demektedir. Peki, neden şaşırmazsın Nef'i, diye soruyoruz. Cevap olarak kurulan cümle çok güzel gerçekten de. Çünkü ünlü İran şairi Kemal-i Isfahani'nin

şairlerinin ruhunu Nef'i kendi şiirleri oluşturduğunu söylüyor.

Hâk-i pâylim sürme eylerse aceb mi rûzgâr

Unsur-ı rûh-ı Kemâl-i Isfahânîdir sözüm (K.1/16)

(Dünya benim ayağımın tozunu gözüne sürme diye çekse şaşılır mı? Çünkü benim şiirim Kemal'i Isfahani'nin ruhunu meydana getiren unsurlardır.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman için yazılan 14-2 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, bu beyitlerde memduhunu övmeyi bırakmıştır. Kendini övmeye ve diğer şairlerden üstünlüğünü göstermeye çalışmıştır. Kemal-i Isfahani'nin yazdıkların küçümsemektedir. Kemal-i Isfahani'nin sırları Nef'i için kaleminin bir tek harfine denk gelmektedir. Daha sonra Enveri'ye de yer vermiş onu da küçümsemiştir. Yazdığı harfin bir noktası bile Enveri'nin iç sıkıntısı, yarası olarak görmektedir.

Harfidir mecmû'a-i esrâr-ı dîvân-ı Kemâl³⁹

Noktasıdır mühre-i dâ-ı derûn-ı Enverî (K.14-2/45)

(Kemal-i Isfahani Divan'ının sırlarının mecmuası, benim kalemimin, harfidir. Onun noktası ise Enveri'nin iç yarasıdır.)

Derin anlamlar içeren şiirleri birkaç kez okunduktan sonra anlaşılabilirdi için şairler ve devlet büyükleri ona *Hallak-ı Ma'ani* sıfatını yakıştırdılar. Manalar yaratıcısı anlamında bir tamlama olup derin ve ince anlamlı sözler söylemede usta olan Kemâl-i Isfahânî'ye lakap olmuştur.

Nef'i divanında sözünün Hallak-ı Maani gibi olduğunu söyleyerek Hallak-ı Maani'nin büyüklüğünü ortaya koyuyor. Çünkü bu kıyaslamayı yapan övgünün ve yerginin ustası olan Nef'i'dir. Nef'i çoğu zamanda kendini Hallak-ı Maani gibi görür onu şiirde mana yaratmada yakaladığını ondan üstün olduğunu söyler.

Aşağıdaki beyit yine naattan alınan bir beyit karşımıza çıkmıştır. Nef'i, kendini övmektedir. Çok güzel ve etkili yazdığını insanların onu kışkırdığını söylemektedir. Bu kıskananların başında da Hallak-ı Ma'ani gelmektedir. Nef'i, bir sözünün bu kıskanç şairin vereceği her türlü zararı ortadan kaldırdığını söylemiştir.

Âfet-i aynü'l-kemâl-i reşk kâr etmez bana

Def'-i zahm-ı çeşm-i Hallâk-ı Ma'ânîdir sözüm (K. 1/15)

(Kıskançlığın en keskin gözünün felaketi bana etki etmez. Benim sözüm Hallak-ı Ma'ani'nin gözünün yaralayıcı etkisini ortadan kaldırır.)

³⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.22/21, K.50/51)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Hallak-ı Ma'ani'nin (Kemal-i İsfahani'nin lakabı) feyzlerinin sırrının kendinde olduğunu söylüyor. Nef'i tüm dünyadaki hükümranlılığını ilan ediyor ve aynı zamanda kendini yeni bir Kemal-i İsfahan olarak telakki ediyor. Çünkü beyitte “*dünyada benim İsfahan’ımdır,*” diyor.

Şimdi sırr-ı feyz-i Hallâk-ı Ma’ânî bendedir

Ser-te-ser âlem sevâd-ı İsfahânımdır benim (K.13/8)

(Şimdi, Hallak-ı Me'ani (manalar yaratıcı), Kemal-i İsfahan'nin feyzlerinin sırrı bendedir. Baştan aşağı, bütün dünya da benim İsfahan'ımdır.)

Aşağıdaki beyit, Dördüncü Murat için yazılan 26 nolu kasideden alınmış bir beyittir. Sultan Murat'ın şairlik ve hattalık yönüne vurgu yapmaktadır. Kemal-i İsfahani onun şiirlerini duysa can verir, ölür. Ünlü hattat İmad'da onun talik türünde yazdığı hatları kıskanır.

Cân verir gûş etse Hallâk-ı Ma’ânî⁴⁰ şî’rine

Reşk eder görse hat-ı ta’lîkını rûh-ı İmâd (K.26/24)

(Kemal-i İsfahani onun şiirlerini duymuş olsa can verir, ünlü hattat İmad'ın ruhu onun “talik” türündeki hattını kıskanır.)

2. 4. 10. Keşşaf

Nef'i'nin, 1 nolu kasidesinde Keşşaf isimli bir şairden bahsedilmiştir. Lakin kaynaklarda ismi Keşşaf olan bir şair bulunamamıştır.

Kendi sözünün Keşşaf gibi olmadığını ama ondan da aşağı kalır yanının bulunmadığını vurgular.

Ben ne Keşşaf’ım ne sahib-keşf amma manada

Mû-şikâf-ı nûktehâ-yı âsumânîdir sözüm (K.1/21)

(Ben ne keşşafım ne de keşif sahibiyim. Amma manada benim sözüm, gökyüzünün en ince noktelerini kılı kırk yararcasına açıklar.)

2. 4. 11. Muhteşem Kâşani

“Şemsü’ş-şuarâ Kemâlüddîn Alî b. Ahmed Kâşânî (ö. 996/1588). İranlı şair. 905’te (1500) Kâşân’da doğdu. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

⁴⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.1/17,18, K.8/46, K.60/25)

Öğreniminden sonra bir süre babasının mesleği olan kumaş ticaretiyle uğraştıysa da şairliğin daha kazançlı olduğunu düşünerek mesleğini bıraktı ve kendini şiir alanında yetiştirmek üzere dönemin ünlü şairlerinden Sıdkî-i Esterâbâdî'nin yanına gitti. Ayrıca Hayâtî-i Tûnî, Vahşî-i Bâfkî ve Zamîr-i İsfahânî gibi şairlerle mektuplaştı. Bir müddet sonra yazdığı şiirler Kazvin'i baş şehir edinen Safevî hükümdarı I. Tahmasb'ın sarayında beğenildi. Muhteşem, I. Tahmasb ve çocuklarından İsmail, Muhammed Hudâbende, Hamza ve kızı Perihan için kasideler yazdı. Ayrıca kardeşi Abdülganî aracılığıyla Hindistan'da Bâbürlü Hükümdarı Ekber Şah'a ve onun ordu kumandanı Mirza Abdürrahim Han ile Dekken hükümdarına gönderdiği kasideler büyük takdir gördü. Ancak I. Tahmasb, dinî muhtevalı şiirleri kasidelere tercih ettiği için daha çok bu tür şiirlere yöneldi. Hz. Hüseyin'in şehit edilişi ve Kerbelâ Vak'ası hakkında yazdığı on iki bendlik (kıta) mersiye ile büyük bir üne kavuştu. Mersiyesi günümüzde de tâziye törenlerinde okunmaktadır. Daha sonra gelen birçok şairin yetişmesi yolunda bir çıkır açan bu mersiye dolayısıyla kendisine "Şemsüşşuarâ" unvanı verildi. I. Tahmasb'ın ardından tahta geçen oğlu II. İsmail'in de hizmetinde bulunan Muhteşem-i Kâşânî Rebîulevvel 996'da (Şubat 1588) Kâşân'da vefat etti." (Kurtuluş, 2006: 77-78)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet Han için yazılan 4 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i divanı boyunca tüm fahriyelerde kendini İranlı, Iraklı, Arap şairleriyle kendini kıyaslamıştır. Ve üstün görmüştür. Bu beyitte şiirlerini yalnız Iraklı şairler değil ünlü İranlı şair Muhteşem Kaşani'nin bile kışkırdığını söylemiştir.

Sözlerim oldu hased-kerde-i yarân-ı Irâk

Belki reşk-i suhan-i Muhteşem-i Kâşânî (K.4/47)

(Şiirlerimi yalnız Iraklı şairler değil, belki Muhteşem-i Kaşani'nin şiiri (bile) kışkırdı.)

Nef'i, Birinci Ahmet'e yazdığı kasidesinde aşağıdaki beyti söylemiştir. Kendine rakip olarak gördüğü Kaşani'nin şiirin itibarını düşürmekle suçlamıştır.

Lutfun olursa ger suhan-ı pest-pâyesi

Nazm-ı bülend-i Muhteşeme kesr-i şân verir (K.5/54)

(Eğer sen ilgilenirsen en değersiz sözü, Muhteşem-i Kaşani'nin yüksek şiirin itibarını düşürür.)

Aşağıdaki beyit, Dördüncü Murat için yazılan 15 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, sözlerinin dünyada bir eşi benzeri olmadığını ileri sürmektedir. Bu açıdan ünlü şairler Hafız ve Muhteşem'i bile beğenmemektedir. Ben daha ne Hafız'ım ne Muhteşem çünkü ben daha iyisiyim demektedir.

Sözde nazîr olmaz bana ger olsa âlem bir yana

Pür-tumturâk u hoş-edâ ne Hâfızım ne Muhteşem (K.15/34)

(Âlem bir yana olsa, sözde bana benzer bulunmaz. Sözlerim çok tumturaklı ve hoş edalıdır. Ben ne Hafız'ım ne de Muhteşem.)

Nef'i, aşağıdaki beytinde de Hafız ve Muhteşem'i küçümsemekten kendini alamıyor. Kendini Hakani'ye benzetiyor. Muhteşem'i ise ordusunda ancak bir başçavuş olarak görebileceğini söylüyor. Kaleminin kâğıt üzerindeki titreşimi bile Hafız'ın dilinin tutulmasına sebep olacağını söylüyor.

Hâkânîyim ben Muhteşem yanımda serheng-i haşem

Hâfız olur leb-beste dem dâmem edince zîr ü bem (K.15/35)

(Ben Hakani'yim. Muhteşem, benim ordumda bir başçavuştur. Ben yazı yazmaya başlayınca (kalemim bir mızrap gibi aşağı yukarı hareket edip terennnüm ettikçe) Hafız'ın dili tutulur.)

Aşağıdaki beyit, Muhammet Paşa için yazılan 57 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i sözlerinin Muhteşem ve Örfi'den daha kibar olduğunu belirtiyor. Bundan dolayı da Irak'ın Şiraz'ın ve Rum diyarının Nef'i'yi kıskanmalarının pek tabii olduğunu söylüyor. Nef'i, genel anlamda Muhteşem'i hiç beğenmemektedir. Örfi'yi beğendiği beyitlere rastlanılır ama burada onu da beğenmemiştir.

Oldu nâzik-suhanım Muhteşem⁴¹ ü Urfiden

N'ola reşk eyleseler Rûma Irâk u Şîrâz (K.57/7)

(Benim sözlerim, Muhteşem ve Örfi'ninkilerden daha nazik, daha ince oldu. Bundan dolayı Irak ve Şiraz'ın Rum diyarını kıskanmaları tabiidir.)

2. 4. 12. Ömer Hayyam

“Ebü'l-Feth Gıyâsüddîn Ömer b. İbrâhîm el-Hayyâm. İranlı âlim, şair ve filozof. 430-439 (1039-1048) yılları arasında Horasan eyaletinin merkezi Nîşâbur'da doğdu. Öğrenimini ve hayatının büyük bir kısmını orada ve Semerkant'ta geçirdi. Sözlükte hayyâm kelimesi “çadır yapımcısı” anlamına gelmekle birlikte onun İran'da yerleşmiş Arap asıllı Hayyâmî kabilesine mensup olabileceği de düşünülmektedir. Kendisine büyük ilgi gösteren Selçuklu sultanlarının, Vezir Nizâmülmülk'ün saraylarında görev yapmaktan hoşlanmadı ve bilimsel araştırmalara adanmış sakin bir hayatı seçerek zaman zaman Semerkant, Buhara, Belh ve İsfahan gibi bilim ve sanat merkezlerinde dolaşmayı

⁴¹ Diğer örnekler için bkz: (K.5/7, K.17/5, G.117/7)

tercih etti. Semerkant'ta iken Ebû Tâhir isminde yüksek makam sahibi bir memurun himayesine girdi. Nîşâbur'da 517-526 (1123-1132) yılları arasında seksen beş yaşlarında öldüğü tahmin edilmektedir. İbn Sina ekolüne mensup bir âlim-filozof olduğu kabul edilen Ömer Hayyâm cebir, geometri, astronomi, fizik ve tıpla ilgilenmiş, müzikle uğraşmış, ayrıca adını ölümsüzleştiren rubâîlerini kaleme almıştır. Ali b. Zeyd el-Beyhakî Hayyâm'ın hâfızasının fevkalâde kuvvetli olduğunu, dil, fıkıh, tarih ve kıraat sahalarında geniş mâlûmatı bulunduğunu, riyâziye, tıp ve diğer aklî ilimlerde eşsiz olduğunu söylerken Necmeddîn-i Dâye onun hakkında "bahtsız bir filozof, Allahsız ve maddecî" demektedir. Ömer Hayyâm, Batı'da Doğu'nun en fazla hayranlık duyulan şairi ve en tanınmış âlimlerinden biridir. 1892'de Londra'da onun adına bir kulüp kurulmuş, 1970'te ayın üzerindeki bir kratere, 1980'de yeni bulunan bir kuyruklu yıldıza adı verilmiştir."(Unat,2007:66-68)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan 22 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, kendi yazdığı rubailerinin dört parça diyerek de rubainin dört dizesini kastetmektedir. Bu dört parçalı rubailerinin kendinden önce yaşamış rubai ustasının ruhunu dansa getirdiğini söylüyor. Kendi rubailerinin ahenk bakımından Hayyam'ı raksa kaldıracak kadar mükemmel olduğunu söylüyor.

Getirdi şavk-ı rubû'îlerim tekellüfsüz

Çehâr-pâre ile raksa rûh-ı Hayyâmı (K.22/40)

(Dört parça olan rubailerimin ışığı zahmetsizce Hayyam'ın ruhunu raksa, dansa getirdi.)

Şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, bu beytinde gazel, kıta ve rubaideki üstatlardan bahsetmiştir. Gazel ve kıtada kendini Hafız ve İbni Yemin sayarken rubai de ise ancak ve ancak Hayyam olurum demiştir.

Hâfız u İbn-i Yemînim gazel ü kıt'ada ger

Söylesem belki rübâ'îde olurum Hayyâm (K.50/65)

(Gazel ve kıtada Hafız ve İbni Yemin'im. Eğer rubai de söyleseydim kesinlikle Hayyam olurum.)

2. 4. 13. Selman-ı Saveci

"Asıl adı Cemaleddin Mehmet olan İranlı şair. M. 1309 yılında Save'de doğdu. Bu nedenle Selman-ı Saveci adıyla tanındı. İlhanlılar devletinde maliye memuru olan babasının yanında özel öğrenim görerek yetişti. Edebi alanındaki çalışmaları İlhanlı sultanı Ebu Said Han'ın ilgisini çekti ve onun koruması altına girdi. Daha sonra

Bağdat'a gidip orada Celayirli Şeyh Hasan-ı Bozorg'un hizmetinde bulundu. Kendisine saray şairliğinin yanı sıra sonradan sultan olan Üveys'i yetiştirme görevi verildi. 1376 yılında Bağdat'ta öldü." (Zavotçu, 2006:433)

Selman hemen her nazım şekliyle şiir yazdı, şiirlerinde anlamdan çok söz oyunları ve sanatlara yer verir. Divan şiirinde şiire yatkınlığı ve yeteneği ile anılan bir şairdir.

Aşağıdaki beyit Sultan Ahmet için yazılan 4 nolu kasideden alınmıştır. Ama memduh övülmemiştir. Aşağıdaki beyitte Nef'i, Selman-ı Saveci'nin hayatında yer alan yaşadığı olaya telmih yapmıştır. Selman'ın hayatını incelerken de sonradan sultan olacak olan Üveys'i yetiştirme görevi verildiği görülecektir. Nef'i, de işte bu hadiseye telmihte bulunur ve Selman'ı akıl almaz bir şekilde yerer. Edebiyatta Selman ile Üveys'in yaşadığı hadiseleri yazan yazarlar Selman'ın aslında beceriksiz bir şair olduğunu ancak Üveys'in lütufları sayesinde şiirde yüksek bir mertebeye eriştiğini söyler.

Yazmış eltâf-ı şehenşâhı mürebbî suhana

Şâh Üveys ile yazan menkıbet-ı Selmânı(K.4/44)

(Selman ile Şah Üveys menkıbelerini yazan, Selman'ın Şah Üveys'in lütufları sayesinde şiirde bu yüksek mertebeye eriştiğini belirtmiştir.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte Selman için bu defa da şiirlerinin şiir zevki değil nesir zevki verdiğini söyleyerek onu yermektedir.

Ya bir fasîh-lisân tûtî-i suhan-gûdur

Ki zevk-i nesri verir dâd-ı nazm-ı Selmânı (K.31/14)

(Ya temiz dillidir ya bülbül dillidir. Selman'ın şiirinin bahşişi nesir zevki verir.)

Nef'i, aşağıdaki yer alan beyitte kendini övmektedir. Hakani Nef'i'nin yaradılışı ile övünmektedir. Selman ve Zahir ise Nef'inin tertemiz dilini görünce fasih anlatımını görünce kıskançlıktan ölmektedir.

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî

Cân verir lehçe-i pâkîzeme Selmân u Zahîr (K.40/48)

(Yaradılışımın gösterişiyle Hakani övünür. Tertemiz dilime Selman u Zahir can verir.)

Aşağıdaki beyit, 60 nolu kasidesinden alınmıştır. Mahlas kasidesi olduğu için şu şahıs övülmüştür diyemiyoruz. Nef'i, belirsiz bir seslenme yapmaktadır. Ey iklimin padişahı sen olgunluğunla, ilim sahibi halinle ve terbiyenle var olsa da ben yanında Selman gibi acemi kalsam ne olur ki, demektedir. Selman'ı yine yermiştir.

N'ola ey husrev-i iklîm-i kemâl ü irfân

Beni de terbiyetin eylese Selmân-ı suhan (K.60/29)

(Ey iklimin padişahı kemal, olgunluk, ilim sahibi senin bu terbiyende beni Selman'ın sözleri gibi eylese n olur?)

2. 4. 14. Sena-i Gaznevi (Hâkim-i Gaznevi)

“Ebü'l-Mecd Hakîm Mecdûd b. Âdem Senâî-yi Gaznevî. İranlı şair ve Farsça tasavvufî mesnevi tarzının kurucusu. Gazne'de dünyaya geldi. 524'te (1130) Hadiğa'sını yazmaya başladığında altmış yaşında olduğunu belirttiğine göre 464 (1071-72) yılında doğmuş olmalıdır. Şiirlerinde soylu bir aileden geldiğini söyler. İyi bir eğitim gördüğü ve gençliğinde Farsça yazan şairlerin divanları yanında Arapça yazan şairleri de okuduğu anlaşılmaktadır. Şairin eserlerinde methettiği hükümdarlar Gazne sultanlarından İbrahim, III. Mesud ve Behram Şah'tır. Karname-i Belh'te Sultan İbrahim'i övmekte, diğer padişahların adları ise divanında geçmektedir. Bu şiirler onun genç yaşta methiye söylediğini göstermektedir. Daha sonraki şiirlerinden kendisinde meydana gelen ruhî bir değişim sebebiyle saraydan uzaklaşarak inzivaya çekildiği belli olmaktadır.

III. Mesut'un hükümdar olmasından (492/1099) az sonra Gazne'den ayrılan Senâî, Belh şehrine gitti. Orada kendisine geçim imkânı sağlamasının yanı sıra güvene kavuştu. Tekrar methiyeler yazmaya başlamakla birlikte bu devredeki şiirleri genellikle tevhit, züht, uzlet konularında özlü ve arifane bir özellik taşır. Senâî'nin Belh'te iken hacca gittiği söylenirse de bu onun böyle bir arzuyu bir şiirinde dile getirmesinden kaynaklanmaktadır. Hacca gittiğini yazan kaynaklar, dönüşünde Horasan'da Şeyh Yusuf el-Hemedânî'ye intisap ederek onun müridi olduğunu nakleder. Hâlbuki eserlerinde buna dair en ufak bir işaret bulunmamakta, hacca ilgili mekânlardan ve yolculuğundan söz etmemektedir. Belh'te bulunduğu sırada Serahs, Herat ve Nişabur'u ziyaret ettiği, bu şehirlerdeki mutasavvıflarla tanıştığı bilinmektedir. Bu esnada kaleme aldığı Karname-i Belh'te bazı âlim ve şairleri eleştirdiği için şehir halkının bir kısmı aleyhine dönmüş, birçok yerde ve özellikle Horasan'da büyük şöhret ve itibar kazanmış olmasına rağmen Belh'te kalması istenmemiştir. Bundan dolayı 505 (1111-12) yılında Belh'ten ayrılıp Serahs'a gitmeye mecbur kaldı. Orada Horasan Kadısı Muhammed b. Mansûr es-Serahsî'ye intisap ederek Seyrû'l-ibâd adlı mesnevisini ona ithaf etti. Hâmisinin yanında iken Horasan'ın muhtelif şehirlerine gitti ve tanıştığı, hemen hepsi kadı olan kimseler için methiyeler yazdı. Senâî'nin hükümdar, vezir ve emirler yerine hami ve memduhlarını kadılar arasından seçtiği dönemde kaleme aldığı tasavvufî şiirlerinde zahidane bir hayatla dünya adamı olma arasındaki kararsızlığı görülmektedir. Muhtemelen 521'de (1127) Behram Şah'ın elindeki Gazne'ye dönen Senâî burada en büyük yardımını Hâce Âmid Ahmed b. Mes'ûd-i Tişâ'dan gördü. Kendisine oturacağı bir

ev yaptıran, geçimini üstlenen Hâce Âmid eserlerinin toplanmasını temin etti. Külliyyatına son şeklini vermeden önce vefat eden Senâî'nin ölüm tarihi için kaynaklarda verilen farklı tarihlerden 11 Şâban 525 (9 Temmuz 1131) tarihi daha doğru olmalıdır. Türbesi Gazne'dedir. Senâî'nin mezhebi hakkında farklı görüşler ileri sürülmüş olup Hz. Ali'yi methederken mübalağalı bir ifade kullanmasını ve Hz. Hasan ile Hüseyin'i anmasını Şiîliğine mesnet gösterenler olmuştur. Ancak Hadîka'da Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali'yi zikretmesi Senâî'nin Sünnî olduğunu ortaya koyan bir delil olup onun bütün Sünnîler gibi Resûl-i Ekrem'in ve ailesine karşı derin bir sevgi ve saygı duyması çok doğaldır.

İran'ın ilk ünlü mutasavvıf şairi sayılan Senâî'den önce tasavvuf alanında onun şiirleri kadar açık, akıcı ve mükemmel şiir söylenmemiştir. Senâî'den sonra gelen Ferîdüddin Attâr, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sa'dî-i Şîrâzî gibi büyük şairler ondan etkilenmiştir. Attâr özellikle tema bakımından, Sa'dî de sade ve günlük konuşma dili ile ifade tarzında onun etkisinde kalmıştır. Evhadüddîn-i Enverî ve Hâkânî-i Şîrvânî, Senâî'ye büyük bir hoca gözü ile bakmış, Mevlânâ onu bir önder saymıştır. Geniş bir görüş ve bunu özgürce ifade Senâî ile Hâfız-ı Şîrâzî'yi birleştiren özelliktir. Nizâmî-i Gencevî, Hamse'sini oluşturan Mahzenü'l-Esrâr'ı kaleme alırken Senâî'nin Hadîkatü'l-Hakîka'sını göz önünde bulundurmıştır. Emîr Hüsrev-i Dihlevî ve Abdurrahman-ı Câmî, Senâî'nin bazı şiirlerine nazire yazmışlardır." (Savi, 2009:502-503)

Nef'i Divan'ında Mevlana'ya yazdığı kasidenin içinde ismi geçmektedir. Nef'i kendini övmektedir. Mevlana'nın kölesi olduğunu söyler. Sonra hemen ekler ve der ki: ne Hâkim-i Hâkim-i Gaznevi, ne de Emir-i Dehlevi'yim. Şairlik olarak bu ikisini beğenmemektedir.

Nef'i-i mu'ciz-beyanım bende-i Molla-yı Rum

Ne Hâkim-i Gaznevi⁴²,yım ne Emir-i Dehlevi (K.3/13)

(Öz söyler Nef'i'yim ki Molla'yı Rum'un kölesiyim; ne Hakim-i Gaznevi, ne de Emir-i Dehlevi'yim.)

2. 4. 15. Şirazlı Sadi

"İran edebiyatının Firdevsi ve Hafız'la birlikte üç büyük isminden biri olarak bilinir. Sadi, Şiraz'da 1184 yılında doğmuştur. Yüz yıldan fazla yaşamıştır. Ömrünün ilk otuz yılını bilim öğrenmekle (ilim tahsiliyle) otuz yılını da dünyanın dörtte birini gezip dolaşmakla (seyahatle), diğer otuz yılını da taat ve ibadetle, son yıllarını da tarikat erlerinin yoluna girip sakalık yapmakla geçirmiştir.

⁴² Diğer örnek için bkz: (K.3/8)

Medresede öğrenimine başlayan Sadi daha sonra Şeyh Abdülkadir Geylani'nin müridi olmuştur. Rivayete göre 14 kez hacca yaya olarak gitmiştir. Anadolu ve Hint taraflarında yapılan savaşlara katılmış ve gazi olmuştur. Sadi 1292 yılında Şiraz'da vefat etmiştir. Eserleri eğitici ve öğretici niteliktedir.” (Zavotçu, 2006:420)

Şairlik gücü fazla değildir. Çünkü Nef'i, divanında sadece bir beyitte adını zikretmiştir. Aşağıdaki beyit, 60 nolu kasideden alınmıştır. Çalışmamıza iki beyti birden aldık. Nef'i, birinci beytinde söz Gülistan'ının yetiştiricisi Sadi'yi söylemiştir. Sadi'nin ismini andığı beyitte Sadi'nin ünlü eseri olan Gülistan'tan da bahsetmiştir. İkinci fazilet sahibi olarak da Cami'yi görmüştür. Allah'ın Cami'ye verdiği bir yetenekten bahsetmiştir. Biliyoruz ki içki içenlerin aklı dengesi olmaz. Divan şiirinde bu durum aklın geri plana atıp kalpten geçen düşüncelerin ortaya çıktığı şekilde yorumlanır. Nef'i, de bunu kastederek Allah Cami'ye söz içkisi içenlerin şarap kâselerini durmadan yenileme görevi verdiğini anlatıyor. Nef'i, bu beytinde Cami'yi övmektedir.

Biri de hazret-i Sa'dî-i sa'id-i Şîrâz

Olmuş ol dahi mürebbî-i gülistân-ı suhan (K.60/10)

(Diğer birisi ise, söz “*Gülistan*”ının yetiştiricisi olan mutlu Sa'di Hazretleridir.)

Biri de fâzıl-ı Câmî ki Hudâ vermiş ana

Kâse-gerdân-ı mey-i bâdya-nûşân-ı suhan (60/11)

(Diğer biri de, fazilet sahibi Cami'dir ki; Tanrı ona söz içkisini içenlerin şarap kâsesini döndürme görevini vermiştir.)

2. 4. 16. Urfi (Örfi) Şirazi

“İran edebiyatının on yedinci yüzyılda yaşamış ünlü kaside şairi. Asıl adı Mevlana Cemalü'd-din Mehmet'tir. Şirazlı olduğu için Urfi-i Şirazi namıyla da bilinir. İran'da 17. yüzyılda etkili olan Sebk-i Hindi'nin güçlü kaside şairidir. Şiirde yeni çılgır açan Urfi, kullandığı mecaz ve istiareler nedeniyle zor anlaşılır bir şairdir.

Yaşadığı dönemde İran'daki ağır dini baskılar sonucu Hindistan'a giden Urfi Hâkim Ebulfeth Geylani'nin hizmetinde bulundu. Onun ölümü üzerine Han-ı Hanan (Hanlar Hanı) Abdürrahim Han aracılığıyla Ekber Han'ın huzuruna kabul edildi. Ekber Han'ın beğenisini kazanıp bağışlarına mazhar oldu. M.1590/ H.999 yılında Lahur'da öldü.” (Zavotçu, 2006:537)

Sebk-i Hindi şiirinin güçlü şairlerindendir. Kasidelerindeki aşırı abartı (gulûv) ile bazan aklın sınırlarını zorlayan ve kaside şairi olarak ünlenen Urfi, Türk edebiyatında 17 ve 18. yy şairleri üzerinde etkisi hissedilir. Nef'i de Urfi'yi çok başarılı bulmaktadır.

Kendini onunla kıyaslar ve bende Rum'un Urfi'siyim bunda ne var, der.

Aşağıdaki beyit, Dördüncü Murat için yazılan 17 nolu kasideden alınmıştır. Memduh övülmemektedir. Nef'i, her zaman kendini diğer şairlerle kıyaslamış ve üstün bulmuştur. Bu beyit belki de bu iddiayı delillendiren en güzel beyitlerden biridir. Nef'i, kendini Anadolu'nun Urfi'si, asrın Enveri'si, çağın Hakani'si ve belagat yönünden en yüce mertebeye erişmiş Feyzi olarak tanımlamaktadır.

Urfi-i Rûm Enverî-i asr u Hâkânî-i ahd

Feyzî-i mu'ciz-dem-i vahy-iktisâb-ı rüzgâr (K.17/32)

(Rum (Anadolu)'un Urfi'si, asrın Enveri'si, çağın Hakani'si, dünyanın vahye mazhar olmuş mu'ciz nefesli (belagatçe en yüce mertebeye erişmiş sözlü) Feyzi'si benim.)

Burada da Nef'i kendisini zamanın “Örfî” si olarak görmek isteği anlaşılmaktadır.

Devletinde n'ola Urfi⁴³ gibi meşhûr olsam

Var mı bir bencileyin şâ'ir-i pâkîze-edâ (K.18/81)

(Benim gibi üslubu pürüzsüz bir şair yoktur, senin zamanında Örfî gibi meşhur olamaz mıyım?)

Aşağıdaki beyit, Şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan eserden alınmış bir beyittir. Memduh övülmemektedir. Şair kendini Anadolu'nun Örfî'si olarak görmektedir. Şairin Örfî'yi beğendiği ortadadır. O İran'ın Örfî ise bende bu yazdıklarımla Anadolu'nun Örfî'siyim demektedir.

Urfi-i Rûm idüğüm cümle ederler teslîm

Görseler ger bu kasîdem büleğâ-yı A'câm (K.50/66)

(Acem'in güzel söz söyleyenleri, benim bu kasidemi görseler, hepsi birden, Rum diyarının Örfî'si olduğumu kabul ederlerdi.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i yine Örfî'yle kendini kıyaslamıştır. Ondan geri kalmayacağını söylemektedir. Örfî hoş lehçeli ise, Nef'i de kendini temiz edalı olarak görmektedir.

Kalır mı yâ Urfîden söz seylemede Nef'î

Hoş-lehçe ise ger o pâkîze-edâdır bu (G.100-1/7)

⁴³ Diğer örnekler için bknz: (K.20/36, K.35/43, K.57/7, G.78/6,7, Nazm 1/1)

(Nef'i, söz söylemekte hiç Örfi'den geri kalır mı? Eğer Örfi hoş lehçeli ise, Nef'i de temiz edalıdır.)

2. 4. 17. Vassaf

“İlhanlılar döneminde yetişmiş İranlı tarihçi ve şairdir.13.yüzyılın ikinci yarısı ile 14.yüzyıl başlarında Şiraz'da yaşamış olan Vassaf, şairliğinden çok tarihçiliği ile ön plandadır. Öğrenimini Şiraz'da tamamlayıp devlet memuriyetine girdi ve yaşadığı devirde devlet büyüklerinin ilgisini çekmeyi başardı. Süslü bir dille yazdığı *Teziyetü'l-Emsar ve Tecziyetü'l-A'sar* adlı tarihinde Moğol kağanları, Cengiz sülalesi, İlhanlılar ve Sungurlar, Mısır ve Delhi hükümdarları hakkında bilgi verdi.” (Zavotçu, 2006:554)

Şeref mahlasıyla Arapça ve Farsça şiirlerde yazan Vassaf, inşasının ve nazımının güzelliğiyle Nef'i şiirinde adı anılır.

Aşağıdaki beyit Sultan Ahmet için yazılan 5 nolu kasideden alınan bir beyittir. Memduhu övmemiştir. Şair kendini Vassaf yerine koymaktadır. Kasidelerinin cihana hükmeden Cemşid azametli padişahlara şan ve şeref verdiğinden bahsediyor.

Vassâf-ı Muhteşem-suhanem kim kasâ'idim

Şâhân-ı Cem-şükûh-ı cihân-bâna şân verir (K.5/7)

(Muhteşem şiirli Vassaf'ım (aynı zamanda vasfediciyim) ki kasidelerim cihana hükmeden Cemşid azametli padişahlara şan verir.)

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 12 nolu kasideden alınmıştır. Kendini Vassaf'a benzetmiştir. Bu açıdan Vassaf'ı kendine denk görmektedir. Firdevsi ve Hakani'yi ise kendine denk görmemektedir. Aynı dili konuşmadıklarını söylemektedir.

Ben ol Vassâf-ı ahdim kim gelince medh ü evsâfa

Benimle hem-zebân olmaz ne Firdevsî ne Hâkânî (K.12/35)

(Ben sözün Vassafıyım ki övmeye ve vasıflarını söylemeye başlarsam, benimle ne Firdevsi ne Hakani aynı dili konuşamaz.)

Aşağıdaki beyit Sultan Osman için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Şair burada Vassaf'ı beğenmektedir. Onun elini altın saçan bir güneşe benzetmiştir.

Olalı Vassâf-ı dest-i zer-feşânı âfitâb

Cild-i dîvân-ı muhayyel-dâstânımdır benim (K.13/28)

(Vassaf'ın eli altın saçan güneş olalı beri divanımın cildi hayali bir destan olmuştur. (Hayali divanının cildi destandır benim.)

Aşağıdaki beyit darüssaade ağası için yazılan 59 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, yine kendini övmektedir. Bu kadar nazlı, güzel olmasını suç olmadığını söylemektedir. Vassaf'ı beğendiğini de sözlerine eklemektedir.

Çok mu bu kadar hüsn-i edâ tab'ıma zîrâ

Vassâf⁴⁴-ı hudâvend-i pesendîde-şiyemdir (K.59/13)

(Bu kadar hoş, nazlı, güzel tavır benim yaradılışıma çok mu ki? Hükümdar Vassaf'ın huylarını beğenenim. (Huylarını beğenen sahibin Vassafi'yım.)

2. 4. 18. Zahir-i Faryabi

“Muhammedü'l Faryabi'nin oğlu Zahirüddin Tahir. *Mihr ü Vefa* mesnevisi şairi Reşid-i Semerkandi'nin öğrencisidir. Aslen Faryablı olan Zahir hayatının ilk yıllarında Faryab'dan Nişabur'a gitti. Orada beklediği ilgiyi göremeyince Isfahan'a gitti. Orada da umduğunu bulamayınca Atabek Kızıl Arslan b. Atabek İldeniz zamanında Azerbaycan'a gidip Kızıl Arslan'ın meddahı oldu. Bir süre sonra kendisini yanında görmek isteyen Atabek Ebu Bekr'in yanına gitti. Bu şekilde bir süre devlet büyüklerine hizmet ettikten sonra yalnızlık (uzlet) köşesine çekilip ilim ve ibadetle uğraşmaya başladı. Tebriz'e yeleşti ve M. 598 yılında öldü.” (Zavotçu, 2006:579)

Nef'i, aşağıdaki beytinde kendini övmektedir. Hakani Nef'i'nin yaradılışı ile övünmektedir. Selman ve Zahir ise Nef'inin tertemiz dilini görünce fasih anlatımını görünce kıskançlıktan ölmektedir.

Fahr eder kevkebe-i tab'ım ile Hâkânî

Cân verir lehçe-i pâkîzeme Selmân u Zahîr (K.40/48)

(Yaradılışımın gösterişiyle Hakani övünür. Tertemiz dilime Selman u Zahir can verir.)

2. 5. KUTSAL KİTAPLARDA KISMEN VEYA ALENEN ZİKREDİLEN ÜNLÜ ŞAHISLAR

2. 5. 1. Asaf

“Süleyman peygamberin vezirinin adıdır. Kur'an'da adı geçmemektedir. Fakat Hz. Süleyman'la ilgili bir ayetin tefsirinde ulema Asaf'ın da adını zikrederler.

⁴⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.12/36, K.23/8, K.31/45)

Süleyman, Sebelilerle savaşa girmeden önce yanındakilere şöyle seslenir: *“Ey cemaat! Bana teslim olmalarından önce, hanginiz o kraliçenin tahtını yanıma getirebilir? Dedi. Cinlerden bir ifrit: “sen yerinden kalkmadan önce sana onu getirebilirim; buna karşı güvenilir bir güce sahibim” dedi. Kitabın bilgisine sahip olan biri: “gözünü açıp kapamadan ben onu sana getiririm” dedi (Neml/38-40)* Bu ayette geçen **“kitabın bilgisine sahip biri”**yle kastedilen kişinin kim olduğu konusunda çeşitli rivayetler vardır. İbn-i Abbas’a göre bu kişi Süleyman’ın veziri Asaf b. Berhiya’dır. Muhammed Hamdi Yazır’a göre de bu kişiyle kastedilen Hz. Süleyman’ın kendisidir. Fakat müfessirlerin çoğu bu kişinin Süleyman’ın veziri Asaf olduğu kanaatindedirler.

İslami kaynaklara göre Asaf, Hz. Süleyman’ın teyzesi oğluydu. Süleyman’ın sır kâtibi, veziri ve en güvendiği kişiydi. İsm-i Azam’ı bilir, duası kabul olurdu. Keramet ehli bir insandı.

Asaf’ın keramet abından işlerinden birisi, güya Süleyman peygamberin yüzüğünü çalan devin, Süleyman olarak tahta geçmesini müteakiben, kimsenin onu dev olduğunu anlamadığı halde, Asaf’ın bunu bilmesi ve devin planını bozmasıydı.

Divan şiirinde Asaf, vezirler için kullanılan övücü sıfatlardan biridir. Şairler övdükleri vezirlerin üstünlüklerini, akıl ve tedbirdeki ustalıklarını bahis konusu ederken ona Asaf demekle ona en büyük övgüyü yapmış olmaktadırlar. Nef’i de aynı bağlam üzerinden gitmiştir. Çok sayıda vezire kaside ve gazel yazmıştır. Şair onları övmek için “Asaf” ve onun devrine hep göndermeler yapmıştır. Bununla birlikte Süleyman peygambere de yer vermiştir.” (Tökel, 2000:325-329)

Nef’i, sadrazamları överken özellikle “*Asaf*”tan yararlanmıştır. Kuyucu Murad Paşa’ya yazdığı aşağıda bir beyinden örnek verdiğimiz kasidesinde onun “Asaf” gibi menkıbeler yarattığını söylemiştir.

Zihî düstûr-ı Âsaf-menkıbet pâşâ-yı Hayder-dil

Ki hem kânûn-ı dîvânı bilir hem resm-i hiycâyı (K.28/9)

(O divan ve savaş geleneklerini bilen, Hz.Ali gibi yürekli bir paşa ve Asaf gibi menkıbeler yaratan bir vezirdir.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılmış bir kasideden alınmıştır. Osmanlı’da vezirler divana çıkardı. Şair, Murat Paşa için divana çıkınca Cemşid azametli Asaf olur, demektedir. Eğer savaş alanına da girerse galip gelen Rüstem olur, demektedir.

Dîvâna çıksa Âsaf-ı Cemşîd-kevkebe

Meydâna girse Rüstem-i sâhib-kırân olur (K.29/33)

(Divana çıksa Cemşid azametli Asaf olur (burada azamet ve Asaf sözleri çağrışımı ile Hz.Süleyman da hatırlanabilir). Cenk meydanına girse devletli, muzaffer Rüstem olur.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılmış kasideden alınan bir beyittir. Nef'i, Murat Paşa'yı çağın Asaf'ı olarak görmektedir. Verdiği her kararın isabetli olduğundan bahsediyor. Murat Paşa'yı sultanlık temelinin güçlü yönü olarak görüp onu övüyor.

Ey Âsaf-ı zamâne ki her re'y-i sâ'ibin

Rünk-i esâs-ı saltanat-ı câvidân olur (K.29/52)

(Ey çağımızın Asaf'ı (büyük ve ünlü veziri) ki senin her yanılmaz görüşün, edebi sultanlık temelinin güçlü yönü olur.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Nasuh Paşa için yazılan bir kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i aşağıdaki beyitte Nasuh Paşa'nın devrin "*Asaf*"ı olduğunu devri Süleyman devri gibi tanzim ettiğinden bahseder.

Sütûde Âsaf-ı devrân-ı Nasûh Pâşâ kim

Eder zamâne Süleymân kadar ana ta'zîm (K.33/19)

(Devirlerin Asaf'ı olan Nasuh Paşa öyle bir paşa ki övülmeye değerdir. O Süleyman'ın zamanı gibi zamanı düzenler.)

Nef'i, Hüsrev Paşa'ya yazdığı aşağıda bir beytinden örnek verdiğimiz kasidesinde "*Asaf*" ismini kullanmıştır. Hüsrev Paşa'nın çok yetenekli bir vezir olduğunu söyleyip onun gibisinin ne Süleyman peygamberde ne de İskender'de olduğunu söylemiştir. Nef'i'nin şiirlerinde sadrazamlar, ilim ve edebiyata verdikleri, hüner sahiplerine ilgi ve alaka gösterdikleri için övülmüştür.

Ne Süleymân'a nasîb oldu ne İskender'e bu

Ki vezîri ola bir Âsaf-ı sâhib-hâtem (K.41/11)

(Mühür (güç ve iktidar) sahibidir vezir bulunmak ne Hz. Süleyman'a ne de İskender'e nasip oldu.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hafız Ahmet Paşa için yazılan 44 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, Ahmet Paşa'yı övmektedir. Onu ne şekilde översem öveyim yine onun üzerinde hak iddia edemem, demiştir. Onu Süleyman peygamberin ünlü veziri Asaf'a benzetmiştir. Asaf yaradılışlı olduğunu söylemiştir.

Hakîkat böyledir ammâ ne denli medh edersem de

Olur isbât-ı hak güç Âsaf-ı vâlâ-nihâd üzre (K.44/43)

(Gerçek böyledir ama ne şekilde översem öveyim yüce yaradılışlı vezir (Asaf'a benzeyen) üzerinde hak iddia ve ispatı güç olur.)

Aşağıdaki beyit içinde Hafız Ahmet Paşa'nın da adının geçtiği 28 nolu gazelden alınan beyittir. Nef'i, kendi yazdığı gazelde yine kendine seslenmektedir. Bu durum Divan şairleri için pek sıradandır. Bu beyitte Nef'i, Ahmet Paşa'yla Asaf'ın adını bir anmaktadır. İkisini de vezir olarak pek değerli görmektedir.

Hâl pek müşkil eğer etmez ise ey Nef'î

Himmet-i Âsaf⁴⁵-ı sâhib-dil-i âgâh meded (G.28/6)

(Ey Nef'i, eğer uyanık gönüllü Asaf'ın – vaktin büyük vezirinin – himmeti (lütuf ve keremi) yardıma koşmasa, durum pek müşküldür.)

2. 5. 2. Circis

“Rivayetlere göre Hz. İsa'dan yaklaşık üç yüzyıl sonra yaşamış, ticaretle uğraşan, fakir fukara ve darda kalanlara yardımı pek seven, Roma imparatorluğunun puta tapılması tekliflerine aldırmayarak hak dinde sebat eden, bu nedenle de birçok işkencelere maruz kalan, bazı rivayetlere göre üç, bazılarına göre ise yetmiş defa öldürüldüğü halde dirilen, aslında yaşamış bir kişi olmasına rağmen hayatına menkıbeler karışmış olan tarihi bir şahsiyettir.” (Tökel, 2000:336-337)

Nef'i, divanında sadece bir gazelinden “*Circis*” ismini zikretmiştir. Aşağıdaki beyitte Circis'in efsanevi hayatına telmih vardır. Şair, kendisinin Circis gibi ölüp dirilmesini istemektedir. Bunu da çok sevdiği padişah için yapmak istemektedir.

Öleyim dirileyim dünyada Circis gibi

Günde bir kez kılayım canım o hünkâra feda (G.7-2/4)

(Circis gibi her gün dünyada öleyim dirileyim. Canımı günde bir kez o padişaha feda edeyim.)

⁴⁵ Diğer örnekler için bkz: (K.30/21, K.31/15,16, K.32/23,43, K.34/20, K.35/23, K.36/32,41, K.38/12, K.38-2/1,2,3,10,27, K.39/8, K.40/15,35, K.41/25,35, K.42/17,19, K.43/23, K.44/19,20, K.45/43, K.45/45, K.47/24, K.51/25, K.56/26, K.60/15, K.61/2,3 K.61/19, G.28/8, G.67/6, G.133/6)

2. 5. 3. Deccal

“Kıyametin büyük alametlerinden olan, bir gözü kör, evsafı meçhul yaratıktır. Deccal, genellikle kıyametin kopması öncesinde zuhur edecek kıyamet alametleri, Mehdi’nin zuhuru, Yecüc ve Mecüc’ün çıkması, müminler için tam bir bela, en büyük fitne olarak zikredilir. Taberi’nin rivayetine göre Hz. Peygamber Deccal’in evsafını şöyle çizmiştir: “ Ahir zamanda bir kişi gelecek ki gövdesi çok büyük olacak, başı bulutları aşacaktır. En derin denizler onun topuğundan yukarı çıkmayacaktır. Yahudi dininden olacaktır. Dünya halkını Yahudi dinine çağıracaktır. Onun adı Sanatır oğlu Abdullah olacaktır. Lakabı da Deccal’dır.”

Divan şiirinde Deccal, bir kötülük ve şer kaynağı olarak kullanılır. Deccal istenmeyen kişiliktir. Bazen rakip olur bazen de düşman. Özellikle hicviyelerde Deccal bir yergi sıfatı olarak kullanılır. Nef’i de divanında sadece iki yerde bahsetmiştir. Deccal’i Mesih’in öldüreceği kıssaya atıfta bulunur. Batıl-Mesiha-Deccal kelimeleriyle tenasüp yapar. Bir diğer beytinde ise şeytan ve Deccal’i bir arada kullanmıştır.” (Tökel, 2000:338-342)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüseyin Paşa için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Nef’i, Mesiha ile Deccal’i tezat olarak birbirine kullanmıştır. Yergi şairi, aşağıdaki beytinde karşısındaki kişinin kendini Mesiha zannettiğini ama aslında Deccal’e benzediğini anlatır.

Ne mikdârın bilir ne kadr-i güftârı acep bâtl

Mesîhâ geçinir ammâ har-i Deccâl ile tev’em (K.39/47)

(Ne batılın miktarını bilir ne sözün kıymetini Mesiha geçinir amma Deccal’in dikenini ile benzerdir.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hafız Ahmet Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Deccal zaten kötü biridir. Nef’i, Ehrimen (şeytan)’ı da katarak beyitte kastettiği kişiyi yermektedir.

Bir Ehrimen-i bâtl u İfrît-şemâ’il

Deccâl-ı yavân-sîret ü sîmâ-yı zamâne (K.42/52)

(Zamanın yüzü ve suratı çirkin Deccal’i gibi bir batılın Ehrimeli kötü huylu kişisidir.)

2. 5. 4. Harut-Marut

“Kur’an’da adları anılan iki melekten biridir. Kur’an’da bu iki melekten şöyle söz edilir: “*Babil’de Harut ve Marut’a bu iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı.*

Hâlbuki o ikisi “Biz ancak ve ancak sizi denemek için gönderildik, sakın sihir yapıp da kâfir olmayın! Demeden kimseye bir şey öğretmezlerdi.” (2/102)

Fars ve Türk edebiyatındaki mesnevilerde Harut ve Marut kıssası anlatılır. Fakat Nef'i hem bir mesnevi yazarı değildir hem de yazmış olduğu mesnevide bu kıssaya atıfta bulunmamıştır. Bunun için bende Harut Marut kıssasını bu maddede vermeyeceğim. Nef'i, divanında bir beyitte Harut'tan bahseder. Düşüncesinin Harut'a sihir öğrettiğini söyler. Buradan da anlaşılacağı üzere Harut ve Marut sihirle, büyüyle uğraşmışlardır.” (Zavotçu, 2006:209)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman için yazılan bir kasideden alınmıştır. Memduh övülmemiştir. Nef'i, kendini övmüştür. Kuran-ı Kerim'de de adı sihirle anılan Harut'u küçümsemektedir. Kendi düşüncesinin yıllar boyunca Harut'a sihir yaptırdığını söylemektedir.

Nice yıl istese sihr öğredir Hârûta endîşem

Açınca çârsû-yı fitnede dükkân-ı sahhârî (K.14-1/44)

(Benim düşüncem Harut'a fitne çarşısında sihir dükkânını açtığı zaman nice yıl sihir yapmasını öğretir.)

2. 5. 5. Hızır (a.s)

“Rivayetlere göre ab-ı hayat içerek ölümsüzlük sırrına erişen, peygamber veya veli olduğu hususlarında ihtilaf bulunan kutsal bir kişidir.

Hızır, Musa döneminde yaşadığı, Allah tarafından kendisine ilahi bilgi ve hikmet öğretildiği, ölümsüzlük suyu (ab-ı hayat) içip ölmezliğe kavuştuğuna inanılan kişidir.

Hızır'ın İlyas peygambere verilmiş bir lakap olduğunu söyleyenlerde vardır. Onun Nuh, Musa ya da İskender zamanlarında yaşadığı söylene de ölmezliğe kavuşmanın İskender zamanında gerçekleştiği görüşü yaygındır. Efsaneye göre Hızır, arkadaşı İlyas ile birlikte İskender-i Zülkarneyn'in maiyetinde bulunur ve ona kılavuzluk edip karanlıklar ülkesinde ab-ı hayatı aramaya çıkarlar. Hızır ve İlyas bir su kenarında oturup yanlarındaki pişmiş balıkları yerken Hızır'ın elinden bir damla su balığa damlar. Balık o sırada canlanıp suya atlar ve gözden kaybolur (Kehf /61) onlar da suyun abı hayat olduğunu sezip içerler. Daha sonra İskender'e haber verseler de suyu bulamazlar. İnanişâ göre, ab-ı hayat içip ölümsüzlüğe ulaşan Hızır ile İlyas o tarihten sonra, Allah'ın emriyle dünyada sıkıntıya düşenlerin yardımına koşarlar. Kıyamete dek sürecek olan bu görevi Hızır denizde, İlyas da karada yerine getirir.

Hızır, şahıs, mefhum ve sembolik bir unsur olarak Divan şiirinde çok değişik

teşbih, telmih ve istiareler cihetiyle kullanılır ve şairler bu kelimeyle adeta sınırsız bir semboller âlemi oluşturlardı. Hz. Musa ile olan yolculuğu, bu yolculuk akabinde ayrılışları, İskender’le olan macerası, ab-ı hayat içmiş olması, Hızır-yeşil kelime ilişkisi, kıyamete kadar yaşayacak olması, denizde darda kalanlara yardım ettiği inancı vesileleriyle pek çok değişik suretle Divan şiirinde söz konusu edilmiştir.” (Tökel, 2000:361-380)

Nef’i ise divanında Hızır ve ab-ı hayat bağlantısını çok kullanmış ve tenasüp sanatı yapmıştır. Daha çok kasidelerinde kullanmıştır.

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Şair, Murat Paşa’yı sevgili olarak görür. Onun aşığına hiç yüz vermediğinden yakını. Tüm kaynaklarda Hızır ölümsüz bir karakter olarak çizilirken şair, bu sevgilinin nazı, Hızır’ın bile ölümüne sebep olacaktır, der.

Bu nâz u bu nigâh-ı tegâfûl ki sende var

Hızır olsa âşıkın sebep-i terk-i cân olur (K.29/7)

(Sendeki bu naz ve aşkı görmezlikten gelen bakış, seni seven – ölümsüzlüğe mazhar bulunan – Hızır bile olsa, onun ölümüne sebep olur.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Nasuh Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef’i, memduhu değil kendini övmektedir. Kaleminin damla saçan soyunun temizliğini Hızır’ın ölümsüzlük suyuna şeref verdiğinden, bahsetmektedir.

Benim ki reşha-feşân olsa kil-k-i ser-sebzim

Verirdi hâsiyet-ı âb-ı Hızır mâ’-i hamîm (K.33/43)

(Taptaze kalemimin damla saçan soyunun temizliği Hızır’ın ölümsüzlük suyuna haysiyet, şeref verir.)

Aşağıdaki beyit, gazelden alınan bir beyittir. Şair, sevgilinin sarhoş eden gözünün Cebrail’i öldürmeyeceğini ama kaynaklarda ölümsüzlük sembolü olan Hızır’ı ve ölmeyip de göğe çekilen Hz. İsa’yı öldüreceğini söylemektedir. Aşığın sevgili karşısındaki acziyetini ortaya koymaktadır.

Cibrîl değil Hızır⁴⁶ u Mesîhâ da olursa

Öldürmemeye çâre mi var ol nîgeh-i mest (G.22/2)

(Sarhoş eden gözü Cebrail değil Hızır ve İsa da olsa onları öldürmemeye çare var mı?)

⁴⁶ Diğer örnekler için bkz: (K.2/5,25, K.31/7, K.40/5, K.46/30, K.50/5, K.51/39, K.59/22, Sakiname1/4, Sakiname 2/2, Mesnevi 11, Kt.10, G.30/2, G.73/6, G.75/1)

2. 5. 6. Karun

“Musa peygamber zamanında yaşamış, zenginliği, cimriliği, Allah’a olan isyanıyla meşhur olmuş ve bunun akabinde de malı ve mülküyle beraber yere geçmiş İsrail oğullarından bir kişidir.

Zenginliği, serveti, şöhrat ve debdebesiyle efsanelere karışmış olan Karun, Divan şiirinde daha çok dünyaya meyiletmenin kötülüğü bahislerinde kullanılır. Mal mülk ve servet yığmak için çabalayan insanların hali acınacak bir durumdadır. Serveti tutan Karun’un feci akıbeti ortadayken insanın dünya malına tamah etmesini anlamak mümkün değildir. Nef’i de divanında iki yerde bahsetmiştir. Karun’un malından mülkünden ve feci sonundan bahsetmiştir.

Şairler, övdükleri şahısların zenginliklerinden bahsederken, onların servetlerinin haddi hesabının olmadığını, Karun’un mallarının onun yanında bir hiç olduğunu söylerler. Burada Karun bir kıyas malzemesi olmakta ve onun zenginliği, memduhun varlıkları yanında bir anlam ifade etmemektedir.” (Tökel, 2000:380)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Halil Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef’i, burada müthiş bir leff ü neşr yapmıştır. Geda-emin, müflis-lütuf, dergâh-mahzen, Karun-Hatem arasında. Halil Paşa’yı müthiş bir şekilde övmektedir. Karun gibi servetinin haddi hesabı olmayan birinin Halil Paşa devrinde iflas etmiş bir dilenciye benzetmektedir. Yine Arap şiirinde cömertliğiyle meşhur Hatem’in ise bu mal mülk içinde ancak o hazinelerin emini olabileceğini söylemiştir.

Gedâ-yı müflis-i dergâh-ı devleti Kârûn

Emîn-i mahzen-i lutf u mürüvveti Hâtem (K.38/20)

(Karun onun devletinin dergâhında iflas etmiş bir dilenciydi. Hatem ise lütuf ve mürüvvet mahzeninin emini idi.)

Aşağıdaki beyit, şeyhülislam Aziz Efendi’nin yaptırdığı saray için yazılan kasideden alınmıştır. Çok çok zengin olan Karun’un hazineleri bile o sarayın ancak temeline harç olabilirmiş.

Ederdi harc-ı esâsına sarf anı mi’mâr

Kifâyet eylese nakd-ı hazâin-i Kârûn (K.58/7)

(Karun hazinelerinin paraları yetseydi mimar onu binanın temeline harcardı.)

2. 5. 7. Şeddat

“Yemen’deki Âd kavminin hükümdarlarından. Şeddat, cenneti taklit etmek üzere “İrem” adıyla meşhur olan bir bağ yaptırmıştır. Bağın tertibatı bitince, görmek üzere kalkıp gitmiş, bağa yaklaştığı sırada birdenbire zuhur eden bir “sayha-i asmani” Şeddat’ı yanındakilerle beraber helak etmiştir.” (Levent, 2015:155)

Ad kavmi, Şeddat ve İrem bağı Kuran-ı Kerim’de de geçmektedir. Kuran-ı Kerim’de *İrem zatü’l-imad* şeklinde geçmektedir. Fecr Suresi 6., 7. ve 8. ayetlerde Ad kavmi ve İrem şehrini nasıl helak edildiği anlatılır.

Nef’i, Şeddat’tan birebir bahsetmemiştir. Yalnızca aşağıdaki beyitte “İrem Bağı”na telmihte bulunmuştur.

Erdi yine ürd-i behişt oldu hevâ anber-sirişt

Âlem behişt-ender-behişt her kûşe bir bâğ-ı İrem (K.15/2)

(Yine nisan ayı geldi, hava amber kokularına büründü; âlem bir katmerli cennete döndü, her köşe bir İrem bağı oluverdi.)

2. 5. 8. Yecüc - Mecüc

“Nuh peygamberin evlatlarından Yasef’in soyundan oldukları rivayet edilen iki kabilenin adıdır. Bu kişilerin adları Kur’an’da iki yerde zikredilmektedir. “*Artık Ye’cüc ve Me’cüc onu (Zülkarneyn’in yaptığı seti) ne aşabildiler ne de delip geçebildiler.*” (Kehf suresi/97). “*Ye’cüc ve Me’cüc’ün setti yıkıldığı zaman her dere ve tepeden boşanırlar.*” (Enbiya suresi/96)

Hız. Zülkarneyn’in peygamber mi veli mi olup olmadığı belli değildir. Kur’an-ı Kerim’de doğuya ve batıya düzenlediği seferleri zikredilir. Asıl adı İskender olup düzenlediği seferlerden dolayı *İskender-i Zülkarneyn* namıyla anılır. Kur’an-ı Kerim’de Ye’cüc ve Me’cüc hakkında iki yerde bahis vardır. Bu ayetler ise; birincisi Kehf suresinde Zülkarneyn’in kıssasındaki ayettir. “*Onlar: “Ya Zülkarneyn! Muhakkak Ye’cüc ve Me’cüc yeryüzünde fesad çıkarıyorlar. Bizimle onlar arasında set yapman için sana ücret verelim mi?” dediler.* (Kehf suresi/94) Diğer ayette ise “*Ta Ye’cüc ve Me’cüc’un seddi açıldığında onlar her tepeden iniyorlar*” (Enbiya/96) “*(Rasûlüm!) Sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki size ondan bir hatıra okuyacağım.*” buyrulur. Ayette değinilen konu, rivayet edildiğine göre bir gün Yahudilerin Mekke’ye gelip peygamberimizin Tevrat’ta bildirilen son peygamber olup olmadığını öğrenmek istemeleridir. Bu sebeple peygamberimize bir soru sorarlar. Başka bir rivayete göre ise bu soruyu Mekke müşrikleri sorar. Yahudilerin: “*Sen bize hep bizden öğrendiğin Musa, İbrahim ve Âdem’den haber veriyorsun. Tevrat’ta tek bir yerde bildirilen bir peygamberden bildir.*” demeleri üzerine Peygamberimiz(sav): “*Bu kişi Zülkarneyn’dir.*”

buyurmuş ve bu ayet inmiştir. İbrahim (as) zamanında yaşamış Zülkarneyn onunla birlikte hacca gider, elini öpüp onun duasını alır. Teyzesinin oğlu olan Hz. Hızır'ı ordusuna kumandan tayin eder. Bir kavmin isteği üzerine Ye'cüc ve Me'cüc kavminin insanlara zarar vermemeleri için taş ve demirden bir set yapar ve böylece Ye'cüc ve Mecüc'ü hapseder. Ye'cüc ve Me'cüc bu setti kıyamete yakın gelecekler Hz. Zülkarneyn Asya ve Avrupa kıtalarına hâkim olur. Her tarafa Allah'ın emirlerini yayar, kâfirlerle savaşır, müminlere iyi davranır.” (Tökel, 2000:397-403)

Beyitlerde aynı zamanda “Sedd-i İskender” efsanesine rastlamak da mümkündür. Yecüc’le ilgili verdiğimiz aşağıdaki üç beyitten ikisinde bir setten bahsedilmektedir. Bir beyitte ise bu settin İskender tarafından yaptırıldığı söylenmiştir. Peki, bu efsane nedir? Kısaca değinirsek:

“Yecüc ve Mecüc adında müfsit bir taife varmış. Boyları bir karışmış. Yüzleri insana benzermiş. Dişleri de domuz dişi gibi imiş. Kulakları boyları kadar uzun, vücutları da kıllıymış. Yazın yılan, kışın da ot yerlermiş. Civarlarda oturan halk, İskender-i Zülkarneyn’den rica etmişler. O da bunlara karşı “Sedd-i İskender’i” yaptırmış.” (Levent, 2015:179)

Nef’i, sadrazamların düşman karşısındaki başarılarından her zaman bahsetmiştir. Yüzyıl olarak baktığımızda XVII. yy’da seferlere padişahlar katılmamış, ordunun başında hep sadrazamlar olmuştur. Nef’i de bunun farkındadır. Kuyucu Murat Paşa’nın, düşmanları ülkeden uzaklaştırdığını söyler. Aşağıdaki beyitte Kuyucu Murat Paşa’nın düşmanı ülkeden uzaklaştırmasını İskender’in Yecüc’ü yenmesini benzetir. Paşa İskender, Yecüc düşman olmuştur.

Sikender def-i ye’cüc etmege sedd yapdı ammâ sen

Bozup bir nice seddi memleketden sürdün a’dâyı (K.28/30)

(İskender Yecüc kavminin kötülüklerinden yeryüzünü korumak için set yaptı, fakat sen setler yıkıp ülkeden düşmanı uzaklaştırdın.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüsrev Paşa için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Hüsrev Paşa övülmektedir. Kasidenin buraya bir ya da birkaç beyti alınarak yapılan bu çalışmada bazen beyitler tek başına anlamsız gelmektedir. Bu beytin önceki sonraki beytine baktığımızda Hüsrev Paşa’nın devleti düzene getirdiğinden bahsedilmektedir. Aşağıdaki beyitte, Hüsrev Paşa sayesinde yecüc fitnesinin uyuduğu ve devletin eski asude günlerine döndüğünü anlatılmaktadır.

Uyudu fitne cihân oldu yine âsûde

Az kalmışdı ki başkaldıra ye’cüc-ı sitem (K.41/8)

(Az kaldı yecüc sitem edecek ve başkaldıracaktı ki fitne uyudu, dünya eski sakin haline döndü)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat Han için yazılan bir kasideden alınmıştır. İskender'in yecücü durdurmak için yaptığı sete telmih vardır. Sultan Murat'ın eşiği, kapısı yecüc gibi fitne saçanlar için iyi bir settir. Üzüntü askerini durdurmak içinse Sultan'ın dergâhı, sarayı güçlü bir kaledir. O dönemde şairlerin padişahlar tarafından himaye edilmesi şair için çok büyük lütuftu, güvenceydi. Aşağıdaki beyitte, Nef'i de Sultan Murat'tan hamisi olmasını istemektedir.

Def'-i ye'cüc-ı gama eşiğidir sedd-i sedîd

Men'-i ceş-i eleme dergehidir hısn-ı haşin (K.47/16)

(Gam Ye'cuc'unu uzaklaştırmak için onun eşiği iyi bir settir. Elem askerini durdurmak için onun dergâhı güçlü bir kaledir.)

2. 6. BİLİMADAMLARI /FİLOZOFLAR

2. 6. 1. Aristo (Aristoteles)

“M.Ö. 384 yılında Trakya'daki Stageira'da doğdu. Babası da hekim olan Aristo M.Ö. 367 yılında eğitimi için Atina'ya gitti. Platon'un kurmuş olduğu Akademiye girdi. Platon'un hem en iyi öğrencisi hem de okulu bitirdikten sonra onu sistemli bir şekilde eleştiren isim olmuştur. Makedonya kralı Filip'in isteği üzerine oğlu İskender'e sarayda 8 yıl eğitim vermiştir. Muhakkak ki İskender'in Büyük İskender olmasındaki en büyük rol Aristo'ya aittir. Yakalandığı mide hastalığından kurtulamayarak 322'de, 62 yaşında öldü.

Eskiçağ Yunan bilimi gerçek boyutunu Aristo ile buldu. Aristo gerek zekâsı gerekse eleştirel kimliğiyle bütün bilimleri sistematize etti. Hemen her bilim dalıyla ilgilendi. Öldüğünde ardında yüzden fazla eser bırakmıştır.” (Zavotçu, 2006:30)

Nef'i divanında Aristo aklın temsilcisi olarak karşımıza çıkar. Platon'a kıyasla Nef'i Aristo'dan daha az bahsetmiştir. Gürcü Mehmet Paşa için yazdığı bir kasidesinde O'nun Aristo gibi akıllı olduğunu söylemiştir. Demek ki “Akıl” deyince Nef'i'nin de aklına Aristo gelmektedir.

Aşağıdaki beyit, veziriazam Muhammet Paşa⁴⁷ için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i, paşayı övmektedir. Onun Aristo gibi akıllı, İskender gibi güçlü olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda çalışkan, işini iyi yapan biri olduğunu da söylemiştir.

⁴⁷ Metin Akkuş'un hazırladığı Nef'i Divanı adlı eserinde Muhammed Paşa olarak geçen isim; tarihi kaynaklarda Gürcü Mehmet Paşa olarak geçmektedir.

O düstûr-ı Aristo-akl u İskender-salâbet kim

Umûr-ı dîn ü devletde denilmez bezl-i makdûrî (K.35/18)

(O, Aristo gibi akıllı, İskender gibi güçlü vezirin din ve devlet işlerindeki değerli çabaları saymakla tükenmez.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hafız Ahmet Paşa için yazılan 42 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, Paşa'nın akılda Aristo'yu geride bıraktığını ve manaların iç yüzünü bilmede zamanın Mesiha'sı olduğunu söylemektedir.

Tahkîk-i tasavvurda Aristo-yı sebûk-rûh

İhyâ-yı ma'ânîde Mesîhâ-yı zamâne (K.42/30)

(Gözünde canlandırmaya çalıştığında Aristo hafif ruhlu olur. Manaların ihyası zamanın Mesihası'dır.)

Aşağıdaki beyit, şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan bir kasideden alınmıştır. Memduh övülmüştür. Ömer gibi adaletli, Ali gibi ilim sahibi, Aristo gibi akıllı, Hızır gibi bilgili, İsa gibi mucize nefesli ve Hz. Peygamber (sav) gibi yürüyüşe sahip olduğunu söylemektedir.

Ey Ömer-adl ü Alî-ilm ü Aristo⁴⁸-hikmet

Ve'y Hızır-dâniş ü Ahmed-reviş ü İsâ-dem (K.51/39)

(Ey Ömer gibi adaletli, Ali gibi ilim sahibi, Aristo gibi hikmet sahibi; Hızır gibi bilgili, İsa nefesli, Ahmet yürüyüşlüdür.)

2. 6. 2. Eflatun (Platon)

“İslam felsefesi üzerinde önemli etkileri olan ilk çağ Yunan düşünürüdür. Atina'da doğdu. Grekçe 'den yapılan tercümeler döneminde Arapça 'da “p” harfi bulunmadığı için ve yan yana iki sessiz harfin telaffuzundaki güçlük sebebiyle adı İslami literatürde “*Felaton*” ya da “*Eflatun*” olarak geçmiştir. Eflatun'un hocası Sokrat'tır. Yaklaşık 387 yıllarında, Atina yakınlarında Akademos bahçesinde, düşünce tarihine “akademi” olarak geçecek olan okulu kurdu. Ömrünü bu okula adadı. Kitaplar yazdı. Öğrenciler yetiştirdi. En önemli öğrencisi Aristo'dur.” (Zavotçu, 2006:149) Nef'i en çok onun akılla ilgili yönünü filozof olmasını vurgulamıştır.

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Memduh övülmektedir. Sultan Murat'ın görünüş ve mana – âleminin – padişahı, gönül erlerinin

⁴⁸ Diğer örnekler için bkz: (K.22/21, K.31/59)

efendisi, nükte bilen İskender, Cem mertebeli ve doğru yolda sebatla yürüyen Eflatun olduğunu söylemektedir.

Pâdişâh-ı sûret ü ma'nâ hıdîv-i ehl-i dil

Nüktedân İskender-i Cem-câh u Eflâtûn-reşâd (K.26/14)

(Görünüş ve mana – âleminin – padişahı, gönül erlerinin efendisi, nükte bilen İskender, Cem mertebeli ve doğru yolda sebatla yürüyen Eflatun...)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüsrev Paşa için yazılan bir kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i, memduhu övmektedir. Yaptığı uygulama ve kanunlarla ne Kahraman ne Eflatun'un ona ulaşabileceğini söylemiştir.

Böyle düstûr-ı cihân-bâna kim oldu mâlik

Ki vezîr ola dilîr ola Felâtûn ola hem (K.41/10)

(Böyle cihana malik olan kanunlara kim sahip oldu ki, O (Hüsrev) vezir olsun, kahraman olsun, Eflatun olsun.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i, Sultan'ı övmektedir. Sultan için hem düşüncelere hükmeden şair, hem keramet sahibi bir büyücü olduğunu söylemektedir. Aklı kullanmada Eflatun, etkili konuşmada Hz. İsa gibidir, demektedir.

Hakîm-endîşe şa'irdir kerâmet-pîşe sâhirdir

Tefekkürde Felâtûndur tekellümde Mesîhâdır (K.47/55)

(Düşüncelerine hükmeden bir şairdir, keramet sahibi bir büyücüdür; düşünceme, akıl yürütmeye Felatun, konuşmada Hz. İsa'dır.)

Nef'i gibi kendine son derece güvenen bir şairin böyle mütevazı bir beyit kaleme alması gerçekten dikkate şayandır. Aşağıdaki beyitte Nef'i, zamanın Eflatun'u olsa gururlu olmanın zararından bahsetmiştir. Üstat birini görünce aynı mektep çocuğu gibi iddiasız ve bilgiye açık olması gerektiğini söylemektedir.

Akla mağrûr olma Eflâtûn⁴⁹-ı vakt olsan eğer

Bir edîb-i kâmilî gördükde tıfl-ı mekteb ol (G.73/2)

(Zamanın Eflatun'u da olsan aklına gururlu olma; bir olgun yazar gördüğünde mektep çocuğu gibi ol.)

⁴⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.38-2/27, K.39/49, K.43/16, K.44/13, K.48/55, K.49/22, K.55/9, K.58/17)

2. 6. 3. İbn-i Sina

“M. 370 yılı civarında Buhara yakınındaki Efşene köyünde doğdu. Babası aslen Belhlidir. İbn-i Sina küçük yaştan itibaren babasının da yardımıyla matematik, geometri, felsefe gibi pozitif ilimlerle meşgul olmuştur. Zaten zekâsıyla küçük yaştan itibaren dikkatleri üzerine çekmiştir. Yalnızca pozitif ilimlerle değil dini bilimlerle de içiçedir.” (Zavotçu, 2006:239) Bizler onu daha çok tıp alanında yaptığı çalışmalarla tanırız. Divan şiirine de bu yönüyle girmiştir. Tabi Nef’i de bu yönünü kullanmıştır.

Aşağıdaki beyit, veziriazam İlyas Paşa için yazılmış 48-1 nolu kasideden alınmıştır. Nef’i, kendini övmemiştir. Ben hikmet gösteren biri değilim, demektedir. Bu ancak tıp alanında yaptığı çalışmalarla tanınan İbn-i Sina’nın şifasıdır, diyerek beyti bitirmektedir.

Değil levh-i zamîr ü güft ü gûy-ı hikmet-âmîzim

Sturlâb-ı Ebû Ma’şer şifâ-yı İbn-i Sînâ⁵⁰dır (K.48-1/59)

(Ben hikmet gösteren ve kendini gösteren bir kişi değilim. Ebu Ma’şer Sturlab sıfatlı İbn-i Sina’nın şifasıdır.)

2. 7. ARAP ŞAİRLER

2. 7. 1. Hassan

“Asıl adı Hassan bin Sabit. Hz. Peygamber’i, ashabını ve İslamiyet’i yeren şiirlere karşılık yazdığı şiirleriyle tanınmıştır. Cahiliye döneminde devrin diğer şairleri gibi geçimini şiir yazarak sağlamıştır. Ukaz bölgesinde yapılan şiir yarışmalarına katılır, bu yarışmaların birinde üçüncü olmasını kabul etmeyip değerlendirme kuruluna itiraz eder. Ömrünün yaklaşık altmış yılını şarap meclislerini anlatıp kabilesini övmekle geçirdikten sonra altmış yaşlarında Müslüman olur. Bu tarihten sonra da şiirlerini İslamiyet için söyler. Hz. Peygamber Hassan’ın kişiliğini ve şiirlerini önemsedğini, ona şiirlerini okuması için Mescid-i Nebevi’de bir minber yaptırdığı söylenir.” (Zavotçu, 2006:214)

Nef’i de divanında yalnızca bir beyitte ismini zikretmiştir. Divan şiirinin çıkış noktası Arap edebiyatı olmasına karşın 17.yüzyılın büyük şairi Nef’i kendini hep İran şairleriyle kıyaslamıştır. Arap şairlerine pek yer vermemiştir. Bunun nedeni belki de İslamiyet’i direk Araplardan değil de İranlılardan öğrenmiş olunmasının etkisi vardır. İran’da o dönemin şüphesiz önemli bir kültür-medeniyet dairesiydi.

⁵⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.42/9, K.54/17)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Memduh övülmemiştir. Nef'i, kendini övmektedir. Ama Hassan'ı kendinden üstün görmemektedir. Hassan'ı beğenmeyenlerin zorunlu olarak kendini beğeneceğini söylemektedir.

Iztırârî eder eş'ârıma şimdi tahsîn

Söze geldikçe kabûl eylemeyen Hassânı (K.4/48)

(Şiir bahsinde Hassan'ı şair olarak kabul etmeyen, şimdi, zaruri olarak benim şiirlerimi beğenir.)

2. 7. 2. Hatem-i Tay

“Arapların Cahiliye döneminde cömertliğiyle ünlü şairidir. Tay kabilesinin reisidir. Hz. Peygamber zamanına yetişmiş ve hicretten önce ölmüştür. Çocukluk çağından başlayarak cömertliği ve konukseverliği tanınıp *Cevad* lakabıyla anılır. Onun bu cömertliği annesinden ileri gelir. Annesi de Hatem gibi çok cömert biriymiş.

Hatem şiirlerinde insanları iyilik, bağış yapmaya davet eden bir yaklaşım içindedir. İslamiyet'i kabulünden önce şiirlerinde mert, yiğit ve cömert Arap tipinin ideal örneğinin oluşturur. İslamiyet'i kabul edince de yapılan iyiliklerin Allah rızası için olmasını dile getirir.” (Zavotçu, 2006:216)

Nef'i de divanında Hatem'in cömertliğinden bahsetmiştir. Şiir gücünü yüksek bulup kendini onunla yarıştırmamıştır. İki Arap şairinden bahseden Nef'i, her ikisinde de onların edebiyattaki ve dahi şiirdeki kudretini kıskanıp kendine rakip olarak görmemiştir.

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan bir kasideden alınmıştır. Memduh övülmüştür. Cömertlikte ünlü Hatem'e benzemektedir.

Ol âfitâb-ı saltanat ol şehsüvâr-ı memleket

Cem-bezm ü Hâtem-mekremet memdûh-ı esnâf-ı ümen (K.15/18)

(O sultanlık güneşi, o memleket kahramanı (büyük süvari ve büyük savaşçı), meclisi, Cemşid'in meclisi gibi zevk ve safa dolu olan; keremi ise Hatem'e benzeyen ve bütün milletlerin övülmüşü olan padişah.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Halil Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, burada müthiş bir leff ü neşr yapmıştır. Geda-emin, müflis-lütuf, dergâh-mahzen, Karun-Hatem arasında düzenli leff ü neşr vardır. Karun gibi servetinin haddi hesabı olmayan birinin Halil Paşa devrinde iflas etmiş bir dilenciye benzetmektedir. Yine Arap

şirinde cömertliğiyle meşhur Hatem ise bu mal mülk içinde ancak o hazinelerin emini olabilmıştır.

Gedâ-yı müflis-i dergâh-ı devleti Kârûn

Emîn-i mahzen-i lutf u mürüvveti Hâtem (K.38/20)

(Karun onun devletinin dergâhında iflas etmiş bir dilenciydi. Hatem ise lütuf ve mürüvvet mahzeninin emini idi.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüseyin Paşa için yazılmış kasideden alınan bir beyittir. Paşa övülmüştür. Paşa'nın padişahlara layık olduğundan daha üst mertebeleri hak ettiğinden bahsederek onu över. Hatem gibi geniş bir mülkünden, servetinden bahseder.

Sütûde Âsaf-ı zî-şâh ki fahr eyler vücûduyla

Süleymân u sipâh u taht u mülk ü efser ü Hâtem (K.39/8)

(Hatem mülk, asker, taht ve Süleyman yaradılışlı padişahlara layık sadrazam kendisiyle övünür.)

Aşağıdaki kıtada, Hatem'in cömertliğinden değil, onun israfkar biri olduğundan bahsetmiştir. Harcamalarını boş yere yaptığını söylemiştir.

Lutf u ihsânı bunun mahsûsdur ehl-i dile

Bezl-i makdûr eylemez zâ'id yere Hâtem⁵¹ gibi (Kıta 3/8)

(Onun lütfu ve ihsanı gönül ehline özeldir, Takdir-i İlahi bol bol harcamaz boş yere Hatem gibi.)

2. 8. TÜRK ŞAİRLER

2. 8. 1. Bâki

“Baki, 16.yüzyıl Osmanlı sahası Türk edebiyatının en büyük şairidir. 1526 yılında İstanbul'da doğmuştur. Büyük şair, ilk bilgileri Fatih Camii müezzinlerinden olan babası Mehmet Efendi'den almıştır. Baki bir yandan medrese öğrenimi görürken bir yandan da Zati'nin dükkânındaki şair topluluğuna katılır. Zati ondaki yeteneği fark eder. Baki önce Kanuni Sultan Süleyman'dan o ölünce de Sokullu Mehmet Paşa'dan himaye görür. Baki zevk ve safaya düşkün rind bir şairdir. Baki gazel şairidir. Tasavvufa hemen hemen hiç yer vermez. Döneminde ve döneminden sonraki birçok şairi etkilemiştir. Baki dört

⁵¹ Diğer örnekler için bknz: (K.28/8, K.31/46, K.42/16, K.48/8, K.48-2/25)

padişah dönemini görmüş ve döneminde “*Sultanü’ş-Şuara*” unvanını almıştır. Zevk ve safaya, eğlenceye düşkün kişiliğiyle Baki, rint bir şairimizdir. Onun şiirleri, şekil bakımından kusursuz, nazım tekniği yönüyle sağlam olup, İranlı ünlü şairlerin şiirlerine teknik yönünden ulaşmıştır.” (Mengi, 2012:171-176)

Nef’i’nin divan şairleri içinde ismini zikrettiği birkaç isimden biridir. Bu da Nef’i gibi zor beğenen birisinin Baki’yi beğendiğinin açık delilidir. İranlı şairlerle kendini her fırsatta kıyaslayan Nef’i, Türk edebiyatında kendinden önce İranlı şairler seviyesine ulaşan tek şair Baki’yi de elbette beğenmektedir.

Divan’ının 47 nolu kasidesinde Baki’nin şiirini tazmin ettiğinden bahseder Nef’i. Bu da döneminin şair ve edipleriyle iyi geçinemeyen Nef’i için önemli husustur. Ayrıca Baki’nin:

Şöyle olmuş cam-ı aşk-ı yardan mest ü harap
Kendüsin divardan divara urdı aftab
Matlalı gazeline:
Gönlümü her dem bir ateşdür kılan pür-ıztırap
Kendüsin ol ateşten bir ahkerdür felekde aftab
Matlalı gazeliyle nazire yazmıştır.

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Nef’i, kendinden bir yüzyıl önce yaşamış Baki’yi beğenmektedir. Onun Kanuni’nin ölümü üzerine yazdığı mersiye telmihte bulunmaktadır. “Kanuni Mersiyesi” şiirini “ab-ı hayat” a benzetmektedir.

Haşre dek âb-ı hayât-ı suhan-ı Bâkîdir

Andırıp zinde kılan nâm-ı Süleymân Hânı (K.4/42)

(Kanuni Sultan Süleyman’ın adını, kıyamete kadar hatırlatıp canlı tutacak olan Baki’nin “ab-ı hayat” a benzeyen şiiridir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Nef’i’nin Türk şairleri içinde şiirlerini tazmin ettiği şair sayısı azdır. Bu beyitte ise Nef’i, Baki’nin şiirini tazmin etmiştir.

Bu mahalde acep evsâfına çesbân görünür

N'ola bu beytini Bâkî⁵²'nin edersem tazmin

“Def’-i ye’cûc-ı gama eşiğidir sedd-i sedîd

Men’-i ceyş-i eleme dergehîdir hısn-ı haşin” (K.47/15-16)

(Bu yerde vasfın çok uygun görünen Baki’nin şu beytini tazmin etsem ne olur: gam Ye’cuc’unu uzaklaştırmak için onun eşiği iyi bir settir. Elem askerini durdurmak için onun dergâhı güçlü bir kaledir.)

2. 8. 2. Kafzade Faizi

“Tezkire yazarı ve Divan şairidir. İstanbul’da dünyaya geldi. Kaynaklardan biri 998 (1590), diğeri 980 (1572) olmak üzere doğumu için iki tarih zikredilmektedir. Asıl adı Abdülhay olan şairin mahlası Faizi, lakabı ise Kaf Ahmet Efendi sebebiyle Kafzade’dir. İlk eğitimini şairliği de bulunan babasından alarak 1013’te (1604) Birinci Ahmet’in hocası Mustafa Efendi’den mülazım ve aynı yıl Ekmekçizade Ahmet Paşa Medresesi’ne müderris oldu.

Ömrünün son yıllarını İstanbul’da geçiren Kafzade Faizi, Recep 1031’de (Mayıs 1622) patlak veren yeniçeri isyanı sırasında tesadüfen Topkapı Sarayı’nda bulunuyordu. Sultan İkinci Osman’ın tahttan indirilişine ve idam edilmek üzere Yedikule zindanlarına götürülüşüne şahit oldu. Bu korkunç hadisenin tesiriyle hastalanarak kısa zaman sonra vefat etti.” (Küçük, 2001:162-163)

Nef’i, Türkçe Divanı’nda birçok kaside yazdığı gibi yergilerde yazmıştır. Dönemin ünlü tezkirecisi Kafzade Faizi’ye yazdığı yergi bu türün güzel örneklerindendir. İncelediğimiz Divan’ının 50. Kasidesi olan ve Şeyhülislam Muhammed Efendi’ye yazılmış kasidede bu zat yerilmiştir. Amaç ise onu Şeyhülislam Muhammed Efendi’nin gözünden düşürmektir. Bahsedilen beyitler ise şunlardır:

Dahl eden de sözüme bârî bir üstâd olsa

Söyledikce beni ma’kûl ile kılssa ilzâm

Nev-heves bir müteşâ’ir ki dahi bin yıl eğer

Fikr-i şî’r etse görünürüne endîşesi hâm

Ne bilir zevk-i suhan n’eydüğün olursa Mesîh

Tıfl-ı nev-resteee-i nâ-şüste-leb-i şîr-âşâm

Eb ü ceddiyle tefâhür eden ebced-hânın

⁵² Diğer örnek için bkz: (K.48/46)

Ehl olan redd ü kabûlüne verir mi ahkâm

Kûh-ı Kaf olsa gelir nokta-i fâ denli hafif

Merd-i Rûyîn-tene tıfl-ı müteharrik-endâm (K.50/70-74)

(Şiirime dil uzatan, hiç olmazsa usta bir şair olsa da, haklı sözleri beni sustursa. O şair geçinen acemi, bin yıl daha şiire kafa yorsa, yine de olgun bir düşünce ortaya koyamaz. O ağzında süt kokan çocuk, İsa gibi de olsa, söz güzelliğinden ne anlar? Soyu sopuyla övünen, henüz elifba okumakta olan bir çocuğun ileri geri konuşmasına, akli başında olanlar değer verebilir mi? Bu yerinde duramayan (ağırbaşlı olmayan) çocuk, Kafdağı gibi olsa da, Ruyinten gibi bir pehlivana ‘fe’ harfinin noktasından hafif gelir. (Kaf sözü Kafzade’ye, fe ise, Faizi adının ilk harfine işaretler.)

2. 8. 3. Nef’i

Nef’i Divanı’nda kendinden bahsederken üçüncü şahıs gibi bahseder. Kendine seslenir. Kasidelerinin en büyük özelliği şüphesiz fahriye bölümlerinin uzun ve sanantlı olmasıdır. Yergi ve övgü şairi Nef’i, kendini överken eşsiz benzetmeler yapmış ve herkesi kendine hayran bırakmıştır. Kendine hiç kimseyi rakip olarak görmemesi de onu ayrı bir özelliğidir.

Burada işlenen ilk beyit divanın ilk kasidesi olan “Sözüm” redifli kasideden alınmıştır. Bu beyitteki “O” kişisi Hz. Peygamber (s.a.v)’dir. Bu kaside bir naattır.

Nef’îyim endîşe-i na’t ile oldum kâm-yâb

Nâ-murâdân-ı cihâna müjdegânîdir sözüm (K.1/40)

(Ben Nef’î’yim; O’nun niteliklerini övmek düşüncesiyle bahtiyar oldum. Cihandaki murada ermemişlere sözüm, muştuluktur.)

Nef’i, Sultan Ahmet’e yazdığı bu kasidenin sonunda yine iddiasını ortaya koymaktadır. Aşağıdaki beyitte, kendini âlemin en güzel şiir yazarı olarak değerlendirmektedir.

Hâsılı şimdi benim nâdire-senc-i âlem

Eder ıkrâr buna kâmil olan iz’ânı (K.4/52)

(Sözün kısası: Şimdi âlemin en güzel şiir yazarı benim. Anlayışı tam olan insan, bunu, öyledir diye itiraf eder.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, yine sanatını övmektedir.

Her nazm-ı dil-firîb ki benden sudûr eder

Lafzı cemâl-i şâhid-i ma'nâya ân verir (K.5/2)

(Benden çıkan gönül büyüleyici, ölçülü, vezinli sözlerin dizimi, mana güzelliğine çekicilik, cazibe verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Ahmet'e senin çevrende şiir yazan çok ama şiir zevkini, tadını ancak ben verebilirim, demiştir.

Çok devletinde şâ'ir-i sâhir-beyân velî

Dûd-ı edâyı Nef'î-i şîrîn-zebân verir (K.5/53)

(Senin çevrende büyüleyici sözler söyleyen şair çok, fakat edanın tadını şeker dilli Nef'î verir.)

Aşağıdaki beyitte Nef'î kendine seslenmektedir. Sevgilisinin başına bela olduğunu çünkü her bakışıyla can azaltıcı bir güce ahip olduğunu belirtiyor.

Böyle dilber ne belâdır başına ey Nef'î⁵³

Her nigâhını kazâ âfet-i cân-gâh bilir (G.42/5)

(Ey Nef'î, böyle bir gönül götürücü güzel, senin başına ne beladır? Kaza ve kader, onun her bakışını, can azaltıcı bir afet bilir.)

⁵³ Diğer örnekler için bkz: (K.1/40, K.2/29, K.4/55, K.5/33, K.6/50, K.7/34, K.8/56, K.9/41, K.10/51, K.11/58, K.12/47, K.13/38, K.14-1/57, K.14-2/60, K.16/36, K.17/37, K.18/82, K.19/42, K.20/39, K.21/34, K.22/49, K.23/36, K.24/41, K.25/52, K.26/48, K.27/37, K.28/52, K.29/69, K.30/63, K.31/62, K.32/62, K.33/52, K.34/51, K.35/44, K.36/59, K.38-1/39, K.38-2/40, K.39/51, K.40/50, K.41/49, K.42/56, K.43/39, K.44/49, K.45/44, K.46/44, K.47/37, K.48-1/68, K.48-2/41, K.49/46, K.51/54, K.52/50, K.53/38, K.54/43, K.55/44, K.56/32, K.57/41, K.58/51, K.59/39, K.60/36, K.61/31, K.62/18, G.1/7, G.2/5, G.3/5, G.5/5, G.6/7, G.7/1,5, G.7-2/5, G.7-4/5, G.8/5, G.9/5, G.10/5, G.11/5, G.12/5, G.13/5, G.14/5, G.15/6, G.16/7, G.17/7, G.18/5, G.19/5, G.20/7, G.21/5, G.22/5, G.24/5, G.25/5, G.26/5, G.27/5, G.29/5, G.30/5, G.31/7, G.32/6, G.33/6, G.34/5, G.35/5, G.36/5, G.37/5, G.38/5, G.39/5, G.40/5, G.41/5, G.42/5, G.43-1/9, G.43-2/5, G.44/5, G.45/5, G.46/5, G.47/5, G.48/5, G.49/5, G.50/7, G.51/7, G.52/5, G.53/5, G.54/5, G.55/7, G.56/5, G.57/7, G.58-1/7, G.59/5, G.62/5, G.63/5, G.64/6, G.67/5, G.69/5, G.70/5, G.71/5, G.72/5, G.73/6, G.74/5, G.75/5, G.76/7, G.79/7, G.80/7, G.81/5, G.82/5, G.83/7, G.84/7, G.85/5, G.86/5, G.87/7, G.88-2/5, G.88/6, G.89/5, G.90/6, G.91/6, G.92/5, G.93/5, G.94/7, G.95/5, G.96/5, G.98/5, G.99/5, G.100-1/7, G.100-2/5, G.103/5, G.104/5, G.105/5, G.106/5, G.108/5, G.109/5, G.110/7, G.111/7, G.112/5, G.113/5, G.114/5, G.115/5, G.116/7, G.117/7, G.118/6, G.119/5, G.120/5, G.121/7, G.122/5, G.123/5, G.124/5, G.125/5, G.126/5, G.127/5, G.128/5, G.129/5, G.130/5, G.131/5, G.132/5, G.133/5, G.134/6, G.134-2/5, Müfret 10,

2. 8. 4. Mantıkı

“Mantıkî Ahmet Efendi, Türk şairi (Şam 1594 – Mısır 1635). Şam’da öğrenim gördü. Salihîye müderrisi oldu. Halep’e gitti. Şam’da kadılıkla görevlendirildi. Bu görevi sırasında Şam mütesellimi Osman Ağa’yı yeren bir şiir yazdı. Bunun üzerine padişahın emriyle Sarı Hüseyin Paşa tarafından öldürüldü. Şiirde Divan geleneğini sürdüren Mantıkı, daha çok yergileriyle ün kazandı. Bazı gazelleri başarılıdır. Şiirlerini topladığı bir Divançe’si var.” (Meydan Larorusse, 1992:132)

Aşağıdaki beyit, veziriazam İlyas Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, memduhu övmemiştir. Döneminde yaşayan ve kendi de yergi şairi olan Mantıkı’yi eleştirmiştir. Bu eleştirmenin temelinde ise aslen Erzurumlu olan yani taşradan gelen Nef’i’ye Mantıkı tarafından “*avamdan*” denilmesidir. Nef’i, aşağıdaki beyitlerde, Mantıkı’yi sert bir dille eleştirmiştir.

Bana âmî diyen bâtil ne herze yer köpek câhil

Edebde ol dahi zu’munca sâhib-tab’ u mollâdır (K.48-1/63)

(Bana avamdan diyen, kendisini edebiyat alanında yetenekli gören o cahil köpek neler saçmalamakta?)

Mukallid mashara mudhik tatalım Mantıkî olmuş

Nice molla olur ol har acep bîhûde da’vâdır (K.48-1/64)

(O, gülünç eşek,” Mantıkî” de olsa nasıl molla olur, bu ne tuhaf bir iddiadır?)

O gûne mudhikin eş’ârına söz der mi ehl-i dil

Nihâyet ol kadar vardır ki mevzûn u mukaffadır (K.48-1/65)

(Gönül sahipleri, böylesine maskaranın sözlerine şiir mi der, vezinli ve kafiyevidir, hepsi o kadar,)

Nazîre diye Kur’ân’a niçün katl olmaz ol bî-dîn

O gûne kâfirin katli niçün muhtâc-ı fetvadır(K.48-1/66)

(Kur’an’a “nazire”dir diyen bu dinsizi neden öldürmezler? Bunun için fetvaya ne gerek var?)

Beni medh anı zemm etmek değil ma’nâda maksûdum

Hakikatdır sözüm sözde murâdım hakkı icrâdır (K.48-1/67)

(Söylemek istediğim, kendimi övmek, onu yermek değil; amacım gerçeği ortaya koymaktır.)

2. 8. 5. Nizami

“Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan şair. Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmediği gibi hayatı hakkında gerek tezkirelerin verdiği bilgiler gerekse yapılan yeni araştırmalarda elde edilen sonuçlar yeterli değildir; son derece sınırlı da olsa hayatına dair en sağlıklı bilgiler kendi eserlerindeki bazı ifadelerle dayanmaktadır. Genel kanaat 535-540 (1141-1145) yılları arasında dünyaya geldiği yönündedir. Türk bir baba ile Kürt bir annenin çocuğu olup bazı kaynaklarda doğum yerinin Kum ve Tefreş olduğu belirtilirse de babasının Gence’ye gelip yerleştiği ve Nizâmî’nin orada doğduğu kabul edilmektedir. Gence’de iyi bir eğitim gördüğü, dil ve edebiyat yanında astronomi, felsefe, coğrafya, tıp ve matematik okuduğu, mûsikiye ilgi duyduğu, Farsça ve Arapça’dan başka Pehlevîce, Süryânîce, İbrânîce, Ermenice ve Gürcüce gibi dilleri de öğrendiği anlaşılmaktadır. Nizâmî, eğitim döneminden sonra resmî bir görev almayıp çevredeki devlet adamlarına gönderdiği şiirlerden elde ettiği para ile geçindi. Kendileri için şiir yazdığı devlet adamları arasında Irak Selçuklu Hükümdarı II. Tuğrul, Azerbaycan atabeglerinden Nusretüddin Cihan Pehlivan b. İldeniz, Kızılarslan, Nusretüddin Ebû Bekir b. Muhammed, Merâğa hâkimi Alâeddin Körpearslan, Erzincan Mengüçüklü hâkimi Melik Fahreddin Behram Şah ve Musul Atabegi İzzeddin Mes’ûd b. Arslanşah bulunmaktadır. Bununla birlikte Nizâmî bir saray şairi olmayıp hükümdarlar, emîrlar ve eşrafın yakın çevresinde bulunmak yerine mütevazî bir hayatı tercih etti, böylece hem halk ve yöneticiler hem de şairler tarafından saygı gördü. Hâkânî-i Şîrvânî ve Evhadüddîn-i Enverî ile çağdaş olan Nizâmî’nin ölümüyle ilgili olarak kaynaklarda 570-614 (1174-1217) yılları arasında çeşitli tarihler verilmektedir; kendisine atfedilen bir mezar taşının ona aidiyeti şüphelidir. Eserlerinin yazılış tarihlerinden hareketle onun altmış yaşlarında iken 597-611 (1201-1214) yılları arasında öldüğünü söylemek mümkündür. Kabri eski Gence şehrinde olup burada son zamanlarda Azerbaycan mimarisine göre bir anıtmezar yaptırılmıştır. Nizâmî, Firdavsî’nin destansı şiir türünü zirveye taşımakla kalmamış, manzum aşk hikâyelerinin en büyük ustası unvanını kazanmış, Fars edebiyatında hamse türünün kuruculuğu pâyesini elde etmiştir. Fars edebiyatının dâhî şairi olarak tanınmasında onun konuları işleme tekniğindeki mahareti, anlatım gücü, yeni mânalar ve mazmunlar bulması, anlatımda estetiğe önem vermesi, güçlü tasvirleri, ruh tahlillerindeki derinlik, hayal gücündeki enginlik, üslûbundaki parlaklık ve kültür zenginliği rol oynamıştır. Olayları, kavramları ve duyguları ifade ederken edebî sanatlardan yararlanarak bunları zengin bir tablo içine yerleştirmesi sebebiyle her beyti kendi içinde bir bütünlük ve güzellik arzeder. Ancak ilk defa kendisinin ortaya koyduğu kavram ve terkipler eserlerinin anlaşılmasını güçleştirdiğinden birçok beyti şerhe muhtaçtır. Nizâmî dindar bir kişiliğe sahip olup Bâtınîliğe şiddetle karşı çıkmış, şiirlerinde Ehl-i sünnet inancını dile getirmiş, Hz. Peygamber ve dört halife için övgüler yazmıştır. Bazı kaynaklarda Nizâmî’nin tarikata intisap ettiği kaydedilmekte, ayrıca bir kısım şiirlerinde sûfiyâne bir hava görülmektedir; bununla birlikte onun mutasavvıf bir şair olmadığı söylenebilir. Firdavsî’den ve Senâî-i Gaznevî’den etkilenmiş, kendisi de Fars ve Türk edebiyatlarında

birçok şaire örnek olmuştur. Bunlar arasında Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Sa‘dî-i Şîrâzî, Hâfız-ı Şîrâzî, Fuzûlî, Molla Câmi ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî gibi ekol sahibi şairler anılabilir. Eserleri. Nizâmî’nin günümüze kadar gelen tek eseri *Hamse*’sidir. Penc Genc adıyla da bilinen ve yaklaşık 35.000 beyitten meydana gelen eserin tamamlanmasının otuz beş-kırk yıl sürdüğü kabul edilir. Fars edebiyatında türünün en parlak örneği olan *Hamse* bu sahada eser veren şairlere örnek teşkil etmiş, Emîr Hüsrev-i Dihlevî, Şemseddin Kâtibî-i Nîşâbûrî, Molla Abdurrahman-ı Câmi, Feyzî-i Hindî, Hâcû-yi Kirmânî gibi şairler esere nazîre yazmıştır.” (Kanar, 2007:183-185)

Aşağıdaki beyit Sultan Murat için yazılan 27 nolu kasideden alınmıştır. Nef’i, Nizami’yi sanatı bakımından sevmektedir. Nef’i, Nizami’nin kıymetini kendinden başka birinin bilmediğini söylemektedir.

Var mı Nef’i gibi bir şair kim

Nazmına ede Nizami⁵⁴ teslim (K.27/37)

(Nizami’ye şiirinin hakkını teslim eden, Nef’i gibi bir şair acaba var mıdır?)

2. 9. EHL-İ BEYT ve HALİFELER

2. 9. 1. Hz.Ali (r.a)

“İlk Müslümanlardan olup Hicretten yaklaşık yirmi iki yıl önce (M.600) Mekke’de doğdu. Hz. Peygamberin (sav) amcası Ebu Talip’in oğludur. Hem Peygamberin damadı hem de dördüncü halifedir. Hz. Fatıma ile evlenmiştir. Hasan ve Hüseyin adlı çocukları dünyaya gelmiştir. Ebu Talip’in en küçük oğludur. Ama küçük yaştan itibaren Hz. Peygamberin (sav) himayesinde yetişmiştir. Çünkü Mekke’de çıkan kıtlık yüzünden Hz. Peygamber (sav) onu yanına almıştır. Hz. Peygamber’e risalet gelince Ali O’na ilk inananlardan olmuştur. Bedir, Uhud, Hendek savaşlarında Peygamber Efendimizin hep yanında olmuştur. Hz. Peygamber’in sancaktarlığını yapmıştır. Bilgiye değer veren bilgi ve yiğit bir kişiliğe sahiptir. Kaynaklarda başta *Murtaza* olmak üzere *Şir-i Huda*, *Aliyyül Murtaza*, *Haydar-ı Kerrar* sıfatlarıyla anılmıştır.” (Zavotçu, 2006:19)

Nef’i, divanında Hz. Ali’nin yiğitliğini, savaşlarda gösterdiği başarıya atıfta bulunmuştur. Bir beytinde de Hz. Hüseyin ile bir arada zikretmiştir. Hz. Ali’nin genellikle sıfatlarıyla kullanmıştır.

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Memduh övülmektedir. Ali’nin ünlü kılıcı Zülfikar’dan da bahsedilmiştir. Ahmet Han’ın

⁵⁴ Diğer örnek için bkz: (K.8/6, K.50/51)

kılıcını Hz. Ali'nin kılıcına benzetilmiştir. Ahmet Han, yaptığı savaşlarla ve gösterdiği yiğitliklerle Hz. Peygamber'in dönemini hatırlatmaktadır, denilmiştir.

Devri zamân-ı Ahmed-i Muhtârı andırır

Şemşîri Zülfikâr-ı Ali⁵⁵ den nişân verir (K.5/34)

(Kılıcı Hz. Ali'nin kılıcının özelliğini gösteren bu padişahın zamanı, Hz. Peygamber (sav) dönemini andırmaktadır.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Memduh övülmektedir. Şair, Genç Osman'ın yaptıklarını övmektedir. Genç Osman'ın İslam dini sancağını yücelttiğini, küfre karşı durduğunu, imkânsızlığa boyun eğmediği belirtilmektedir.

Ser-firâz etdin livâ'ü'l-hamd-i dîn-i Ahmedî

Kâfire gösterdin el-hakk dest-bürd-i Hayderi (K.14-2/3)

(İslam dininin Livaü'l-hamdini (sancağını) yücelttin; küfre, imkânsızlığa, gerçekten Ali'nin zaferini, üstünlüğünü gösterdin.)

Aşağıdaki beyitte, Sultan Osman övülmektedir. Mağlubiyetle döndüğü savaştan sonra Nef'i'nin bu beyitleri yazması gerçekten onun büyük bir şair olduğunun delilidir. Yapılan savaşta gerçekte galibiyet olmadığı halde Nef'i, durumun tamamen tersini söylemektedir. Osman'ı gösterdiği başarı bakımından övmektedir. Onun, ruhunu Hz. Ali'nin ruhuna benzetmiştir. Onun, yaptığı savaşla Peygamber'i memnun ettiğini söylemektedir.

Tîgînan'ola yemîn eylerse rûh-ı Murtazâ

Bir gazâ etdin ki hoşnûd eyledin peygamberi (K.14-2/4)

(Murtaza (Hz. Ali)'nin ruhu, senin kılıcına yemin etse hayret etmemeli; öylesine bir gaza (kutsal savaş) ettin ki, Peygamberi memnun ettin.)

Aşağıdaki beyit, Hafız Ahmet Paşa için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Nef'i, kendi düşüncesini Hz. Ali'nin de lakabı olan Haydar-ı Kerrar'a benzetmiştir. Haydr-ı Kerrar kelime anlamı olarak döne döne savaşılan aslan demektir. Nef'i, düşünsel olarak zamanla ve olaylarla döne döne savaştığını söylemiştir.

Nice demdir ki zîrâ Hayder-i kerrâr-ı endîşem

⁵⁵ Diğer örnekler için bkz: (K.4/7, K.12/41, K.22/12, K.28/40, K.32/24, K.39/13, K.40/14, K.46/24, K.51/39,50, K.55/10, K.58/17, G.67/7)

Geçirdi rûzgârın rûzgârile cihâd üzre (K.44/36)

(Zira çok zamandır ki düşüncemin Haydar-ı Kerrar'ı, zamanının, olaylarla savaşıarak geçirdi.)

2. 9. 2. Hz. Ebu Bekir (r.a)

“H. 572 yılında Mekke’de doğan Ebubekir’in asıl adı *Abdullah b. Ebi Kuhafe b. Amir*’dir. Hz. Peygamber’in İslam’ı tebliğe başlamasından sonra ilk iman eden hür erkeklerin, raşit halifelerin, aşere-i mübeşerenin ilki olduğu için İslam peygamberini ilk tasdik eden kişi anlamında Sıddık sıfatıyla anılıp bu sıfatla tanındı. Hz. Peygamber’in vefatından sonra ilk halife olan ve cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Nef’i, divanda Ebubekir’in dört halifeden biri olmasını ve güvenilir anlamına gelen “*Sıddık*” ismine atıfta bulunmuştur.” (Zavotçu, 2006:127)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan bir kasideden alınmıştır. Memduh övülmektedir. Hz. Ebubekir Peygamber Efendimize ilk iman edenlerden biridir yani inançlıdır. Nef’i, bu beyitte Sultan Murat’ın da Ebubekir gibi sarsılmaz bir inanca bağlı olduğunu söylemektedir.

Dâd-güster dâverâ Şâhenşehâ dîn-perverâ

Ey hudâvend-i Ömer-adl ü Ebûbekr⁵⁶-i’tikâd (K.26/29)

(Ey şahların şahı, ey din koruyucusu, ey adalet gösteren padişah; ey Ömer gibi adaletli, Ebubekir gibi inançlı padişah.)

Aşağıdaki beyit şeyhülislam Esat Efendi için yazılan kasideden alınmıştır. Şeyhülislamı öven Nef’i, onu Peygamber Efendimizin ashabının önderi olarak görmektedir. Esat Efendi’yi dört halifeden ikisi olan yumuşak kalpliliğiyle Hz. Osman’a emir ve güvenilir olması yönüyle de Hz. Ebubekir’e benzetmiştir.

Peyrev-i ashâb-ı Peygamber imâm-ı ehl-i dîn

Hayder-i Osmân-şiyem Sıddîk-ı Fârûk-ıhtisâb (K.55/10)

(Peygamber ashabının önderi, din ehlinin imamı; Osman tabiatlı yiğit, Sıddık tabiatlı kişidir.)

2. 9. 3. Hz. Osman (a.s)

“Üçüncü halife Hz. Osman, M. 547 yılında Mekke’de doğdu. Ümeyye

⁵⁶ Diğer örnek için bkz: (K.28/40)

oğullarından ve ilk Müslümanlardan olan Hz. Osman, Hz. Peygamberin iki kızıyla nikâhlandığı için Zin-nureyn (iki nur sahibi) lakabıyla anılır. Hayatta iken cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Ömer'in ölümünden sonra üçüncü halife olarak göreve başladı. Mısırlı isyancı bir grup hac mevsiminde Medine'ye geldi ve savunmasız olan halifenin evine girerek onu şehit ettiler. Bu şahadet olayı İslam dünyasında siyasi ve fikri itilafların gün yüzüne çıkmasıyla neticelendi. Hz. Osman'ın yaptığı en önemli işlerden biri Hz. Ebubekir döneminde tek mushaf haline getirilen Kur'an-ı Kerim'i yedi nüsha çoğaltarak büyük İslam şehirlerine göndermesi ve böylece değişik okuyuşların önüne geçmesidir. Kur'an-ı Kerim'i toplattığı için *Osman-ı Cami* unvanıyla anılır.” (Zavotçu, 2006:389)

Aşağıdaki beyit şeyhülislam Esat Efendi için yazılan kasideden alınmıştır. Şeyhülislamı öven Nef'i, onu Peygamber Efendimizin ashabının önderi olarak görmektedir. Esat Efendi'yi dört halifeden ikisi olan yumuşak kalpliliğiyle Hz. Osman'a emir ve güvenilir olması yönüyle de Hz. Ebubekir'e benzetmiştir.

Peyrev-i ashâb-ı Peygamber imâm-ı ehl-i dîn

Hayder-i Osmân⁵⁷-şiyem Sıddîk-ı Fârûk-ıhtisâb (K.55/10)

(Peygamber ashabının önderi, din ehlinin imamı; Osman tabiatlı yiğit, Sıddık tabiatlı kişidir.)

2. 9. 4. Hz.Ömer (r.a)

“İkinci halife olan Hz. Ömer M.591 yılında Mekke’de doğdu. İslamiyet’ten önce Mekke’nin idarecilerindendi. Yaklaşık sekiz sene İslam’a cephe aldı. Peygamber’i öldürmeyi kararlaştıran müşriklerle aynı safta da yer alan Hz. Ömer bu işi bizzat üstlenmekten de çekinmedi. Fakat bu girişimi onun Müslüman olmasıyla sonuçlandı.

Ömer cennetle müjdelenen sahabelerdendir. Onun Müslüman olmasıyla birlikte İslamiyet güç kazanıp Mekke’de açıkça kabul edilir olmuştur. Hayber fethinden sonra kendisine ganimet olarak verilen toprağı vakfetmekle de ilk vakıf kuran kişi oldu. Hz. Ebubekir’in tavsiyesi üzerine ikinci halife oldu. Özellikle halifeliği devrinde çok sade bir hayat yaşayan, bütün zamanını insanların maslahatlarına ayıran, adalet konularına titizlikle eğilen, dini konularda çok hassas davranan Hz. Ömer sabah namazı kıldırırken şehit edildi.” (Zavotçu, 2006:392)

Nef'i, divanında Hz. Ömer'in adaletinden ve dört halifeden biri olmasından bahsetmiştir. Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Şair, padişahı övmüştür. Onun adaletini Hz. Ömer'in adaletine, ahlakını Hz. Ali'nin

⁵⁷ Diğer örnek için bkz: (K.9/2)

ahlakına benzetmiştir. Sultan Ahmet'in bu adaletli ve ahlaklı duruşu ile Osmanlı soyunun daha da şeref, onur ve değer kazandığını söylemiştir.

O hudâvend-i Ömer-adl ü Alî-sîret kim

Buldu zâtıyla şeref silsile-i Osmânî (K.4/7)

(O, Ömer adaletli ve Ali siretli (Ali'nin ahlakında, gidişinde, yolunda) hükümdar ki: Onun kişiliği ile Osmanlı soyu soppu onur, değer kazanmıştır.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Nef'i, memduhu övmektedir. Onu adaletiyle meşhur Hz. Ömer'e benzetmektedir. İnançta ise Hz. Ebubekir'e benzetmektedir.

Dâd-güster dâverâ Şâhenşehâ dîn-perverâ

Ey hudâvend-i Ömer-adl ü Ebûbekr-i'tikâd (K.26/29)

(Ey adalette Hz.Ömer'e, inançta Hz.Ebubekir'e benzeyen adil ve dindar yüce padişah.)

Aşağıdaki beyit, Şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan bir kasideden alınmıştır. Memduh övülmüştür. Ömer gibi adaletli, Ali gibi ilim sahibi, Aristo gibi akıllı, Hızır gibi bilgili, İsa gibi mucize nefesli ve Hz. Peygamber (sav) yürüyüşüne sahip olduğunu söylemektedir.

Ey Ömer-adl ü Alî-ilm ü Aristo-hikmet

Ve'y Hızır-dâniş ü Ahmed-reviş ü Îsâ-dem(K.51/39)

(Ey Ömer gibi adaletli, Ali gibi ilim sahibi, Aristo gibi hikmet sahibi; Hızır gibi bilgili, İsa nefesli, Ahmet yürüyüşlü.)

2. 9. 5. Ümmü Hani

“Hz. Ali (ra)'nin ablası. Nef'i divanında yer alan miraciye'nin bir kısmında ismi geçer. Hz. Peygamber (s.a.v)'in miraç gecesi Hz. Ali'nin ablası Ümmü Hani'nin evinde iken vahiy meleği Cebrail (as)'in gelerek kendisine miraç davetini iletmesi rivayet edilir.” (Zavotçu, 2006:540)

Aşağıdaki beyit, 1 nolu kaside olan naattan alınmış bir beyittir. Nef'i, Hz. Peygamber'in Miraç hadisesini layık olduğu mükemmel bir belagatle anlatmaya çalışsa da bu ancak Hz. Ali'nin de ablası olan ve miraç hadisesinin yanında gerçekleştiği Ümmü Hani'nin kulağındaki tek büyük inciye denk geldiğini söylemektedir.

Başlasam mi'râcını tahkîke âb u tâb ile

Gevher-i şehvâr-ı gûş-ı Ümmühânîdir sözüm (K.1/37)

(Onun miracını layık olduğu belagatle anlatmaya başlasam, sözüm, Ümmü Hani'nin kulağındaki tek büyük inci olur.)

2. 10. PADİŞAHLAR

2. 10. 1. Birinci Ahmet

“Sultan Üçüncü Mehmet’in oğlu, İkinci Osman, Dört Murad ve Sultan İbrahim’i babasıdır. Annesi Handan Sultan’dır. M. 1590 yılında Manisa’da doğdu. 1603 yılında, 14 yaşında babasının yerine padişah olan Birinci Ahmet, babasının, oğullarını kendine rakip sayması ve eğitimleriyle yeterince ilgilenmemesi nedeniyle iyi bir eğitim görmedi. Avusturya-İran seferleri ve Celali ayaklanmaları sırasında hükümdar oldu. Çocuk denecek yaşta bulunması ve devlet işlerinde deneyimi olmaması nedeniyle kendi düşüncesiyle hareket edemeyip etki altında kaldı. 14 yıllık saltanatı süresince önemli olaylar ve iç karışıklarla uğraştı. Yakalandığı mide rahatsızlığından kurtulamayarak 1617 yılında, çok genç bir çağda, 28 yaşında öldü.

Osmanlı sultanlarının birçoğu gibi küçük yaşlarda şiire meyledip şiir yazdı. Hükümdarlığı zamanında birçok iç ve dış karışıklarla uğraştığı için fazla zaman ayıramayıp bir şiir heveslisi olarak ilgilendi bu nedenle devrinde yetişen büyük şairler yanında şiirleri önemli sayılmaz. Güzel yazı sanatıyla da uğraştı. Şiirlerinde genellikle Bahti mahlasını kullandı.” (Zavotçu, 2006:458-459)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, Sultan Ahmet’i Allah’ın gölgesi olarak görmektedir. Ünlü yiğitler Feridun ve İskender bile ancak Ahmet Han’ın kapısının bekçisi olabilir, demektedir.

Sâye-i lutf-ı Hudâ hazret-i Sultân Ahmed

Ki Ferîdûn u Sikender olamazderbânı (K.4/6)

(Tanrı’nın lütfunun gölgesi yüce Sultan Ahmet, Feridun ve İskender onun kapısının bekçisi olamaz.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, Ahmet Han’ın zamanında devrine adalet ve eminlik yani güven duygusu verdiğini anlatıyor.

Hân Ahmed ol şehenşeh-i devrân ki rûzgâr

Adliyle dehre müjde-i emn ü emân verir (K.5/26)

(Sultan Ahmet Han, o devran padişahı ki: zaman, adaleti ile dünyaya güvenlik, korkusuzluk müjdesi verir.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte Sultan'ın yaşadığı sarayı övmektedir. Belki Arş-ı Ala'dan yüksek olamaz ama felekten yani göğün katından da aşağıda değildir, demektedir.

Ya'ni Sultân Ahmed-i âdil kiferş-i dergehi

Arşdan a'lâ değilse çarhdan ednâ mıdır (K.7/14)

(Yani adil Sultan Ahmet. Onun sarayının zemini Arş'tan daha yüksek değilse bile çarhdan da aşağı mıdır?)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Nef'i, Sultan Ahmet'in ülkeleri fetheden bir komutan olduğunu söylüyor. Tarihteki en büyük komutanlardan biri olan İskender'deki baht açıklığının Sultan Ahmet'te de olduğunu belirtiyor.

Hân Ahmed o Hâkân-ı muzaffer ki hücûmu

İkbâl-i Sikender gibi iklîm-sitândır (K.10/22)

(O zafer kazanmış (Sultan) Ahmet Han ki: onun hücumu, İskender'in baht açıklığı gibi, ülkeler alıcıdır.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Ahmet'in yaptığı savaşları, kazandığı zaferleri gösterişli bir dille anlatıyor.

Hân Ahmed⁵⁸-i âdil ki kazâ na'l-i semendin

Mâh-ı âlem-i rü'yet-i feth ü zafer eyler(K.11/22)

(Kaderin atının nalını, fetih ve zafer ayeti yazılı sancağına yeni ay şekilli âlem eylediği adaletli Ahmet Han'dır.)

2. 10. 2. Dördüncü Murad

“On yedinci Osmanlı padişahı olan Dördüncü Murad, Birinci Ahmet ile Kösem (Mahpeyker) Sultan'ın oğludur. 1611 yılında İstanbul'da dünyaya geldi. Kendinden önceki padişah Sultan Mustafa'nın akli dengesinin yeterli olmaması nedeniyle, Sadrazam Kemankeş Ali Paşa ve Şeyhülislam Yahya'nın yardımıyla 1623'te, 11 yaşında iken sultan ve halife ilan edildi.

⁵⁸ Diğer örnekler için bkz: (K.6/19, K.8/26, K.9/16, K.14/30, G.134-1/8)

Çocuk yaşta tahta çıkmış olmasına karşın aldığı eğitim ve sert kişiliği sayesinde on yedinci yüzyılın başarılı sultanlarından biri olarak ün yaptı. Devlet yönetiminde sözü geçen ve etkili bir padişah olup çıktığı Bağdat seferinden zaferle döndü. Bağdat dönüşü yakalandığı böbrek rahatsızlığı yüzünden 1640 yılında, 28 yaşında öldü.

Dördüncü Murad on iki yaşında iken Arapça ve Farsçayı iyi konuşurdu. İslami konularda bilginlerle sohbet edebilecek düzeyde kültüre sahip olarak güzel konuşur, meclislerde bilim adamları ve sanatkârları toplayıp sohbet eder, onları koruyup gözetirdi. Dönemin şairlerinden Nef'i'ye büyük önem verir, onun şiirlerini zevkle dinlerdi. Diğer Osmanlı padişahları gibi güzel yazı sanatıyla da ilgilenirdi.

Divan şiirine de ilgi duyup şiirler yazdı. Şiirde *Murad* ve *Muradi* mahlaslarını kullandı. Ancak, şiirlerini bir divanda topladığı yönünde bilgiye rastlanmaz. Muamma söyleme de başarılıdır.” (Zavotçu, 2006:467)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat övülüyor. Fetihler yaptığından, kahraman olduğunda, ünlü İranlı kahraman Cemşid gibi azametli olduğundan bahsediliyor.

Sultân Murâd-ı kâm-rân-efsürde vü kişver-sitân

Hem pâdişeh hem Kahramân sâhib-kırân-ı Cem-haşem (K.15/22)

(Arzusunca hüküm süren, padişahlara taç veren, ülkeler alan, hem padişah hem de kahraman olan, devletli, Cemşid azametli Sultan Murad.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat'ın denizin ve karanın padişahı olduğu, adaletli davrandığı ve merhametli bir insan olduğu anlatılıyor.

Şeb-çerâğ-ı dûdîğn-ı saltanat Sultân Murâd

Şem'-i cem'-i bezm-i âlem âfitâb-ı rüzgâr (K.17/18)

(Yedi ülkede muradınca hüküm süren deniz ve karaların padişahı, adalet dağıtıcı, zamanın devletli, insaflı hükümdarı.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat'ın savaş, fetih, kahramanlık dışında da var olan özelliklerini anlatıyor. Hünerli olduğunu söylüyor. Hem gönül ehli, hem hattat, hem de şair olduğunu söylüyor.

Hıdîv-i pür-hüner Sultân Murâd ol şâh-ı dîn-perver

Ki hem ehl-i dil ü hem hoş-nüvîs ü hem suhan-verdir (K.20/19)

(O hüneri çok hükümdar, dindar Sultan Murat, hem gönül ehli, hem hattat, hem de şairdir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat'ın savaşlardaki gayretini ünlü İslam tarihi kahramanı Hz. Ali'ye benzetiyor.

Hizebr-ı ma'reke Sultân Murâd Hân kim eder

Gazâya Haydar-ı kerrâr gibi ikdâmı (K.22/12)

(Savaş alanının arslanı Sultan Murad Han, savaşta ki gayreti ve kahramanlığıyla Hz. Ali'ye benzer.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat'ın gönül ehli bir insan olduğunu, onun kişiliğiyle değil insanların yıldız ve feleğin bile övündüğünü söylüyor.

Hazret-i Hân Murâd ol şeh-i sâhib-dil kim

Fahr eder zâtı ile encüm ü erkân-ı felek (K.25/25)

(O gönül eri padişah Sultan Murad Hazretleri ki; onun kişiliğiyle, yıldızlar ve feleğin rükünleri öğünürler.)

Aşağıdaki beyit, Hafız Ahmet Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat'ın saltanatı devam etsin diye şair dua etmektedir.

Bununçün şükr-i hak dünyâya lâzım lîk vâcibdir

Teveccüh imtidâd-ı devlet-i Sultân Murâd üzre (K.44/9)

(Bunun için bütün dünya Hakk'a şükretmelidir. Lakin özellikle Sultan Murad devletinin devamına dua etmek gerekir.)

Nef'i, Dördüncü Murat için yazdığı iki kaside de şehzadelerinden bahseder. Bunlardan aşağıdaki ilk beyitte "İki şehzade" derken,

İki şehzâde kim her biri bir rûh-ı musavverdir

Dü nûr-ı çeşm-i yektâ pâdişâh-ı heft-kişverdir (K.20/1)

(Her biri varlık giysisine bürünmüş ruh gibi olan iki şehzade, yedi cihan hükümdarının gözünün nurudur.)

Aşağıdaki ikinci beyitte ise bizzat şehzadelerin adı verilerek yazmıştır. İki şehzadenin seçkin bir yaradılıştaki olduğunu söylemiştir.

Biri Sultân Mahmûd u biri Sultân Muhammed kim

İkisi de acep şehzâde-i pâkîze-gevherdir(K.20/3)

(Sultan Mahmut ile Sultan Muhammed (Mehmet) seçkin yaratılıştta iki şehzadedir.)

Aşağıdaki gazelde de Nef'i, yine Sultan Murat'ı övmeye devam etmiştir. Sultan Murat'ın meclisini süslemek için baharın geldiğini (21 Mart hem Nevruz hem bahar ayının başlangıcıdır.) ve nevruzla arkadaş olduğunu söylemiştir.

Ârâyîş içün bezmini Sultân Murâd⁵⁹ın

Erişdi bahâr oldu yine hemdem-i nevruz (G.45/7)

(Sultan Murad'ın meclisini süslemek için; bahar erişti, yine nevruzla arkadaş oldu.)

2. 10. 3. Osman Gazi (İkinci Osman)

“Osmanlı padişahı (1618-1622). 10 Cemâziyelâhir 1013 (3 Kasım 1604) çarşamba günü İstanbul'da doğdu. Babası I. Ahmed, annesi Mahfirûz Sultan'dır. I. Ahmet'in dünyaya gelen ilk oğlu olması dolayısıyla kendisine Osmanlı hânedanının kurucusu Osman Gazi'nin adının verildiği, bu münasebetle İstanbul'da yedi gün yedi gece şenlikler yapıldığı, bütün sokakların, bedesten ve dükkânların süslendiği belirtilir. Geç dönem kaynaklarında Genç Osman şeklinde de anılır. Şehzadelik yılları hakkında çok az bilgi vardır. Babası I. Ahmed'in vefatı üzerine (1026/ 1617) tahta çıkabilecek durumdaki büyük şehzade olmasına rağmen Osmanlı saltanat sisteminde ilk defa vuku bulan bir uygulama ile amcası I. Mustafa'nın tahta çıkarılmış olması onun üzerinde büyük etki yaptı. Amcası, aklî dengesizliği sebebiyle doksan altı gün süren ilk saltanatının sonunda tahttan indirilince 1 Rebûlevvel 1027'de (26 Şubat 1618) tahta çıktı. Ertesi gün Eyüp'te kılıç kuşanma merasimi yapıldı. Henüz on dört yaşında olan II. Osman atalarının türbelerini ziyaret ederek saraya döndü. Cûlûs münasebetiyle askere yeniden bahşîş dağıtıldı.

İlk saltanat yılına ait mevcut mühimme kayıtları onun icraatlarının özellikle askerlerin intizamını sağlamaya, taşradaki kuvvetlerin durumunu düzenlemeye yönelik olduğuna işaret eder. Ayrıca bizzat kendisi kıyafet değiştirerek sık sık İstanbul'da teftişe çıkıyor, askerin devam ettiği meyhane, bozahane gibi yerlere baskın düzenliyor,

⁵⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.18/57,84, K.19/24, K.21/10, K.23/13, K.24/14, K.26/17,18, K.27/18, K.28/55, K.47/25, Mesnevi 7,16, Kt. 5/1, 6/9, 9/2, 10/4, G.15/8,9 G.31/10, G.46/7, G.78/9, G.96/7, G.97/8, G.107/9, G.118/9, G.125/7, Nazm 1/2, Müfred 18.)

yakalanan kapıkulunu sert şekilde cezalandırıyordu. 1028 Zilkadesinde (Ekim 1619) sikke tashihi yaptırıp yeni akçe darbettirdi Bunun için imparatorluk genelinde birçok darphanede yeni akçe basıldı. Ayrıca sık sık Tophane'ye gidip top döküm işlerine nezaret etti, top ve tüfek talimlerini izledi.

Ali Paşa'nın teşvikiyle II. Osman, Lehistan'a karşı sefer açılmasını benimsemiş, bunun için gerekli hazırlıklar başlamıştı. Ali Paşa'nın vefatı bu niyetini değiştirmede. Muhtemelen böyle bir seferi saltanatını garanti altına alacak, asker nezdinde güvenini arttıracak ve ataları gibi büyük işler yapabilecek bir fırsat olarak düşünüyordu. O sırada en uygun yer uzun süredir savaş hali içinde bulunan Lehistan idi. 1618'de patlak veren Otuz Yıl savaşları dolayısıyla Avrupa'da durumun iyice karıştığı bir sırada Lehistan seferi başladı. Sefer hazırlıkları sürerken görülmemiş bir kış yaşanmış, boğaz donmuş, yiyecek içecek bulunamaz olmuştu. Piyasadaki sıkıntı sebebiyle hayatından endişe eden, daha sonra durumun normale dönmesiyle rahatlayan Sadrazam Ali Paşa'nın 15 Rebûlâhırde (9 Mart) ölümüyle yerine Ohrili Hüseyin Paşa tayin edildi. 7 Cemâziyelâhırde (29 Nisan) Lehistan seferi için padişahın otağı Davut Paşa sahrasında kuruldu.

Kendilerine karşı yapılan baskılardan ve arpalıklarının kesilmesinden dolayı gücenmiş durumdaki ulema, ocaklarının geleceğini tehlikeli gören ve büyük bir tehdit algılamasıyla hareket eden yeniçerilerle birleşti. Önce II. Osman'ı bütün bu işlere teşvik ettiği iddiasıyla Süleyman Ağa ile Hoca Ömer Efendi'nin idamı istendi. Ayrıca Dilâver Paşa, Kaymakam Hâfız Ahmet Paşa, Defterdar Bâkî Paşa ve Nasuh Ağa'nın adları da listede yer aldı. II. Osman'ın bu istekleri kabul etmediği gibi saraydaki bostancıları silahlandırdığı ve tahkimat yaptırdığı haberleri yayıldı. Bunun üzerine 8 Recep 1031 (19 Mayıs 1622) tarihinde isyan başladı. II. Osman gençliğinin verdiği tecrübesizlik sebebiyle serinkanlılığını koruyamadı, çaresizlik içinde bir süre sert şekilde direndi. Fakat saraya giren âsilerin, amcası Mustafa'yı padişah ilân etmesiyle duruma hâkim olabilmek için Dilâver Paşa ile Süleyman Ağa'yı onlara verdi. Şeyhülislâm Esad Efendi bu sırada devreye girerek istekleri yerine gelen âsilerin çekilmesini ve Mustafa'nın da tekrar eski yerine götürülmesini istedi. Ancak etkili olamadı, ulemanın birçoğu da Mustafa'ya biat etti. II. Osman, Mustafa'nın saraydan çıkarıldığını duyunca Ohrili Hüseyin Paşa'nın telkiniyle son bir manevraya daha girişti, gece yarısı ansızın yeniçeri ağası Ali Ağa'nın konağına gidip kendilerine sığındığını bildirdi ve ağanın yeniçerileri ikna etmesini istedi. Bu da bir işe yaramadı, yeniçeriler Ali Ağa'yı konuşturmayıp katlettiler. Ardından onun konağında olduğunu öğrendikleri II. Osman'ı yakaladılar (20 Mayıs). Dönemin görgü şahidi tarihçileri onun feci bir şekilde, başı açık, üstü perişan bir halde beygire bindirildiğini, ağır hakaretler altında Sultan Mustafa'nın bulunduğu Orta Cami'ye götürüldüğünü, burada iken âsilerin sadrazamlığa getirdikleri Kara Dâvud Paşa'nın onu öldürmeye çalıştığını, fakat engellendiğini, aynı gün öğleden sonra Yedikule'ye yine çeşitli hakaretlerle sevk edildiğini ve burada boğularak öldürüldüğünü belirtirler. Bazı tarihçiler, öldüğüne delil olmak üzere kulak ve burnunun kesilerek

Sultan Mustafa'nın vâlidesine gösterildiğini de yazar. Daha sonra cesedi gizlice Topkapı Sarayı'na getirilmiş ve sabahleyin kılınan cenaze namazının ardından Sultan Ahmed Külliyesi'nin yanında inşa edilen I. Ahmet Türbesi'ne defnedilmiştir. (Emecen, 2007:453-456)

Aşağıdaki beyit, Osman Han için yazılan 13 nolu kasideden alınmıştır. Beyitte, Genç Osman'ın hem maddi anlamda hem manevi anlamda pek yüksek bir karaktere sahip olduğunu belirtiyor. Feleğin Osman'ın ayağına yüzünü sürüp kendine şah olarak saydığını belirtiyor.

Dâd-ger hâkân-ı âlî-rütbe Osmân Hân ki çarh

Yüz sürüp pâyine der şâh-ı cihânımdır benim (K.13/22)

(Maddi rütbesi gibi manevi derecesi de pek yüksek olan o adil padişah Osman Han'ın ayağına felek yüzünü sürüp "benim şahlar şahım" der.)

Aşağıdaki beyit çok ilginçtir. Çünkü Genç Osman'ın savaştan mağlubiyet alarak dönmesinden sonra yazılmıştır. Beytin muhtevasına bakılınca bir galibiyet olduğu düşünülür. Ama durum tam aksidir. Mağlubiyet vardır. Nef'i, keskin zekâ ve yoğun hayal gücüyle bu beyti kaleme almıştır. Genç Osman'a savaştığı kılıcını Arş'a asmasını istemektedir.

Âferîn ey rûzgârın şehsüvâr-ı safderi

Arş'a as şimdengeri tîg-ı süreyyâ-cevheri (K.14-2/1)

(Ey dünyanın, zamanın, saf yarıcı, kahraman iyi binicisi, aferin sana bundan sonra cevheri (Süreyya) Ülker yıldızından olan kılıcını Arş'a as.)

Aşağıdaki beyit, Osman Han için yazılan 14-2 nolu kasideden alınmıştır. Genç Osman'ın savaşçı özelliğinden bahsetmiştir.

Şâh-ı vâlâ-rütbe Osmân Hân⁶⁰ Gâzî kim felek

Görmemiştir böyle bir şâhenşeh-i cengâveri (K.14-2/22)

(Rütbesi yüksek padişah Osman Han Gazi ki: felek, böyle bir savaşçı padişah görmemiştir.)

⁶⁰ Diğer örnekler için bkz: (14-1/30, Nazm 1/2.)

2. 10. 4. Yavuz Sultan Selim

“M.1467 yılında Amasya’da doğdu. Gözü pek, yiğit ve sert kişiliği nedeniyle *Yavuz* lakabıyla tanındı. Babası İkinci Bayezid’in Şehzade Ahmet’i veliaht olarak atamasından sonra padişahlık için büyük bir savaşım verdi ve yeniçerilerin desteğiyle bu savaşı kazanarak hükümdarlığını ilan etti verdiği doğru kararlar neticesinde devletin iki kat büyümesini sağladı. Hayatı, sırtında çıkan bir çıban nedeniyle 1520 yılında sona erdi.

Selimi mahlasını kullanan Yavuz Sultan Selim’in şiirlerinde bilgi, görgü, duygu ve düşünce önemli bir yer tutar. Bir divan oluşturacak kadar Türkçe şiirleri yalın ve konuşma diline yakındır. Farsça şiirleri içerik ve anlam bakımından daha dolgundur. Düzenlediği Farsça Divanı, Yavuz’un en gözde eseridir. Bu divandaki şiirlerinde o, yaşamında olduğu gibi alçakgönüllü ve gösterişsiz bir tutum sergiler.” (Zavotçu, 2006:470)

Nef’i, divanında Yavuz’un yiğitliğine ve kahramanlığına atıfta bulunmuştur. Savaşta başarı kazanan Sultan Murat’ın Yavuz’un ruhunu mutlu ettiğini söylemiştir.

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, Sultan Murat’ın savaşta gösterdiği başarıdan dolayı kutlamıştır. Sultan Murat’ın yaptığı bu savaşla atası olan Sultan Selim’in ruhunu mutlu ettiğini söylemiştir.

Bir gazâ etdin ki hiç etmiş değil bir pâdişâh

İşidip olsa n’ola Sultân Selîmin rûhu şâd (K.26/32)

(Hiçbir padişahın işitmediği bir gaza eyledin. Sultan Selim bunu işitip ruhu şad olsa ne olur.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat’ın başarısından dolayı feleğin Sultan Selim’e onu sunulacağını söylemiştir.

Gelse bu devre felek eyler idi

Seni Sultân Selîme takdim (K.27/43)

(Senin devrine felek gelseydi seni Sultan Selim’e takdim eder, sunardı.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Zamanında Sultan Selim’in de nice başarılarla imza attığından bahsetmiştir.

Gerçi Sultân Selîm-i Gâzî⁶¹

⁶¹ Diğer örnek için bkz: (Mesnevi 1/20)

Etdi devletle nice feth-i azîm (K.27/45)

(Sultan Selim Han gerçi devletiyle nice büyük fetihler gerçekleştirdi.)

2. 11. MUTASAVVIF ŞAİRLER/ŞAHSİYETLER

2. 11. 1. Beyazîd-ı Bistami

“Hicri 3. yüzyılın büyük sufilerindendir. Büyük babası Saruşan’ın ihata etmiş bir Zerdüş olduğu söylenir. Bir süre Hanefî fıkı ile ilgilenmiş, Ebu Ali Sindi’den tevhit bilimini öğrenmiştir. Yazılı eseri yoktur. Vecd halinde söylediği “*subhani, ma a’zumu şani*” yani: “*Ya Rabbi benim şanım ne yücedir.*” sözüdür.” (Zavotçu, 2006:55)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’î, zamanında çok kıskanılmıştır. Bu beytinde de kıskanç kişinin Beyazîd-i Bistami gibi büyük bir âlim olsa bile gerçekte kâfir olduğunu söylemiştir. Burada hem Nef’î’nin usta bir yergi şairi olduğunu hem de Beyazîd-i Bistami’nin örnek verilecek kadar âlim olduğunu görüyoruz.

Hasûda kâfir-i mutlak denir hakîkatde

Olursa zühd ile ger Bâyezîd-i Bestâmî (K.22/46)

(Kıskanç kişi ibadet yönünden Beyazîd-i Bistami de olsa, gerçekte kâfirdir.)

2. 11. 2. Cüneyd-i Bağdadi

“909-910 yıllarında Bağdat’ta doğmuştur. Doğum tarihi kesin olarak belli değildir. Aslen Nihaventli bir ailenin çocuğudur. Küçük yaştan itibaren akli nakdi ilimleri öğrenmiştir. Dayısından tasavvuf dersi de almıştır. Çevresinde büyük sufilerin bulunması tasavvufa yönelmesinde çok etkili olmuştur. Kendisi de bir mutasavvıf olan Bağdadi birçok sufi yetiştirmiştir. H.296 veya 298 yılında ölmüştür. Vecd halinde söylediği leyse fil-cübbe sivallah (Cübbemin içinde Allah’tan başka bir şey yok) sözle ünlenmiştir.” (Zavotçu, 2006:95)

Aşağıdaki beyit nazm türünden alınmıştır. Nef’î, aşağıdaki beyitte hem Urî’yi hem de Bağdadi hazretlerini övmektedir. Urî’nin söz mucidi olduğunu söylemektedir. Hemen ardında Bağdadi hazretlerinin şairlerin yüzünün suyu olduğunu onun da Urî gibi söz icat etmede üstüne olmadığını belirtmektedir.

Âb-ı rûy-ı şu’âra Şer’î-i Bağdâdî⁶² kim

⁶² Diğer örnek için bkz: (Nazım/2)

Münhasırdır ana Urfî gibi icâd-ı suhan (Nazm/1)

(Urfî gibi söz icat etmek şairlerin yüzünün suyu olan Şer'i-i Bağdadi özgüdür.)

2. 11. 3. Emir-i Dehlevi

“Emir Mahmut oğlu Emir Hüsrev-i Dehlevi (1253-1325) Hindistan’da doğmuş, eserlerini Farsça yazmış, Türk soyundan şöhretli bir şair ve edip olup doğduğu ve yaşadığı yarımadanın – yazdığı dilde – en büyük ustası ve en çok verimlilerinden – aynı zamanda Hamse sahibi – başarılı sanatçısıdır.” (Karahana, 1992:31)

Emir-i Dehlevi, Nef’i Divan’ında Mevlana’ya yazdığı 5 nolu kasidenin içinde ismi geçmektedir. Nef’i kendini övmektedir. Mevlana’nın kölesi olduğunu söyler. Sonra hemen ekler ve der ki: ne Hâkim-i Gaznevi, ne de Emir-i Dehlevi’yim. Nef’i, şairlik olarak bu ikisini beğenmemektedir.

Nef’i-i mu’ciz-beyanım bende-i Molla-yı Rum

Ne Hâkim-i Gaznevi’yim ne Emir-i Dehlevi (K.5/9)

(Öz söyler Nef’i’yim ki Molla’yı Rum’un kölesiyim; ne Hâkim-i Gaznevi, ne de Emir-i Dehlevi’yim.)

2. 11. 4. İbrahim Edhem

“Tanınmış velilerden ve büyük mutasavvıflardandır. Belh şehrinde doğduğu sanılan Edhem, bir söylentiye göre Belhli bir şehzade veya Belh sultanı iken bir gün ava çıkar. Av sırasında gaipten bir ses duyar. Ses onu bu iş yaratılmadığını söyler. Bunun benzeri bir sesi de atının eyerinden duyar. Duyduğu bu sesler üzerine avdan vazgeçer. Dönüş yolunda bir çobanla karşılaşır. Atını ve elindeki bütün varını çobana verir. Bunun yanında onun yünden (sof) yapılmış hırkasını alır. Böylelikle maddi şeylerden kurtulup tacını ve tahtını bırakıp bir mağarada inzivaya çekilir. Mekke’ye gittiği ve orada devrin ileri gelen mutasavvıflarıyla görüştüğü söylenir.

Kaynaklarda H. 778 veya 779 Şam’da öldüğü belirtilen İbrahim Edhem divan şiirinde aşk şarabı içmesi, zenginliği, malı mülkü bırakıp fakirliği seçmesi, tahtı ve tacından vazgeçip on iki yıl yalnızlığa çekilmesiyle anılır.” (Zavotçu, 2006:243)

Aşağıdaki beyitte Nef’i, İbrahim Edhem hazretlerinin tacını tahtını bırakarak dervişlik yoluna girmesine telmihte bulunmuştur. Nef’i kendini aşk padişahı olarak görmüştür. Şarabın mucidi Cem’in kadehini İbrahim Edhem’in tacı; İbrahim Edhem’in tacını da kendine Cem’in kadehi saymıştır.

Şâh-ı aşkım âlem-i ma'nâ müsellemdir bana

Ser-nigûn peymâne-i Cem tâc-ı Edhem⁶³ dir bana

Aşk ile gâhî harâbâta düşürsem gönlümü

Bâzgüne tâc-ı Edhem sâgar-ı Cemdir bana (G.1/1,2)

(Ben aşk padişahıyım; mana âlemi bana teslim olunmuştur. Cem başaşağı olmuş kadehi, bana, (İbrahim) Edhem'in tacıdır. Bazen gönlümü, aşk ile meyhaneye düşürsem, (İbrahim) Edhem'in baş aşağı olmuş tacı, benim için Cem kadehi olur.)

2. 11. 5. Mevlana, Hüsameddin

“Asıl adı Muhammed Celaleddin'in olan Mevlana Horasan'ın Belh şehrinde H.604/M.1207 tarihine doğdu. Babası Bahaddin Veled'dir. Devrinin ünlü âlimidir. 1212 yılında Belh'den ayrılan Bahaddin Velet önce İran'a gitmiştir. Oradan Anadolu'ya geçip Larende'ye (Karaman) yerleşmiştir. Selçuklu Sultan'ının daveti üzerine Konya'ya göç etmiştir. İlk eğitimini babasından alan Mevlana daha sonra babasının arkadaşı olan Seyyid Burhanettin Muhakkık Tirmizi'den dersler almıştır. Belli bir süre içine kapanan Mevlana Şems'le tanışmasıyla yeni bir döneme girmiştir.

Şems-i Tebrizi'nin etkisinde kalarak onu yanından ayırmayan Mevlana'da gerçek mistik ruhun oluşu, Şems ile olan derin dostluğun sonunda ortaya çıkmıştır. Zaman sonra Şems'in ortadan kaybolmasıyla yıkılan Mevlana onun yokluğunda kuyumcu Selahaddin Zerkub ile arkadaşlık etmiştir. Zerkub'un ölümüyle de fikirlerini ciddi manada etkileyen Hüsameddin Çelebi ile arkadaş olmuştur. Hüsameddin Çelebi'nin Mevlana'nın edebi kişiliğindeki önemi, ünlü eseri Mesnevi dolayısıyladır. Mesnevi'yi Hüsameddin Çelebi'nin teşvik ve ısrarı üzerine yazmıştır. On sekiz bin beytini kendi yazan Mevlana geri kalan kısmını Hüsameddin'e yazmıştır. Hüsameddin Çelebi'nin yakın dost olarak Mevlana'nın hayatındaki yeri onun ölümüne kadar devam etmiştir. Mevlana 17 Aralık 1273 tarihinde ölmüştür. Onun öldüğü geceye kendisinin isteği üzerine “Şeb-i Arus” adı verilmiştir.” (Zavotçu, 2006:328-329)

Nef'i, divanında Mevlana'ya bir kaside yazmıştır. Onun Mesnevi'sinden, Hüsameddin Çelebi'den bahsetmiştir.

Aşağıdaki beyitte, Mevlana'nın vecd ile yaptığı sema ayini anlatılmaktadır. Onda büyük mana âlemleri bulunmaktadır, denmektedir.

Âlem-i ma'nâ ki hûrşîd-i cihân-ârâ gibi

⁶³ Diğer örnekler için bkz: (K.4/25, K.6/35, K.28/26, K.38-2/7, K.48-1/19, K.58/18, G.27/3)

Devr eder girmiş semâ'a anda rûh-ı mevlevî(K.3/3)

(Öyle bir mana âlemi ki: Mevlana'nın ruhu -orda- cihanı süsleyen güneş gibi sema (Mevlevi ayini, salınıp dönme) girmiş, döner, devreder.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte Mevlana'yı Allah'ın bir sırrı olarak görmektedir. O manaca en üstün mertebededir. Keyhüsrevlik payesinin sahibidir, demektir.

Yani sırrullah-ı azam Hazret-i Molla-yı Rum⁶⁴

Kim odur ma'nada sahib-mesned-i Keyhüsrevi (K.3/4)

(Yani en büyük Tanrı sırrı Mevlana Celaleddin Hazretleri ki: O, manada Keyhüsrevlik payesinin (büyük İran hükümdarı Keyhüsrev'e telmih yapılarak padişahlık makamının) sahibidir.)

Aşağıdaki beyitte, Mevlana'nın arkadaşı Hüsameddin'e duyduğu sevgi dile getirilmektedir. Aynı zamanda Mesnevi'yi Hüsameddin Çelebi ile meydana getirildiği unutulmamalıdır.

Husrev-i endişe kim aşk-ı Hüsameddin* ile

Oldu tiğ-ı batını dünyaya bürhan-ı kavi (K.3/5)

(Tefekkür padişahı ki: Hüsameddin'in aşkı ile batınının –içyüzünün- (Mesnevi şaheseri ima edilmektedir) kılıcı: dünyaya güçlü bir kanıt olmuştur.)

Hüsameddin*: “Mesnevi'nin baş taraflarında Mevlana'nın övdüğü, hayatının son on yılında kendisine arkadaş, halife ve naip (vekil) seçtiği Mehmet oğlu Hüsameddin Hasan, burada söz konusudur. Aynı zamanda “hüsam” kelimesinin sözlük anlamı: keskin kılıçtır.” (Karahana, 1992:29)

Nef'i'nin Mevlevi olup olmadığı konusunda çeşitli görüşler vardır. Burada Divan'ını dikkatle inceleyince çıkan sonuç şu ki: Nef'i Mevlevi değildir. Çünkü Divan'ın da yalnızca bir kasidesinde Mevlana'ya ve Mevleviliğe yer vermiştir. Onun içinde denilebilir ki Nef'i Mevlana'nın şairlik gücünü beğenmekte fakat tarikat olarak Mevleviliği kabul etmemektedir.

2. 12. VEZİR-İ AZAM/ PAŞALAR

2. 12. 1. Ali Paşa

“Osmanlı sadrazamı. Aslen Isparta dolaylarındandır. Genç yaşta İstanbul'a

⁶⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.3/1,2,4,8,12,13,14, K.52/19)

giderek saray hizmetine girdi. Burada silâhdarlığa kadar yükseldi. Bazan “Kara” sıfatıyla da anılan Ali Paşa’nın asıl unvanı ok atmadaki mahareti dolayısıyla “Kemankeş”tir. 1620 yılında vezirlik pâyesiyle Diyarbekir beylerbeyiliğine tayin edildi. Ancak bir süre sonra mal defterdarı Hacı Ahmed Efendi’yi merkeze bildirmeden öldürttüğü için bu zatın yakın dostu ve II. Osman’ın hocası Ömer Efendi tarafından idamı istendiyse de Diyarbekir eski valilerinden Dilâver Paşa’nın telkiniyle görevinden alınmakla yetinildi. Ardından Bağdat valiliğine getirildi. Bir yıl kadar burada kaldıktan sonra tekrar görevinden alınan Ali Paşa, II. Osman’ın katli üzerine (1031/1622) İstanbul’a geldi ve Kubbealtı veziri oldu. 4 Zilkade 1032’de (30 Ağustos 1623) Mere Hüseyin Paşa’nın yerine sadrazamlığa getirildi. Bu makama tayininde IV. Murad’ın eniştesi yeniçeri kethüdâsı Bayram Ağa’nın (Paşa) büyük rolü oldu. Kemankeş Ali Paşa’nın sadrazamlığı döneminde gerçekleştirilen ilk ve en önemli olay, I. Mustafa’nın tahttan indirilmesi ve yerine IV. Murad’ın geçirilmesidir. Nitekim Ali Paşa, dengesiz davranışları iyice çoğalan I. Mustafa’nın hal’i için şeyhülislâm, diğer ulemâ ve erkân ile birlikte bir meclis akdederek I. Ahmed’in oğlu Murad’ın (IV) padişah olmasını sağladı. Böylece Ali Paşa, Osmanlı tarihinde ilk defa bu şekilde bir saltanat değişikliğinde etkili rol oynadı. Yeni padişahın henüz genç yaşta ve tecrübesiz olmasından istifade ile devlet işlerinde söz sahibi olan Ali Paşa, daha sonra taşrada Abaza isyanını bastırmaya ve İran Şahı I. Abbas’ın Bağdat’ı tehdidini önlemeye, merkezde ise İstanbul olaylarını halletmeye çalıştı. Kapıkulu askerlerine dağıtılacak cülûs bahşişinin temininde çekilen malî sıkıntı Enderun’da bulunan altın eşyanın sikke haline getirilmesiyle giderildi. Ardından sürgünde bulunan âlimlerin ve vezirlerin İstanbul’a dönmelerine izin verildi. Ali Paşa, devlet idaresinde bağımsız kalabilmek için Zekeriyyâzâde Yahyâ Efendi’yi şeyhülislâmlıktan uzaklaştırmak ve yerine kayınpederi Rumeli Kazaskeri Bostanzâde Mehmed Efendi’yi getirmek amacıyla Yahyâ Efendi’nin eski sadrazam Mere Hüseyin Paşa ile gizlice iş birliği yaparak Sultan Mustafa’yı tahta çıkarmaya çalıştığı yolunda padişaha şikâyetle bulundu. Bunun üzerine IV. Murad Yahyâ Efendi’yi azletti, fakat yerine Bostanzâde’yi değil Hocaâzâde Mehmed Esad Efendi’yi getirdi. Ali Paşa daha sonra vezirîâzamlıkta kendisine rakip olarak gördüğü Gürcü Mehmed Paşa ile Kayserili Halil Paşa’yı Abaza Paşa’yı tahrik ettikleri gerekçesiyle bir süre hapsetti. Öte yandan selefi Mere Hüseyin Paşa’yı da katlettirdi.

Kemankeş Ali Paşa, İstanbul’da bu şekilde bazı vezirleri hapis ve katlettirip bazılarını da merkezden uzaklaştırarak yerini sağlamlaştırmaya çalışırken Bağdat’ta Bekir Subaşı olayı ile yeterince meşgul olmaması ve Bağdat’ın Şah Abbas tarafından kuşatılması İstanbul’da aleyhine bir cereyanın oluşmasına yol açtı. Başta Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi olmak üzere Defterdar Bâki Paşa, Mukabeleci Feridun Bey, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa gibi devlet ricâli sadrazamın bertaraf edilmesi hususunda birleştiler. Bağdat, Musul ve Kerkük civarındaki İran savaşlarında gösterdiği ihmal ve Bağdat’ın elden çıkmasına sebep olması gibi suçlardan dolayı katlinin gerektiğini padişaha bildirdiler. Öte yandan Abaza isyanı, Mısır’da meydana gelen

karışıklıklar, malî sıkıntılar ve adının rüşvet olaylarına karışması Ali Paşa'yı çok zor durumda bıraktı. 14 Cemâziyelâhir 1033 (3 Nisan 1624) tarihinde katledildi ve mallarına devletçe el konuldu. Devrin kaynaklarında IV. Murad'ın tahta çıkmasındaki rolünden dolayı gayet mağrur, zalim, yapılan nasihatlere önem vermeyen, rüşvetçi bir vezir olarak nitelenen Kemankaş Ali Paşa'nın mezarı Atık Ali Paşa Camii'nin hazîresindedir.” (Aktepe, 2002:248)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, Ali Paşa'nın kalem sahibi, kılıç ehli, taç ve taht ehli tarafından kıskandığını söylüyor.

Kişver-ârâ-yı kerem-pîşe Ali Paşa kim

Reşk eder hâme vü şemşîrine tâc u evreng (K.38-2/11)

(Ülkeler süsleyen, soyluluk gösteren Ali Paşa ki kalem sahibi ve kılıç ehli veya taç ve taht ehli seni kıskanır.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, diğer ülkelerin elçilerinin sadrazam odasına girince yere eğilmelerine telmihte bulunmuştur. Ali Paşa'nın kibarlığını gören Acem elçileri değil eğilmek bu paşaya secde ederler, demiştir. Acem elçisi demesini de sebebi o dönemde İran'la olan diplomasi bağıdır.

Vezîr-i Murtazâ-sîret Alî Paşa ki pâyna

Ederdi secde ger olaydı elçî-i Acem nâzik (G.67/7)

(Temiz yaradılışlı vezir Ali Paşa ki nazik, kibar Acem elçisi onun ayağına secde ederdi.)

2. 12. 2. Bayram Paşa

“Osmanlı vezîriâzamıdır. Aslen Lâdikli olup babası Kurd Ağa'dır. İstanbul'da Davudpaşa'da doğdu, Yeniçeri Ocağı'ndan yetişti. 1622'de turnacıbaşı, 1623'te zağarcıbaşı oldu ve Rumeli'de Yeniçeri Ocağı için oğlan devşirmeye memur edildi. Daha sonra aynı yıl içinde sırasıyla yeniçeri (kul) kethüdâsı ve kısa bir süre sonra da yeniçeri ağası oldu. Yeniçeri kethüdâsı iken I. Ahmed'in kızı Hanzâde Sultan'la evlendi. Fakat yeniçerilerin ocaktan yetişmiş yeniçeri ağası istememeleri üzerine bu görevden alınarak kubbe vezirliğine getirildi. 1625'te Mısır valiliğine tayin edildi. Üç yıldan fazla Mısır'da kaldıktan sonra 1628'de yeniden kubbe vezirliğiyle İstanbul'a çağrıldı. Vezîriâzam Hüsrev Paşa'nın entrikaları sonucu azledildiyse de bir müddet sonra IV. Murad tarafından tekrar kubbe vezirliğine getirildi. 1633'te Rumeli beylerbeyi oldu. Timar ve zeâmet sahipleriyle ilgili olarak eşkâl defterleri tanzim ettirdi. Bu görevindeki başarıları üzerine IV. Murad onu taltif maksadıyla İstanbul'a çağırtdı ve ikinci vezir tayin etti. 1635'te IV. Murad'ın Revan Seferi'nde sadâret kaymakamı oldu. Bu görevde iken

Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın yerine vezîriâzamlığa getirildi (Şubat 1636). Bolu'da iken Abaza Paşa kalıntılarından olan ve Bolu mirlivâsı bulunan Sarhoş Mehmed'i idam ettirdi. Memleketi olan Amasya'ya gittiğinde ise su sıkıntısı olduğunu öğrenince kendi kesesinden harcadığı 20.000 kuruş ile şehre su getirterek çeşmeler yaptırdı. Ayrıca yine Amasya'da bir mevlevîhâne inşa ettirerek şeyhine yevmî 70 akçe, mevlevîhânenin giderleri için de yeterli miktarda vakıf tahsis etti. Niğde'de ise harap durumdaki han ve dükkânları onarttı.

Bayram Paşa, Bağdat Seferi'ne çıkan IV. Murad'a, Konya üzerinden geçerek 28 Mayıs 1638'de İnönü konağında katıldı. Padişahın maiyetinde Halep'ten Bağdat'a hareket eden Bayram Paşa Urfa yakınlarında Cüllâb mevkiinde ansızın vefat etti. Ölüm tarihiyle ilgili kaynaklarda farklı bilgiler varsa da bu tarih "Bağdat Seferi Menzîlnâmesi"ndeki kayda göre 16 Rebîulâhîr 1048'dir. IV. Murad tarafından çok sevilen ve takdir edilen Bayram Paşa'nın ölümü dolayısıyla padişahın ağladığı rivayet edilmektedir. Cenazesi İstanbul'a nakledilmiş ve bugün Haseki semti Keçi Hatun mahallesinde bulunan türbesine defnedilmiştir. "Eyledi Bayram Paşa adn-i a'lâyı makam" mısraı ile ölümüne tarih düşürülmüştür." (Halaçoğlu, 1992:266-267)

Aşağıdaki beyit Bayram Paşa için yazılan 15 nolu kasideden alınmıştır. Nef'i, kasidesinde Bayram Paşa'yı övmektedir. Devletini mali yönden rahatlatabileceğini söyler.

Sadr-ı rûşen-dil ü meh-kevkebe Bayram Paşa⁶⁵

Ki eder devleti bir demde ganî dünyâyı (K.45/7)

(Bayram Paşa aydınlık gönüllerin ayı ve güneşidir. Devleti bir anda dünyanın en zengini eder.)

2. 12. 3. Cafer Paşa

"Osmanlı devlet adamı (öl. Belgrad 1635). Bostancı ocağından yetişti. 1 Temmuz 1632'de, vezirlik payesiyle kaptanıderyalığa getirildi. 1633 yılının ilkbaharında, ikinci defa Akdeniz seferine çıktı. Kesendire körfezi önlerinde karşılaştığı birkaç korsan gemisiyle çarpışırken baştardası yani kendi bindiği kumanda gemisi yandığı için azledildi (30 Haziran 1634) ve Bayram Paşa yerine Budin valiliğine gönderildi. Fakat Revan seferine gitmekte olan Dördüncü Murad Nasuh Paşazade Hüseyin Paşa'yı 23 Mayıs 1635'te Cafer Paşa'nın katline memur etti. Hüseyin Paşa Belgrad'a gelerek Cafer Paşa'yı çağırttı ve 1635 yılı haziran ayı sonlarında öldürdü." (Meydan Larousse, 1992:548)

⁶⁵ Diğer örnek için bkz: (K.45/1)

Cafer Paşa'nın da ismi az geçmektedir. Aşağıdaki beyitte, cömert bir insan olduğundan bahsediliyor. Aynı zamanda denizlerin hâkimi diyerek kaptan-ı deryalığı hatırlatılıyor.

Mâlik-i bahr-ı kerem hazret-i Ca'fer Paşa

Kim eder mâ-melekin çarh-ı reh-i devlet ü dîn (K.47/21)

(Cömertlik denizinin hâkimi Hazreti Cafer Paşa nesi varsa onu din ve devlet yolu sarf eder.)

2. 12. 4. Hafız Ahmet Paşa

“Osmanlı sadrazamıdır. (Filibe 1564-İstanbul 1632) Filibeli bir müezzinin oğludur ve sesinin güzelliği ile dikkati çekti. Birinci Ahmed döneminde saraya alındı. Müsahiplik, doğancıbaşılık yaptı. 1608'de kaptanıderya, 1609'd Şam beylerbeyi oldu. 1623'te Diyarbakır beylerbeyi iken Bağdat'taki Bekir Subaşı olayını bastırdı, fakat Safevi hükümdarı Abbas'ın şehre girişini önleyemedi. 1625'te sadrazam ve İran serdarı olarak Bağdat'ı geri almak için şehri sekiz ay kuşattı, başarıya ulaşamayıp geri çekilince görevlerinden azledildi. (1626) İstanbul'a gelince Dördüncü Murad'ın kız kardeşi Ayşe Sultan'la evlenerek ikinci vezir oldu. 1631'de ikinci defa sadrazam tayin edildi. Topal Recep Paşa'nın el altından körüklediği sipahi ayaklanmasında Dördüncü Murad'ın kendisini kurtarma gayretlerine rağmen, asiler arasına dalarak kılıçla dövüştü ve öldürüldü (1 Şubat 1632). Aynı zamanda şair olan Ahmed Paşa'nın Bağdat seferi sırasında Dördüncü Murad'ın gönderdiği manzum *Şikayetname*'si meşhurdur.” (Meydan Larousse, 1992:179)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, Ahmet Paşa'yı överken O'nun “Hafız”lığına vurgu yapmıştır. Dinin koruyucusu ve şeriatın yol göstericisi olduğunu belirtmiştir.

Hâfız-ı dîn hazret-i Sadr-ı cihân

Mehdî-i Ahmed âlem-i rüzgâr (K.43/27)

(Dinin koruyucusu, cihanın yüce sadrazamı, zamanın Ahmet âlemlî (Hz. Muhammed'in şeriatını nişan edinmiş) yol göstericisi.)

Aşağıdaki beyte baktığımızda Ahmet Paşa'nın gönül insanı olduğundan bahsediliyor. Onun gibi gönül insanların kalpleri üzerindeki levhada Ahmet Paşa'nın adının yazıldığını söyleniyor.

Cenâb-ı Hâfız-ı hazret-i Paşa-yı Ahmed-nâm

Ki nâmın nakş eder erbâb-ı dil levh-i fu'âd üzre (K.44/25)

(Din muhafızı (Hafız) Ahmet adlı Paşa Hazretleri ki, gönül erleri, onun adını, kalplerinin levhası üzerine nakşederler.)

Aşağıdaki beyitte, Ahmet Paşa'nın yardımsever ve cömert kişilik özelliklerinden bahsediliyor.

Hâfız-ı genc-i kerem hazret-i Ahmed Paşa⁶⁶

Ki eder ehl-i recâya geh ü bîgâh meded (G.28/7)

(Kerem (alicenapça ihsan) hazinesinin koruyucusu Hafız Ahmet Paşa Hazretleri: her zaman vakitli vakitsiz kendisinden dilekte bulunanlara yardım eder.)

2. 12. 5. Halil Paşa

“Osmanlı kaptanıderyası ve sadrazamı (öl.1632). Doğancıbaşı ve çakşırcıbaşı oldu. Yeniçeri ağalığına, iki yıl sonra kaptanıderyalığa getirildi. Trablusgarp seferinde başarı gösterdi sadrazam oldu (1617). Bir yıl sonra İran üzerine gönderilen orduya serdar tayin edildi. Sefer başarısızlıkla sonuçlanınca görevinden alınarak, üçüncü defa kaptanıderyalık makamına getirildi; bir süre sonra görevinden alındı (1621). Sonra dördüncü defa kaptanıderya ve ikinci sadrazam oldu.” (Meydan Larousse, 1992:357)

Aşağıdaki beyit Halil Paşa için yazılan 38 nolu kasideden alınmıştır. Aşağıdaki beyitte, Halil Paşa'nın savaşı özelliği anlatılmıştır. Divan'da pek ismi geçmeyen paşalardandır.

Sipeh-şikâf-ı yegâne Halîl Paşa kim

Cihâna âteş urur berk-ı tîgî çektiği dem (K.38/15)

(Tek askerleri yaran Halil Paşa ki, okunun çektiği zaman dünyaya ateş vurur.)

2. 12. 6. HüsrevPaşa

“Osmanlı vezîriâzamıdır. Biyografisini veren kaynaklarda Bosnalı olduğu ve Enderun'dan yetiştiği belirtilir. Eskişehir'in Han ilçesindeki külliyesi için düzenlediği vakfiyesinde kardeşinin adı İbrâhim Paşa b. Hızır Paşa olarak geçtiğine göre babasının kimliği tam olarak tesbit edilemeyen Hızır Paşa olduğu anlaşılmaktadır. Saraya nasıl girdiği bilinmemekle birlikte burada çeşitli hizmetler gördükten sonra silâhdar olduğu, II. Osman'ın katlinden sonra yeniçeri zorbalarının idareyi istedikleri gibi yönlendirdikleri ve II. Osman'ın kanını dava eden Erzurum Beylerbeyi Abaza Paşa'nın

⁶⁶ Diğer örnek için bkz: (K.42/18)

Erzurum'da ayaklanarak yeniçerileri imhaya başladığı karışık ortamda yeniçeri ağalığına getirildiği belirtilir. Kazandığı başarı Hüsrev Paşa'nın nüfuz ve iktidarının daha da artmasına yol açmıştı. Son derece pervasızca ve şiddetle hareket ettiği için kimse ona karşı koyamıyordu. Yeniçeri kâtibinin azli onun mutlak kudretini ispat eden bir olaydı. Padişahın izni olmadan yeniçeri kaydetmemek üzere kesin emir alan yeniçeri kâtibi Mehmed Efendi, sadrazamın birçok acemi oğlanını yeniçeri kaydetmesi için verdiği emri yerine getiremeyeceğini bildirdi. Sahte esâmîleri temizlediği ve pek çok yeniçeriyi bu yoldan sağladıkları kazançtan mahrum ettiği için yeniçeriler Mehmed Efendi'ye düşman kesilmişlerdi. Hüsrev Paşa Mehmed Efendi'yi azlettirerek yerine kendi adamını tayin etti. Daha önce aynı şekilde yeniçeri ağasını da azlettirmişti. Böylece Yeniçeri Ocağı'nı kendi iktidarının başlıca desteği haline getirmiş oldu.

Eylülde Musul üzerinden Bağdat Seferi'ne çıkmaya karar verince yeniçerilerle sipahiler, aylardır beklemekten yorgun düştüklerini ileri sürüp seferin gelecek yıla ertelenmesini isteyerek ayaklandılar (9 Safer 1041 / 6 Eylül 1631). Hüsrev Paşa bu isteklere boyun eğmek zorunda kaldı. Cephane ile diğer mühimmatı Musul'a göndererek Diyarbekir'de kışlamak üzere Koçhisar'dan hareket etti. Diyarbekir'in Çarıklı köyüne gelindiğinde Samsun üzerinden gelen Kırım askeri de orduya katıldı. Bu sırada İstanbul'da Hüsrev Paşa görevinden azledilerek yerine eski sadrazamlardan Hâfız Ahmed Paşa getirilmişti (29 Rebîülevvel 1041/25 Ekim 1631). Henüz azledildiğinden haberi olmayan Hüsrev Paşa ise Diyarbekir'e vardıktan sonra yeniçeri ağasını burada bıraktı. Bölük ağalarının Trablusşam'da, Kırım askerinin de Erzurum Hasankale'de kalmasını emretti. İlkbaharda Bağdat Seferi'ne çıkılacağını İstanbul'a da yazıyla bildirdi.

Bağdat başarısızlığından beri nüfuz ve itibarı iyice sarsılan Hüsrev Paşa'nın azline sebep, yanındaki sipahileri teşvik edip İstanbul'da kendisine muhalif olan Hâfız Ahmed Paşa ile Başdefterdar Mustafa Paşa'nın orduya gönderilmelerini istemiş olması gösterilir. Can korkusuna düşen bu iki paşanın Şeyhülslâm Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi'yi de elde ederek Hüsrev Paşa'nın Şehrîzol, Hille ve Musul taraflarında askeri dağıtıp orduyu zayıflattığını, kale inşaatı ile vakit geçirdiği için Bağdat başarısızlığına sebep olduğunu ve sırf hunharlık hissiyle pek çok önemli şahsiyeti haksız olarak idam ettiğini padişaha anlatıp azlini sağladıkları ileri sürülür. Hüsrev Paşa azledildikten ve mührü kapıcılar kethüdâsına teslim ederek yanındaki askeri de yatıştırdıktan sonra maiyetiyle birlikte Tokat'a hareket etti. Yolda nikris hastalığı arttığından Tokat'ta kaldı. Bu sırada Diyarbekir'de bulunan yeniçeriler ve sipahiler ayaklandılar. Yeniçeriler Hüsrev Paşa lehinde padişaha istidâ göndermek istedikleri gibi sipahi zorbaları da Anadolu'nun çeşitli yerlerine dağılıp Hüsrev Paşa'yı tekrar sadârete getirmek için topyekün bir isyanın hazırlığına başladılar. Bu maksatla Seydişehir ve Beyşehir taraflarında Deli İlâhî, Konya'da Rum Mehmed, Afyonkarahisar'da Baba Ömer, Aydın'da Kınalıoğlu, Eskişehir ve İnönü'de Kör Ali ve İskilip'te Köse Şâban adlarındaki zorbalar türedi. Etraflarına birtakım serserileri toplayarak her geçen gün kuvvetlenen bu zorbalar, birbirleriyle sözleşip Hüsrev Paşa'yı görevine iade ettirme

konusunda ahdetmişlerdi. Kısacası Hüsrev Paşa'nın azli Anadolu'yu yeniden anarşinin eşiğine getirmişti.

Yeni sadrazamın konağında yapılan toplantıda askeri yatıştırmak için kapıkulunun İstanbul'a çağırılmasına karar verildi. Çağrıya uyarak gelen yeniçerilerle birlikte sipahi zorbaları da ulûfe almak bahanesiyle İstanbul'da toplandılar. Zorbalar, Hüsrev Paşa'nın sadârete gelmesinden beri bu makama göz diken Receb Paşa'nın da tahrikiyle İstanbul'da ayaklandılar. Hüsrev Paşa'nın haksız yere azline sebep olmakla suçladıkları yeni sadrazam Hâfız Ahmed Paşa ile Şeyhülislâm Yahyâ Efendi ve Başdefterdar Mustafa Paşa'nın dâhil olduğu on yedi kişinin kendilerine teslimini istediler. IV. Murad başlangıçta direndiyse de sarayın iç kapısına kadar gelen zorbalar karşısında boyun eğmek zorunda kaldı ve Hâfız Ahmed Paşa'yı âsilere teslim etti. Hâfız Ahmed Paşa'yı padişahın gözleri önünde parçalayan zorbalar Receb Paşa'yı sadârete tayin ettirdiler (19 Receb 1041/10 Şubat 1632). Kargaşalıklardan Hüsrev Paşa'yı sorumlu tutan padişah, Özi muhafızı Murtaza Paşa'yı Diyarbekir beylerbeyiliğine göndererek Hüsrev Paşa'yı idam etmekle görevlendirdi. Tokat'ta hasta yatağında yatmakta olan Hüsrev Paşa hâlâ yeniçeriler ve sipahiler tarafından seviliyor ve korunuyordu. Padişah'tan gizli bir hatt-ı hümayun alan Murtaza Paşa büyük bir kuvvetle Tokat'a geldiğinde Hüsrev Paşa taraftarları kendisini şehre sokmadılar. Tokat halkının da desteklediği Hüsrev Paşa kuvvetleri Murtaza Paşa kuvvetlerini geri püskürttüler. Savaş devam ederken Murtaza Paşa, padişahın Hüsrev Paşa için verdiği ölüm fermanını şehrin kadısına göndererek konağının topa tutulmasını emretti. Bir taraftan da Hüsrev Paşa'nın idama mahkûm olduğunu halka açıklayarak öldürülmek şartıyla malının yağmasının helâl olduğunu ilân etti. Bunun üzerine Tokat halkı savaştan çekildi. Murtaza Paşa kuvvetleri tarafından konağı kuşatılan Hüsrev Paşa ise adamlarına artık mücadeleden vazgeçmelerini ve padişahın emrine boyun eğmeleri gerektiğini bildirdi. Murtaza Paşa'nın gönderdiği cellâtlar önce bu müthiş vezirin önünde bir şey yapamadan geri döndüler ve Murtaza Paşa'ya kendisini istediğini bildirdiler. Bunun bir tuzak olmasından çekinen Murtaza Paşa Hüsrev Paşa'nın yanına gitmedi. Kethüdâsı ile ona idamını bildiren padişah fermanını gönderdi. Hüsrev Paşa emri okuduktan sonra padişahın gönderdiği kuvvetlere karşı savaştığına pişman göründü. Namazını kıldıktan sonra boynunu cellâtların kemendine teslim etti. Öldüğüne delil olmak üzere kesik başı İstanbul'a gönderildi.” (İnancık, 1999:37-40)

Aşağıdaki beyitte, Hüsrev Paşa'nın adaletli duruşundan bahsediyor. Hatta onun devrini Mehdi'nin devrine benzetiyor.

Mehdî-i devr-i zamân Hazreti Husrev Paşa⁶⁷

Ki adâletde adîl olmaz ana bir âdem (K.41/17)

⁶⁷ Diğer örnek için bknz: (K.40/17,K.41/18)

(Hazreti Hüsrev Paşa'nın devri Mehdi'nin devri gibidir çünkü adalette ona bir insan bile eşit, adil olmaz.)

2. 12. 7. İbrahim Paşa

“Osmanlı sadrazamı ve kaptanıderyası (öl. İstanbul 1713). Bahriyeden yetişti. Kapudane-i Hümayun kaptanlığından vezirlik rütbesi ile kaptanıderya (1713) tayin edildi. Aynı yıl sadrazam oldu. Bu görevde yirmi bir gün kaldı. 27 Nisan 1713'te Rikabı Hümayun kaymakamı Damat Ali Paşa'yı bir ziyafette öldürtmek için kurduğu tuzağın ortaya çıkması üzerine azil ve idam edildi.” (Meydan Larousse, 1992:353)

İbrahim Paşa'da pek az ismi geçen paşalardandır. Aşağıdaki beyitte, onun yüzünün güzelliğini Yusuf'a benzetiyor.

Nâmın İbrâhim Paşa olduğ için gâlibâ

Verdi taht-ı Yûsufa zâtınla Mevlâ ferr ü tâb (K.61/5)

(İsmin İbrahim Paşa olduğu için sanırım Mevla senin zatınla Hz. Yusuf'a taht verdi.)

2. 12. 8. İlyas Paşa

“Preveze kahramanı Barbaros Hayreddin'in kardeşidir.(16.yy) kardeşi Oruç Reis ile Akdeniz'de korsanlık yaptı. Anadolu, Suriye ve Mısır kıyılarında savaştı. Seferlerin birinden dönerken Rodos şövalyelerinin saldırısına uğradı. Yapılan savaşta öldü.” (Meydan Larousse, 1992:461)

Aşağıdaki beyitte, İlyas Paşa'nın cömertliğinden bahsediliyor. Altının yer altından çıkarıldığını bilerek altın saçan eli maden ocağı; incinin de denizden çıkarıldığını bilerek inci saçan gönlünün deniz olduğunu söylüyor.

Kerîm-i kâmrân var ise ger İlyâs Paşadır

Ki dest-i zer-feşânı kân-ı dil dür-pâşı deryadır (K.48-1/1)

(Cömert ve muradınca hüküm süren biri varsa o da İlyas Paşa'dır. Onun altın saçan eli maden ocağı, inci saçan gönlü ise denizdir.)

Aşağıdaki beyit İlyas Paşa için yazılan 48-2 nolu kasideden alınmıştır. Aşağıdaki beyitte İlyas Paşa'nın sadrazamlığa daha layık olduğunu söylenmiştir.

Cenâb-ı hazret-i İlyâs Paşa

Ki lâyıkdır olursa sadr-ı a'zam (K.48-2/21)

(İlyas Paşa hazretleri, sadrazam olmaya layıktır.)

2. 12. 9. Muhammed Paşa

“Türk devlet adamı (öl. İstanbul 1626). Haremi Hümayun hadım ağalarındandı; 1604’te hasodabaşı oldu. Daha sonra üçüncü vezirliğe getirildi. Aynı yıl Mısır valisi tayin edildi, buradaki karışıklıkları bastırdı. 1605’te azledilerek İstanbul’a döndü. Belgrad ve Tuna yalıları muhafazasıyla Bosna Beylerbeyi (1606), Belgrad’ta serdar kaymakamı, altıncı vezirlik ile sadaret kaymakamı (1609) oldu. Bir süre bu görevde kaldıktan sonra, Divan’da üçüncü vezir oldu. 1613’te İstanbul muhafızı, ikinci vezir tekrar sadaret kaymakamı tayin edildi. İkinci Osman’ın Hotin seferine katıldı Birinci Mustafa’nın tahta çıkışından sonra, çok karışık bir zamanda sadrazamlığa getirildi. Sadarete kaldığı süre içinde, İkinci Osman’nın öldürülmesi üzerine karışanları astırarak güvenliği sağladı. Ayrıca Abaza Mehmet Paşa’nın Erzurum’da başlattığı ayaklanmayı bastırdı. 1623’te Mere Hüseyin Paşa’nın kışkırttığı kapıkulu askerlerinin teşebbüsü Murad’ın saltanatının ilk yıllarında sadrazam Kemankeş Ali Paşa tarafından kendisine rakip görülerek hapsedildi. Sadrazam Çerkes Mehmet Paşa, Abaza üzerine sefere çıkarken Gürcü Mehmet Paşa’yı sadaret kaymakamlığına getirdi (1624). Sadrazam Hafız Ahmet Paşa’nın Bağdat kuşatmasındaki başarısızlığında kusurlu görülerek suçsuz olduğu halde idam edildi.” (Meydan Larousse, 1992:326)

Nef’i, aşağıdaki beyitte Peygamber Efendimizin ve kasideyi sunduğu paşanın aynı katta olduğuna dikkat çekiyor. Her ikisinin de dine hizmetini, katkısını söylüyor.

Hazret-i Paşa-yı dîn-perver ki zât-ı kâmilî

Olmuş isti’dâd ile hem-nâm-ı Fahrü’l-Mürselîn(K.56/12)

(Dine hizmet eden olgun zat bu yeteneği ile Peygamberlerin ulusu ile aynı adı taşıyor.)

Aşağıdaki beyit, Muhammed Paşa’ya yazılan kasideden alınmıştır. Muhammed Paşa’nın adaletli davranan biri olduğu bu özelliğiyle de güzellik ve şeref sahibi olduğunu söylemiştir.

Ma’delet-kîş ü kerem pîşe Muhammed Paşa⁶⁸

Revna-k-efrûz u şeref-bahş-ı serîr-i i’zâz (K.57/18)

(Adaletce soyluluk gösteren Muhammed Paşa güzelliği artıran şeref bahşeden birisidir.)

⁶⁸ Diğer örnek için bkz: (K.35/22, K.36/20)

2. 12. 10. Murad Paşa⁶⁹

“Türk sadrazamıdır. (?- Diyarbakır 1611) Enderun’dan yetişti. Mahmut Paşa’nın kethüdası oldu. Mahmut Paşa ile birlikte Mısır’da bulunduğu sırada mirliya oldu 1576’da Yemen beylerbeyi oldu. Ancak büyük servetler edindiği ileri sürülerek İstanbul’a çağrıldı ve Yedikule’ye hapsedildi. Sonra Trablusşam’a tayin edildi. Tebriz seferine katıldı (1585); bu seferde İranlılara esir düştü ve İran’da Kahkaha kalesine hapsedildi. 1590’da esirlikten kurtuldu. Kıbrıs (1590) ve Şam beylerbeyliğine tayin edildi. (1594) Diyarbakır beylerbeyliğine getirildi (1595) ve Haçova meydan savaşına katıldı. Rumeli beylerbeyi ve Budin muhafızı oldu(1603). Dördüncü vezir olarak divana girdi (1605). Macaristan serdari tayin edildi (1606). Zitvatoruk anlaşmasını imzaladı. Aynı yıl Celali isyanlarını bastırabileceğini düşünerek sadrazamlığa getirildi. Anadolu’yu Celâlilerden temizledi. İsyanları bastırdığı sırada öldürttüğü Celâlileri kazdırdığı kuyulara gömdüğü için Murad Paşa’ya Kuyucu unvanı verildi. Daha sonra İran savaşlarına son vermek için İran sınırına hareket etti. Şahın başında bulunduğu İran ordusuyla Acıçay’da karşılaştı, her iki tarafta savaşa girmekten çekindi. Kuyucu Murad Paşa ordusuyla kışı geçirmek üzere Diyarbakır’a çekildi ve orada öldü.” (Meydan Larousse, 1992:231)

Nef’i, aşağıdaki beyitte Murat Paşa’nın Sultan Murat’ın sadrazamı olduğunu söyler. Paşa’nın Sultan Murat’ı sakinleştirmesini ister. Makamında mutlulukla hüküm sürmesini diler.

Murâd-ı Pâdişâhî üzre a’dâdan alıp kîni

Yine devletle teşrîf eyleye sadr-ı mu’allâyı (K.28/55)

(Sultan Murat’tan düşmana karşı nefreti alıp yine mutlulukla şereflendirsin o yüksek makamı.)

Aşağıdaki beyitlerde özel isim geçmemektedir. Ama Murat Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Murat Paşa için Koca, Kuyucu sıfatları da kullanılır. Murat Paşa’nın fetihlerdeki başarısından bahsedilmiştir.

Gâhî ki deste deste yatar yerde gûyiyâ

Cârûb-ı âstân-ı memâlik-sitân olur (K.29/17)

(Bazan da yerde tutam tutam yatınca ülkeler fethedenin (Koca Murad Paşa) eşiğinin süpürgesi sanırsın.)

Murat Paşa, sert mizaca sahip biriymiş. Dönemindeki isyanları şiddetle bastırmış ve çevresine fazlasıyla korku salmıştır. Aşağıdaki beyitte bundan bahsedilir. Murat

⁶⁹ Diğer örnekler için bknz: (K.28/6, K.29/48)

Paşa'ya duyulan saygı ve korku duygusu o kadar fazladır ki bu korku Tehmeten ve Kahraman'ın zırhlarını eritir.

Ol safder-i yegâne ki tâb-ı mehâbeti

Cevşen-güdâz-ı Tehmeten ü Kahramân olur (K.29/18)

(O eşsiz saf yaran yiğit (Koca Murad Paşa) ki, korku saygı aşılayan büyüklüğünün ateşi, Tehmeten ve Kahraman'ın zırhlarını eritir.)

2. 12. 11. Mustafa Paşa

“Lefkeli'dir. Türk devlet adamıdır. (Bilecik, Lefke, ? – İstanbul 1648) devşirme olmadığı halde Enderun'da yetişti. Mere Hüseyin Paşa'nın 25 gün süren birinci sadaretinden sonra Mustafa Paşa sadrazamlığa getirildi. Kısa bir süre sonra azledildi.” (Meydan Larousse, 1992:260)

Mustafa Paşa'nın kısa sürede görevde kalması ve azledilmesi dolayısıyla Divan'da ismi çok az zikredilmiştir. Nef'i, aşağıdaki beyitte “*şiiir cevherinin satın alıcısı*” diyerek Mustafa Paşa'nın görevdeyken kendisine ikram ve lütuflarda bulunduğunu anlatıyor.

Suhan-şinâs-ı kerem-pîşe Mustafa Paşa

Ki şimdi gevher-i nazmın odur harîdârı (K.46/27)

(Soyluluk gösteren söz ehlini tanıyan Mustafa Paşa ki şiiir cevherinin satın alıcısı odur.)

2. 12. 12. Nasuh Paşa

“Osmanlı sadrazamıdır. Gümölcine'de doğdu. Dramalı bir Rum papazının oğlu olduğu, henüz küçük yaştayken İstanbul'a getirildiği, hadım ağalarından birine satıldığı, zekâ ve kabiliyetiyle dikkat çekerek saraya alındığı rivayet edilir. Bazı kaynaklarda Arnavut asıllı olduğu bilgisi de yer alır. 19 Safer 1007'de (21 Eylül 1598) Abdullah Ağa'nın vefatını müteakip kapıcılar kethüdâlığına getirildi. Bu görevi sırasında, Rebîülevvel 1007'de (Ekim 1598) Vezir Mahmud Paşa ile sefere gitmeleri emredilen bazı kimselerin itaatsizlikleri üzerine Şeyhülislâm Hoca Sâdeddin Efendi'nin fetvasıyla bu kişilerden bir kısmını şiddetle cezalandırarak sefere katılmalarını temin etti. 1007 Cemâziyelâhîrinde (Ocak 1599) sadâret mührünü Sadrazam Cerrah Mehmed Paşa'dan alıp Damad İbrâhim Paşa'ya vermekle görevlendirildi. 1012'de (1603) kapıcıbaşılıktan Halep beylerbeyiliğine gönderildi. Ayrıca Celâlîler'in tenkili işiyle görevlendirildi. Şah Abbas'ın Tebriz'e saldırarak şehri zaptetmesi üzerine Tebriz ve Van eyaletlerinin birleştirilerek vezâret rütbesiyle Nasuh Paşa'ya verildiğine dair bir kayıt mevcutsa da

bunun doğruluğu şüphelidir. Halep'e vardığında ilk olarak, bir yıl önce Şam yeniçerilerinin burada kıyım yapmaları sebebiyle iki şehir arasındaki düşmanlığa son vermek istedi. Ancak Şam askerleri tarafından kuşatıldı, Kilis Emîri Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'nın gönderdiği yardımla Şamlılar'ı mağlûp etti. Bu olay dolayısıyla Canbolatoğlu'nun gücünü görüp ileride problem çıkarabileceği düşüncesiyle onu bertaraf etmeye çalıştıysa da Kilis dışında gerçekleşen çarpışmada yenilgiye uğradı. Bu esnada Şark serdarı Cigalazâde Sinan Paşa'dan Halep'in Canbolatoğlu Hüseyin Paşa'ya tevcih edildiğine dair bir hüküm alınca durumu doğrudan İstanbul'a sordu. Ocaklık sahiplerine eyalet tevcihinin "kanun olmadığı" yolunda cevap gelmesi üzerine Halep'ten ayrılmadı. Canbolatoğlu Hüseyin Paşa, Sinan Paşa'nın yönlendirmesiyle Halep'i üç ay kadar muhasara etti. Sinan Paşa, İstanbul'a da baskı yaparak hükmü nâfiz olmazsa serhad işlerini yürütemeyeceğini bildirince Nasuh Paşa'ya Halep'i Hüseyin Paşa'ya teslim etmesi emri verildi ve vezirlik rütbesi tevcihiyle İstanbul'a çağrıldı. Ancak bu arada Sivas beylerbeyiliğine tayin edildi (Şevval 1012 / Mart 1604). Padişahın yakınında bulunan ve bu dönemi kaleme alan Sâfî Mustafa, Nasuh Paşa'nın çok büyük ihsanlara ve iltifatlara mazhar olduğunu, damatlığı ile gücünü arttırdığını, bundan dolayı gurura kapılıp istediği gibi tayin ve aziller yaptığını belirtir. Yanındaki kapı halkından da çok şikâyet edildiği, kendi adamlarını değişik malî görevlerle Anadolu'ya yollayıp kanunsuz vergi, haraç toplattığı da kaydedilir. Bu hareketleri dolayısıyla, I. Ahmed'in çok sevdiği ve itibar ettiği Şeyhülislâm Hocaâde Mehmed Efendi, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağa ve İmâm-ı Sultânî Sâfî Mustafa Efendi'nin düşmanlıklarını kazandığı anlaşılmaktadır. Sonunda Sinop hadisesi, Şah Abbas'la gizlice ittifak kurduğu şâyiası ve ona sekiz bâkire "Ehl-i sünnet" câriyeyi peşkeş çektiği haberinin yayılması, hatta saltanat kurmak veya Kırım hanını tahta geçirmek istediği iddialarıyla katline karar verildi. 13 Ramazan 1023'te (17 Ekim 1614) davet edildiği halde hastalığını bahane ederek cuma selâmlığına gelmemesi üzerine yeniçerilerle konağı kuşatıldı. Bostancıbaşı Hüseyin Ağa bir bölük bostancı ile konağa girip Hakkındaki idam fermanını infaz etti. Hazinesi mühürlenerek devlet için zaptedildi. Mezarının Kanûnî Sultan Süleyman'ın vezîriâzamı Maktul (Makbul) İbrâhim Paşa'nın Okmeydanı'ndaki mezarı yanında olduğu ve bunun da her ikisinin aynı âkıbeti paylaşmasından ileri geldiği rivayet edilir. Peçuylu İbrâhim, Nasuh Paşa'nın günahsız yere katledildiğini yazar. Onun dışında devrin hemen bütün kronikleri Nasuh Paşa'nın son derece mağrur, zalim, gaddar, kindar ve servet düşkünü olduğu ve katledilmeyi hak ettiği hususunda müttefiklerdir. Çok büyük servet sahibi olmasına rağmen evkaf ve hayratına dair kaynaklarda herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Nallıhan'da Nasuh Paşa Külliyesi mevcut olduğu bilinmektedir. Evliya Çelebi Seyahatnâme'sinde, Üsküdar'da bir hanı olduğunu ve İskenderun'da bir kale inşasına başladığını, ancak bunun da yarım kaldığını nakleder. "Âlemin güldü yüzü katl-i Nasûh'u bilicek" ve "Başını kesti Nasûh'un o şeh-i dâd-âyîn" idamı için düşürülen tarihlerdir." (İşbilir, 2006:426-428)

Nef'i aşağıdaki beyitte, Nasuh Paşa'nın iyi bir sadrazam olduğu anlatılır. Asaf'tan sonra denilebilecek en uygun ismin Nasuh Paşa olduğu zikredilir.

Başında tâcî yâ bir hüdhüd-i hidâyetdir

Ki görmüş Âsaf-ı sâni risâlet erzânî (K.31/15)

(Yahut da başında tacı, doğru yola ulaştıran bir çavuş kuşu (hüdhüd) dur ki: İkinci Asaf – denilmeye değer olan Nasuh Paşa – elçiliğe layık görmüş.)

Nef'i, aşağıdaki beyitte Nasuh Paşa'nın haşmet ve heybetinin çok fazla olduğundan tüm bunların padişahları bile utandırdığından bahseder.

Vezîr-i kevkebe-güster Nasûh Pâşâ⁷⁰ kim

Eder şukûhu hacil husrevân-ı devrânı (K.31/20)

(İhtişamlı vezir Nasuh Paşa ki haşmet ve heybeti dünya padişahlarını utandırır.)

2. 12. 13. Nizamülmülk

“Büyük Selçuklu sultanlarından Alp Arslan ve oğlu Melikşah'ın veziridir. Tus şehri ya da yakınında bir kasabada doğmuştur. Asıl adı *Kıvamüd-din Ebu Ali Hasan bin Ali*'dir. Küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim görerek yetişti. Eğitimini tamamladıktan sonra önce Belh hâkiminin yanında kâtiplik görevinde bulundu. Hâkim ölünce Nizamülmülk'ü oğlu Alp Arslan'a tavsiye etti. Bu tarihten sonra da yıldızı parladı. Alp Arslan zamanında vezirlik ve baş vezirlik makamına yükselen Nizamülmülk, yirmi yıl boyunca başarılı bir devlet adamı ve Sultan Alp Arslan'nın en büyük yardımcısı oldu. Sultanın ölümünden sonra oğlu Melikşah'ın hizmetine girdi. Yaptığı Nizamname ve kanunnamelerle devlet işlerinin düzenli bir şekilde yürütülmesini sağladı. Melikşah'ın saltanatının son günlerinde, onunla Isfahan'a giderken, Nihavend yakınlarında derviş kılığına girmiş Hasan Sabbah taraftarı bir kişi tarafından bıçaklanarak öldürüldü.” (Zavotçu, 2006:384)

Nef'i, Nizamülmülk'ün derin devlet tecrübesinden, iyi bir devlet adamı olmasından bahsetmiştir. Vezir ya da veziriazamları överken Asaf kadar olmasa da Nizamülmülk'ten örnek vermiştir.

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüseyin Paşa için yazılmış bir kasideden alınmıştır. Sadrazam övülmektedir. Sadrazamı biri mitolojide biri tarihte yaptığı fetihler ve yiğitlikleriyle anılan Rüstem ve Nizamülmülk'e benzetmiştir. Sadrazama cengâver ülkesinin padişahı demiştir.

⁷⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.30/22, K.32/24, K.33/19)

Te'âlallah zihî paşa-yı mülk-ârâ-yı cengâver

Ki lâyıkdır denilse hem Nizâmü'l-mülk hem Rüstem (K.39/14)

(Ne büyük cengâver ülkesinin padişahı ne güzeldir ki ona hem Rüstem hem Nizamülmülk dense yeridir.)

Aşağıdaki beyit, Muhammet Paşa'nın göreve geldiği için tebrik etmek amacıyla yazılan bir kasideden alınmış bir beyittir. Onu bu göreve getiren Genç Osman'a da cihan padişahı demektedir. Onu ordunun başına getirerek çok doğru bir karar verdiğini çünkü onun Nizamülmülk'ün veliahdı yani kendisinden sonraki kişi olduğunu söylemektedir.

Ya'ni sadr-ı a'zâmın serdâr edip şâh-ı cihân

Eyledi ana Nizâmü'l-mülk⁷¹-i ahdi câ-nişîn (K.56/4)

(Cihan padişahı sadrazamını komutan edip onu Nizamülmülk'ün veliahdı eyledi.)

2. 14. ŞEYHÜLİSLAMLAR

Osmanlı Devleti şeriatla yönetilen bir devlettir. Şeyhülislamlarda bu şeriatın en yetkili ismidir. Hatta Osmanlı protokolünde sadrazamdan sonra gelmektedir. Nef'i yaklaşık Birinci Ahmet, Birinci Mustafa, İkinci Osman, Birinci Mustafa (2.kez) ve Dördüncü Murat dönemlerini görmüştür. Bu da yaklaşık olarak 30 yıla tekabül eder. Bu 30 yıl içinde şeyhülislamlık makamı yedi kez el değiştirmiştir. Nef'i bunlardan yalnız üçünü övüp şiirlerinde bahsetmiştir. Genel olarak şeyhülislamların dinin koruyucusu olduklarını, Ümmet-i Muhammed'i bir çatı altında toplamaya çalıştığını söylemiş ve görevlerini hakkıyla yerine getirdiklerinden bahsetmiştir.

2. 14. 1. Aziz Efendi

Aziz Efendi Nef'i divanında geçen olur. Kaynaklarda adı geçmemektedir.

Aşağıdaki beyit kaynaklarda hakkında bilgi bulamadığımız Aziz Efendi için yazılan 58 nolu kasideden alınmıştır. Divan'da kasidenin başlığında Aziz Efendi'nin merhum olduğu yazmaktadır. Büyük bir olasılıkla görevde kısa sürede kalmış ve kaynaklara geçememiştir. Bir şeyhülislam için yazılan aşağıdaki beyitte Aziz Efendi'ye Allah tarafından ilim verildiği söylenmektedir.

Azîz Efendi o sadr-ı yegâne-i âlem

Ki vermiş ana Hudâ ilm ü fazl-ı rûz-efsûn (K.58/21)

⁷¹ Diğer örnekler için bknz: (K.35/19, K.39/10))

(Aziz Efendi âlemin yegânesi, önemlisidir. Çünkü Allah ona sihir gününün ilmini ve fazlını vermiştir.)

2. 14. 2. Esat Efendi⁷²

“Asıl adı Mehmet’tir. Osmanlı şeyhülislamı (İstanbul 1570- ay. y. 1625) Hoca Sadettin Efendi’nin oğludur. Babasından ve Geylani Tevfik Efendi’den öğrenim gördü. Mülazım, sonra Haseki müderrisi oldu (1588). Sırasıyla Sahnı Seman (1590) Sultan Selim (1591), Süleymaniye medreselerine ve Darülhadiye tayin edildi (1593). Sonra Edirne kadısı (1596), İstanbul kadısı ve Anadolu kazaskeri oldu. 1604- 1605 ve 1606-1608 yılları arasında iki defa Rumeli kazaskerliği yaptıktan sonra hacca gitti. Kardeşinin ölümü üzerine (1615) şeyhülislamlığa getirildi. Birinci Ahmed’in ölümünde, Birinci Mustafa’nın tahta geçmesinde ve öldürülmesinde İkinci Osman’ın tahta geçmesinde büyük etkisi oldu. İkinci Osman padişah olunca Esat Efendi’ye yalnız fetva işlerini bıraktı. Kardeşinin öldürülmesi için gereken fetvayı vermediği için de İkinci Osman ile arası açıldı. Padişahın gönlünü almak şeyhülislamların sefere katılmaları adet değilken Hotin seferine katıldı, ilgi görmeyince geri döndü. İkinci Osman’ın kızı Akile Hanım’ı istemesine önce karşı çıktı; evlenme gerçekleşince de İkinci Osman ile ilişkilerini azalttı. Bu sırada çıkan yeniçeri ayaklanmasında asilerin cezalandırmak istedikleri kimseler hakkında fetva verdi ve ayaklanmayı bastırmak için padişahı, asilerin isteklerini kabule zorladı. Asilerin İkinci Osman’ı tahttan indirme isteklerine karşı çıktı fetva vermeyince de görevinden alındı. Fakat bir süre sonra yeniden şeyhülislam oldu (1623).

Şiirinde Esat mahlasını kullanan Esat Efendi yazı sanatında, özellikle sülüs ve nesihte ün yaptı. Celveti tarikatına girdiği, Aziz Mahmut Hüdayi Efendi’nin dervişlerinden olduğu söylenir. (Meydan Larorusse 1992:368)

Nef’i’nin övgü yazdığı üç şeyhülislamdan biri de Esat Efendi’dir. Aşağıdaki beyit Nef’i, Esat Efendi’nin Hanefi mezhebinin kurucusu olan Ebu Azam Hanife gibi seçkin yaratılışlı olduğunu söyler. Bilgi ve erdem sahibi olduğunu da söyler. İbn-i Sina’nın onun medresesinde sadece bir yardımcı olabileceğini söylüyor.

Bu Hanîfe-şiyem ol şeyh-i efâzıl ki olur

Bû Alî medrese-i hikmet ü fazlında mu’îd (K.54/17)

(O Ebu Hanife yaratılışlı seçkinler şeyhi ki, İbni Sina onun erdem ve bilgelik medresesinde muid (Hoca yardımcısı) olsa yeridir.)

⁷² Diğer örnek için bkz: (K. 54/21, 55/12)

Şair, aşağıdaki beyitte Esat Efendi'yi şeyhülislamlığa getiren padişahı kutlamaktadır. Esat Efendi'nin eline şeriatın fetva kaleminin güçlendirilerek verdiğini söylemiştir.

Mesned-ârâ-yı fazîlet ki sunulmuş eline

Kilk-i fetvâ-yı şerî'at be-tarîki't-te'bîd (K.54/22)

(O erdem makamını süsleyen kişinin eline şeriatın fetva kalemi güçlendirilerek sunulmuştur.)

2. 14. 3. Muhammed Efendi⁷³

“Türk şeyhülislamı (İstanbul 1567-1615). Şeyhülislam Hoca Sadeddin Efendi'nin oğlu. Öğrenimini medresede yaptı. Müderris, İstanbul kadısı, Anadolu ve Rumeli kazaskeri oldu; iki kere, toplam otuz yıla yakın bir süre şeyhülislamlık görevinde bulundu. Babası ile birlikte Eğri savaşına katıldı. Babasının Tac'üt-Tevarih (Tarihlerin Tacı) adlı eserine bir zeyl yazdı fakat bitiremedi. Türkçe, Arapça ve Farsça şiirleri vardır.” (Meydan Larorusse, 1992:320)

Nef'i aynı kasidenin bu üç beytinde de Şeyhülislam Muhammed Efendi'den bahsetmiştir. Nef'i, bu beyitlerde Muhammed Efendi'yi övmüştür. Muhammed Efendi'ye zamananın yüksek ve şerefli insanı demıştır. “Mükemmel insan”ın Muhammed Efendi olduğunu söylemiştir. Aşağıdaki beyitler birer merhun beyit örneğidir.

Ser-efrâz-ı zamâne mesned-ârâ-yı hudâvendî

Hünermend-i yegâne çehre-pîrâ-yı nikû-kârî (K.49/17)

(Zamanın yüksek ve şerefli (serefraz) insanı, efendilik mesnedinin zineti, hünerli ve hayır ve hasenat sahibi olmak niteliğini en mükemmel surette temsil eden biricik insan;)

Sütûde kehf-i ümmet iftihâr-ı şer'-i peygamber

Güzide fahr-ı millet mahz-ı lutf-ı hazret-i Bârî (K.49/18)

(Milletin övülmüş sığınağı, Peygamber (İslamiyet) şeriatının iftihar; milletin seçkin kıvancı, Allah'ın saf lütfu,)

Cenâb-ı müftî-i âlem ki ahkâm-ı fazîletde

Benân-ı fikri âsân hall eder her emr-i düşvârî (K.49/20)

⁷³ Diğer örnekler için bkz: (K.50/25, K.49/11, K.52/26,27,28,29)

(Dünyanın müftüsü Cenapları ki, fazilet hükümlerinde, fikir parmağı, her üç işi kolaylıkla çözer.)

Övülen kişi şeyhülislam olduğu için tabikide överken dine yaptığı hizmetler, İslam'ı yayma çabası anlatılır. Nef'i, aşağıdaki beyitte Muhammet Efendi'nin dini koruduğundan, dine hizmetler ettiğinden bahseder.

Hâmi-i şer'-i Nebi hüccet-i ehl-i sünnet

Kıble-i mülk ü milel Ka'be-i erkân-ı ümem (K.51/20)

(Hz. Muhammed'in şeriatının koruyucusu, onun yolundan gidenlerin dayanağı, ülkelerin ve milletlerin yöneldiği, İslam büyülerinin çevresinde toplandıkları (kişi).)

2. 15. DEVLET ADAMLARI

2. 15. 1. Canbek Giray

“17.yüzyıl Kırım hanlarından (?, 1568 –[?] Rodos 1636) Devlet Birinci Giray'ın torunu ve Mübarek Giray'ın oğludur. Babasının ölümünde küçük yaşta olduğu için amcaları Fetih Birinci Giray ve Selamet Giray tarafından yetiştirildi. Selamet Giray'ın son yıllarında veliahtlık makamı demek olan kalgaylığa getirildi ve onun ölümü üzerine de 1610'da Kırım Hanı tayin edildi. Birinci Hanlığı 13 yıl sürdü ve 1623'te Birinci Mustafa'nın Osmanlı tahtına çıkmasından sonra azledildi; Çirmen sancağı verilmek suretiyle Rodos'ta oturmaya mecbur edildi. Canbek Giray 1624'te ikinci defa Han oldu fakat makamında ancak 4 ay kalabildi. 1628'de üçüncü defa hanlığa getirildi bu sefer de 1635'te hanlıktan azledildi ve tekrar Rodos'a sürüldü. Orada 1636'da öldü ve Murat Reis mezarlığına gömüldü.” (Meydan Larorusse, 1992:18)

Nef'i, aşağıda yer alan kıtasının bir beytinde Kırım hanı Canıbek Cengiz Giray'ı yüce soylu, temiz huylu diye övmektedir.

Hân-ı vâlâ-nijâd-ı pâk-nihâd

Ya'ni Cânbeğ Giray-ı Çingîzî (Kıta 7/1)

(Yüce soylu, temiz huylu han; yani Canıbek Cengiz Giray)

2. 15. 2. Darüssade İsmail Ağa

Kaynaklarda Darüssade İsmail Ağa hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

Aşağıdaki beyit kaynaklarda adı geçmeyen İsmail Ağa için yazılan kıtadan alınmıştır. Aşağıdaki beyitte İsmail Ağa padişahın arkadaşı olarak zikredilmektedir.

İsmail Ağa'nın meşrebi (yaratılış, huy, karakter) zemzem gibi duru ve berraktır, denilmektedir.

Hemdem-i şâhenşeh-i Cem-pâye İsmâ'il Ağa

Kim küdüretten berîdir meşrebi zemzem gibi (Kıta-3/1)

(Cem payeli padişahlar padişahının arkadaşı olan İsmail Ağa'nın meşrebi zemzem gibi bulanıklıktan uzaktır)

2. 15. 3. Ganizade Nadiri

“Mirâciyyesiyle meşhur Osmanlı âlimi, şair ve hattat. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Atâî ve Kâtib Çelebi gibi müelliflerin kaydettiği 980 (1572) yılı genel kabul görmüştür. Aynı mahlası taşıyan Bağdatlı Nâdirî'den ayırt edilmesi için Ganîzâde Nâdirî olarak anılır. Aslen Bolulu olan Ganîzâde'nin büyük dedesi Bayezid Efendi Bolevî Çelebi unvanı ile tanınmış bir kadı, babası Abdülganî Efendi ise kazaskerliğe kadar yükselmiş bir âlim ve şairdir. Ganîzâde ilmiye muhitinde yetiştiği gibi tasavvuf terbiyesini de ailesinin içinde bulunduğu Nakşibendî çevrelerinde elde etmiştir.

Ganîzâde iyi bir medrese tahsili gördükten sonra Hoca Sâdeddin Efendi'den mülâzım oldu. 1005'te (1596-97) Sahn-ı Semân, ardından Süleymaniye medreselerinde bulundu. Bu arada Şeyhülislâm Sunullah Efendi'ye damat oldu. 1011 (1602) yılında tayin edildiği Selânik kadılığıyla ilmiye sınıfından ayrılarak kadılık mesleğine geçti. Kahire ve Edirne kadılıklarında bulundu. Edirne kadısı iken I. Ahmed'in dikkatini çekerek 1015 Şevvalinde (Şubat 1607) İstanbul kadılığına getirildi. 1018 Şevvalinde (Ocak 1610) bu görevinden azledilip Galata kadılığıyla görevlendirildi, iki yıl sonra da Anadolu kazaskerliğine yükseldi. Bu sırada iki defa I. Ahmed'in Edirne seyahatine katıldı. 1023 Cemâziyelevvelinde (Haziran 1614) tekrar azledildi. 1028 Şevvalinde (Eylül 1619) Şeyhülislâm Zekerîyyâzâde Yahyâ Efendi'nin yerine Rumeli kazaskeri oldu. Bir yıl sonra bu görevden emekliye ayrıldı. Bunun bir azil olduğunu belirten kaynaklar da vardır. 1031'de (1622) Galata kazası arpalık olarak kendisine verildi. İki yıl sonra ikinci defa Rumeli kazaskerliğine getirildi. Bu görevden de 1034 Şevvalinde (Temmuz 1625) ayrıldı. Altı ay kadar felçli olarak yatan şair 1036 Cemâziyelâhinde (Şubat 1627) İstanbul'da vefat etti. Fatih'te evinin yakınında bulunan Âbid Çelebi Mescidi hazîresine defnedildi. Ölümüne “el-Cennetü mesvâh” ibaresi ve “Nâdiri gitti bu devrin hayfâ” mısraı tarih düşürülmüştür. Osmanlı âlim ve şairlerinin önde gelenlerinden biri olan Ganîzâde Nâdirî, süslü ve ahenkli söyleyişiyle Bâkî'yi, coşkun ve sanatkârane üslubuyla Şeyhülislâm Yahya ile Nefî'yi hatırlatır. Ayrıca bunlara nazireler yazan şair özellikle gazel ve kasidelerinde başarılı bulunmuştur. Kasidelerinin en güzeli, divanının ilk kasidesi olan ve her beyti “sihr-i helâl” derecesine ulaşmış kabul edilen yetmiş dört

beyitlik mirâciyyesidir. Türk edebiyatında mirâciyye türünün önemli örneklerinden biri olan bu kaside ile Şehnâme'sinde yer alan diğer mirâciyyesi onun dinî hassasiyetini göstermektedir. Bu mirâciyyeye nazîre yazan Nev'îzâde Atâî, Halîmî ve Nâbî gibi şairlerin bu eseri aşamadığı kabul edilmektedir. Nâdirî bilhassa dinî eserlerinde güçlü bir lirizm yakalamış, samimi ve duygulu bir şair olarak görünmektedir. Şiirlerinde söz ve mânâ sanatlarını başarıyla kullanmasının yanında vezin ve şekil bakımından da kusursuz denebilecek bir seviyeye ulaşmıştır. Dil bakımından ağır sayılabilecek ifadelerine Arapça'dan çok Farsça kelime ve terkipler hâkimdir. Ahîzâde Abdülhalim Efendi'den hat meşkeden ve bu sanatın inceliklerini öğrenen Ganîzâde sülûs, nesih, rik'a ve ta'likte devrin hattatları arasında yüksek bir dereceye ulaşmıştır. Müstakimzâde'nin, "Bî-hisâb kitab kitâbetiyle şeref-yâb olmuştur" cümlesini onun bu sanattaki başarısının ölçüsü olarak kabul etmek mümkündür." (Uzun, 1996:355-356)

Nef'i aşağıdaki beyitte, Ganizade'nin göreve getirilmesine çok sevinmiştir. Yine dediğine göre bu göreve daha öncede geldiği anlaşılr. Dünya rintleri ve kalenderleri onu kutlaması Ganizade'nin de rint ve kalender bir kişi olduğunu gösterir.

Rumeli sadrına oldukda Ganizade yine

Oldu rindan-ı cihan tehniyete amade (Nazm 4-2/1)

(Ganizade yine Anandolu kazaskerliğine getirilince dünyanın rintleri, kalenderleri onu kutlamaya, tebrik etmeye hazırdırlar.)

2. 15. 4. Musa Ağa

Musa Ağa'nın adı Nef'i Divanı'nda geçmesine rağmen kaynaklarda hayatıyla ilgili bir bilgiye rastlanmamıştır.

Aşağıdaki beyitte Musa Ağa övülmektedir. Musa Ağa Hz. İsa ve Yusuf'a benzetilmiştir. Nef'i, Hz. Musa'yı da kastederek Musa Ağa'nın ismiyle beraber Tur Dağı ve ışık motiflerini de kullanmıştır.

Yûsuf-ı Îsâ-şiyem Mûsa Ağa kim tal'ati

Gün gibi bir şu'ledir gûyâ çerâğ-ı Tûrdan (Kıta 4/1)

(Hz. İsa huylu Yusuf gibi olan Musa Ağa'nın çehresi, sanki Tur dağındaki, ışık misali güneş gibi parlaktır.)

2. 16. ÜLKELER/ ŞEHİRLER

2. 16. 1. Acem-İran

İran geniş yüzölçümü (1.643.000 km²) ve kalabalık nüfusu ile (1998'de 61.839.435) dikkat çeker. Başşehir Tahran, günümüzde halkın % 15'inin yaşadığı 8.500.000 nüfuslu büyük bir şehirdir. 1979'da şahlık rejimine son verildikten sonra kurulan İran İslâm Cumhuriyeti'nde nüfusu milyonu geçen diğer büyük şehirler Meşhed (1.500.000), İsfahan (1.300.000) ve Tebriz'dir. (Hourcade, 2000:392-394) İran, MÖ 4000'lere dayanan tarihi ve var olan yerleşmeleriyle dünyadaki en eski sürekli uygarlıklardan birine ev sahipliği yapmıştır. Tarih boyunca İran Avrasya'daki merkezî konumu nedeniyle jeostratejik öneme sahip olmuştur ve bir bölgesel güçtür. Zaman zaman bu jeostratejik önemini kullanmaktadır.

İran'ın kültürü İslâm dini ve geleneksel Fars, Türk, Arap ve Kürt kültürü etrafında şekillenmiştir. Buna karşın, İran'ın çeşitlilikler içinde yüksek bir kozmopolit toplum ve canlı bir kültüre sahip olmasıyla dikkat çeker. İslâm etkisi Fars, Türk, Arap ve Kürt kültürünün mimari, müzik, giyim, mutfak ve yaşam tarzında görülebilmektedir. Çeşitli kültürlerle tarih boyunca etkileşim halinde olan İran, zaman zaman bu kültürlerden etkilenmiş ve etkilemiştir.

Nef'i Divanı'nında ise Acem şahı ile kıyaslanır padişahlar ya da Acem'i fethetmesi istenir. Aşağıdaki beyit, Birinci Ahmet'e yazılan kasideden alınmıştır. Osmanlı Devleti'nin gücünden bahsetmektedir. O yiğit padişahın veziri bazen İran şahından haraç alır bazen de Tatar askerine han olur, demektedir. Tüm bunları belirleyip yetki verecek tek isimde Sultan Ahmet'tir.

Geh bir vezîri şâh-ı Acemden harâc alır

Geh bir vekîli asker-i Tâtâra hân verir (K.5/37)

(Bazen bir veziri İran şahından haraç alır; bazen bir vekili (gönderdiği bir komutan) Tatar askerine han verir. (Onların hükümdarını azl ile başkasını tayin eder.))

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman Han için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, Osmanlı toprağı olan Mısır, Yemen, İran ve Turan'ı vezirlik göreviyle değersiz bir kuluna verir, diye yakınmaktadır.

Görün bir gün verir Mısır u Yemen gibi vezaretle

Bir ednâ bendesine kiş ver-i Îrân u Tûrânı(K.12/20)

(Birgün Mısır ve Yemen gibi, İran'ı ve Turan'ı vezirlik rütbesiyle değersiz bir kuluna verir.)

Nef'i, Divan edebiyatında fahriyeleri ile bilinen şairdir. O, kendini İran ve Arap şairlerinden hep üstün görür. Aşağıdaki beyitte yalnızca Anadolu'da değil Hindistan ve İran'da da tanındığını yine kendi uslubunca dile getirir.

Kasîde vü gazelim hod pür etdi dünyâyı

Ne Rûmu koydu ne Hindî ne mülk-i A'câmı (K.22/41)

(Kaside ve gazelimle Anadolu, Hint ve Acem dopdoludur.)

2. 16. 2. Çin

“Çin ülkesi, Mani dininin en çok yayıldığı yerdir. Mani'nin bir ressam olduğu ve kutsal kitabının da pek güzel minyatürlerle süslü olması dolayısıyla güzel yüz, daima Çin'e nisbet edilmiştir. Edebiyatta Çin, adeta resim sanatının merkezi olarak işlenir. Çin kelimesiyle birlikte, büt, nigar, nakş, sûret vs. resimle ilgili kelimeler sık sık bir araya getirilir. Eskiden Çin ülkesinde Türkler ve özellikle Hıta, Hutun, Maçin diyarının halkıyla Çiğil güzellerinin de bulunuşu, kelimeye geniş kullanım sahası sağlamıştır. Bu ilişkiden yola çıkılarak sevgilinin misk kokulu saçını anılır. Çünkü misk orada bulunur. Çin kelimesinin “kıvrım, büküm” anlamı da bu ilişkiyi kuvvetlendirir.” (Pala, 2015:103)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet Han için yazılan bir kasideden alınmıştır. Çin ülkesinin hakanından bahsedilmiştir. Demek ki diplomatik olarak Çin hakanıyla da irtibat halindedir.

Hâkân-ı Çîn ki dergehine elçi gönderir

Hep kâse-şûy-ı matbahına armağân verir (K.5/39)

(Çin hakanının dergâhına elçi gönderir. Hep mutfağının şuyunun kâsesine hediye verir.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüsrev Paşa için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, zemini baştanbaşa Çin ülkesine benzetiyor.

Kişver-i Çîn⁷⁴e döner rûy-ı zemîn sertâser

Şâhid-i hulku ne dem olsa perîşân-perçem (K.41/27)

(Zeminin yüzü baştanbaşa Çin ülkesine döner. Yaradılışın şahidi ne zaman olsa perçemi perişan olur.)

⁷⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.14/18,20, K.27/3, K.30/62, K.14-1/37, K.34/36, K.38/3, K.45/16, K.47/11, K.52/10, K.56/40, K.58/28,45, G.118/4)

2. 16. 3. Edirne

“Marmara bölgesinin Trakya kesiminde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il. Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde, Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç’e ulaştığı yer yakınında bulunmaktadır. Anadolu’yu Avrupa’ya bağlayan ana yol üzerinde yer alması, buraya eski çağlardan beri büyük önem kazandırmıştır. Asıl gelişmesini ise Osmanlı hâkimiyeti döneminde göstermiş olup XIX. yüzyıldan itibaren uğradığı işgallerin ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin bir sınır şehri olması daha fazla gelişip büyümesini olumsuz yönde etkilemiştir.” (Gökbilgin, 1994:425-431)

Nef’i divanında Osmanlı devletinin İstanbul’dan sonraki ikinci önemli şehri olması dolayısıyla adı geçer.

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet Han için yazılan kasideden alınmıştır. Edirne şehrini cennet-i me’vaya benzetmektedir.

Edrine şehri mi bu yâ gülşen-i me’vâ mıdır

Anda kasr-ı pâdişâhî cennet-i a’lâ mıdır (K.7/1)

(Bu Edirne şehri midir, yoksa sığınak gül bahçesi (Cennet-i Me’va) mıdır? Buradaki padişahın köşkü Cennet-i A’la mıdır?)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat Han için yazılan kasideden alınmıştır. Padişahın Edirne’ye gitmesi diğer şehirleri kıskandırmıştır.

Merhabâ ey pâdişâh-ı âdil-i âlî-nijâd

Oldu teşrîfinle şehir-i Edrine reşk-i bilâd (K.26/1)

(Ey adaletli ve yüce soylu padişah, merhaba (hoş geldin); senin teşrifinle Edirne şehri başka şehirleri kıskandırdı.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan bir kasideden alınmıştır. Sultan’ın bazen payitahtta yani İstanbul’da bazen de Edirne’de kaldığını söylemektedir.

Geh Stanbûl ola gâhî Edrine⁷⁵ cevân-gehi

⁷⁵ Diğer örnek için bkz: (G.118 Tamamı)

Geh çekip a'dâya şemşîr eyleye azm-i cihâd (K.26/51)

(Gezip dolaştığı yer bazen İstanbul, bazen Edirne olsun. Bazen de düşmana kılıç çekip, savaşa yönelsin.)

2. 16. 4. Hayber Fethi

“İslâm tarihinde Hayber, 7. yılda (628) Hz. Peygamber’in yönettiği savaştan dolayı meşhur olmuştur. Medine’den çıkarıldıktan sonra Hayber’e yerleşen Benî Nadîr Yahudileri, Suriye ve Irak bölgelerinden gelen ticaret yolu Dûmetülcendel’den geçip Hayber yoluyla Medine’ye ulaştığından kervanlar için bir tehdit unsuru oluşturmuyorlardı. Diğer taraftan Mekkeli müşriklerle birlikte Müslümanlara karşı büyük bir saldırı hazırlığı içindeydiler. Bu arada Gatafânîlîlar’a da gitmişler ve onlara yapacakları yardım karşılığında kendilerine Hayber’in bir yıllık hurma mahsulünü vereceklerini söylemişler, ayrıca Fezârelîler ve Benî Süleym ile civarda yaşayan diğer Arap kabilelerinin de tamamını aynı şekilde Medine’ye karşı bir cephede toplamışlardı. Hayberli Yahudilerin Mekkelîlerle ve Medine’yi çevreleyen kabilelerle yaptıkları bu ittifakın hedefi, Hz. Peygamber’i Medine’den uzakta savaşa zorlayarak onu az sayıdaki sahâbîden teşekkül eden ordusuyla birlikte ortadan kaldırmak ve başsız kalan şehir üzerine her yönden hücum ederek geri kalanları kılıçtan geçirip İslâm gâilesinden ebediyen kurtulmaktır. Onların bu faaliyetleri sonucunda Hendek Gazvesi vuku buldu. Böylece yeni kurulan İslâm devleti için kalıcı bir tehdit haline gelmiş olan Yahudilerle başa çıkabilmek amacıyla Resûlullah, Hudeybiye’de Kureys’le onların istedikleri şartlar üzerine anlaşarak ileride çıkacak bir Müslüman-Yahudi savaşında tarafsız kalmalarını sağladıktan sonra Hayber’e sefer düzenleme hazırlıklarına başladı ve henüz bir ay dahi geçmeden 1500 kişilik bir kuvvetle Medine’den ayrıldı. Sahbâ’ya geldiğinde Hayberli Yahudilerin müttefikleri olan Gatafânîlîlar yolunu kesmek istedilerse de Resulullah’ın onların bölgesine doğru yönelmesi üzerine mallarını ve mülklerini korumak için geri döndüler ve bir daha yerlerinden ayrılmaya cesaret edemediler. Müslümanlar ise üç gün Recî’de kaldıktan sonra Hayber’e ulaştılar. Hz. Peygamber’in gelişinden haberdar olan Hayberliler ona karşı koymaya hazırldılar. Çeşitli rivayetlere göre 20.000 veya en az 10.000 savaşçıları vardı. Daha sonra Hz. Ali’nin olağan üstü çabasıyla şehrin içindeki Kamûs Kalesi, arkasından da sırasıyla ve bazıları barış yoluyla Şık, Netâh, Ketîbe, Vatîh ve Sülâim kaleleri alındı. Eğer fetihten sonra Tevrat’a göre hüküm verilseydi bütün yetişkin erkekler kılıçtan geçirilecek, kadın ve çocuklar da köle yapılacaktı. Ancak Hz. Peygamber önce halkın tamamının canını bağışlayarak kendilerine üzerlerindeki kıyafetleriyle memleketlerini terk etme izni verdi; sonra kararını daha da yumuşattı ve yerlerinde kalarak ortaklık yapmalarına, yani yetiştirecekleri mahsulün yarısını almalarına izin verdi. Hayber’de Müslümanların kazandığı bu parlak zafer Arap kabileleri üzerinde büyük bir tesir icra etti.” (Hamidullah, 1998:20-22)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Hüsrev Paşa için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. İslam tarihinde önemli bir fetihten bahsetmiştir. Hüsrev Paşa'nın kaleyi ele geçirmesini Hayber gibi bir fetihten sonra ilk kez gördüğü söylemektedir. Hüsrev Paşa'yı övüp onun askeri başarısından bahsetmektedir.

Feth-i Hayber olalı eylememişdir kimse

Zûr-ı bâzû ile bir böyle hisârı teshîr (K.40/2)

(Hayber feth olduğundan beri hiç kimse kuvvetle böyle bir kaleyi ele geçirmemiştir.)

2. 16. 5. Hicaz

“Arap yarımadasında Mekke ile Medine'nin bulunduğu bölge. Edebiyatta sevgilinin bulunduğu yer ve onun mahallesi benzetilirdi. Çünkü aşığın kiblesi sevgilinin mahallesi olarak bilinirdi. Âşık orayı tavaf eder. Vuslat'ın bazen Hicaz olduğu görülür. Bu bölgedeki haramiler ise ayrılık acısı olup aşığı yağmalarlar.

Hicaz kelimesi klasik Türk musiki makamlarından birinin de adıdır. Basit makamlardandır ve çok yaygındır. Bu makam hicaz dörtlüsüne rast beşlisinin ilavesiyle ortaya çıkmıştır. Güçlüsüne neva denilir. Bir musiki terimi olmak dolayısıyla da tevriye ve tenasüp yoluyla diğer musiki terimleri arasında kullanılır.” (Pala, 2015:206)

Aşağıdaki beyit, Muhammet Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Kâbe'nin bulunduğu Hicaz coğrafi olarak konumundan bahsetmiştir.

Beyt-i nazmımla şeref buldu zemîn-i eş'âr

Nitekim Ka'be-i hıttâ-i iklîm-i Hicâz (K.57/11)

(Zeminin ağaçları şiirimin beytiyle şeref buldu. Hicaz ikliminin ülkesinin Kâbe'sidir.)

2. 16. 6. Hindistan

“Hint ülkesi. Divan şiirinde Hindistan, başta uzaklığı, esrarengizliği, havası, bağ, bahçesi, baharatı vs. olmak üzere çok sözü edilen memleketlerden biridir. Hz. Âdem cennetten çıkarılınca Hindistan'da Serendip (Seylan) adasına inmiştir. Hindistan'da yakut çıkarılır. Yine anber de Hint denizlerinde yaşayan bir çeşit adabalığından elde edilir. İncileriyle de meşhur olan Hindistan'da tavus ve papağan çok olurmuş. Rum ülkesi beyaz tenli insanların memleketi olduğu için siyah ırka mensup insanların yaşadığı Hindistan ile tezat teşkil eder. Bunun için biri beyzlığın, diğeri siyahlığın timsalidir. Köle ticaretine elverişli bir ülke olduğu için, yine siyahi köleler ile birlikte kullanılır. Mesnevilerde Hindistan imajına çok rastlanır.” (Pala, 2015:209)

Aşağıdaki beyit, Birinci Ahmet'e yazdığı bir kasideden alınmıştır. Hindistan padişahının cömertliği söz konusudur. Meclisin buhurdan yakıcısını, buhurdanda yakılacak öd ağacını ve anberi Hindistan padişahının gönderdiğini söyler.

Micmer-fürûz-ı bezmine hodûd u anberi

Şâhenşeh-i memâlik-i Hindûstân verir (K.5/39)

(Meclisinin buhurdan yakıcısına, buhurdanda yakılacak öd ağacını ve anberi Hindistan eyaletlerinin padişahı verir.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, Hindistan ülkesini ünlü İranlı şair Feyzi'nin gidip kaldığı adını da aldığı memketi olarak kullanmıştır.

Mülk-i Rûmu ol kadar tutdu sevâdî şî'rimin

Feyzî'yim gûyâ ben ol Hindûstânımdır benim (K.13/7)

(Rum diyarını, benim şiirimin yazısı (siyahı) öylesine doldurdu ki, sanki ben Feyzi'yim (Hindi), bu ülkede benim Hindistan'ım.)

Nef'i, Kuyucu Murad Paşa için yazdığı kaside de İran'a karşı başarı kazanmasından dolayı onu aşağıda yer alan beyitle övmektedir.

O mülkün sâhibinde havf-i tîgîn kıldı âvâre

Gezer geh semt-i Hindi⁷⁶ gâh serhadd-i Buhârâyı (K.28/37)

(Senin kılıcının korkusuyla şaşkına dönen İran şahı, şimdi Hindistan'da ve Buhara yörelerinde dolaşmakta.)

2. 16. 7. Irak, Bağdat

“Irak’ın başkenti ve en büyük şehridir. Eskiden Abbasilerin idare merkezi ve İslam âleminin başkenti idi. Dicle’nin iki sahilinde kurulu olan şehir 16.asrın ilk yarısında Osmanlı idaresine girmiş ve Osmanlı kültüründe yer edinmiştir. Bağdat kumaşları meşhurdur. Kadiri tarikatında şeyhlerin giydiği çuhadan yapılmış taç başlığına da oraya nispetle “Bağdat gülü” denilir. Dördüncü Murad’ın Bağdad’ı ikinci defa fethi üzerine Topkapı sarayı içerisinde, bu fethin anısına mimari değeri oldukça yüksek bir köşk yaptırılmıştır. Edebiyatta gerek tarihi gerekse başka nedenlerle ismi çokça geçmiştir.” (Pala, 2015:54)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan bir kasideden alınmıştır. Anadolu’nun

⁷⁶ Diğer örnekler için bkz: (K.14-1/37, K.22/41, K.38/3)

coğrafi olarak çevresinde yer alan şehirleri saymıştır.

Şimâlen Nahcivân u Gence vü Tiflîs ü Şîrvânı

Cenûben Şehrîzor u Basra vü Bağdâd⁷⁷ u Ahvâzı (K.23/4)

(Kuzeyde Isfahan, Gence ve Tiflis'i; güneyde de Şehrîzur, Basra, Bağdad ve Ahvaz'ı.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet Han için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, kendini övmektedir. Şiirlerini Iraklı şairler tarafından kıskanıldığından bahsetmiştir.

Sözlerim oldu hased-kerde-i yarân-ı Irâk

Belki reşk-i suhan-i Muhteşem-i Kâşânî (K.4/47)

(Şiirlerimi yalnız Iraklı şairler değil, belki Muhteşem-i Kaşani'nin şiiri (bile) kıskandı.)

2. 16. 8. İstanbul

“Kuruluşundan fethiye kadar şehrin en eski yerleşim tarihi hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Ancak araştırmacılar, milâttan önce III. binin başlarından itibaren bu yörede yerleşim olduğu görüşündedir. En erken yerleşim yeri olarak Haliç kıyıları ile bunun ucundaki Alibey ve Kâğıthane derelerinin vadileri veya bu vadilere hâkim tepeler gösterilmektedir. Romalı yazar Plinius, coğrafi konumu ve stratejik önemi çok eski çağlardan beri farkedilmiş olan bu yerde Byzantion'un kurulmasından, yani milâttan önce VII. yüzyıldan önce Lygos adında bir köy bulunduğunu söyler.

Osmanlı ordusu ilk defa 1359 yılında İstanbul surlarının önünde görüldüğünde halk büyük bir paniğe kapıldı. İstanbul hem bundan hem de 1391, 1400 yıllarında I. Bayezid ve 1422 yılında II. Murad tarafından gerçekleştirilen Osmanlı kuşatmalarından kurtuldu. XI. Konstantinos da kendisinden önceki imparatorlar gibi kiliselerin birleştirilmesi konusunu son umut olarak ele aldı ve böylece Avrupa'dan yardım sağlamaya çalıştı. Papanın elçisi İstanbul'a gelerek 12 Aralık 1452'de Ayasofya'da kilise birliğini ilân etti ve ilk defa Roma usulünde âyin yaptı. Ancak bu durum Bizans halkında büyük infial yarattı ve Roma'ya bağlanmaktansa Türk hâkimiyetini kabule taraftar olanların sayısı arttı. II. Mehmed 29 Mayıs 1453'te İstanbul'u fethederek Bizans hâkimiyetine son verdi. Halen de Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde yer almaktadır.” (Demirkent, 2001:205-212)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan bir kasideden alınmıştır. Sultan'ın

⁷⁷ Diğer örnekler için bkz: (K.57/7, K.62/8)

bazen payitahtta yani İstanbul'da bazen de Edirne'de kaldığını söylemektedir.

Geh Stanbûl ola gâhî Edrine cevân-gehi

Geh çekip a'dâya şemşîr eyleye azm-i cihâd (K.26/51)

(Gezip dolaştığı yer bazen İstanbul, bazen Edirne olsun. Bazen de düşmana kılıç çekip, savaşa yönelsin.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Ali Paşa için yazılmış bir kasideden alınmıştır. Paşa'ya birini sen aldın İstanbul'dan götürdün başta Nef'i olmak üzere İstanbul'u mutlu ettin. Birini de Allah alsın da tüm âlemi mutlu etsin.

Birini sen götürüp eyledin Stanbulu şâd

Birin de Hak götürüp ede âlemi hurrem (K.38-1/34)

(Bir kimseyi alıp sen götürünce İstanbul'u mutlu eyledin. Bir kimseyi de Allah götürsün de âlemi mutlu eylesin.)

Aşağıdaki beyit, şeyhülislam Muhammet Efendi için yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Şairin amacı İstanbul'un payitahtın çok güzel bir şehir olduğunu o kadar güzel ki Âdem (as) bile görse cennetten kendi isteğiyle ayrılacağını söylüyor.

Şehr-i hoş-âb u hevâ ya'nî Stanbul⁷⁸ kim eğer

Tarhını görse behiştî unutturdu Âdem (K.51/13)

(Havası, suyu hoş olan şehir yani İstanbul ki eğer tarhını Âdem görse cenneti unutturdu.)

2. 16. 9. Mısır

“Ülke. Divan şiirinin coğrafya içinde Mısır'dan çok bahsedilir. Yusuf ile Züleyha'nın maceraları orada geçmiştir. Nil nehri Mısır'a hayat vermektedir. Ken'an, Rum, Bağdat, Şam, Habeş gibi adlarla yanyana bulundurulur.” (Pala, 2015:315)

Nef'i, aşağıdaki beyitler Sultan Osman için yazılan kasideden alınmıştır. Nef'i, aşağıdaki beyitte Mısır'ın İslam tarihindeki rolüne değinmiş hem de coğrafi bir özelliğini dile getirmiştir. Kenan, Yusuf ve Mısır kelimeleriyle Hz. Yusuf'un Mısır hayatına ve Mısır'a sultan olmasına telmih yapmıştır. Nil nehrini de anarak Mısır'ın coğrafi bir yer şeklini dile getirmiştir.

Çeh-i Ken'ân-ı şebistân-ı devâtımdır ki Yûsuf'dan

⁷⁸ Diğer örnek için bkz: (K.5/24)

Alır kîn-i zenân-ı Mısır⁷⁹ seyr-i hüsn-i ebkârı

Kelîm-i Mısır hem kilik-i şeker-hâ-yı revânımdır

Ki cüllâb-ı ma'ânîdir cihâna Nîl-i güftârı (K.14/54-55)

(Kalemimin siyahlığı Kenan kuyusu gibidir. Kalemim Mısır kadınlarının kinini, daha önce kimsenin söylemediği sözlerin güzelliği ile alır. Kalemim Mısır konuşanı, manaların gülsuyu, şeker tadındaki kalem ve dünyaya söz Nil'idir.)

2. 16. 10. Rum

“Roma. Romalı. Eskiden Doğu Roma imparatorluğu Anadolu'ya da içine aldığı için Anadolu'ya Rum, Anadolululara da Rumi denilirdi. Burada yaşayan insanlar beyaz ırktan ve güzel oldukları için şiirlerde hemen çok zaman Habeş, Zenci ve Zengiba ile karşılaştırılır ve tezat sanatı yapıldı. Gündüz, Rum ise; gece Habeşli veya Zenci olurdu. Türk ile Hind de böyledir. Divan şiirinde sevgilinin yüzü için kullanılır. Bu yüz, gece renkli saçlar ile çevrilmiştir. Rum, aynı zamanda bir içki çeşididir. Bu bakımdan kelime tevriyeli olarak kullanılır.” (Pala, 2015:380)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet Han için yazılan kasideden alınmıştır. Rum kelimesiyle Anadolu kastedilmiştir.

Ol şeh ki ferr-i bahtı ile tahtgâh-ı Rûm

Ferş-i zemîne mertebe-i âsumân verir (K.5/24)

(O padişah ki: talihinin şan ve şevketi ile Rum paytahtı, devlet merkezine (İstanbul'a) yeryüzüne gök payesini verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sultan Murat'a bir çağrı vardır. Kılıcını çekip savaşmasını eskiden olduğu gibi Anadolu'ya toprak katmasını söylemektedir.

Ede munzam yine evvelki gibi kişver-i Rûma

Çekip sağa sola şemşîr-i bürrân-ı ser-endâzı (K.23/3)

(Pervasız, keskin kılıcını sağa sola çekip, yine eskisi gibi Anadolu'ya katsın.)

Nef'i aşağıdaki beyitte, Kuyucu Murat Paşa için yazdığı bir kasidesinde isyanları bastırmasını eşkiyaları etkisiz hale getirmesini söylüyor.

Çıkardın eşkiâyı mülk-i Rûm⁸⁰a verdin âsâyış

⁷⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.12/20, K.38-2/15, K.61/4, K.61/8)

Düşürdün kişver-i İrân-zemîne şûr u gavgâyı (K.28/36)

(Eşkîyayı kovup Anadolu'ya düzen getirdin, İran'ı kavga ve kargaşaya düşürdün.)

2. 16. 11. Şam

“Şam şehri. Kelimenin Farsça “akşam” anlamına gelir. Bu nedenle çok zaman tevriyeli kullanılır. Hatta Mısır, Bağdat, Rum gibi kelimelerle de tenasüp yapılır. Sevgilinin saçı ile Şam çok zaman birlikte kullanılır. Mehdi Şam'da ortaya çıkacaktır. Şam'ın şişesi, zırhı ve gülsuyuyla da ünlüdür. Kelimenin gece anlamıyla ilgili olarak “Şam-ı gariban (gariplerin akşamı)” tamlaması kullanılır. Birisinin öldüğü günün akşamına şam-ı gariban denildiği gibi Hz. Hüseyin'in şehit edildiği Ehlibeyt'in Yezid askerine esir düştüğü geceye de bu ad verilir.” (Pala, 2015:420)

Aşağıdaki beyit Şeyhülislam Muhammed Efendi için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, fikrinin, düşüncesinin okunu demek ki o dönemde ünlü olan Dımışk çeliğine benzetmiştir. Bu okun yıldızları kader ve kaza oku gibi dolaştığını söylemiştir.

Nâvek-i fikrim eder tîr-i kazâ gibi güzer

Olsa pûlâd-ı Dımışkî⁸¹den eğer heft-ecrâm (K.50/49)

(Fikrimin oku, Dımışki çelikten de olsa, yedi gök yıldızlarda, kaza ve kader oku gibi dolaşır.)

2. 16. 12. Türkistan

“Türk yurdu olarak ele alınır ve yine göz ile birlikte anılır. Türk kelimesinin bir anlamı da “güzel, mahbub” demek olup sanatlı kullanımlara da vesile olur.” (Pala, 2015:462)

Aşağıdaki beyit Sultan Osman'ın tahta çıkışını kutlamak amacıyla yazılan cülüsiyyeden alınmıştır. Nef'i, Osman için siz onu ülkeler almaya başlayınca görün hem Türk illerini hem kâfir yurtlarını bir bir ele geçirir, demektedir.

Hele teshîr-i mülke başlasın ikbâli seyr eylen

Ne Türkistânı kor feth etmedik ne kâfiristânı (K.12/19)

(Ülkeler almaya başlayınca görün onu, Türkistan'ı da kâfiristanı da ele geçirir.)

⁸⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.2/31, K.13/7, K.14-1/37, K.22/41, K.24/29, K.31/21, K.33/49, K.38-2/15, K.41/52, K.51/45, K.57/7, K.58/29, K.59/8,32, G.118/4)

⁸¹ Diğer örnek için bk. (K.62/8)

Aşağıdaki beyit, Hüsrev Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Hüsrev Paşa'nın fetihler yapmasını istemektedir. Sen yürü İran, Turan üstüne çünkü Allah seninle beraber demektedir.

Yürü feth eyle ne Îrânı ko ne Tûrânı

Gam yeme “eyyedekallâhü ta’âlâ vü nasîr” (K.40/9)

(Yürü feth eyle ne İran kalsın ne Turan. Gam yeme Allah ü Teâla senin yar ve yardımcın.)

2. 16. 13. Yemen

“Arap yarımadasının güneybatısında bir yerleşim bölgesidir. Divan şiirinde daha çok Akik'in Yemen'de bulunuşu ve Süheyl yıldızı ile birlikte anılır. Eski coğrafyada bir iklim ve yerleşim bölgesi olarak da önemli bir yeri vardır.” (Pala, 2015:482)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman Han için yazılan bir kasideden alınmıştır. Nef'i, Osmanlı toprağı olan Mısır, Yemen, İran ve Turan'ı vezirlik göreviyle değersiz bir kuluna verir, diye yakınmaktadır.

Görün bir gün verir Mısır u Yemen⁸² gibi vezaretle

Bir ednâ bendesine kişver-i Îrân u Tûrânı (K.12/20)

(Bir gün Mısır ve Yemen gibi İran'ı ve Turan'ı vezirlik rütbesiyle değersiz bir kuluna verir.)

2. 17. EFSANE VE RİVAYETLER

2. 17. 1. Ab-ı Hayat

“İçeni ölümsüzlüğe kavuşturduğuna inanılan efsanevî sudur. İslâm-Türk kaynaklarında ve edebî mahsullerinde aynü'l-hayât, nehrü'l-hayât, âb-ı câvidânî, âb-ı zindegî, hayat kaynağı, hayat çeşmesi, bengi su, dirilik suyu, bazan da Hızır ve İskender'e atfen âb-ı Hızır veya âb-ı İskender vb. çeşitli isimlerle anılan bu efsanevî su, aslında bütün dünya mitolojilerinde mevcut bir kavramdır. İnsanın yeryüzünde görünmesinden itibaren hemen her toplumda hayatın kısalığı, buna karşılık yaşama arzusunun çok kuvvetli oluşu, ona daima sonsuz bir hayat fikri ilham etmiştir. Bu eğilimin çeşitli toplumlarda bazı mitolojik mahsuller doğurduğu ve insanların ebedî bir hayat aramak için verdikleri mücadeleleri anlatan Gılgamış destanı ve İskender efsanesi

⁸² Diğer örnek için bkz: (K.57/7)

gibi gerçekten şaheser örnekler verdiği görülmektedir. Bu örneklerde suyun önemi hemen farkedilir. Çünkü böyle bir ebedî hayat sağlayan suyun (âb-ı hayât) varlığına olan inancın doğuşunda, gerçek hayattaki suyun bütün canlılar için taşıdığı önemin rolü çok büyüktür. Onun hayat verici, diriltici, yapıcı ve canlılık kazandırıcı özelliği çeşitli inanç sistemlerinde kendini göstermiş ve ölümsüzlük kazandıran âb-ı hayât efsanesinin doğmasına uygun zemin hazırlamıştır. Efsanelerin dışında, âb-ı hayât Kur’ân-ı Kerîm’de Hz. Mûsâ ve Hızır kıssası anlatılırken, dolaylı olarak temas edilmiştir. Âyet metinlerinde anlatılanlar özetlenecek olursa karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır: İsrâiloğulları’nın peygamberi Hz. Mûsâ bir gün genç arkadaşıyla birlikte, kendisiyle buluşması emredilen şahsiyetle görüşmek üzere yola çıkar. Buluşma mevkii “iki denizin birleştiği yer” (mecmau’l-bahreyn)dir. Hz. Mûsâ burasını tanıyabilmek için yanına azık olarak aldığı balıktan faydalanacaktır. Çünkü balığın canlanıp denize atılması, buluşma yerini belirleyen bir işarettir. Ancak Hz. Mûsâ’nın genç arkadaşı, deniz sahilinde uğradıkları kayanın yanında balığın canlanarak denize atıldığını ona haber vermeyi unutmuştur. Yolda yemek için konakladıklarında ise durumu kendisine anlatır. Bunun üzerine Hz. Mûsâ tekrar o yere döner ve gerçekten aradığı kişinin orada bulunduğunu görür. Kendisine Allah tarafından “rahmet” ve “gizli ilim” verilen bu kulun Hızır adını taşıdığı, başta Buhârî ve Müslim olmak üzere, Ebû Dâvûd, Tirmizî ve el-Müstedrek’te yer alan bazı hadislerde bildirilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de ve Buhârî dışındaki hadis kaynaklarında Hz. Mûsâ ile arkadaşının yanlarına azık olarak aldıkları tuzlu balığın nasıl dirildiğine dair herhangi bir açıklama yoktur. Sadece Buhârî’de mevcut değişik bir rivayette bu sebebin açıklandığı görülmektedir. Bu hadise göre, “Hızır’la buluşacakları kayanın dibinde bir kaynak (ayn) vardı ki buna ‘hayat kaynağı’ (aynü’l-hayât, âb-ı hayât) deniyordu. O suyun temas edip de diriltmediği hiçbir şey yoktu. İşte balığa bu sudan sıçramıştı”. Âb-ı hayât kavramına İslâm ilâhiyatı literatüründe rastlanılan ilk yer burası olmalıdır. Ancak, Buhârî bu hadisi öteki rivayetlerin ardından, isnad zincirini vermeksizin ve şüpheli bir rivayet tarzında zikrederek söz konusu rivayete güvenmediğini ortaya koymak istemiştir. Bununla birlikte bu hadis Hızır meselesinde çok önemli yeri olan mitolojik âb-ı hayât kavramının o devir Arap toplumunda gayet iyi bilindiğini belgelemiş olmaktadır. Balığın canlanması konusunda Kur’ân-ı Kerîm’de bilgi olmadığı için Buhârî’deki rivayet önem kazanmış, diğer hadislerde de bu konuda açıklama bulunmadığından balığın âb-ı hayâtтан sıçrayan sularla canlandığı yolundaki izah tarzı hemen bütün kaynaklarda birinci derecede itibar görmüştür. Bunun bir sebebi de herhalde halk arasında âb-ı hayât ile ilgili inançların çok yayılmış bulunması olsa gerektir. Nitekim bu kavram Hızır’dan bahseden bütün klasik kaynaklarda yer bulmuş ve pek çok folklor malzemesi ile giderek zenginleştirilmiştir. Hz. Mûsâ ve Hızır kıssası, Kitâb-ı Mukaddes’teki benzer rivayetler dolayısıyla Kur’ân-ı Kerîm’deki peygamber kıssalarıyla ilgilenen ve bunların kaynaklarını tesbit etmeye çalışan müsteşriklerin daha ilk planda dikkatlerini çekmiştir. Wensinck’e göre bu kıssa “suyun içindeki ebedî ot” imajının yer aldığı Gılgamış destanı ile İskender ve yahudi efsanelerinin sağladığı malzemelerin oluşturduğu bir hikâyedir. I. Friendlaender bu kıssanın İskender hikâyesi

ve yahudi efsanesinin isim değişikliği suretiyle adaptasyonundan ibaret olduğunu söyler. Bütün müsteşriklerin birleştikleri, ama en çok Friendlaender'in üstünde durduğu İskender hikâyesi birçok araştırma ve metin neşrinin konusu olmuştur. Onun bütün versiyonlarını en iyi inceleyen ve tahlilini yapan Friendlaender, İskender efsanesini kıssanın kaynağı olarak kabul etmek gerektiği sonucuna varmıştır. Büyük İskender'in adı etrafında teşekkül eden İskender efsanesi, yazıldığı yerlerde pek çok mahallî unsuru da alarak zenginleşmiştir. Milâttan önce teşekküle başlayan bu Grekçe efsane, milâttan sonra 300 yılları civarında tamamlanmıştır. İskender efsanesi Süryânice'ye de aktarılmış, Süryânice metinde İskender'e "iki boynuzlu" lakabı da eklenmiştir. Arapça'daki Zülkarneyn'in bunun tercümesi olduğu öne sürülmektedir. Bu efsanenin Grekçe ve Süryânice metinlerinin muhtevası şöyle özetlenebilir: İskender, insana ebedî hayat bahşeden bir çeşme (âb-ı hayât) olduğunu âlimlerden öğrenir. Bunu aramak için ordusuyla yola çıkar. Yolda çeşitli olaylar sebebiyle askerlerinden ayrılmak zorunda kalır. Yanında sadece aşçısı vardır. Aşçı yemek hazırlamak için bir çeşmeye gider, orada azıkları olan tuzlu balığı yıkamak ister. Fakat balık suya değer değmez canlanır ve içine atlayıp kaybolur. Aşçı bu suyun âb-ı hayât olduğunu anlayıp bir miktar içer ve geri döner. Başına gelenleri İskender'e anlatır. İskender aşçının tarif ettiği yeri ararsa da bulamaz ve kızarak onu öldürmeye karar verir. Ancak bir türlü öldüremeyince boynuna bir taş bağlayarak denize attırır. Burada aşçı bir deniz cini olur ve ebedî hayatına devam eder. Ortadoğu'da gerek gayri müslimler, gerekse onlar aracılığıyla müslümanlar arasında benimsenip yazıya geçirilen İskender efsanesi, Ortaçağ İslâm dünyasında son derece yaygınlık kazanmıştır. IX. yüzyıldan itibaren müfessirler böyle bir şifahî ve yazılı malzemeyi ellerinin altında hazır bulmuşlar ve Kur'ân-ı Kerîm'deki Zülkarneyn kıssasını açıklarken geniş ölçüde kullanmışlardır. Bu efsanenin İslâmî kaynaklarda mevcut metinleri şöyle özetlenebilir: Nuh Peygamber'in torunu Yunan'ın soyundan gelen İskender-i Zülkarneyn, ebedî hayat veren ve insanüstü güçler kazandıran âb-ı hayâtı bahsedildiğini duyar ve bunu aramaya karar verir. Rivayete göre Allah bunu Sâm'ın soyundan birine nasip edecektir. Zülkarneyn halasının oğlu olup Hızır diye anılan Elyesa' ile askerlerinin refakatinde yolculuğa başlar. Âb-ı hayât, "karanlıklar ülkesi"ndedir. Yolda bir fırtına yüzünden Zülkarneyn ve Hızır askerlerden ayrı düşerler, bir müddet sonra karanlıklar ülkesine gelirler. Zülkarneyn sağa, Hızır sola giderek yollarını tayine çalışırlar. Günlerce yol aldıktan sonra Hızır ilâhî bir ses duyar ve bir nur görür. Bunların kendisini çektiği yere gidince de orada âb-ı hayâtı bulur. Bu sudan içer ve yıkanır. Böylece hem ebedî hayata kavuşur, hem de insanüstü güçler ve kabiliyetler kazanır. Sonra Zülkarneyn'le karşılaşır. Zülkarneyn durumu öğrenir ve âb-ı hayâtı ararsa da bulamaz, kaderine razı olur. Bir müddet sonra ölür. Gılgamış destanındaki "su içinde otun sağladığı ebedî hayat" kavramı ve bunun Gılgamış tarafından aranması, İskender efsanesine kaynaklık etmiş olabilir. Çünkü m.ö. 3000-2000 yıllarına kadar inen Mezopotamya destanının, İskender efsanesinin teşekkülü sırasında, İskender'in ebedî hayat veren suyu araması epizodu olarak kullanılması, coğrafi mevki ve kültürel çevre olarak imkânsız değildir. Müsteşriklerin hiçbirisi bu noktayı dikkate almamışlardır.

İskender efsanesindeki aşçının, canlanıp suya atlayan tuzlu balığı ile Hz. Mûsâ'nın canlanıp denize atlayan balığı arasında bir benzerlik görülmekteyse de gerçekte Kur'ân-ı Kerîm ve sahih hadislerin naklettiği olayların bu efsane ile benzerliği yoktur. Çünkü bu olaylarda ebedî hayat bahşeden âb-ı hayâtı aramaya giden birileri söz konusu değildir. Bununla birlikte müsteşriklerin ileri sürdükleri tezler müfessir, muhaddis ve tarihçilerin kıssayı açıklarken verdikleri mâlumat için tam anlamıyla geçerlidir. Müsteşriklerin gözden kaçırdıkları en önemli nokta budur, yani onlar meselenin tahlilini yaparken Kur'ân-ı Kerîm'in metni ile müfessirlerin metinlerini birbirinden ayırt etmemişlerdir. Efsane bu haliyle diğer İslâmî edebiyatlarda olduğu gibi Türk edebiyatında da İskendernâme denilen bir edebî türün oluşmasına yol açmıştır." (Ocak, 1988:1-3)

Nef'i, aşağıdaki beyitte Birinci Ahmet için yazdığı kasidenin fahriye bölümünden alınmıştır. Aşağıdaki beyitte kalemini ve şairlik gücünü böyle över.

Hâmem ki nazmımı eder ihyâ midâd ile

Âb-ı hayâta reşhası rûh-ı revân verir (K.5/10)

(Mürekkeple benim şiirimi diriltten kalemimin bir damlası Hayat Suyu'na ruh (can) verir. (Hayat Suyu'na canlandırıp akıtır veya bir başka anlamda Hayat Suyu'na canlandırma özelliği verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Osman için yazılan kasideden alınmıştır. Osman'ın temiz yaratılışlı biri olduğundan bahsediyor. Bu temiz yaratılışın kaynağı olarak ab-ı hayâtı yani ölümsüzlük suyunu gösteriyor. Bu suyun bir damlasının hayali bile Nef'i için can demektir.

Meşreb-i pâkîdir ol ser-çeşme-i Âb-ı hayât⁸³

Kim hayâl-i reşhası rûh-ı revânımdır benim (K.13/30)

(Ölümsüzlük suyunun kaynağı olan temiz yaratılışının bir damlasının hayali benim canımdır. (Bana can verir, beni harekete geçirir.))

Aşağıdaki beyit, veziriazam Nasuh Paşa'nın Nef'i'ye yazdığı mektup kasideden alınmıştır. Bu aşağıdaki beytin bulunduğu kasideyi Nef'i cevap olarak yazmıştır. Nef'i mektuba çok memnun olmuştur. Can kulağıyla dinlemiştir. Bu dinlediği adeta Nef'i'ye ab-ı hayât olmuştur.

⁸³ Diğer örnekler için bkz: (K.2/5, K.9/21, K.10/13, K.14-1/23, K.22/26, K.31/31,53, K.32/51, K.33/43, K.38/17, K.41/46,47, K.45/40, K.48/60, K.50/5, K.52/43, K.56/16, K.57/16, G.73/6, Kt.10/2, Sakiname 2/2)

Ne nâmedir bu ki feyz-ı edâ-yı pâki sunar

Dehân-ı sâmi'a-i câna âb-ı hayvânı (K.31/3)

(Bu ne mektuptur ki tertemiz uslûbunun feyzi, can kulağının ağzına Ab-ı hayat sunar.)

2. 17. 2. Anka

“Divan ve Halk edebiyatlarında *Anka*, *Zümrüdüanka*, *Hüma* ve *simurg* adlarıyla anılan ve Kaf Dağı’nın tepesinde direkleri abanoz, sandal ve öd ağacından yapılmış köşk benzeri bir yuvada yaşadığı varsayılan efsanevi kuştur.

Çok iri vücutlu olup yüksekten uçtuğu, iri kanatları ve vücudu nedeniyle “*uçtuğu zaman gölgesinden geçtiği yerlerde havanın karardığı*” söylenir.” (Zavotçu, 2006:27)

Anka’ya boynu ço uzun olduğundan bu ad verilmiştir. Anka dişi imiş. Tanrı bir erkek yaratmış. Hz. Musa zamanında nesilleri çoğalıp Necit ve Hicaz taraflarını istila etmiş ve çocukları kapmaya başlamıştır. Peygamberin bedduasıyla Tanrı Anka neslini yok etmiştir. Yokedildiği veya çok yükseklerden uçtuğu için görünmediğinden veya çocukları yuttuğundan Anka-yı mugrik yani gark olmuş, yutan Anka’da denir.

Anka’ya Acemler 30 kuşun rengi ve alameti olduğundan si-murg, si-reng demişlerdir. Kaf dağında yaşar, kemikle beslenir. Rüstem’in babası Zal’i beslemiş, büyötmüş. (İpekten, 2007:152-153)

Sultan Murat için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Bu kasidede atlardan bahsedilmiştir. Burada Sultan Murat’ın atının çok süratli olduğunu ona ne ankanın ne hüma onunla kanat kanata uçamayacaklarını söylemiştir.

Tayyar, kuş olduğu için Anka ve Hüma ile yarışırılıyor. Onları geçer demekle Nef’i büyük bir mübalağa yapıyor. Fakat öte yandan “hem-per olamaz” demekle bir gerçeği de söylüyor. Çünkü atın kanatı yoktur. (İpekten, 2007:154)

Nice Tayyâr o sebük-pây-ı cihân-peymâ kim

Ana hem-seyr olamaz hiç ne Ankâ ne Hümâ (K.18/6)

(O, cihanı bir hamlede geçen süratli öyle bir Tayyar ki, ona hiç ne Anka ve ne Hüma kuşları kanattaş olamazlar.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murad için yazılan bir kasideden alınmıştır. Bir önceki beytinde Saçlı Doru adlı bir attan bahsedilmiştir. Bu beyitte ise bu atında Evren gibi yüksekten uçarsa, binicisi Zal-i Zer ve atta Anka gibi olur, denilmektedir. Evren

kaynaklarda Türkçe ejderha demektir; tahayyüle göre kanatlı, hareketi süratli bir mahlûktur. (Onay, 2000:203)

Bu da Evren gibi pertâb-ı bülend etse olur

Rakibi Zâl-i zer ü kendisi gûyâ Ankâ⁸⁴ (K.18/14)

(Bu da Evren gibi yüksekten uçarsa, binicisi sanki Zal-i Zer ve kendisi Anka gibi olur.)

2. 17. 3. Hüma

“Divan ve halk edebiyatlarında anka, Zümrüdüanka, Hüma ve simurg adlarıyla bilinen Kaf Dağı’nın tepesinde direkleri abanoz, sandal ve öd ağacından yapılmış köşk benzeri bir yuvada yaşadığına inanılan efsanevi kuştur.” (Zavotçu, 2006:232)

Hint okyanusu adalarında veya Kaf dağında yaşayan, boz renkli, zümrüt renkli kanatlı, kemikle beslenen efsanevi bir kuştur. Ayaklarının olmadığı ve derisinin ele geçmediği söylenir. Çok yüksekten uçar ve gölgesi kimin başına düşerse, devlet sahibi eder. O kimse başına taç giyermiş. Bu bakımdan devlet kuşu denir.

Anka ve Hüma, İran’da Simurg Devlet kuşu olarak birçok rivayette birbirine karıştırılmıştır, aynı zamanda birbirinin yerine kullanılmıştır.(İpekten, 2007:154)

Sultan Murat için yazılan kasideden alınan bir beyittir. Bu kasidede atlardan bahsedilmiştir. Burada Sultan Murat’ın atının çok süratli olduğunu ona ne ankanın ne hüma onunla kanat kanata uçamayacaklarını söylemiştir.

Tayyar, kuş olduğu için Anka ve Hüma ile yarışırılıyor. Onları geçer demekle Nef’i büyük bir mübalağa yapıyor. Fakat öte yandan “hem-per olamaz” demekle bir gerçeği de söylüyor. Çünkü atın kanatı yoktur. (İpekten, 2007:154)

Nice Tayyâr o sebük-pây-ı cihân-peymâ kim

Ana hem-seyr olamaz hîç ne Ankâ ne Hümâ (K.18/6)

(O, cihanı bir hamlede geçen süratli öyle bir Tayyar ki, ona hiç ne Anka ve ne Hüma kuşları kanatdaş olamazlar.)

⁸⁴ Diğer örnekler için bkz: (K.7/21, K.12/27, K.18/12, K.19/10, K.26/30, K.34/48, K.36/23, K.39/2,31, K.40/29, K.42/5,39, K.48/10)

Aşağıdaki beyitte, Nef'i sevgilisine saçlarıyla göklerde Hüma avlacağın yerde yeryüzüne inip neden gönül avluyorsun, diye kızmaktadır.

Turralar gökde Hümâ⁸⁵ saydına âmâde iken

Dil şikâr etmek için hâke tenezzül ne belâ (G.5/3)

(Alnındaki saçlar, gökte Hüma (cennet kuşu) avlamak için hazırlanırken, gönül avlamak üzre toprağa (yere) inmek ne beladır.)

2. 18. ÜNLÜ AŞK KAHRAMANLARI

2. 18. 1. Ferhad

“Hüsrev ile Şirin hikâyesinin başkahramanlarından biridir.17 bu hikaye Türk İran şairlerince defalarca işlenmiştir.

İran şahı Nuşirevan'ın torunu Hüsrev'in, Ermen şahının kızı Şirin'e olan aşkının konu edildiği bu hikâye ilk önce Şehname'de Hüsrev Perviz bahsinde anlatılır. Daha sonraları bu hikâyeyi mesnevi şeklinde önce Senai işlemiş, ardından, kendinden sonra yazılanlara örnek teşkil edecek şekilde en mükemmel surette Genceli Nizami kaleme almıştır.

Şeyhi'nin Hüsrev u Şirin mesnevisinde Şirin'in kıssası özetle şöyledir: “Hüsrev Perviz'in Şavur adında çok akıllı bir düşmanı vardır. Bu danışman bir gün Hüsrev'e Ermen melikesi Mehin Banu'nun güzel yeğeni Şirin'den bahseder. Hüsrev Şirin'e âşık olur ve Şavur Ermen'e gider ve Şirin'i görür. Hüsrev'in bir resmini yaparak ağaca asar ve Şirin resme âşık olur. Hüsrev'le görüşmek üzere memleketine gider ancak çeşitli aksiliklerden dolayı görüşemez. Araya çeşitli maceralar girer ve iki âşık ancak uzun bir zaman sonra Ermen'de buluşurlar. Bu arada Hüsrev'in babası öldürülmüş ve Hüsrev tahtını koruyamayarak yerini Behram Çupin'e bırakmak zorunda kalmıştır. Fakat bir müddet sonra Bizanslılardan yardım alır ve tekrar tahtına geçer. Bu arada Hüsrev, Bizans kralının kızı Meryem ile evlenmiştir.

Şirin Ermen'de günlerini hasretle geçirir. Dayanamayıp eski köşküne çekilir ve orada Hüsrev'den haber bekler. Hüsrev'in karısı Meryem çok kıskançtır ve kimseyi sarayına yaklaştırmamaktadır. Hüsrev danışmanı Şavur sayesinde Şirin'den bilgi almakta, bütün gönlü Şirin'de olduğu halde gece gündüz ıstırap çekmektedir. Bu arada Ferhat ortaya çıkar ve o da derin bir tutkuyla Şirin'e âşık olur, fakat aşkı neticesiz kalır Hüsrev'in bir hilesi sonucu kendisini Bisütun dağından atarak öldürür.

⁸⁵ Diğer örnekler için bkz: (K.8/30, K.16/60, K.21/14, K.26/10, K.29/16, K.36/14,55, K.40/24,53, K.52/49, G.15/3, G.55/5, G.57/6, G.91/6, G.100-1/5, G.129/5 Kt.9/3,4)

Bir müddet sonra Meryem’de ölür ve Hüsrev yalnız kalınca Şirin’i yanına gelmesi için ister. Fakat Şirin kabul etmez. Uzun müddet haberleşirler, fakat kavuşmak bir türlü nasip olmaz. Nihayet Hüsrev, hasrete dayanamaz ve Şirin’in bulunduğu kasrın yanına gelir ve ondan kendisine gelmesini ister. Birtakım olaylardan sonra âşıklar buluşurlar ve büyük bir merasimle evlenirler.

Bir müddet sonra Hüsrev yaşlanır ve Meryem’den olma kötü tabiatlı oğlu Şiruye’nin fenalıklarından canı yanmış halde Şirin’i de alarak tahtı oğluna bırakıp bir manastırda yaşamaya başlarlar fakat oğlu Şiruye’de Şirin’i sevmektedir. Bu aşk neticesinde babası Hüsrev’i öldürür ve Şirin’in kendisine varması için emirler gönderir. Şirin daha fazla dayanamaz ve kendisini hançerleyerek öldürür.”

Şeyhi’nin Hüsrev u Şirin mesnevisinde Ferhat kıssası özetle şöyledir: “Şirin’in sarayının bulunduğu yer dağlık taşlık bir yerd. Şirin süt içmeyi pek sevdiğinden çobanlar koyunları meralarda, uzak yerlerde otlatıyorlardı. Buna bir çare düşündüler. Şirin’in yardımcılarında biri, Ferhad adlı mahir bir mühendisin bu işe bir çözüm bulabileceğini söyledi. Ferhad Şirin’in yanına geldiğinde onu güzelliği karşısında şaşırıp kaldı ve ona âşık oldu. Hemen emredilen işi yapmak üzere işe koyuldu. İki ay içerisinde, taze sütleri saraya taşıyacak öylesine güzel suyolları inşa etti ki görenler onun sanatı karşısında şaşırıp kaldılar. Şirin ona hediyeler ve altınlar verdi. Fakat Ferhad bu hediyeleri istemedi ve sahraya döndü.

Şirin’in aşkından deliye dönen Ferhad ne yaptığını bilmez bir halde çöllerde dolaşır dururdu. Bu derin aşk dillere düştü ve Hüsrev’in kulağına kadar gitti. Hüsrev Ferhad’ı öldürmeyi düşündüyse de adamlarının ikazıyla bundan vazgeçti. Çare olarak ona çok para vermeyi, bu yolda işe yaramazsa imkânsız bir iş buyurmak suretiyle Ferhad’ı oyalamayı düşündüler. Ferhad’a ne kadar mal mülk verseler de kar etmeyince, Hüsrev ondan, civardaki büyük bir dağ içinden orduların geçeceği bir yol yapmasını istedi. Ferhad bu yolu yapacağını bunun karşılığında da Hüsrev’in Şirin’den vazgeçmesi şartını koştu. Hüsrev kabul eder göründü.

Ferhad, eline külüngünü alarak dağa çıktı ve var gücüyle gündüz dağları delmeye başladı. İlk yaptığı işlerden biri, dağa Şirin’in suretini kazımak oldu.

Bir gün Şirin Ferhad’ı ziyarete gelerek hatırını sormak istedi. Ferhad sevincinden deliye dönmüştü. Bir müddet sonra kalkıp atına binen Şirin dağdan aşağı inerken atı sakatlandı. Bunu gören Ferhad atla birlikte Şirin’i omuzladı ve onu sarayına bıraktı.

Şirin’in bu ziyareti Hüsrev’e haber verince Hüsrev deliye dönmüştü. Bu işten kesin olarak kurtulmak için bir yol aradılar ve Şirin’in öldüğü haberini Ferhad’a ulaştırmak için bir kocakarı buldular. Kocakarı Ferhad’a Şirin’in öldüğü yalanını söyledi Ferhad bunun bir yalan olacağını aklına getirmeden içten bir feryatla külüngünü havaya fırlattı ve kendisini de dağdan aşağı atarak intihar etti.

Divan şiirinde Ferhad, muradına erişemeyen, aşk yolunda pek çok çile ıstırapları göze almış, bu uğurda her müşküle göğüs germiş nihayetinde aşkı yüzünden canında olan çilekeş âşık tipinin timsalidir.” (Tökel, 2000:433-441)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Nasuh Paşa için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, Ferhat’ın yaptığı Bisütun dağına beğenmemektedir. Kendi sanat işçiliğini çok daha iyi bulmaktadır.

Benim o kûhken-i Bîsütûn-ı ma’nâ kim

Ne san’at işlediğim seyr edeydi ger Ferhâd (K.30/54)

(Ferhat’ın Bisütun dağının manası ne ki o benim sanat işçiliğimi seyredirdi.)

Aşağıdaki beyitte Nef’i, yine Ferhat’ı küçümsemektedir. Ressamların Ferhat’ı Bisütun dağına resmetmesini anlamsız bulmaktadır. Bununla beraber bir de eline tîşe verip üstat yazmaları Nef’i’yi iyice sınırlandırmektedir.

Musavvirler yazıp Ferhâdî kûh-ı Bîsütûn üzre

Verip destine tîşe haylî üstâdâne yazmışlar (G.30/3)

(Ressamlar Ferhat’ı Bisütun dağının üstüne resmetmişler. Eline de tîşe verip adını üstat yazmışlar.)

Aşağıdaki beyitte Nef’i, Ferhat’ın Şirin için dağı delmesine telmih yaparak bizde bu yolda başımızı veren âşıklarız, demiştir. Onun için bizimde başımıza Ferhat’ın başına gelenler gelebilir, demektedir.

Biz reh-i aşk içre terk-i ser kılan âşıklarız

Çıkmasa Ferhâd-veş başa acep mi kârımız (G.47/5)

(Biz aşk yolunda başını feda etmiş âşıklarız. İşimiz Ferhad gibi başımızdan aşkın olmasa şaşılır mı?)

2. 18. 2. Mecnun

“Leyla ile Mecnun mesnevisinin erkek kahramanıdır. Asıl adının Kays olduğu söylenen bu kişinin gerçekte yaşayıp yaşamadığı, ne zaman ve nerede yaşadığı, nesep ve hayatının mahiyeti hep tartışılan, kesinlik kazanmayan konulardan biridir.

Arap kaynakları Leyla ile Mecnun efsanesinin meydana gelişiyle ilgili muhtelif rivayetler nakletmişlerdir. Mecnun’la Leyla’nın daha küçük yaşta birbirini sevdiklerini, Leyla’nın babasının Mecnun’a Leyla’yı vermediğini ve bu iki aşığın kavuşmadan

ölmesi bütün bu rivayetlerin ortak noktalarından bazılarını teşkil etmektedir. Türk edebiyatında yazılan Leyla vü Mecnun mesnevilerinin en meşhuru şüphesiz Fuzulî'ye ait olandır. Fuzulî'nin bu mesnevisi, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat Seferi sırasında yüzyılın Osmanlı şairleri ile aynı anda şiir meclislerinde bir arada bulunmanın sonucu ortaya çıkar.” (Tökel, 2000:441-448)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmış beyitlerdir. Nef'i, iki kara yağız Arap atını Mecnun bile görse Leyla bir daha hatırına gelmezdi, diyerek atları övmüştür.

İki Edhem hod iki şuh Arap dilberidir

Ki tefavütleri yok biri birinden asla

Görse ger bunları Mecnûn-ı melâmet-dîde

Yâdına gelmez idi bir dahî hüsn-i Leylâ (K.18/20-21)

(Eğer ayıplanmış olan Mecnun bunları (Arap dilberlerini) görse, Leyla'nın güzelliği bir daha hatırına gelmezdi.)

Nef'i, âşık ve çile çeken âşık olarak hep yabana atıldığından yakınıyor. Nef'i aşağıdaki beyitte “*benim rüsvâlığım ve şöhretim tüm şehri tutarken*” şairlerin hala Mecnun hikâyesi kaleme almalarını anlamsız bulduğunu, söylüyor.

Benim âşık ki rüsvâlıkla tutdu şöhretim şehri

Yazanlar kıssa-i Mecnûn⁸⁶u hep yâbâne yazmışlar (G.29/4)

(Asıl âşık benim ki rüsvâlıkla şöhretim bütün şehri tuttu. Mecnun'un hikâyesini yazanlar, hep yabana yazmışlar.)

2. 19. DİĞER ŞAHISLAR

2. 19. 1. Ağyar⁸⁷

“Başkaları, yabancılar. Divan edebiyatındaki aşk üçgenini oluşturur. Bunlar seven, sevilen (yar) ve sevgilinin diğer aşıkları (ağyar)dır. Ağyar daima aşığa yanlış haber verdiği için eğrilikle itham edilir ve bu yüzden kaşa benzer. Rakip olarak da bilinen ağyar, aşığın şikâyetlerine maruz kalır. Onu için kötü, çirkin, zararlı ve zalimdir. Aşığın nazarında o, sevgili ile sıkı münasebettedir. Aşığı üzen de zaten budur. Bu

⁸⁶ Diğer örnekler için bkz: (K.2/22, K.45/35, K.48/49, K.52/46, G.16/5, G.76/5, G.77/3,4, G.88/4)

⁸⁷ Diğer örnekler için bkz: (K.4/37, 38,39, G.10/2, G.43-2/2, G.68/2, G.69/1, G.86/1, G.94/2,3, G.108/1, G.117/2)

nedenle âşık daima sevgiliye tembihlerde bulunur ve ağyar hakkında onu uyarır. Buna rağmen yar âşıktan çok ağyara imkân tanır ve onunla beraber olur, ona yüz verir. O, aşığa adeta içten içe güler ve onunla alay eder gibidir. Sevgilinin çevresinden asla uzaklaşmadığı için aşığı da ona yaklaştırmaz. Kıskanç ve dedikoducudur. Sevgilinin bir aşığı da odur. Bunun için âşık ile aralarında daimi bir mücadele sürer. Ağyar kelimesi çoğul bir kelimedir. Yani bunlar birden fazla, bazen yüzlercedir. Bu bakımdan ağyar, sevgilinin mahallesinin bekçileri veya köpekleridir. Aşığı asla içeri bırakmazlar. Aşık onları bazen domuz, tilki, akrep, zağ diye nitelerken bazen şeytan ve dev, bazen de kafir, gammad, iftiracı, eğri, yavuz, nadan olarak niteler. Hatta ona diken, bela, mekes, kar yüzü, bed çehreli vs.sıfatlarını da yakıştırır.” (Pala, 2015:10)

Nef’i, Divan’ında özellikle kasidelerde “ağyar” a çokça yer vermiştir. Padişahlara medhiyeler düzen düzen Nef’i, kendiyle padişah arasına giren her çeşit insana acımadan verip vermiştir. Bu aşağıdaki beyitte ağyar için “alçak” demiştir.

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet’e yazılan kasideden alınmış bir beyittir. Sultan Ahmet’e seslenip ağyarlardan öçlerini almalarını istemektedir.

Bulsa erbâb-ı dili hâk ile yeksân eyler

Göstere tâ ki edânîde ulüvv-im şânı (K.4/38)

(Bu alçakları koruyan felektten bizim öcümüzü alıver. Çünkü irfan ve gönül sahibleri çok canımızı ezdi.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murad’a yazılan kasideden alınan bir beyittir. Nef’i, o dönemde kendiyle uğraşan zatlara sert bir dille eleştirmiştir. Nef’i, iftiraya maruz kaldığını söylemektedir. Bunun yüzünden de ekmeğinden olmuştur.

Dergehinde bir dilim nânı bana çok gördüler

Uydular ulaştılar birkaç kilâb-ı rüzgâr (K.17/29)

(Dünyanın birkaç köpeği uydular ulaştılar, senin degahında bir dilim ekmeği bana çok gördüler.)

2. 19. 2. Pir-i Muğan

“Divan şiirinde eğlence mahali olan meyhanenin başkışilerinden birisi pir-i muğandır. O, sırları açığa döken, herkese miktarında içki sunan, meyhaneyi çekip çeviren, yaşlı, güngörmüş, nur yüzü, sözleri daima hikmet-i dünyaya itibar etmeyen, cömert ve saygı gösterilmesi gereken bir kişidir. Onun için sunduğu kadehi öpüp başa koymak, öğütleri can kulağıyla dinlemek ve asla gözünden düşmemek gerekir. Onun yardımcısı olarak bir muğbece bulunur. Mecazi ve tasavvufi manasıyla tekke ile âlem,

feyz ve neşe meyhanesi olup şarap; bu meyhanede içilen sevgi ve neşe; pir-i muğan da o neşeyi sunan mürşittir.” (Pala, 2015:372)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Hem güzeller meclisinin hem de pir-i muğanın sermayesi şarap olarak zikredilmiştir.

Meydir mihekk-i âşıkân âşûb-ı dil-ârâm-ı cân

Sermâye-i pîr-i mugân pîrâye-i bezm-i sanem (K.15/12)

(Âşıkların mihakki şaraptır (onlar şarap içince huylarını belli ederler); gönülleri coşturan, canlara can katan şaraptır. Pir-i muğanın (meyhaneci) sermayesi, güzeller meclisinin süsü şaraptır.)

Aşağıdaki beyitte Nef’i, vahdet birliğine ermek için pir-i muğana gerek olmadığını söylüyor.

Yok bâde için minnetimiz pîr-i mugân⁸⁸a

Sâkî-i mey-i vahdet ile dest-be-destiz (G.44/2)

(Şarap için pir-i mugana (meyhaneci) minnetimiz yoktur. Vahdet şarabının sakisi ile el eleyiz.)

2. 19. 3. Rakip

“Rakip. Herhangi bir işte birbirinden üstün olmaya çalışanlardan her biri. Divan şiirinde âşık-maşuk ikilisi arasında âşık ile yarışan ve ona ortak olan kişidir. Rakip, âşığın nazarında kötü olan kişidir. Aşığa sevgili kadar eziyet eder.” (Pala, 2015:374.)

Aşağıdaki beyitte Nef’i, gazelinde sevgilisine rakiplerle muhabbet etme, onu mahallenden uzak tut, demiştir.

Uşşâk ile dolsun der isen kûy-ı mahabbet

Gösterme rakîb⁸⁹ olmayana rûy-ı mahabbet(G.19/1)

(Sevgi, aşk mahallen âşıklarla doldun istiyorsan rakip olmayana muhabbet yüzünü gösterme.)

⁸⁸ Diğer örnekler için bkz: (G.4/2,3, G.7-2/2, G.9/1, G.23/2, G.44/2, G.67/4, G.74/1,5, G.110/4, G.117/4, G.130/2,3)

⁸⁹ Diğer örnekler için bkz: (K.18/14, G.11/1, G.65/3)

2. 19. 4. Rind

“Dünya işlerini hoş gören kişidir. Çoğulu rindandır. Rind acıyı-tatlıyı, iyiyi-kötüyü hoş görür. Üzüntü ve neşe onun katında aynıdır. Hayat felsefesi böyle olan kişilere rind denir ve rindlik divan şiirinde bir mazmun olarak ele alınır. Rindlik asla kalenderlik değildir. Belki kısmen bohemliktir. Divan şairi kendini rind olarak değerlendirir. Ona göre cihanın bir pul kadar değeri yoktur. Hayatında hiç içki içmeyen şairlerin dahi çok zaman meyhaneden, içkiden, sakiden bahsetmelerl çok zaman rindane bir hayat yaşadıklarını empoze etmek istemelerindendir.” (Pala, 2015:377)

Aşağıda asıl işlemek istediğimiz beyit 3 nolu beyittir. Anlam bütünlüğü bozulmasın diye 2 ve 4 nolu beyitleri de almayı uygun gördük.

Aşağıdaki beyitler, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmış beyitlerdir. Meyhane sarhoşlarına çağrı yapılmaktadır. Zahitlere karşı galip gelinmesi gereken an bu andır, demektedir.

Mestân-ı harâbâtasalâdır nedururlar

Zühhâde tagallüb edecek dem bu zamândır (K.10/2)

(Meyhane sarhoşlarına bu bir çağrıdır, ne duruyorlar? Zahitlere güç yetirilecek an, bu andır.)

Çünkü bu anda rintle vaiz aynı anda hilal kadehini gözetlerler.

Zîrâ ne demekdir bu ki rindân ile vâ'ız

Bir yerde durup câm-ı hilâle nigerândır (K.10/3)

(Çünkü bu anda, rindlerle vaizler, aynı yerde durarak hilal kadehini (yeni doğan ayı) gözetlerler; bu ne demektir?)

Bu andan sonra iş şakacı dostlara düşmektedir. Büyük şenlikler düzenlenir.

Şimdengeri yârân-ı sebük-rûha düşer iş

Tertîb-i bisât-ı tarab-ı rıtl-ı girândır (K.10/4)

(Bundan sonra iş, latifeci, şen, hafif ruhlu dostlara düşer; büyük kadeh eğlencelerinin (içki içilip şenlik yapılmanın) düzenleneceği zamandır.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Rintlik övülmektedir.

Ol rind-i tehî-deste hased kim bu zamânda

Gamhânesi işret-gede-i sîm-berândır (K.10/6)

(O eli boş rinde imrenilir ki bu zamanda: tasalievi, gençlerin içki içtikleri yerdir.)

Aşağıdaki beyitte, rint olabilmenin şartlarından biride gerçek ve mecaz kaygıları vahdet âlemiyle birlikte yanından uzaklaştırmaktır.

Rind isen eğer âlem-i vahdet gibi olmaz

Def-i gam-ı tahkîk ü mecâz etmeğe bâ'is (G.25/4)

(Eğer gerçekten rind (gönül eri) isen tahkik (gerçekleme) ve mecaz tasasını savup savuşturmak için vahdet âlemi gibi – güçlü – sebep olmaz.)

2. 19. 5. Saki

“Kadeh sunan, içki veren. Divan şiirinde bezm âleminin en önemli unsurlarından biri sakidir. Meclise neşe ve canlılık veren odur. Ortada dolaşarak içki dağıtmak onun görevidir. Şairin gözünde sevgili, bir saki sayılır yahut saki bizzat sevgili mesabesindedir. Bazen saki mutrip olarak da görev yapar. Bütün bu hallerde saki mutlaka güzelliği ile dikkat çeker. Hatta âşık, içkiden değil, sakinin güzelliğinden sarhoş olmalıdır. Sakiden içki dışında da dilekte bulunabilir. Mesela şair ondan vuslat, dudağının içkisini sunmasını isteyebilir. Sakinin said-i simini daima görülmelidir. Ona Hızır’a benzer, bereket dağıtıp herkesin gölünü yapar, hazırlar, içki sunar, meclise neşe ve parlaklık sunar, şarkı söyler vs.” (Pala, 2015:387)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i bu beyitte saki adını kullanmamıştır. İstiare yoluyla saki olduğu anlaşılmaktadır.

Yâ bin yaşamaz mı o kişi kim ana hemdem

Bir şişe mey-i köhne vü bir tâze cevândır (K.10/8)

(Kendisine bir eski şarap şişesi ve taze bir genç arkadaş bulan kişi, bin yıl yaşamış olmaz mı?)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Nef’i, sakiye seslenmektedir: “Ey saki ilkbahar rüzgârı esiyor, güller açılıyor; sende bize bir içki sun da şu güzel havanın tadını çıkaralım” diyor.

Esdi nesîm-i nev-bahâr açıldı güller subh-u dem

Açsın bizim de gönlümüz sâkî⁹⁰ meded sun câm-ı Cem(K.15/1)

⁹⁰ Diğer örnekler için bkz: (K.15/4,15,16, K.32/58, K.53/40, G.4/2,3, G.7-2/2, G.9/1, G.23/2, G.44/2, G.67/4, G.74/1,5, G.110/4, G.117/4, G.130/2,3)

(İlkbahar rüzgârı esti, sabahleyin güller açıldı; bizim de gönlümüz açılsın, saki (içki kadehi sunan), meded (yardıma koş), Cem kadehi (Cemşid'in yedi türlü madenden yapılmış kadehini, içki bardağını) sun.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Nef'i meclisin neşelenmesi için sakiden sürekli olarak içki sunmasını istemektedir.

Lutf eyle sâkî nâzı ko mey sun ki kalmaz böyle bu

Dolsun sürâhî vü sebû boş durmasın peymâne hem (K.15/9)

(Saki lütfet de nazlanmayı bırak, şarap sun; çünkü bu meclis böyle kalmaz. Sürahi ve desti dolsun, kadeh de boş durmasın.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, gönlünü hem kadehe hem şaraba hem de şuh bir sevgiliye benzetmektedir. Gönlünü zevk sahibi olarak tanımlamaktadır.

Hem kadeh hem bâde hem bir şûh sâkîdir gönül

Ehl-i aşkın hâsılı sâhib-mezâkıdır gönül (G.74/1)

(Gönül hem kadeh, hem şarap, hem de şuh (oynak, serbest) bir saki (şarap dağıtıcı)dır. Sözün kıyası gönül, aşk ehli içinde zevk sahibidir.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, şaraba doyamamaktan şikâyet etmektedir. Saki içkiyi durmadan âşıkların elinden almaktadır. Oysa Divan şiirinde saki şarap dağıtıcıdır. Nef'i ise burada sakinin şarap vermemesinden yakınmaktadır.

Biz nice doyunca kanalım câm-ı murâda

Bir lahza komaz sâkî-i devrân elimizde (G.110/4)

(Biz murat kadehinden nasıl doyasıya içip kanalım ki: Devran sakisi, bir lahzacık olsun, onu elimizde bırakmıyor.)

2. 19. 6. Sevgili⁹¹

“Divan şiirinin başkişisidir. Can, canan, canane, yar, dost, mahbub, habib, maşuk, güzel, hub, huban, sanem, büt, nigar, server, şah, şeh, Hüsrev, sultan, mah, afitab, şuh, tabib, dilber, kafir, nazenin, huni, bivefa, dildar, dilruba, dilara, dilnövaz, Gülizar, gülendam, melek, mehlika, saki, peri, mutrib vs.kelimeler, çoğu zaman istiare yoluyla sevgilinin ifadesinde kullanılır.

Divan şiirinde sevgili daima yüceltilir. Adeta ondan bahsetmesinin gayesi de budur. Sevgili olmayan yer cennet bile olsa değeri yoktur. İki cihan ona feda edilir. Onun varlığı bütün acıları unutturur. Huri ve gılman onun yerini tutamaz. Onun sözü âşık için kanun gibidir. Sevgili ile ilgili teşbih ve mecazlara nihayet yoktur. Bazen Yusuf, İsa, Süleyman olur; bazen peri, melek, huri ve gılman olur. Pervanenin mumu; kulun sultanı odur. Candır, tabiptir, servdir, güldür, gülistandır. Ay ve güneş, tıfl ve cüvan, ahu ve gevher, kible ve Kâbe odur. Onun güzellik unsurlarının da sonu yoktur. Onda olan her şey güzeldir. Kısacası, gerek tasavvufî, gerekse platonik anlamda; gerek gerçek, gerekse mecazi anlamda sevgili hakkında söylenecek söz bitmez.” (Pala, 2015:401-402)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Divan şiirinde övülen her kimse sevgili de odur. Buradaki sevgili de Sultan Ahmet’tir. Nef’i, sevgilinin her türlü eziyetine katlanmaya çalıştığını ama yine canın acıdığını anlatmaktadır.

Her zulmune tahammül eder âşikâre dil

Ammâ bu cevri cânâ azâb-ı nihân verir (K.5/15)

(Onun her zulmüne gönül, görünüşte katlanır; ama bu eziyeti cana gizli –bir- azap verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Sevgilisinin onu üzdüğünü, ona cefa ettiğini söylüyor.

Bir şüh-ı şîvekâra esîr etdi kim beni

Ne öldürür cefâsı ne gamdan amân verir (K.5/16)

⁹¹ Diğer örnekler için bkz: (K.5/1,16,17,18,19,20, K.9/2,8, K.10/26, K.13/18, K.14-2/8, K.15/15, K.18/46,47, K.22/28, K.23/32,33,34,35, K.33/46, K.34/13,14, K.38-1/27, K.42/29, K.45/16,17,22, K.46/2,4,8, K.47/5,6,7,17, K.49/34, K.50/54, K.52/43, K.55/38, G.3/2,3,4, G.5/2,4, G.7-2/3, G.7-4/1,2,3, G.9/4, G.10/1,3,4, G.11/1,4, G.12/1,2,4, G.13/1,2, G.15/1,2,5, G.16/3,5, G.17/4,5,6, G.18/1,2,3,4, G.19/2,3, G.20/1,2,3,4,6, G.21/1,2, G.22/3, G.23/1, G.24/2, G.25/2, G.26/1,2,3,4, G.28/2,5, G.29/1, G.30/1, G.31/1,3, G.32/1,2,3,4,5, G.34/1,2,3,4,5, G.35/1,2,3,4, G.37/3, G.40/1,2,3, G.42/2,4, G.43-1/2, G.43-2/1, G.44/1, G.46/1,4, G.48/1, G.50/4,5, G.52/1,2,4, G.53/4, G.54/1,2,3,4, G.55/1,2, G.57/3, G.58-1/5, G.63/3, G.64/1,3,5, G.1,2,3, G.2,3,4, G.78/1, G.80/4,5, G.82/3, G.87/4,5,6, G.91/2,3,4, G.92/1,2,3,4,5, G.95/1,2,3,4, G.96/1,2, G.98/2,3, G.99/1,2,3, G.104/1, G.108/2, G.110/5,6, G.114/1,2,3,4, G.115/1,4, G.123/1, G.124/4, G.125/1,2,3,4, G.126/1,2,3,4, G.128/1,3, G.129/1,2,3,4, G.131/2, G.132/1,2,3, Nazm 2/1,2, Nazm 3/1,2, Müfred 1,2,8,9,11,14

(Beni bir oynak güzele esir etti ki: Cefası ne öldürür, ne de üzüntüden aman (güvenlik, korkusuz) verir.)

Aşağıdaki beyit, Sultan Murat için yazılan kasideden alınmıştır. Sevgilinin nasıl geldiğini tarif etmiştir. Bir elinde kadeh diğer elinde kıvrım saç. Nef'i bu durumdan çok memnun olduğunu söylemektedir.

Zevkî o rind eyler tamâm kim tuta mest ü şâd-kâm

Bir elde câm-ı lâle-fâm bir elde zülf-i ham-be-ham (K.15/8)

(Bir elinde lale renkli kadeh, ötekinde de kıvrım kıvrım zülf (güzel yüzün iki tarafından sarkan saç) tutarak sarhoş ve pek sevinçli olan rind (gönül eri) dört başı mamur şeklinde zevki tam manasıyla yaşar.)

Aşağıdaki beyit, veziriazam Murat Paşa için yazılmış kasideden alınmıştır. Divan şiirinde saç, sevgiliyi iki yanında koruyan bekçi, karayılan, ejderha vb.görevler üstlenmiştir. Nef'i de bu mazmuna dikat çekmiştir. Saçı zehirli karayıлана benzetiyor. Saçın belin hazinelerine bekçilik ettiğini söylüyor.

Zülfün mü yâ gezende siyeh mâr-ı ham-be-ham

Kim pâsbân-ı genc-i nihân-ı miyân olur (K.29/15)

(Bu zülfün müdür? Yoksa çöreklenmiş zehirli bir karayılan mıdır ki belin gizli hazinesine bekçilik ediyor?)

Aşağıdaki beyitte güzellerde var olan bakışın âşıkları öldüren kılıç olduğunu söylemektedir. Güzellerde yan bakış varsa bizde de ahımızdan dolayı gönül delici oklarımız var, demektedir

Takınsın dilrübâlar gamzelerden tîg-i âşık-küş

Bizim de âhımızdan nâvek-i dil-dûzumuz vardır (G.36/2)

(Gönül kapıcı güzeller, varsın yan bakışlarından âşık öldüren kılıçlar takınsınlar; bizim de ahımızdan, gönül delici oklarımız vardır.)

2. 19. 7. Sufi

“Tasavvuf yolunda olan kişidir. Kelimeyi yün manasına gelen “suf” ile ilgili görenler yanında peygamberimiz zamanında Mescid-i Nebevi'nin avlusunda yatıp kalkan, yedirilip içirilen ve Ehl-i Suffe denilen fakir sahabeyle ilgili olarak gösterenler de vardır. Yine bazıları sufî sözünün temiz, arınmış anlamlarına gelen “saf” kelimesinden türediğini ileri sürerken; bir kısım âlimler de Grekçe hikmet manasına

gelen “sophos” sözünden bozma olarak görürler. Sufi adıyla ilk anılan kişi Şam’da ilk zaviyeyi kuran Ebu Haşimü’s-Sufi’dir.

İlk sufiler Hint-İran dilleri ile Hristiyanlık tesiri altında, aslında İslamiyet’te olmayan sıkı bir zahitliği ve riyazeti kendilerine meslek edinmişlerdir. Ancak sonradan Vahdet-i Vücut etrafında gelişen fikirler onları bir araya toplamıştır. Hatta hükema felsefesi denilen eski Yunan felsefesinin İslamileşmiş şekli ile Vahdet-i Vücut’u birleştirenlerde olmuştur. Daha sonraki zamanlarda “zahid” karşılığı olarak sofı kelimesi kullanılmıştır. Anadolu’daki kızılbaşlar kendilerine sofı diyerek Şah İsmail’e bağlılık göstermişlerdir. Bunun nedeni Şah İsmail yanlılarına Erdebil sufileri denilmesiydi.

Sufiler ile âlimler arasında asırlarca devam eden bir zıtlık vardır. Âlim akıl ile Allah’a ulaşmayı isterken, sufî aşkın gönül işi olduğunu ve Allah’a ancak aşkla ulaşabileceğini söyler. Bu nedenle tekke ile medrese de birbirine düşmandır. Divan şairlerinin birçoğu ise medrese tarafını tutar.” (Pala, 2015:408)

Divan şiirinde zahit gibi sofı da sevilmez. Sofıya kızılmaktadır. Çünkü o Allah sevgisini değil ibadetleri önemsemektedir yani kesrette vahdeti aramaktadır. Oysa Nef’i aşağıdaki beyitte yalnızca sevgiliyi arzulayan bir âşık olduğunu dile getirmiştir.

Anmasın sūfî⁹² dahi kesrette vahdet âlemin

Yârı tenhâ avlayan uşşâk-ı şeydâ bundadır (G.37/4)

(Artık sofı, kesrette vahdet âlemini anmasın; sevgiliyi, yalnızca avlayan divane âşıklar buradadır.)

2. 19. 8. Zahid

“Kaba sofı, zahit. Allah’ın buyruklarını yerine getirmekle birlikte, şüpheli şeylerden kaçınan kişi. Bunlar dini konularda anlayışı kıt, her işin ancak dış kabuğunda kalabilen, derinlere inmesini beceremeyen, ilim ve iman dış görünüşüyle anlayan, bunu da ısrarla başkalarına anlatan ve durmadan öğütler verip topluma düzen verdiklerini sanan kişiler olarak ele alınır. Daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmışlardır. Dar kalıplı bilgilere bağlıdırlar, hayatın acemisidirler. Bu bakımdan çok zaman gülünç duruma düşerler. İmandan hiçbir zaman hakikate ulaşamamışlardır ve samimiyetleri yoktur. Şairler daima zahidin karşından aşığı görürler. Zahitte olanlar âşıkta yoktur. Bu bakımdan geçimsizdir. Zahid aşkı inkâr ettiği için bu duruma düşmüştür. Tek emelleri cennete kavuşmaktır. Güzellikleri göremezler. Başkalarını sıkar, ıstırap verirler. Bu bakımdan alaya alınırlar. Riyakârdırlar. Ellerinden ve dillerinden tesbih eksik olmaz.”

⁹² Diğer örnekler için bkz: (G.22/4, G.23/5, G.24/5, G.37/4, G.51/5, G.59/1, G.123/4)

(Pala, 2015:488)

Aşağıdaki beyit, Sultan Ahmet için yazılan kasideden alınmıştır. Zahitler Divan şiirinde pek sevilmezler. Nef'i, zahitlere güç yetirmenin zamanı olduğunu düşünüp meyhane sarhoşlarına çağrı da bulunmaktadır.

Mestân-ı harâbâtasalâdır nedururlar

Zühhâde tagallüb edecek dem bu zamândır (K.10/2)

(Meyhane sarhoşlarına bu bir çağrıdır, ne duruyorlar? Zahitlere güç yetirilecek an, bu andır.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, yine zahidi yermektedir. Onu akıllı beni divane sanırlar ama asıl sapkın olan zahittir, der. Çünkü bana zühtlük teklif etmektedir, der.

Bana teklîf-i zühd etmezdi idrâk olsa zâhidde

Yazıklar kim anı âkil beni dîvâne yazmışlar(G.29/2)

(Zahitte idrak olsa, bana zühd (din işlerinde perhizcilik, dünya nimetlerine değer vermemek) teklifinde bulunmazdı. Yazıklar olsun ki, onu akıllı, beni de divane sanmışlar.)

Aşağıdaki beyitte Nef'i, zahitlere ve zühtlüğe karşı meyhaneyi ve kadehi savunmuş, tercih etmiştir.

Zâhid⁹³ bize peymâne yeter sanma tehî-dest

Lâzım mı hemân sübha-i mercân elimizde (G.110/2)

(Ey sofı, bizi eli boş sanma; elimizdeki kadeh bize yeter. Muhakkak elimizde mercan teşbih bulunması mı gerekir?)

⁹³ Diğer örnekler için bkz: (G.38/2, G.49/4, 112/2,3, G.121/2)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1. MATERYAL VE METOT

Bu çalışmada değerlendirilen şiirler esas kaynağı Metin Akkuş'un hazırlamış olduğu Nef'i Divanı'ndan alınmıştır.

Nef'i bu divanında kasidelere ağırlık vermiştir. Nef'i, Divan edebiyatında Enderunlu Fazıl'dan sonra en çok kaside yazan isim olmuştur. Dört padişah dönemine şahit olan Nef'i, şiirle arası iyi olan üç padişahla daima irtibat halinde olmuştur. En çok diyalog kurduğu padişah kendi gibi sert mizaçlı olan Sultan Murat'tır. En çok kasideyi de Sultan Murat'a yazmıştır. Divanında yer alan 62 kasidenin ilki İslam peygamberi vasfında 45 beyitlik bir naattır. İkincisi bir Mevlana medhi olup 18 beyitten ibarettir. Sultan Ahmet vasfında 8, Sultan İkinci Osman vasfında 4, Sultan Dördüncü Murat vasfında 12 kaside yer alır. Diğer kasideler şöyle sıralanmıştır: Veziriazam Murat Paşa'ya 2, Nasuh Paşa'ya 4, Mehmet (Muhammet) Paşa'ya 3, Halil Paşa, Ali Paşa ve Hüseyin Paşalara birer, Hüsrev Paşa'ya 2, Hafız Ahmet Paşa'ya 3, Bayram ve Mustafa Paşa'ya birer; Sultan Murat'ın bahçe tasviri, İlyas Paşa'ya 2, Şeyhülislam Mehmet Efendi'ye 4, kasrı için 1; Şeyhülislam Esat Efendi'ye 2, Kaymakam Mehmet Paşa'ya 2, Şeyhülislam Aziz Efendi'ye 1, Darüssaade Ağası'na 1, Gelibolulu Ali'ye 1, İbrahim Paşa'ya 1 ve memduhun adı belirtilmeyen 1 kaside vardır. Çalışmada kasideler dışında diğer nazım şekillerinde geçen kişilikler üzerinde de durulmuştur.

İlk önce Nef'i divanı baştan sona taranarak kişi ve kişilikler tespit edilmiştir. İlgili kaynaklarda kişiler hakkında bilgiler derlenmiş, daha sonra da beyitlerde geçen şahıs kadroları çıkarılmıştır. Değerlendirme yapılırken önce kişiler ve kişilikler hakkında bilgi verilmiş daha sonra ilgili beyitler açıklanmıştır. İlgili diğer beyitler dipnotta gösterilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. 1. BULGULAR VE TARTIŞMA

Tez konumuz olan divan XVII. yy şairi Nef'i'ye aittir. Divan içerisinde 62 kaside, 1 terkeb-i bend (Sakiname), 1 mesnevi, 9 kıta-i kebir, 134 gazel, 2 kıta, 4 nazm, 5 rubai, 16 müfret bulunmaktadır. Tüm divan incelenmiş olup Türk ve İran esatirinde adı geçen efsanevi ve mitolojik şahıslar bulunmuştur. Bununla birlikte ehlibeyt, dört halife, İranlı şairler, Arap ve Türk şairler, bilimadamları/filozoflar, mutasavvıf şairler/shahsiyetler, padişahlar, veziriazamlar, paşalar, şeyhülislam, devlet adamları, ülkeler/şehirler, efsane ve rivayetler, ünlü aşk kahramanları ve diğer şahıslar beyitler üzerinde incelenip bulunmuştur. Efsanevi ve mitolojik şahısların fihristi çıkarılmıştır. İlgili beyitler nesre çevrilmiştir ve açıklanmıştır. Diğer beyitler dipnotta belirtilmiştir.

SONUÇ

Nef'i Divanbaştan sona taranarak incelenmiştir. Tezin asıl konusu olan Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar adlı ikinci bölüm on sekiz alt başlıktan oluşmaktadır. Buradan çıkardığımız sonuçlar aşağıda sıralanmaktadır. İşte sonuçlar:

1. İlk bölümde Dini Unsurlar adı altında Allah, Cebrail ve Rıdvan'dan bahsedildi. Nef'i, Divan'da Allah'ın izzetinden, kudretinden, büyüklüğünden bahsetmiştir. Çoğu yerde memduhunun rahatı ve mutluluğu için Allah'a yalvarmıştır. Nef'i, dört büyük meleklerden sadece Cebrail'den bahsetmiştir. Genelde Cebrail'in vahiy meleği olması, Allah'tan aldığı emirleri peygambere ulaştırmasına telmihte bulunulmuştur. Divan'da yalnızca iki beyitte Rıdvan adı geçmiştir.
2. İkinci bölümde Dini Şahsiyetler başlığı altında peygamberlerden bahsedildi. İslam tarihinde her peygamberin sahip olduğu bir simgesi vardır. Örneğin; Hz. Adem'in ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber oluşu gibi. Nef'i, Divan'da işte bu simgelere telmihte bulunmuştur. Bu bölümde adı geçen peygamber ise şunlardır: Hz. Âdem, Hz. Muhammed (sav), Hz. İbrahim, Hz. İsa, Hz. Musa, Hz. Süleyman, Hz. Yusuf'tur. Hz. İsa yan başlığının içinde Hz. Meryem; Hz. Süleyman yan başlığının içinde Belkıs'a da yer verildi.
3. Üçüncü bölümde Acem menşeli şahıslar üzerinde duruldu. İran edebiyatındaki mitolojik ve efsanevi kişi veya kişilikler bu bölümde ele alındı. Bu kişi veya kişilikler şunlardır: Behram, Behzad, Cemşid, Dara, Efrasiyab, Erdşir, Fağfur, Feridun, Hüsrev, Huşeng, İskender, Kahraman, Keykubat, Keyhüsrev, Mani, Neriman, Nuşirevan, Sam, Rüstem, Behmen, Zal, Key. Görüldüğü gibi Nef'i Divan'da, geniş İran mitolojisinden birçok kişiye yer vermiştir.
4. Dördüncü bölümde İranlı şairler üzerinde duruldu. Nef'i, XVI. yy. şairleri gibi İran Edebiyatına ve şairlerine imrenerek bakmamaktadır. Çünkü Nef'i'nin yaşadığı XVII. yy.'da Divan şiiri oturmuş ve sağlam bir yapıya kavuşmuştur. Onun için Nef'i, İranlı şairleri küçümsemekte ve onları beğenmemektedir. Tabi bu hepsi için geçerli değildir. Elbette beğendiği şairler mevcuttur. Ama onlara bile gıpta ile bakmamaktadır. Nef'i Divanı'nda Cami'yi, Enveri'yi, Feridüddin Attar'ı, Feyz-i Hindi'yi, İbn-i Yemini'yi, Hayyam'ı, Urfi'yi ve Vassaf'ı beğenmektedir. Firdevsi'yi, Hakani'yi, Hafız-ı Şirazi'yi, Muhteşem Kaşani'yi, Kemal-i Isfahani'yi, Selman-ı Saveci'yi, Hâkim-i Gaznevi'yi, Emir-i Dehlevi'yi ve Zahir-i Faryabi'yi ise beğenmemektedir.
5. Beşinci bölümde kutsal kitaplarda kısmen veya alenen zikredilen ünlü şahıslar adlı bir başlık açıldı. Bu başlık altında Hz. Süleyman'ın ünlü veziri Asaf'a, Circis'e, Deccal'e, Harut ve Marut'a, Hızır'a, Karun'a, Şeddad'a, Yecüc ve Mecüc'e yer verildi. Nef'i, sadrazam ve paşaları överken ünlü vezir Asaf'ı örnek vermiştir. Sadrazam ve paşaları Asaf'a benzeterek onları övmüştür.

6. Altıncı bölümde filozoflardan ve bilimadamlarından bahsedildi. Bunlar: Aristo, Eflatun (Platon) ve İbn-i Sina'dır. Aristo'yu aklın temsilcisi olarak gören Nef'i, Eflatun'u pek beğenmemektedir. İbn-i Sina'ya ise çok az yer veren Nef'i, onun tıp alanındaki başarısına telmihte bulunmuştur.
7. Yedinci bölümde Arap şairlerinden bahsedildi. Nef'i, Arap şairlerini İran şairleri kadar önemsememektedir. Divan'da onlarca İran şairinin adını zikreden Nef'i, Arap şairlerinden yalnızca iki ismi şiirlerinde zikretmiştir. Bu isimler Hassan ve Hatem-i Tay'dır. Nef'i, Hassan'ı şair olarak beğenmektedir. Nef'i, şiirlerinde Hatem-i Tay'ın sadece cömertliğinden bahsetmiştir.
8. Sekizinci bölümde Türk şairlerinden bahsedildi. Bunlar: XVI. yy. şairi Baki, Kafzade Faizi, Genceli Nizami, Nef'i ve Mantıkî'dir. Nef'i, Baki'yi övmekte ve sanattaki gücünü beğenmektedir. Genceli Nizami'yi de beğenmektedir. Kafzade Faizi ve Mantıkî'yi çeşitli nedenlerden dolayı yermiştir.
9. Dokuzuncu bölümde Ehl-i Beyt ve dört halifeden bahsedildi. Nef'i, Hz. Ali'yi mertliğiyle, Hz. Ebubekir'i sıddıklığıyla, Hz. Ömer'i adaletiyle, Hz. Osman'ı yumuşak başlılığıyla şiirine almıştır. En çok Hz. Ali'den bahsetmiştir. Nef'i, Hz. Ali'nin ablası olan ve evinde Miraç hadisesi gerçekleşen Ümmü Hani'nin de adını zikretmiştir.
10. Onuncu bölümde padişahlardan bahsedildi. Nef'i dört padişah dönemine şahitlik yapmıştır. Bunlardan şair olan üçüyle diyalog kurmuştur. En fazla kasideyi (12) Sultan Murat'a yazarken I. Mustafa'ya hiç kaside yazmamıştır. Nef'i Osmanlı padişahlarından Yavuz Sultan Selim'in de adını şiirlerinde anmıştır. Nef'i yiğit, mert, gözüpek Sultan Selim'in Sultan Murat'ı görse onu takdir edeceğini, onunla gurur duyacağını belirtmiştir.
11. On birinci bölümde mutasavvıf şair ve şahsiyetlerden bahsedildi. Bu bölümde adı geçen şahsiyetler şunlardır: Beyazıd-ı Bistami, Cüneyd-i Bağdadi, Emir-i Dehlevi, İbrahim Edhem, Mevlana ve Mevlana'nın has arkadaşı Hüsameddin'dir.
12. On ikinci bölümde veziriazam ve paşalardan bahsedildi. Bu isimler şunlardır: Ali Paşa, Bayram Paşa, Cafer Paşa, Hafız Ahmet Paşa, Halil Paşa, Hüsrev Paşa, İbrahim Paşa, Muhammed Paşa, Murat Paşa, Mustafa Paşa, Nasuh Paşa. En çok kasideyi (4) Nasuh Paşa'ya sunmuştur.
13. On üçüncü bölümde şeyhülislamılarından bahsedildi. Bunlar; Aziz Efendi, Esat Efendi, Muhammed Efendi'dir. Kaynaklarda Aziz Efendi hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmadı.
14. On dördüncü bölümde devlet adamlarından bahsedildi. Bunlar; Canbek Giray, Darüssaade İsmail Ağa, Ganizade Nadiri ve Musa Ağa'dır. Ganizade Nadiri âlim, yazar ve şair olmasına karşın Divan'da Anadolu kazaskeri olarak bahsedildiği için, onu devlet adamları başlığı altında alınmıştır. Kaynaklarda Darüssaade İsmail Ağa ve Musa Ağa hakkında herhangi bir bilgiye rastlanılmadı.
15. On beşinci bölümde ülkeler ve şehirlerden bahsedildi. Bunlar: Acem, Çin, Edirne, Hicaz, Hindistan, Irak, Bağdat, İstanbul, Mısır, Rum, Şam, Türkistan,

Yemen ve Hayber'in Fethi'dir. Hayber'in Fethi tarihi bir olay olmasına karşın Hayber'in yer ismi olmasından dolayı adı burada zikredilmiştir. Divan'da en çok Çin ve Rum adı geçmektedir.

16. On altıncı bölümde efsane ve rivayetler kısmında ab-ı hayat, anka ve hümadan bahsedildi. Bunların gerçek olup olmadığı bilinmediği için efsane ve rivayet halinde kaynaklarda geçmektedir.
17. On yedinci bölümde ünlü aşk kahramanları Ferhat ve Mecnun'dan bahsedildi. Mesnevi Nef'i'nin tarzı olmadığı için ünlü mesnevi kahramanlarından bahsetmemiştir.
18. Tez konumuzun son bölümü ise Diğer Şahıslar başlığı altında toplanmıştır. Bunlar: ağyar, pir-i muğan, rakip, rint, saki, sevgili, sufi, zahittir.

KAYNAKÇA

- Ahmet Paşa Hafız (1992). *Meydan Larorusse* c.1, ss.179.
- Akkuş, Metin (1993). *Nef'i Divanı*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Aktepe, M.Münir (2002). Ali Paşa (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.25, ss.248.
- Cafer Paşa (1992). *Meydan Larorusse* c.3, ss.548.
- Canbek Giray (1992). *Meydan Larorusse* c.4, ss.18.
- Demirkent, Işın (2001). İstanbul (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.23, ss.205-212.
- DİA (1989). Allah (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.2, ss.499.
- Emecen, Feridun (2007). II. Osman (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.33, ss.453-456.
- Gökbilgin, M. Tayyip (1994). Edirne (Ed.) *İslam Ansiklopedisi*, c.10, ss.425-431.
- Halaçoğlu, Yusuf (1992). Bayram Paşa (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.5, ss.266-267.
- Halil Paşa (1992). *Meydan Larorusse* c.8, ss.357.
- Hamidullah, Muhammet (1998). Hayber (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.17, ss.20-22.
- Harman, Ömer Faruk (2000). Hz. İlyas (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.22, ss.160-162.
- Harman, Ömer Faruk (2006). Hz. Musa (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.31, ss.207-213.
- Hourcade, Bernard (2000). İran (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.22, ss. 392-394.
- İbrahim Paşa (1992). *Meydan Larorusse* c.9, ss.353.
- İlyas Reis (1992). *Meydan Larorusse* c.9, ss.461.
- İnancık, Halil (1999). Hüsrev Paşa (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.19, ss.37-40.

- İpekten, Haluk. (2007). *Nef'i Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Akçağ yayınları, Ankara.
- İşbilir, Ömer (2006). Nasuh Paşa (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.32, ss.426-428.
- Kanar, Mehmet (2007). Genceli Nizami (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.33, ss.183-185.
- Karahan, Abdülkadir (1972). *Nef'i Divanından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı yayınları, İstanbul.
- Karahan, Abdülkadir (1992). *Nef'i Divanından Seçmeler*, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara.
- Karlı, Ercan (2002) *Osmanlı Padişahları*, Geçit Kitabevi, İstanbul.
- Kirman, Aydın (2013). Yemini (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.43, ss.420-421.
- Kurnaz, Cemal (1992). Belkıs (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.5, ss.421-422.
- Kurtuluş, Rıza (2006). Muhteşem Kaşani (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.31, ss.77-78.
- Küçük, Sabahattin (2001). Kafzade Faizi (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.24, ss.162-163.
- Levent, Agâh Sırrı (2015). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*, Dergâh yayınları, İstanbul.
- Mantıki Ahmet Efendi (1992). *Meydan Larorusse* c.13, ss.132.
- Mehmet Efendi (1992). *Meydan Larorusse* c.13, ss.320
- Mehmet Paşa Gürcü (1992). *Meydan Larorusse* c.13, ss.326.
- Mengi, Mine (2012). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Murat Paşa Kuyucu (1992). *Meydan Larorusse* c.14, ss.231.
- Mustafa Paşa Lefkeli (1992). *Meydan Larorusse* c.14, ss.260.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1988). Ab-ı Hayat (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.1, ss.1-2.
- Oğuz, Öcal (2008). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker yay., Ankara
- Onay, Ahmet Talat (2000). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, Akçağ yayınları, Ankara.
- Ölümünün Üçyüzellinci Yılında Nef'i (1991). AKM yayınları, Ankara.
- Pala, İskender 2015). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Kapı yayınları, İstanbul.
- Parlatır, İsmail (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Yargı yayınevi, Ankara.

Savi, Saime İnal (2009). Senai (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.36, ss.502-503.

Tökel, Dursun Ali (2000). *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ yayınları, Ankara.

Unat, Yavuz (2007). Ömer Hayyam (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.34, ss.66-68.

Uzun, Mustafa (1996). Ganizade (Ed.) *İslam Ansiklopedisi* c.13, ss.355-356.

Zavotçu, Gencay (2006). *Divan Edebiyatında Kişiler – Kişilikler Sözlüğü*, Aydın Kitabevi, Ankara.

